

DENIS AVEY és ROB BROOMBY

SZÖKÉS AUSCHWITZBA

SIR MARTIN GILBERT előszavával

Egy bátor férfi igaz története, aki mindenáron tudni akarta, mi történik Auschwitzban

Denis Avey & Rob Broomby
Szökés Auschwizba

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Denis Avey – Rob Broomby: The Man Who Broke into Auschwitz
Hodder & Stroughton
An imprint of Hachette UK

Kiadja az Alexandra Könyvesház Kft. Alexandra Kiadója, 2013
7630 Pécs, Üszögi-kiserdő u. 1.
Telefon: (72) 777-000
E-mail: info@alexandra.hu
www.alexandra.hu
Felelős kiadó a kft. ügyvezető igazgatója
Felelős szerkesztő Keresztesi József
ISBN 978 963 357 248 1

Ernie Lobet és egy Hans nevű férfi emlékének ajánlom

Előszó

Jelentős és igen időszerű könyvet tart a kezében az olvasó. Időszerű, mert azokra a veszélyekre figyelmeztet, melyekkel minden olyan társadalom szembetalálja magát, ahol felüti a fejét a rasszizmus és az idegengyűlölet. A kilencvenhárom éves Denis Avey valóban figyelmeztetésnek szánja ezt a könyvet: arra int, hogy a fasizmus és a népirtás szelleme nem tűnt el világunkból. Ahogy ő fogalmaz, a könyvében leírtak „bárhol megtörténhettek volna". Valóban, abban a társadalomban, amely leveti magáról a civilizáció ruháját, vagy a rosszakarat és romboló ösztönök letépik róla, bármi megeshet.

Szerencsére Denis Avey-nek volt lelkiereje ahhoz, hogy megossza velünk mindazt, amit átélt. A háborús évek traumái, illetve a holokauszt túlélői közül sokan arról számoltak be, hogy 1945-ben az emberek nem akarták meghallgatni őket. Avey-t hatvanöt évvel a háború után fogadta Gordon Brown brit miniszterelnök a Downing Street 10-ben, hogy elismerését fejezze ki bátorságáért, és átadja neki az „Emberiség szolgálatában" kitüntetést.

Sok bátorságra van szüksége annak, aki tanúságtételre vállalkozik. Denis Avey-t – annyi más szörnyű emlék között – a mai napig kísérti annak a zsidó fiúnak a képe, aki „vigyázzban állva tűrte az ütéseket, miközben ömlött a fejéből a vér". Ezt a könyvet mindenkinek el kellene olvasnia, aki képes és hajlandó szembesülni az Auschwitz közvetlen közelében működő munkatábor, a Buna-Monowitz rémálmával, ahol különösen a zsidó foglyokkal bántak kegyetlenül, s ha erejük végére érve már nem tudtak dolgozni, az SS munkafelügyelők a halálba küldték őket.

Denis Avey beszámolója arról, hogy miként bántak a nácik a zsidókkal, mélyen felkavaróak. Ép ésszel nem könnyű elfogadni, hogy létezett olyan világ, amelynek a kegyetlenség volt az alaptörvénye, és amelyben az olyan egyszerű gesztusok, mint amit Denis Avey tett a holland zsidó fogoly irányában, különlegesnek számítottak. A hajdani brit katona azt is elmeséli, ami a hadifogságot megelőzően esett meg vele: csapatának küzdelmeit a Nyugati-sivatagban. Tárgyilagos hangon számol be a borzalmakról, többek között barátjának, Les-nek a haláláról, akit a tank szomszédos ülésén „repített a túlvilágra egy gránát. „Csillagszemű srác volt ez a Les –

emlékezik Avey –, együtt voltunk, mióta elhagytuk Liverpoolt, táncoltam a nővérével, Marjorie-val, az asztalukhoz ültettek, megosztották velem az ételüket, nevettem a tréfáikon... és mégis, amikor szegény Les maradványait ott láttam magam körül, az jutott először eszembe, milyen jó, hogy nem velem történt. Ma is bántja, hogy akkor önkéntelenül ilyen módon reagált a történtekre.

Ennek a könyvnek talán az őszinteség az egyik legnagyobb erénye. Avey kíméletlenül, de hitelesen írja le Buna-Monowitz lágert. Azzal, hogy a brit hadsereg egyenruháját a zsidó foglyok csíkos rongyaira cserélve átszökött a munkatábor zsidó zónájába, Avey tanúságtevővé vált. „A saját szememmel akartam látni, mi folyik ott" – írja. Tettével hozzájárult ahhoz, hogy ma már jóval többet tudunk az SS-birodalom e legszörnyűbb bugyráról. Ez a könyv tisztelgés mindazok előtt, akiknek a történetét megörökíti, és a szerző, Denis Avey előtt, aki az életét kockáztatta azért, hogy e történeteket átadja nekünk.

Sir Martin Gilbert

2011. február 8.

Prológus

2010. január 22.

Szinte még ki sem szálltam a taxiból a Downing Street előtt, máris mikrofont dugtak az orrom alá. Mit mondhattam volna nekik? Azért voltam ott, amit a háborúban tettem – nem azért, mert a Nyugati-sivatagban harcoltam, nem is azért, mert a németek fogságába estem, hanem amiatt, ami Auschwitzban történt.

1945-ben senki sem akart meghallgatni, ezért az elmúlt hatvan év nagy részében alig beszéltem arról, amit átéltem. Első feleségem tanúja volt életem e nehéz periódusának. Éjszakánként verejtékben úszva ébredtem a csuromvizes lepedőn. Mindig ugyanaz az álom üldözött. Ma is látom azt a szegény fiút, amint vigyázzban állva tűri, hogy üssék a fejét, arcát elborítja a vér. Nap mint nap újra átélem, még ma is, majdnem hetven évvel később. Audrey, a második feleségem a megismerkedésünk után igen hamar rájött, hogy valami nincs rendben velem, és azt is sejtette, hogy Auschwitzhoz van köze a dolognak, de évtizedeken át még neki sem tudtam beszélni a történtekről. Ma is sokat rágódom a régi dolgokon: a feleségem szerint fogva tart a múlt, pedig túl kellene lépnem a szörnyű emlékeken. De az én koromban ez nem olyan egyszerű.

A Downing Street 10. fényesre lakkozott ajtaja, melyet oly gyakran láttam a híradóban országunk vezetőinek a háta mögött, kinyílt előttem, és én beléptem. A hallban elvették a kabátomat, és felkísértek a lépcsőn, melyet a korábbi miniszterelnökök aranykeretes portréi szegélyeztek. Egy helyütt maga Churchill nézett vissza rám egy fotográfiáról. Elég kicsi kép, gondoltam, ahhoz képest, hogy mekkora formátumú államférfi volt. Fémből készült botomra támaszkodva megálltam egy pillanatra, hogy kifújjam magam, aztán folytattam utamat a háború utáni korszak miniszterelnökeinek sorfala előtt: Thatcher, Major és Blair zárták a sort a felső lépcsőfordulónál.

Kimerülten rogytam a pihenőn álló karosszékbe; kilencvenegyedik évemet tapostam akkor, erőt kellett gyűjtenem a hosszú lépcsőmászás után. Ámuldozva néztem körül az elegáns Terrakotta-teremben, amely eleganciájával, magas mennyezetével, pompás csillárjaival nagy hatást tett rám. Tudomásomra jutott, hogy Gordon Brown miniszterelnök aznap reggel

bejelentette: a Chilcot-bizottság új bizonyítékokat készül nyilvánosságra hozni az iraki háborúval kapcsolatban, és mivel a választások közeledtek, azon töprengtem, vajon hogyan tud időt szakítani a fogadásomra.

A miniszterelnök belépett a terembe, és a hangulat egy csapásra megváltozott. Egyenesen odajött hozzám és megragadta a kezemet. Nagyon halkan, szinte suttogva beszélt. Noha a terem addigra megtelt vendégekkel, mégis bensőséges légkör uralkodott.

– Nagyon-nagyon büszkék vagyunk önre – fordult hozzám a miniszterelnök. – Nagy megtiszteltetés, hogy vendégül láthatjuk önt.

Meg voltam hatva.

Felesége, Sarah is bemutatkozott. Nem tudtam, mit kell tenni ilyenkor, így hát kezet csókoltam neki, és azt mondtam, az életben még szebb, mint a tévében. Így is volt, de mégsem kellett volna ezt mondanom. Reméltem, hogy egy kilencvenegy éves öregembernek megbocsátják az efféle indiszkréciót. Mindenesetre igyekeztem gyorsan biztonságosabb vizekre evezni.

– Nagyon tetszett a minapi beszéde – mondtam. Mosolyogva megköszönte.

A sajtófotósok és a tévések szerettek volna felvételeket készíteni kettőnkről. Hallottam a miniszterelnök politikai csatáiról az utóbbi időben. Nem tetszik nekem, mondtam, hogy a kollégái hátba támadták, és biztosítottam afelől, hogy ha támaszra van szüksége, én készen állok. Mosolygott, és azt felelte, hogy számít rám.

– Semmi pénzért nem csinálnám azt, amit ön – jegyeztem meg. Rendes ember, és bár én magam nem rá szavaztam a választáson, mély benyomást tett rám az őszintesége. A látogatás során mindvégig élveztem intenzív és osztatlan figyelmét; úgy viselkedett, mintha rajtunk kívül senki más nem lenne a teremben. Üvegszemem van – Auschwitz öröksége ez is –, így erőlködnöm kellett, hogy a másikkal élesen lássam az arcát. Mr. Brown szintén gyengén lát, ezért olyan közel ültünk egymáshoz beszélgetés közben, hogy a homlokunk szinte összeért.

A bátorságról és a lélekjelenlétről beszélt, én pedig Auschwitzcal, az IG Farbennel és az SS-szel kapcsolatos emlékeimet elevenítettem fel, olyan

sorrendben, ahogy eszembe jutottak. Egyszer véletlenül a német *Häftling* szó jött a számra az angol *prisoner* (fogoly) helyett.

– Ilyesmi velem is gyakran megesik, ha azokról az időkről beszélek – jegyezte meg a parti egyik résztvevője, aki maga is a koncentrációs tábor túlélői közé tartozott.

Óriási megtiszteltetés, hogy „A Holokauszt Brit Hősei kitüntetés huszonhét birtokosa közül az egyik én lehetek, mégis valami szégyenfélét érzek. Többségük posztumusz kapta meg a kitüntetést, csupán ketten élünk még közülük Sir Nicholas Wintonnal, aki több mint hatszáz gyermeket mentett ki Csehszlovákiából. A súlyos ezüstérmen „Az emberiség szolgálatában felirat olvasható. Kifelé menet azt mondtam egy újságírónak, hogy most már boldog emberként halok meg. Majdnem hetven évet kellett várnom arra, hogy ezt elmondhassam.

Ma már képes vagyok beszélni azokról a rettenetes időkről: úgy érzem, hatalmas tehertől szabadultam meg. Pontosan emlékszem mindenre, a ruhacsere pillanata pedig különösen tisztán él az emlékezetemben.

1944 közepe

Tudtam, hogy gyorsan kell cselekednünk. Egy kis kunyhóban bújtam el, ott vártam. Nem lehettem biztos abban, hogy eljön, de eljött, és amint bebújt az ajtón, lehúztam a zubbonyomat. Ő becsukta az ajtót, egy pillanatra kívül rekesztve az építési terület rémes káoszát, és kibújt a szennyes csíkos egyenruhából. Odadobta a vásott ruhadarabokat, én pedig habozás nélkül magamra húztam őket. Néztem, amint aggodalmas pillantásokat vetve az ajtó felé kapkodva rángatja magára a brit hadsereg tábori öltözékét.

Hollandiai zsidó volt, nekem Hans néven mutatkozott be. A ruhacserével lemondtam a Genfi Egyezmény nyújtotta védelemről: odaadtam az egyenruhámat, a múltamat, amely jóformán az egyetlen esélyt jelentette a túlélésre azon a szörnyű helyen – mindezt odaadtam egy másik embernek. Attól a perctől kezdve, hogy magamra öltöttem a ruháit, ugyanazzal a bánásmóddal kellett számolnom, mint ami neki járt. Ha elfognak, szó nélkül agyonlőnek mint szökött foglyot.

1944 közepe volt, amikor szabad elhatározásomból beléptem Auschwitz III. kapuján.

1. fejezet

Noha jó hazafinak tartottam magam, nem azért csaptam fel katonának, hogy a hazáért és a királyért harcoljak. Sokkal inkább a kalandvágy vezérelt, egyszerűen meg akartam tapasztalni a háború poklát. Nem tudhattam, hogy a szó szoros értelmében a pokolba kerülök.

Nem volt valami hősies a bevonulásom: az Otranto nevű hadihajó fedélzetén hagytuk el Liverpoolt egy verőfényes augusztusi reggelen, 1940-ben. Fogalmam sem volt arról, hogy mi vár rám.

Felnéztem a Mersey folyó barna szalagján túl magasodó Royal Liver Buildingre, és azon tűnődtem, vajon fogom-e még látni a tetejére telepedő zöld Liver-madarakat. Liverpoolt akkor még nem érintették a bombázások. Egy hónappal a távozásom után aztán megkapta a magáét, de a bevonuláskor még elég békés város volt. Huszonegy éves voltam, és legyőzhetetlennek éreztem magam. Megfogadtam, ha elvesztem valamelyik végtagomat, nem jövök haza többé. Lobbanékony, vakmerő srác voltam, s ez még sok bajt hozott a fejemre, de mit tegyek, ilyen volt a természetem.

Azért léptem be a hadseregbe, mert nem volt türelmem kivárni, amíg felvesznek a királyi légierőhöz. Nagyon sokáig tartott a papírmunka. Ez volt az első szerencsés megmenekülésem. Akárhányszor feltűntek a fejem felett a felhők fölé ívelő Spitfire-ek, mindig elfogott a repülés vágya, de a légierőhöz való csatlakozás a biztos halált jelentette volna. A Royal Air Force pilótái a levegő lovagjai voltak, ám az angliai csatában a többségük odaveszett – szerencsés voltam, hogy kimaradtam belőle.

1939. október 16-án jelentkeztem, és mivel mesterlövész voltam, Denis George Avey-t, a 6914761. számú lövészt beválogatták, hogy csatlakozzon a 2. zászlóaljhoz. Vonatra tettek és Winchesterbe vittek bennünket kiképzésre.

Mindegy, hogy esett az eső vagy sütött a nap, mindenképpen elég zord körülmények között éltünk. Az öreg katonák persze rengeteg borsot törtek az újoncok orra alá. Az állandó gyakorlatoztatás mellett a végtelen akadálypályákon végzett kemény erőnléti tréninget is bírni kellett. Esténként összeestünk a fáradtságtól a barakkunkban, de a végére egész jó kondícióba kerültünk. Megtanultunk bánni az összes fegyverfajtával, ami csak volt a brit hadseregben, bár én egyébként is fegyverek között nőttem

fel. Az apám vette nekem az első puskámat, egy 410-est, nyolcéves koromban. Különleges, rövidített tusa volt.

Apám szigorú fegyelmet követelt, ha fegyverről volt szó. Vidéken a dolgok vagy fehérek voltak, vagy feketék: olyan, hogy „talán", nem létezett. A morális bizonyosság világában nőttem fel, és elvárták tőlem, hogy kiálljak az igaz és helyes dolgokért. Apám megtanított az emberek és az állatok tiszteletére. A madarakat azért lőttük le, hogy legyen mit ennünk, nem pedig sportból. Megtanultam az agyaggalamb-lövészetet, sőt hamarosan arra is képes voltam, hogy magam hajítsam el, majd a puskát felkapva telibe találjam őket, mielőtt leestek volna a földre.

A hadseregben a lövészet egy kicsit más tészta volt, de gyorsan felvettem a ritmust, és hamarosan 600 yardon belül nemigen volt olyan célpont, amit eltévesztettem volna.

Az egyik különösen kimerítő kiképzési nap a winchesteri lőtéren ért véget. Meghúztam a 303-as Lee-Enfield ravaszát, és egyenesen beletaláltam a tízes körbe.

Az emberek, akik a céltáblákat igazgatták, egy földhányás mögött rejtőztek. Egy húsz hüvelyk hosszú póznára erősített fehér koronggal mutatták a találatokat. Amikor a koma felemelte a pálcát, hogy jelezze a találatomat, újra felhúztam a kakast, és kilőttem a kezéből a fehér korongot.

Az embert nem veszélyeztettem, egyszerűen felvágásból tettem. Restellem, de így volt. Szigorú dorgálásban részesültem, viszont meglehetősen nagy népszerűségre tettem szert a sorkatonák között. Valóságos sztár lettem, és a mesterlövészek jelvényét viselhettem az uniformisomon.

A szuronyos kiképzés elég szörnyű volt. A lövészeknél a bajonettet csak „kardnak" hívták. Arra készítettek fel bennünket, hogy embert öljünk, méghozzá olyan közelségből, hogy még a lehelete szagát is érezni lehet, és azt is látod, hogy borotválkozott-e aznap reggel, vagy sem. Az volt a parancs, hogy torkunk szakadtából üvöltve rontsunk neki a harmincyardnyira lévő ellenségnek. Bevágod a pengét a zsigerei közé, gyorsan kirántod, aztán meglendíted a puskatust, és ripityára zúzod a fejét.

Bendle őrmester vezette a kiképzést. Alacsony, keménykötésű fickó volt. „Hangosabban! Hangosabban!" – ordította kivörösödött arccal. Addig nem nyugodott, míg olyan hangosan nem üvöltöttünk, mint ő.

Pszichológiai hadviselés volt ez a javából, és az ordítás voltaképpen segített megbirkózni a feszültséggel, mégis sokáig kellett gyakorolnunk, míg végre tökéletesen ment.

A test test elleni bajonettharc valamivel jobb volt, egy kicsit olyan, mint valami sport. Rugós penge volt a puskára erősítve, az éles felén védőburokkal. Ha blokkolás nélkül döftünk vele, a penge visszahúzódott. Persze az öreg katonák azért jó mélyen benyomták a zsigereink közé, ami átkozottul tudott fájni. Emlékeztetőül szánták, hogy megjegyezzük, milyen következményekkel jár, ha nem vagyunk elég éberek.

Winchesterből a Salisbury-fennsíkon lévő Tidworthbe vittek bennünket. Akadt ott egy tiszt, aki különösen népszerű volt az emberei között. Jóvágású pasas volt, mindig mintha skatulyából húzták volna elő, sötét, vékonyra nyírt bajusszal, lenyalt hajjal. Úgy emlékszem, az idő tájt alhadnagyi rangban tevékenykedett, de mi csak úgy hívtuk magunk között: Raffles, a nagyvilági tolvaj. Ez egy film volt, nem sokkal a háború előtt játszották a moziban, és a plakátokat még mindig sok helyen látni lehetett. A tiszt nem volt más, mint a behízelgő modorú, választékos eleganciájú filmsztár, David Niven.

Az egyik gyakorlat után köré gyűltünk, hogy a tapasztalatairól faggassuk, de leginkább a „flitterváros" pletykáira voltunk kíváncsiak. Ő eléggé jól tűrte a rajongásunkat. A háború előtt Sandhurstben kapott kiképzést, és most újra hozzá kellett szoknia a katonaélethez. A *Raffles*-ben Olivia de Havilland volt a partnere, de „Gingert" emlegette a leggyakrabban, akivel a *Bachelor Mother*-ben játszott együtt. Jól tudtuk, kiről beszél. Egyszer már jó ideje beszélgettünk, viccelődtünk, amikor az egyik srác közbekottyantott: „Fogadok, hogy bárhol szívesebben lenne, mint itt, uram! Egy pillanatra csend lett, aztán Niven azt mondta: „Hát szívesebben játszadoznék Ginger Rogers cickójával, az már igaz!

A kegyetlen valóság 1940 május negyedik hetében rontott ránk, amikor összeválogattak száz embert, köztük engem, és útnak indítottak bennünket a tidworthi vasútállomásra, anélkül hogy egy szóval is elárulták volna, hova megyünk. Tudtuk, hogy Franciaországban rosszabbra fordultak a dolgok. Kineveztek egy húsz főből álló csapat élére, és megparancsolták, hogy osszuk szét az ágyúkat, a golyószórókat és a géppuskákat.

Egy óra múlva pára- és füstfelhőket eregetve megjött a vonat. Felszálltunk a civilek közé, és elindultunk a tengerpart irányába.

A brit felderítő csapatok súlyos nehézségekkel néztek szembe. Zajlott Calais ostroma, a németek nyomása egyre erősödött. Az 1. lövészhadtest körül szorult a hurok, és a 2. hadtestből a mi egységünket jelölték ki arra, hogy segítséget nyújtsunk nekik.

Ott ültünk a Csatorna másik oldalán, bámultuk a ragyogó parti fényeket az egyelőre biztonságos angol földről, ahonnan még elképzelni is nehéz volt a keskeny tengersáv túlpartján zajló katasztrófát, noha a nehézfegyverek buffogását és rezgését érezni lehetett. Különös, melankolikus hang volt.

Az 1. zászlóalj mindössze két-három napig harcolt Franciaországban. Az volt a feladatunk, hogy megakadályozzuk a calais-i kikötő körülzárását, és segítsük a mieink visszavonulását, akik az utolsó töltényig harcolva szívósan ellenálltak. A királyi flottának sikerült kimenekítenie egy maroknyi túlélőt, de a többség odaveszett vagy fogságba esett. Később Winston Churchill köszönetet mondott nekik. Churchill szerint legalább két német fegyveres különítményt megbénítottak, és a „kis hajók" sok katonát felvettek Dunquerque-nél.

A partra szállás kész öngyilkosság lett volna. Belekergettek volna bennünket a vízbe. Szerencsére az elöljáróink helyesen mérték fel a helyzetet, és a tervet elvetették. Ha létezik az őrangyalom, hát Calais-nál megint ott állt mellettem. Ez volt a második szerencsés megmenekülésem azután, hogy lekéstem a jelentkezést a légierőnél.

Végül persze bejutottam a kontinensre, de akkor már hadifogoly voltam.

Ezután észak felé vettük utunkat, Liverpool irányában. Az Aintree lóversenypályán berendezett ideiglenes táborba vittek bennünket, ahol a Grand Nationalt szokták rendezni. Most nem látszott más belőle, csak a tengernyi katona, akik arra vártak, hogy továbbszállítsák őket.

A szabad ég alatt aludtunk. Nyár eleje volt már, de minden reggel harmattól nedves matracon ébredtünk, sajgó végtagokkal. A derékszögű hajlásáról híres Canal Turnnél töltött éjszakák nem jelenthettek megoldhatatlan feladatot egy fiatal legénynek, aki farmon nőtt fel. Három hétig ment ez így, majd átkerültünk egy nagy civil épületbe, ahol legalább a harmattól nem kellett szenvednünk.

Itt ismerkedtem meg Eddie Richardsonnal. Rendes tag volt, nagy múltú katonacsaládból származott, úgyhogy csak „Regiment Eddie-nek – röviden „Reggie-nek hívtuk. Jó dumájú, kicsit felvágós srác volt. Szobatársak lettünk. Hónapokkal később ő is megjárta a sivatagban, ugyanazon a napon, amikor az én sorsom is balszerencsés fordulatot vett.

A liverpooli kiképzés már egészen más tészta volt. A házról házra haladó tűzharcra képeztek ki bennünket, a lebontásra ítélt utcákban gyakorlatoztunk. Megtanultuk a benzinnel megtöltött üvegpalack, a Molotov-koktél elkészítésének és elhajításának minden csínját-bínját. Mestereivé váltunk a Mills-bombának nevezett bordás, cikkelyes páncélzatú kézigránátnak is, amely leginkább apró ananászra hasonlított. A hónap vége felé mindkettővel szoros ismeretséget kötöttem. Nem volt nehéz kezelni őket. A gyújtózsinór hossza tetszés szerint változtatható volt aszerint, hogy három, hét vagy kilenc másodperc múlva robbantsunk. De az időzítésnél észnél kellett lenni, ha nem akartuk, hogy az ellenfél visszadobja a gránátot. Ki kellett húzni a biztosítószeget, előrerohanni és egyenes karral, derékból lendítve elhajítani. Ha az ember nem önmagát küldte át a másvilágra, a gránát hatalmas krátert ütött, amely viszonylag biztonságos határok közt tartotta a robbanást. Én a krikettlabdát százyardnyira is el tudtam dobni, már tizenhat éves koromban. Még mindig játéknak tűnt az egész.

Amikor az Otranto fedélzetén elhajóztunk Liverpoolból, tudtuk, milyen kiszolgáltatott állapotban hagyjuk ott Angliát. Júniusban a németek elfoglalták Franciaországot, Olaszország hadat üzent a szövetségeseknek, rendszeresek voltak a közelharcok a Luftwaffe és a Királyi Légierő gépei között Dél-Anglia légterében, és az angliai csata még csak ezután következett.

Elfoglaltuk a helyünket a fedélzeten. A fejünk felett a dupla hajókémény fekete füstöt okádott, a hálóhelyüket kereső emberek fecsegése csak növelte a hangzavart. Egyesek hátizsákjukat maguk után húzva üres kabinokra vadásztak, mások cimboráikat szólongatták. Alattunk a gépház dohogott, és itt utaztak a nehézfelszereléseink is.

Les Jacksonnal sülve-főve együtt voltunk. Hivatásosként a tizedesi rangig vitte; pompás fickó volt, folyton csillogott a szeme, és pajkos humorát is gyakran csillogtatta. Idősebb volt nálunk, már harminc is elmúlt, de az első pillanattól fogva vonzódtunk egymáshoz, és a végsőkig együtt is

maradtunk. Együtt mentünk a géppuskatűzbe is tizennyolc hónappal később.

Les a családjának is bemutatott Liverpoolban. A nővérének, Marjorie-nak csaptam egy kicsit a szelet. Nagyon vonzó, szőke lány volt, remek táncos, és bájos „liverpudli" akcentussal beszélt. Néhányszor elvittem táncolni, de nem volt közöttünk semmi. Akkoriban az ember egy-egy együtt töltött este után akkor is hazakísérte a lányt, ha mérföldeket kellett gyalogolnia, és egy arcra adott puszinál aligha várhatott többet cserébe. Az is valóságos kitüntetésnek számított. A családja nagy szeretettel fogadott. Les faterja mindig finom sörbettel kínált. Öt évbe telt, mire újra átléphettem a küszöbüket, és meghívhattam egy sörre, az sem volt valami vidám alkalom.

Marjorie fényképét kitűztem az alsó fedélzeten lévő apró, levegőtlen kabin falára, amelyen négyen osztoztunk. Nem Marjorie-é volt az egyetlen kép a falamon: mindig sok barátnőm volt, egész kollekcióból válogathattam.

Én aludtam a felső ágyon, alattam Bill Chipperfield. Elég földhözragadt gondolkodású fickó volt, nagyon szegény családból származott, délről, de az őszinteségét sokra becsültem, és jól megfértünk. A két másik fiúnak, szegényeknek, már csak a földön jutott hely. Össze voltunk préselve, akár a szardíniásdobozban, moccanni sem lehetett a sötétben anélkül, hogy az ember rá ne lépett volna valakire.

A behajózás előtt huszonnégy órás eltávozást kaptunk, de az oda- és visszaút szinte az egész időt elvette. A családom messze délen élt, Essexben. A falunkat North Wealdnek hívták, jól menő parasztgazdaságunk volt. Szép, nyugalmas vidéki gyermekkorban lehetett részem.

Anyám sokat sírt, amikor bevonultam, és búcsúzóul megcsókolt. Pózba kellett vágnom magam a nővérem, Winifred oldalán, hogy lefényképezhessenek bennünket. Még mindig őrzöm azt a képet. A nővérem sötét, hullámos haját lobogtatja a szellő. Kötött ruhát visel, nyaka körül gyöngysor. Én egyenruhában feszítek, magasra húzott nadrággal, rövid zubbonyom szorosra húzva a derekamon, fejem búbján hetykén félrecsapott gyakorlósapka. A búcsúzáskor meg sem fordult a fejemben, hogy bajom eshet. Úgy éreztem, tudok vigyázni magamra. Ilyen az ember,

amikor fiatal. Winifred gondosan titkolta az érzéseit. Miért is aggódtunk volna? Akkor még nem tudtuk, milyen a háború.

Azt egyedül apám, George tudta, de ő nem szólt semmit. Harcolt az I. világháborúban, és tudta, mi vár ránk: mocsok, vér és szenvedés. Szó nélkül kezet fogott velem, és sok szerencsét kívánt. Derék, büszke ember volt, a haja még sűrű és sötét, izmai keményen feszültek az inge alatt. Hívő keresztény volt, ennek megfelelően magas erkölcsi elvárásokkal. Sosem mutatott túlságosan sok melegséget irántam, ami talán annak volt betudható, hogy ragaszkodott az elveihez, és minket is arra nevelt, hogy elveinknek a gyakorlatban is érvényt kell szereznünk. Az idő tájt tisztviselő volt a községházán, akkor, amikor ez a hivatal nagy tiszteletet és a helyi ügyekben szinte teljhatalmat jelentett a viselőjének, de népszerű volt a faluban, mert mindenkin igyekezett segíteni. Később megtudtam, hogy a legszegényebb lakosok helyett a saját zsebéből fizette ki a helyi adót.

A családja előtt azonban nehezen mutatta ki az érzéseit, és a dicsérettel is takarékosan bánt. Amikor gyermekkoromban díjat nyertem a sportversenyen, mindössze annyit mondott: „jól van, fiam", és soha többé nem hozta szóba a dolgot. Csak a háború után jöttem rá, hogy mennyire a szívén viselte a sorsomat. Nem sokkal azután, hogy elhajóztam, ő is jelentkezett önkéntesnek, amihez le kellett tagadnia a korát. Később hallottam, hogy akárhova helyezték, mindenhol utánam kérdezősködött, megpróbált a nyomomra akadni. Talán azt hitte, ha a közelemben van, megóvhat a bajtól, de persze sosem találkoztunk. Krétán esett fogságba, onnan Németországba vitték munkatáborba. A hegyi vasút építésén dolgozott, ahol kis híján meghalt tüdőgyulladásban. Sok időt töltött azzal, hogy mindenféle holmit lehajigált a hegyoldalon, hogy bebizonyítsa, nem győzték le. Elég izgága ember lehetett, azt hiszem. Valószínűleg rá ütöttem.

Miután visszaértem a fedélzetre, fel kellett készülnünk a lehetséges veszélyre, amit a vízfelszín alatt settenkedő tengeralattjárók és aknák jelentettek, amelyek csak arra vártak, hogy lyukat üthessenek a hajónkon, és leküldjenek minket a tenger fenekére. Az aknák ellen egyedül a hegyes úszókkal felszerelt, torpedó formájú aknaszedő bója nyújtott védelmet. A korlátok felett áthajolva néztem, amint a hajó oldala mellett lassan beleengedték a vízbe.

A cápára emlékeztető berendezés a víz érintésére „kelt életre". Az úszók lehúzták a mélybe, és távol tartották a hajótól. Utánaengedték a kábelt, amíg

biztonságos távolságba nem került a hajótesttől. A bójának a hajóval párhuzamosan kellett elhelyezkednie. A kábel arra szolgált, hogy lerántsa a torpedót a horgonyról. Mihelyt a felszínre bukkant, golyózápor zúdult rá, vagy a dróton lecsúszva nekicsapódott a bójának, és felrobbant. A robbanás ereje fehér vízoszlopot lökött az égnek, de a hajó megmenekült. Ez valamennyire megnyugtatott bennünket.

Lenyűgöztek ezek a masinák. Mindig is bolondultam az autókért és motorbiciklikért, de ahhoz, hogy mérnök legyek, iskolás koromtól erre kellett volna készülnöm. Ám akkor máson járt az eszem, féktelen voltam, és mindenáron én akartam lenni a parancsnok. Már kölyökkoromban saját gyerekhadsereget szerveztem: igazi fegyverekkel a vállunkon masíroztunk, persze lőszerünk nem volt. Az iskolában is én voltam a vezér, és elég izmos is voltam ahhoz, hogy senki ne akarjon ujjat húzni velem. Később a feleségem, Audrey gyakran ugratott azzal, hogy igazi kötekedő vagyok. Gyanítom, félig-meddig komolyan is gondolta. Tényleg nemigen ismertem a félelmet.

A londoni Leyton Technical College-ban tanultam tovább. Rendben ment minden, elég jó tanuló voltam. 1933-ban, abban az évben, amikor Hitler lett a kancellár Németországban, tanulmányi ösztöndíjat nyertem. A leytoni városházán vehettem át a pulpituson álló férfiútól, aki nem volt más, mint az első világháború nagy katonaköltője, Siegfried Sassoon. A negyvenes évei közepén járhatott akkor, még mindig sötét haja a magas homlokára hullott. Mindössze tizennégy éves voltam, így nemigen tudtam felmérni, hogy mekkora megtiszteltetésben van részem. Mondott néhány elismerő szót, majd átadott két borvörös kötésű könyvet, Robert Louis Stevenson és Edgar Allan Poe egy-egy kötetét, a borítójukra arannyal egy kard és egy pajzs volt nyomtatva.

Ott, a fedélzeten állva mindez borzasztóan távolinak tűnt már. A szárazföld lassan ködbe veszett. A civilizált világ, amelynek szabályait és szokásait ismertem, a rend és a normalitás világa gyorsan távolodott.

2. fejezet

Les Jackson mindig tudta, merről fúj a szél. Nem sokkal azután, hogy az *Otranto* kifutott a tengerre, bejött a kabinunkba, igyekezve átlépni a földön alvókat, de azért persze sikerült felébresztenie őket. Végignézett az ágyam felett sorakozó fotókon. Ott volt köztük a húgáé, Marjorie-é is. Vártam, hogy valami szarkasztikus megjegyzést tesz majd, de nem szólt semmit. Tudta, hogy gyengéd érzelmeket táplálok Marjorie iránt, ám ezúttal valami mást forgatott a fejében.

– Avey, van egy kis munka itt a maga számára. Beosztottam vécét pucolni.

– Micsoda? Ugye, most viccel, öregem?

– Nyugi! Meglátja, megéri.

Eddie Richardsont is bekampózta. Na már most, ez az Eddie afféle finnyás úrigyerek volt, aki a vécének még a nevét is nehezen vette a szájára, azt meg, hogy kitakarítsa, el sem tudta képzelni. Nem mondhatom, hogy el volt ragadtatva, amikor rájött, hogy egyelőre a vécékefével kell beérnie fegyver helyett, de hamarosan beláttuk, hogy Les-nek igaza volt. Napi fél óra vécépucolás fejében olyan lakomát kaptunk, hogy a király sem különbet. Szalonnás-tojásos szendvicset ettünk, amennyi csak belénk fért. Isteni volt. Nem beszélve arról, hogy az egész utazás alatt minden egyéb munka alól kihúzhattuk magunkat ezzel az ürüggyel. Ez a Les nagyon ismerte a dörgést.

Tizenhét hajó indult útnak akkor, 1940. augusztus 5-én. Az egyiknek motorhiba miatt vissza kellett fordulnia. A többi a haditengerészet fedezetével kifutott az Ír-tengerre. Továbbra sem tudtuk, hova megyünk: az információt előttünk is titokban tartották. Alig tűnt el a szárazföld a láthatáron, a gépház egyenletes dohogását máris egy U-boat riadószirénájának fülsiketítő hangja nyomta el. A hajó azonnal akcióba lendült, a fedélzet megtelt emberekkel. Utat törtem magamnak a tömegben a mentőcsónakok felé. Az emberek hamuszürke arccal kémlelték a hullámokat, periszkóp vagy ami még rosszabb, torpedó után kutatva. Fényjelek villantak az *Otranto* parancsnoki hídján, fényüknél elmosódott, szürke alakzatok váltak láthatóvá a horizonton. Múlt az idő, és mivel nem történt semmi, a feszültség némileg enyhült. Mindenesetre még órákig ott

kellett állnunk a fedélzeten. Aztán az élet lassan visszatért a megszokott, monoton kerékvágásba.

Mélyen aludtam; arra tértem magamhoz, hogy valaki hatalmasat sóz a karomra. A kabin tele volt hangosan ordítozó bakákkal. Valaki felrángatott a priccsről.

– Ébresztő, Avey, munkára! Itt az ideje, hogy megszolgáld a zsoldot! – kurjantotta.

Félig aludtam még, de máris végighurcoltak az egyenruhások sokaságán. Körülöttem mindenütt katonák, énekeltek, kiabáltak, láthatóan igen emelkedett volt a hangulat.

– Gyertek, ezt nézzétek meg! – mondta valaki. – Várj csak, majd ha meglátja azt a másikat!

Sejtettem már, hogy az áldozat szerepét osztották rám. Keskeny folyosókon, kabinajtók sokasága mellett haladtunk el, aztán a fedélzetre vezető meredek lépcső felé rángattak. Odafent meglegyintette az arcomat a friss tengeri szellő, és ettől végre magamhoz tértem. Végigvezettek a csónakfedélzeten, el a hevedereken függő mentőcsónakok és az óriási, fehér szellőzőcsövek ventilátorai mellett, amelyeknek olyan formájuk volt, mint a régi telefonok szócsövének. Aztán a tat felé ereszkedtünk. Jobbomon egy pattanásos arcú suttyó élénken püfölte tenyerét az öklével. Kezdtem sejteni, mi vár rám.

Egy szabadtéri bokszringet pillantottam meg a hátsó fedélzeten, komplett kötélkordonnal körülvéve. Hatalmas árboc tornyosult felette. Valahogy elterjedhetett, hogy valaha bokszoltam. Abban az időben bárkivel gondolkodás nélkül kiálltam volna, akár a ringben, akár azon kívül. Általában elég jól jöttem ki a hasonló kalandokból, igaz, mindig tudtam, kivel állok ki.

Már a kezemen volt a kesztyű, amikor végre megpillantottam az ellenfelet, és abban a pillanatban megfordult a fejemben, hogy behúztak a csőbe. Nem túlságosan magas, alig több mint öt láb, de igencsak keménykötésű, láthatóan jó erőben lévő fickó volt. A nevét is tudtam, Jocknak hívták, az egyik tökös skót ezredhez, a Black Watchhoz tartozott. Mindenki arra számított, hogy rendesen meg leszek ruházva, ez világosan látszott.

Látszott rajta, hogy gyakorlott utcai harcos, talán profi bokszoló, de amikor bemelegítés közben egy kicsit közelebbről is megnéztem, valamennyire megnyugodtam. Karfiolfüle volt, és lapított orra, a szemöldöke is sérült, heges. Akit ennyiszer összevertek, az vagy nem túl technikás, vagy nem elég gyors. Mást talán félrevezetett volna a látvány, de engem nem.

Kissrác korom óta klubokban bokszoltam, és elég gyorsnak tartottam magam. Élénken kezdtem, ő nehézkes mozgással kerülgetett. Majdnem bevitt néhány ütést, de hamarosan sikerült eltalálnom egy váratlan mozdulattal, amit egy kemény balhorog követett. Sosem céloztam az arcára, nem akartam még jobban szétverni az orrát, a második menet közepe táján viszont olyan kemény gyomrost kapott tőlem, hogy levegő után kapkodva a földre rogyott. A meccsnek vége volt.

Utána egy ideig még ott maradtam a fedélzeten, néztem a műsort, de az minden volt, csak nem kellemes látvány. Egy Black Watch-tiszt nem bírt ellenállni a kísértésnek, és kiállt az egyik saját emberével szemben. Láthatóan nem volt valami népszerű az ürge, és eléggé hezitált is, mint kiderült, okkal. Péppé verték szegényt.

Ettől eltekintve a bokszmeccsek többsége sportszerűen zajlott. Gyakran lenyomtunk egy-két menetet Charles Calistannal, a jó öreg Charlesszal. Ő volt az edzőpartnerem, nagyon jól kijöttünk egymással. Jóképű srác volt, indiai származású angol, sötét, hullámos hajjal, még urdu nyelven is tudott. Később valóságos hős lett belőle. Megérdemelte volna a Viktória-keresztet. Tehetséges bokszoló volt, rendszeresen öklöztünk a fedélzeten.

Tizenegy nap múlva horgonyt vetettünk a Sierra Leone-i Freetownban. Ez volt az első szárazföld, miután elhagytuk a Brit-szigeteket. Annyi kiderült számunkra, hogy megkerüljük a Fokot, aztán észak felé, Egyiptom irányába vesszük utunkat. Két nappal később, anélkül hogy szárazföldre léptünk volna, ismét dél felé fordultuk, Fokváros felé. Feltűnt előttünk a lapos tetejű Tábla-hegység, emlékeztem rá az iskolai földrajzórákról. El sem mertem hinni, hogy ez a földi paradicsom tényleg létezik.

Jó volt megint szilárd talajt érezni a lábam alatt. Ez volt az első eset, hogy idegen földre léptem, hacsak nem számítjuk a sheffieldi krikett-kirándulásokat. Fokvárosban elég hűvös volt abban az évszakban, de egyébként félelmetes helynek bizonyult. A rakparton csoportokra osztottak

bennünket. Eddie-t, engem és két társunkat átadtak egy jól szituált, középkorú, fehér dél-afrikai fazonnak, aki világos öltönyben ült egy sötét színű kocsiban. Önként jelentkezett, hogy körbevisz bennünket a városban.

Nekem minden új volt. Egyetlen feketét láttam addig életemben, egy fiút, aki az Epping piacon árult valamit. Elég szószátyár volt, nagy hantás: azt mondta, bele tud nézni a napba anélkül, hogy ártana a szemének.

Fokváros megfelelő ízelítőt adott a külföldből. Gyöngyéletünk volt: a menő öltönyös pasi elvitt minket egy emeletes, koloniál stílusban épült házba. Először is azt javasolta, hogy használjuk az úszómedence mellett álló kinti zuhanyt. Ez elgondolkodtatta Eddie-t afelől, hogy vajon milyen szagunk lehet. Hetek óta az jelentette a tisztálkodást, hogy slaggal lelocsoltuk magunkat a fedélzeten, de csak tengervíz állt rendelkezésre, úgyhogy most élvezettel álltam a zuhogó édesvíz alatt. Éreztem, amint a több hetes verejték- és sóréteg leázik a bőrömről. Alig tudtam rávenni magam, hogy kikecmeregjek a zuhany alól.

Vendéglátónk nagylelkűségének köszönhetően még aznap elmehettünk a legelegánsabb étterembe, amit addigi életem során láttam. A belváros szívében volt, mennyezetére az égbolt képét vetítették, mozgó felhőkkel. Tátottuk a szánkat, és derekas zabálással fejeztük be a napot.

Négy nappal később búcsút vettünk Fokvárostól. A Tábla-hegység lassan a távolba veszett, és a konvoj ismét csoportokra bomlott, magára hagyva az Otrantót, amely lassan megkerülte a Fokot, és felfelé vette az irányt, Kelet-Afrika partjainak. Szeptember 14-én elértük a vulkanikus Perim-szigetet a Vörös-tenger bejáratánál. Onnan a sötétség leple alatt, még mindig négy hadihajó védelmében indultunk tovább. Hamarosan az eritreai Masszavában állomásozó olasz repülőgépek és hadihajók lőtávolába értünk. Az Otrantón minden lámpát eloltottak, csak tapogatózva tudtunk tájékozódni a hajón. Tökéletes volt az elsötétítés, csak az éjszakai égbolton ragyogó csillagok szórták fényüket. Az Ádeni-öböl foszforeszkáló vizében egy hatalmas rája körvonalait pillantottam meg azon az éjszakán.

A mieink nagyon várták már az erősítést. A Port Tavfik mellett horgonyoztunk le, a Szuezi-csatorna torkolatánál, hadihajók, teherhajók, fekete füstöt okádó rozsdás vontatógőzösök és apró arab halászbárkák társaságában. Innen Geneifába vittek bennünket, a Nagy-Keserű-tó partján felállított jókora sátortáborba. Megkezdődött a küzdelem az állandó

szomjúsággal: a táborban sok helyen hatalmas agyagkorsókat állítottak fel, peremükig megtöltve friss, hideg vízzel. Ez eddig rendben lett volna, a baj ott kezdődött, hogy rögtön a megérkezésünket követő napon menetgyakorlatra rendeltek bennünket a sivatagba, a huszonöt mérföldnyire lévő sziklás, terméketlen kőbányához, aminek „Bolha" volt a beceneve. Csak hogy ne unatkozzunk.

A 2RB-t, vagyis a 2. zászlóaljat már akkor kiküldték a sivatagba, amikor én odahaza Angliában még szalmabábukat döfködtem a kiképzésen.

Az olasz diktátor, Benito Mussolini még nem jelentette be a hadüzenetet, de a háború közeledett. Hat héttel korábban az egyik bombasztikus szónoklatot tartotta a másik után, úgyhogy a zászlóalj ugrásra készen várta a fejleményeket. Emlékszem, láttam akkoriban egy képet, valamelyik magazinban jelent meg, Mussolini elitkatonáit ábrázolta, amint éppen sorba rakott, borotvaéles bajonetteken ugráltak át. Sose igyál előre a medve bőrére, gondoltam.

A hadüzenet másnapján a 7. páncéloshadosztály, amely a 2. zászlóaljat is magában foglalta, egyenesen a líbiai határra vonult. Nem mondhatnám, hogy a világ legmodernebb hadserege volt. A páncélozott járművek között még néhány öreg Rolls-Royce Silver Ghostot is láttam, amilyet még Arábiai Lawrence használt az I. világháborúban, de gyorsan elfoglalták hadállásaikat a határ mentén.

Mire Mussolini hadmozdulatai megkezdődtek, a konvojunk készen állt a csatára a Vörös-tengernél. „Il Duce, ahogy az olaszok hívták, látta, hogy milyen sokra mentek a németek Európában, és ő is ki akarta venni a részét a zsákmányból. Fél szemét mindig a Níluson, a Szuezi-csatornán meg a brit utánpótlást biztosító, Indiába vezető úton tartotta. Graziani marsallt, aki „a sivatag hentese néven vált közismertté az arab felkelés leverése során véghezvitt vérengzései miatt, Egyiptom és a brit erők megtámadására utasította. 1940. szeptember 13-án nyolcvanötezer olasz katona özönlötte el Egyiptomot Líbia felől, és a sokkal kisebb brit haderő kénytelen volt visszavonulni. Csapataik meg sem álltak az Egyiptomtól hatvanöt mérföldnyire fekvő kis part menti településig, Szidi Barraniig. A Duce azonnal kijelentette az olasz propaganda-híradóban, hogy a városban visszaállítják a villamosközlekedést. Villamos? Azt sem tudták, hogyan kell helyesen leírni ezt a szót. Nem volt ott más, csak néhány kőépület meg egypár sárkunyhó. Rendes út sem vezetett arrafelé, nemhogy villamossínek.

Az olaszok kidolgozott erődrendszert építettek ki, amely a parttól délkelet felé haladva mélyen behatolt a sivatagba. Táboraiknak olyan romantikus csengésű neveket adtak, mint Tummar, Rabia vagy Sofafi, mintha csak valami sivatagi fűszerút állomásai lettek volna. Az olasz oldalon kétszázötvenezer katona állomásozott, úgyhogy a szövetségesekre igencsak ráfért az erősítés: a létszámuk a levegőben és a földön egyaránt mélyen alatta maradt az olaszokénak, összességében sem haladta meg a százezret.

Kairó volt az utolsó állomásunk, mielőtt átléptük volna a valódi háború küszöbét. Ez volt az utolsó alkalom, hogy pihenjünk egy kicsit, mielőtt az igazán kemény dolgok jönnek, azok az események, amelyek felkészítettek a fogságra és minden egyébre, ami azután következett. Charles Calistannal és Cecil Plumberrel hárman indultunk el felfedezni a város kétes fényeit, néhány öregebb katona társaságában, akik ismerték már a járást. Cecil megfontolt, érett gondolkodású fiú volt, magas homlokkal és éles szemmel. Kiváló ütőjátékosnak ismertem meg még az otthoni krikettcsapatban, Essexben. A falusi pályán töltött gondtalan, békés napok emléke egyre távolabbivá vált. A pacsirták és rigók helyett fekete kányák vitorláztak az egzotikus és titokzatos város felett, amely dugig volt szövetséges katonákkal: új-zélandiakkal, indiaiakkal, ausztrálokkal és persze britekkel.

Egy ló vontatta riksa haladt el mellettünk, megrakva khakiszínű uniformisba öltözött bakákkal, akik emelkedett hangulatban készültek belevetni magukat a vad éjszakába. Rossz volt nézni a kocsirudak kalodájában vergődő szegény párák félelmét. A társaság lekászálódott a szekérről.

– Háromszoros hurrá a kocsisnak! – kurjantottak, aztán fizetés nélkül kereket oldottak.

Tevéket is láttunk, elképesztő méretű málhával a hátukon, meg szamarakat, a hátukon ülő gazda talpa csaknem a földet súrolta, miközben bottal igyekezett gyorsabb ügetésre bírni őket. Az utcakölykök „baksis, baksis!" kiáltásokkal vettek körül bennünket, más gyerekek olcsó csecsebecséket vagy gyanús kinézetű gyümölcsleveket és szottyadt fügét kínálgattak. Poros villamos csörömpölt végig az utcán, kerekei szikrát vetettek a síneken. A levegőt sárgás köd ülte meg, füst és a levegőben úszó apró homokszemcsék elegye, amelyhez a fedetlen csatornák kipárolgása vegyült.

A zajos utcáról, ahol ló vontatta járművek igyekeztek utat törni maguknak a teherautók között, beléptünk a Melody Clubba. Sweet Melody volt a teljes neve. Akárki is nevezte el, jó humorú ember lehetett. A bejáratot két áporodott sötétítőfüggöny zárta el, noha odakint kék utcalámpások világítottak, és az ablakok meg az ajtónyílás körül is számtalan égő adott fényt. Amint félrehúztam az egyik függönyt, a lábam valami zsákszerű dologba ütközött. Egy ausztrál katona alakja bontakozott ki a félhomályból, aki eszméletlenül hevert a lábam előtt.

Félrehúztuk a második függönyt is, és beléptünk a rosszul megvilágított bárba, ahol már vágni lehetett a füstöt. Zenekar játszott az aprócska színpadon, amit szögesdróttal kerítettek el a helyiség többi részétől. Szükség is volt erre az óvintézkedésre, így is alig lehetett hallani őket a hangzavarban. A terem zsúfolásig megtelt a sivatagban állomásozó, eltávozáson lévő bakákkal, akik egy kis kikapcsolódást kerestek itt. A mennyezeten golyó ütötte lyukak éktelenkedtek, a padlón meg csak a jó ég tudja, mi minden. Általában az ausztrálokat hibáztatták a felfordulásért. Rendes fickók voltak odakint a sivatagban, de Kairóban, ha italhoz jutottak, gyalázatosan tudtak viselkedni.

Valami baljós feszültség remegett a levegőben. Az ember nemigen engedhette el magát a nagy tömeg miatt. Éppen kihozták az italunkat, amikor az egyik sarokasztalnál valaki felordított. A pasas a legnagyobb ramazuri közepette felkapott egy széket, és a feje felett az egyik zsúfolt asztal felé hajította. Erre a saját cimborái közül valaki egy jobbhoroggal kiütötte, valószínűleg nem szándékosan, hanem még egy korábban kezdődött csetepaté utolsó mozzanataként. Ez aztán kissé lehűtötte a kedélyeket, az eszméletlen székdobálót kivitték a teremből, ahol csatlakozott az ajtó előtt heverő társához. A többiek szépen a helyükre tették a székeket, megigazították az egyenruhájukat, és az este a korábbi, valamivel mérsékeltebb zajszinten folytatódott.

A tisztek gondolkodás nélkül Kairó előkelőségeinek törzshelye, a híres Shepheard’s Hotel bárja felé vették az irányt. Az egyszerű közkatonáknak, amilyenek mi is voltunk, alaposan ki kellett csípni magukat, ha azt akarták, hogy beengedjék őket. Elegáns hely volt, egy másik világ nyílt meg előttünk, amikor ide beléptünk. A pianínónál öltönyös zongorista játszott. Fonott karosszékek sorakoztak a kőburkolatú padlón, a hosszú, fehér galabeíába öltözött egyiptomi pincérek fél kézzel egyensúlyozták fényes

tálcáikon a poharakat. Ez már jobban tetszett. Akkor már káplár voltam, és szerettem a kezemben tartani a dolgokat. Elszántam magam, hogy címzetes tiszti rangot szerzek, és a Shepheard’sban fogok mulatni, amely sokkal inkább nekem való helynek tűnt.

Később az este nagyvilági nyüzsgésében átkeltünk a Nílus felett húzódó Angol hídon, melyet négy irdatlan méretű bronzoroszlán őriz.

– Látod? – mutatott rájuk az egyik haver. – Ha szűz megy át a hídon, mindig morognak, úgyhogy vigyázz!

Kárörvendő nevetés harsant fel szavai nyomán.

Visszafelé menet aztán végig a lányokról folyt a szó. Vége-hossza nem volt az ugratásnak, a rovásunkra elsütött poénoknak. Persze nem lehet csodálkozni azon, hogy a szex ennyire gyakori téma volt. Kiderült, hogy többségünk még szűz, és az ember sokszor nem is kerülhette el, hogy ezt be is vallja. Huszonegy éves voltam, és akkoriban a házasság előtti szex nem volt megszokott dolog. Ma már alig tudjuk ezt elképzelni. Sok társam járt ugyanebben a cipőben. Ahhoz elég idősek voltunk, hogy meghaljunk, de nemileg még ártatlanok voltunk. Szuper kondícióban voltam, de a nap végére általában annyira kimerültem, hogy nemigen gondoltam rá. Sokan azonban egészen a megszállottjaivá váltak.

Az egyik kairói utcának a neve különösen gyakran hangzott el a bakák szájából. Berka – így hívták a legrégibb mesterséget űzők központját a városban. Minden rangú katona számára tiltott területen, valahol az isten háta mögött húzódott, nagy, fehér meg fekete jelekkel, keresztekkel jelölték meg, és mindennaposak voltak itt a katonai rendőrség razziái. Ez persze senkit sem tartott vissza attól, hogy ellátogasson oda, de számomra valahogy visszataszító volt az egész. Megértettem azokat a társaimat, akik bevetés előtt ki nem hagyták volna a Berkát, de én magam sosem tartottam velük. Azon az estén, amikor hazafelé tartottunk a sivatagban, a lelkem mélyén éreztem, hogy kezdek befelé fordulni. A szórakozottság, a figyelem lankadása golyót jelenthetett, márpedig én elhatároztam, hogy túlélem a háborút, bármi történjék is. Vagyis ébernek kellett maradnom.

– Kapjanak össze majmot-papagájt, mennek a vízre!

A parancs tréfásan hangzott, de mi tudtuk, mit jelent. Megyünk a sivatagba. Úgy mondták, megyünk a „vízre, mert valóban egzotikus, száraz tengernek látszott a sivatag, csodavilágnak a zöldellő rétekről érkezett fiú

számára. Csatlakoztunk a gyors mozgású 7. páncéloshadosztályhoz, amelynek tagjai a „sivatagi patkányok becenévre hallgattak.

A vonat lassan haladt egyik állomástól a másikig, melyeknek olyan játékos nevük volt, mint például a Zagazig. Aztán vakítóan fehér dűnék között folytatta útját, mögöttük ott csillogott a szemkápráztatóan kék tenger. Érintettünk egy El Alamein nevű megállóhelyet is, amelynek a neve akkor nem mondott nekünk semmit; nem így a Fuka nevű állomásé, amely annál több megjegyzést vont magára.

Végül megérkeztünk Mersza Matruhba, ahol a brit egységek elsáncolták magukat, és várták a következő olasz hadmozdulatot. Minket azért vezéreltek oda, hogy zavart keltsünk az olaszok között, ezért mélyebben behatoltunk a sivatagba. Az egy nyomsávú ösvényt a veszélyes helyeket kerülgető teherjárművek idővel egyre szélesebbre taposták.

A szél formálta homokdűnék hullámzó táját hamarosan kietlenebb vidék váltotta fel: a kősivatag terméketlen pusztasága, melynek sivárságát csak hébe-hóba tarkította egy-egy alacsony cserje vagy a futóhomok fakó foltjai. „Zabpehely-országnak" neveztük el ezt a zord vidéket, későbbi küzdelmeink színterét.

A 600 láb magas Haggag el-Akaba meredek lejtője uralta a tájat. A hegy fontos stratégiai jelentőséggel bírt: a tengerparttal párhuzamosan húzódott kelet felé, Szollum irányában, ahol a Halfaia-hágó éles kanyarulatainál meredek sziklaszirtek emelkedtek a Földközi-tenger fölé. Arrafelé csapataink már észlelték az olaszok előrenyomuló hadmozdulatait. Átkereszteltük Pokoltűz-hágónak.

Éjszakai portyákon derítettük fel az olaszok hadállásait. Én a „B" csapatba kerültem. Október végén kezdtük elvágni a távíródrótokat és aláaknázni az utakat, hogy a távoli sivatagi erődök megsegítésére induló olasz erősítés ne juthasson célhoz.

Kezdtem megismerni és megérteni a sivatagot, és lenyűgözött a 180 fokos afrikai égbolt mérhetetlen dimenziója, amely ott feszült felettem a csillagfényes éjszakákon. A perzselő nappali forróság után a hőmérséklet éjszaka a fagypont közelébe süllyedt. Nem volt menekvés a sivatagi homokviharok elől, amelyek gyakran lecsaptak a táborhelyünkre. A *hamszin* imbolygó homokfala több emeletnyi magasságban kúszott a levegőben, akár egy mozgó hegyorom; végigsöpört a tájon, eltakarta a

napot, lekoptatta a festéket a járművekről, mintha forró vasreszeléket sodort volna magával. A repülő homokszemcsék beférkőztek a ruhánk alá. Fedezék nélkül aligha lehetett volna átvészelni a viharokat. Vizet kizárólag a „*bir*"-nek nevezett ódon víztározókban lehetett találni, melyek közül egyeseket még a rómaiak építettek. Vizük nemcsak szennyes volt, de sós is, egy alkalommal pedig egy döglött szamár teteme úszkált benne. Ez egy időre elvette a szomjúságunkat – sajnos nem hosszú időre.

Ahogy leszállt az éjszaka, négyszögű védelmi alakzatot formálva leállítottuk a járműveket, a teherautókat és a Bren könnyűpáncélost. A négyszögön kívül posztoló őrséget kétóránként váltottuk, a többiek megpróbáltak aludni az egyre fagyosabbá váló éjszakában. Tábortüzet nem gyújthattunk, nem melegített más, csak a vastag katonazubbony.

Az elkövetkezendő hónap során meglehetősen szoros ismeretséget kötöttem a Bren könnyűpáncélossal. Nyitott jármű volt, erős V8-as Ford-motor hajtotta. Hátul egy, olykor két Bren-géppuska számára volt hely, és egy Boys-gépágyú is elfért benne, amit a parancsnok tudott elsütni a vezető melletti ülésről. A bestia olajos alvázát úgy ismertem, mint a tenyeremet, mert éjjelre mélyedést ástam a homokba, aztán fölé hajtottam a géppel, és bevackoltam magam a súlyos kerekek közé. Ott kerestem menedéket a srapnelek, bombák és golyók ellen. Kiterítettem a matracomat, amely alig volt puhább egy vastagabb takarónál, de legalább műanyag lepedő védte a nedvességtől, ellenőriztem, hogy kéznél van-e a 38-as revolverem a kézigránátokkal együtt, aztán álomra hajtottam a fejem.

Jóval napkelte előtt az őrök ébresztettek. Az új nap kezdetét általában egy jókora csattanás jelezte a fejem közelében. A tábor lassan életre kelt, beindították a motorokat, ami néha csak többszöri próbálkozásra sikerült. Álmosan dideregve sátrat bontottunk, és mintegy százyardnyira a táborhelytől csatarendbe álltunk a sivatagban. Aztán megkezdődött a hideglelős várakozás. Aggodalmasan kémleltük a láthatárt: semmi kedvünk sem volt az alacsonyan repülő olasz Savoia bombázók könnyű célpontjává válni. Csak akkor lazíthattunk egy kicsit, és gondolhattunk a reggelire, amikor az ég kezdett kivilágosodni, és a sivatagi táj körvonalai lassan kibontakoztak a homályból.

A reggeli teát olyan odaadással készítettem el, mintha az életem múlt volna rajta. Fáztam és éhes voltam, nagy szükségem volt a forró italra, mégpedig a lehető legrövidebb időn belül, ezért „sivatagi módra" csináltam.

Félbevágtam egy régi benzineskannát, megtöltöttem homokkal, öntöttem rá egy kevés benzint, és szépen ráhelyeztem a tetejére a vízzel telt csajkát. Aztán hátráltam egy lépést, meggyújtottam egy szál gyufát, és rádobtam a homokra. Bumm! Jókora fekete füstoszlop emelkedett a levegőbe. A látványos robbanás meleget adott, és egy szempillantás alatt felforralta a teavizet.

Eleinte örültünk a hűvösebb időnek, de aztán egyre hidegebb lett éjszakánként, és az már korántsem volt vidám dolog. Aztán az eső is megeredt, egész éjjel esett, mintha csak a lelkünket akarta volna megmenteni a kiszáradástól. A mieink még mindig „tessék-lássék" háborút vívtak, úgyhogy újrakezdődtek a kiképzések: erőnléti edzés, térképolvasás, a fegyveres kiképzés és az éjszakai felderítés gyakorlása. Mindegyikben elég jártasak voltunk már.

3. fejezet

Aztán eljött az akció ideje is. Az egyik éjszakai portyánkon egy olasz benzinszállító kocsit kellett felrobbantanunk. Tizenketten voltunk, Endean szakaszparancsnok vezetésével, három tűzszerész-szakértő kíséretében. Éjjel a miénk volt a sivatag, mivel olyankor az olaszok nemigen mozogtak. Minden a helyes navigáción múlott. Tudni kellett, hogy milyen messze kell leállítani a kocsikat ahhoz, hogy az ellenség ne hallja meg a közeledésünket, ugyanakkor visszafelé időben elérjük őket. Mielőtt nekivágtunk volna, láthatósági ellenőrzésre sorakoztunk fel egymással szemben. Minden világos foltot könnyen kiszúrhat az ellenség, és azonnal golyózáport zúdít ránk. Aztán szembeállva egymással alaposan megráztuk egymást. A kulcscsomó vagy az aprópénz csörgése könnyen árulónkká válhatott volna, hiszen a hangok messzire terjedtek a sivatagban.

Utoljára még egyszer ellenőriztük a fegyvereket, aztán a három teherjármű nekiindult a sziklavidéknek. A célponttól tíz mérföldnyire kirakodtunk a kocsikból, majd Endean és az ő megbízható iránytűje vezetésével gyalog, a legnagyobb csendben tettük meg a hátralévő utat. Eléggé kidöglöttünk, mire odaértünk, de más bajunk nem volt.

Amikor kibontakoztak előttünk a kocsi körvonalai, Endean jelt adott, és mi előrekúsztunk, hogy elfoglaljuk pozíciónkat a kavicsos terepen. További kézjelekre legyező alakban szétszóródtunk, és félkör alakzatba rendeződtünk. Mindannyiunknak biztonságosabb volt így, hiszen egyikünknek sem hiányzott, hogy a tűzpárbajban esetleg saját bajtársainkat tegyük harcképtelenné.

Én hason feküdtem a sötétben, a szállítókocsi felé irányítva a Lee-Enfieldet. Próbáltam kényelmesen elhelyezkedni. Lehet, hogy hosszan kell majd várakoznunk.

Jobbra megláttam a tűzszerész-szakértők alakját: fejüket behúzva, derékban mélyen előrehajolva távolodtak, és egy pillanat múlva eltűntek a sötétben. Múltak a percek. A csend biztató volt. Tovább vártunk. Aztán láttam, amint a három alak fejét a válla közé kapva sebesen visszafelé rohan. Célba vettük a tábort, és felkészültünk a tűzharcra. Az első két lövés rakétaszerű villanásokat lövellt az éjszakai égboltra, de nem tűnt különösebben hevesnek. Aztán természetellenes szünet következett, talán

csak néhány másodpercig, majd egy hatalmas robbanás. A tűzgolyó narancsszínűre festette az éjszakai sivatagot. Egy pillanatra tisztán láttam a körülöttem lévők arcát. Erre kicsit mélyebbre ástam be magam a homokba.

Ez volt az a pillanat, amikor az ember azt várta, hogy mindjárt elszabadul a pokol. Az olaszok általában vadul kezdtek lövöldözni az éjszakában. Ezúttal elmaradt a tűzharc, mi pedig visszalopakodtunk a sivatagba. Ha valaki túl is élte közülük, nem törték magukat azzal, hogy üldözzenek bennünket.

A gyülekezési pontnál, az ellenségtől biztonságos távolságban ellenőriztük, hogy mindenki rendben van-e, és elindultunk visszafelé a teherautókhoz. Még hajnalhasadás előtt visszaértünk, úgyhogy még egy kis alvásban is reménykedhettünk.

Visszatekintve a történtekre világosan el tudom különíteni azokat az élményeket, amelyek jelentős változásokat idéztek elő bennem, és mentálisan felkészítettek Auschwitz megpróbáltatásaira. A sivatagi élet állandó fázással és éhezéssel járt, és semmi kilátásunk nem volt arra, hogy a konzervhúson és a kétszersültön kívül – az utóbbit kutyakeksznek hívtuk – bármire is számíthatunk. Hacsak a Maconochie-féle ragut nem számítjuk. Már az I. világháborúban is ezt ették a lövészárkokban. Ha nagy ritkán sikerült lőnünk egy-egy gazellát, nagy lakomát csaptunk, aminek áldásos hatását napokig éreztük. Néhányan megpróbálták a mozgó járművekből levadászni őket, de kiderült, hogy a sivatag egyáltalán nem sík terep. A „tevepúpoknak" becézett buckákon ugrándozva hamar elszálltak a reményeink, és csalódottan felhagytunk a próbálkozással. Vidéki gyerekként tudtam, hogy vadászni csak gyalog lehet, úgyhogy inkább cserkészni indultam.

Néha csereberéltünk a beduinokkal, de ezek ritka alkalmak voltak, és sok félreértéssel jártak. Üdvözlésképpen a tenyerüket hátrafelé fordítva integettek, miközben úgy lebegtették ujjaikat, mintha magukhoz hívnának. Amikor aztán odamentünk hozzájuk, zavarba jöttek, nem tudták, mit akarunk tőlük. Mégis megérte megkockáztatni a félreértést, mert néha sikerült egy-két tojást, gyümölcsöt, zöldséget szerezni tőlük, amire borzasztóan vágytunk, annál is inkább, mert szinte sosem volt benne részünk. Olykor lekapcsoltunk egy-egy olasz élelmiszer-szállítmányt, konzerv tonhalat vagy rizst – de többnyire csak paradicsompürét

szállítottak. Mintha azok ott semmi mást nem ettek volna, csak paradicsomot.

Elég sovány koszton éltünk, és mindannyian ijesztően alultápláltak voltunk, nem csoda, ha a betegségek könnyen levertek a lábunkról. Elég volt egy karcolás, hamarosan gennyedő seb lett belőle, amely sehogy sem akart gyógyulni, és könnyen vérmérgezéshez vezetett. A sivatagban szerzett sérülések egész idő alatt sok szenvedést okoztak. Szanitéc alig volt a táborban, és azok sem tehettek egyebet, mint hogy jól-rosszul kitisztították a sebet, és sok szerencsét kívántak. Még ma, hetven évvel később is látszanak az alkaromon azok a hegek, amelyeket ott szereztem.

Persze a higiéniai viszonyok is csapnivalóak voltak. A legyek csak úgy nyüzsögtek mindenütt. Folyton csikart a hasunk, márpedig a hasmenés a sivatagban nem tréfadolog. Szükségre menni anélkül is épp elég bajos volt. Az ember ásott egy gödröt, aztán fölé kuporodott. Csakhogy még le sem guggoltunk, a ganajtúró bogarak máris támadást intéztek a hátsó felünk ellen. Pontosabban céloztak, mint egy Stuka, és míg a Stukák ledobták a bombáikat, és odébb álltak, ezek a lények rácsimpaszkodtak a gödör felett himbálózó alfelünkre. Az volt a kedvenc landolási módjuk. Onnan aztán lebucskáztak a homokba, pillanatok alatt galacsint gyúrtak beleink sovány tartalmából, aztán eltűntek a galacsinnal együtt, isten tudja, hova.

Ha hosszabb ideig állomásoztunk valahol, sivatagi vécédeszkát faragtunk magunknak: fogtunk egy fadobozt, amit a benzinszállítmányok csomagolásához használtak, és lyukat vágtunk a tetejébe. Mintegy három láb magas doboz volt, kényelmesen lehetett trónolni rajta, miközben a homokszemek vonulását tanulmányozta az ember.

Vizet fejenként egy gallonnal kaptunk, ez volt a fejadag, de ebből kellett feltöltenünk a hűtővíztartályokat is, és minden egyébre is ezt használtuk, így hát ivásra kevés maradt. Vékony fémtartályokban, viaszdugóval lezárva hozták a vizet, a dugó mindig megrepedt, ahogy a kannát körbeadtuk, úgyhogy a víznek általában rozsda- meg gyertyaíze volt. A harcok alatt a mosakodás luxusát nemigen engedhettük meg magunknak. Amikor alábbhagyott a veszély, megmostuk a kezünket-arcunkat, ahogy tudtuk, aztán egy borotvaecsettel végigsöprögettük a testünk többi részét, hogy a lehető legkevesebb vizet használjuk. Mire végeztünk volna, általában el is fogyott.

Többnyire teljesen ki voltunk szolgáltatva annak az embernek, aki a lajtos kocsit vezette. Alacsony, jelentéktelen külsejű fickó volt, a nevét sosem tudtam meg, mindenki úgy emlegette: „a vizes ember". Egy zsákmányolt olasz tartálykocsival rótta a sivatagot, sorra járta a *bir*eket víz után kutatva. Sokszor napokra eltűnt. Mindig egyedül járt. Titokzatos figura volt, úgy ismerte a sivatagot, mint a tenyerét, és fesztelenül társalgott arabul a beduinokkal. Ha meglátta, hogy valamelyikünk a rögtönzött benzinesláda-toaletten üldögél, valamiért iszonyú méregbe gurult, előrántotta a 38-as revolverét, körözni kezdett a lajtos kocsival a budi körül, és az ember lába közé célozva ripityára lőtte a faládát. Senki sem tudta, miért csinálja ezt. Elég megalázó volt a fabudin ülni, miközben valaki az ember fenekére céloz, de valójában soha senkinek sem esett baja. Így aztán mindenki elfogadta őt, akármilyen bolond is volt.

Nem sokra rá olyan buliban volt részünk, mint még soha: Wavell ezredes villámhadjáratot indított az olaszok sivatagi erődjei ellen. A részleteket persze szigorúan titokban tartották, csak az ismerhette őket, akinek feltétlenül ismernie kellett, márpedig az egyszerű bakáknak nem volt erre szükségük. Rendjén is volt ez így. A mi dolgunk az volt, hogy feltérképezzük az olasz aknamezőket meg a táboraikat körülvevő többi védművet, és felderítsük a réseket, amelyeken a tankjaink behatolhatnak a védvonal mögé.

December 7-én gyalogosokból és járművekből álló hatalmas menetoszlop indult útnak a sötétség leple alatt. A sivatagi tél kezdett igencsak harapóssá válni: a katonák dideregtek és feszültek voltak a küszöbön álló csata miatt. Két nappal később, kora reggel a tankokat és a gyalogságot a csata kezdő vonalához vezényelték. A járművek számára viharlámpák jelölték ki az utat, melyeket félbevágott és oldalukra billentett olajoskannákkal takartak el az ellenség elől. Az olaszok olyan közel voltak, hogy érezni lehetett a kávéjuk meg a reggelijük illatát, amely ott lebegett a táboruk felett. Pontban hét órakor kemény zárótüzet nyitottunk rájuk, és megindult az állomáshelyük elleni támadás. Az olasz tankok vékony páncélzata nem sokat ért: negyedóra alatt huszonhármat lőttünk ki belőlük, harmincötöt pedig zsákmányul ejtettünk. Kétezer foglyot is ejtettünk, és mindössze ötvenöt embert veszítettünk el. A háború kegyetlen matematikája értelmében ez biztató kezdetnek számított.

Az éjszakai felderítéseken szerzett információk nagyban hozzájárultak a sikerhez. Annyi hadifoglyunk volt, hogy a tisztek egy idő után már nem ezresével, hanem négyzetméterenként számolták őket. Az azóta látott dokumentumok a tábornokok és magas rangú törzstisztek kölcsönös gratulációit örökítik meg, de egyetlen esetet sem tudok felidézni, amikor a sivatagban harcoló fiúknak valaki köszönetet mondott volna. A tisztjeink nyilván nem érezték szükségét az efféle gesztusoknak.

Az olasz hadifoglyok között a 2. zászlóalj szert tett egy remek szakácsra is. A feletteseink azonnal lecsaptak rá, és „Antonio lövészt" a tiszti konyhán állították munkába. Négy hétig is eltartott, mire a fejesek kiszúrták, hogy ott van, pedig egy légitámadásnál ugyanabban a barlangban húzta meg magát, mint az egyik ezredes.

December tizedikén elfoglaltuk Szidi Barranit. A viharvert erődhöz néhány barakkból álló tábor is tartozott, itt akarta a Duce lefektetni azokat a bizonyos villamossíneket. Másnap iszonyatos homokvihar söpört végig a sivatagon, mintha csak a jeles eseményt akarta volna megünnepelni.

Egész úton egyszer sem kerültünk viharba. Az olasz légierő folyton azon mesterkedett, hogy beleköpjön a levesünkbe, ezért amikor valamelyik tüzérségi megfigyelő repülőgép elfüstölt mellettünk, azt a parancsot kaptuk, hogy verjük fel a port magunk körül. Ilyenkor biztonságos távolságba húzódtunk a saját főerőnktől, aztán őrült száguldozásba kezdtünk a teherautókkal. Akkora porfelhőt kavartunk, amely a mienknél sokkalta nagyobb haderő jelenlétét sejttette. Aztán visszamentünk, levettük a maszkot az arcunkról, kiöblítettük a szánkat, és vártuk, hogy kezdődik-e a cirkusz: a puszta sivatag bombázása. Többnyire bevált a számításunk.

Persze nem ment minden ilyen simán. Egy alkalommal már visszafelé tartottunk, amikor egy olasz harci gép zúgott fel a fejünk felett, aztán szorosan a nyomában egy másik. Menekülni nem maradt idő. Hasra vágtam magam, a szám telement homokkal, és abban reménykedtem, hogy a pilóta túl sok kávét ivott. Nagyjából egy tucat CR42-est számoltam össze. Dupla szárnyú gép volt, ronda, lapított testtel, de én nem tőlük tartottam igazán, hanem a nagy Savoia bombázótól. Pillanatok alatt ott termettek, három dögnehéz bestia, dübörgő motorral. Az első lövésekbe a föld is beleremegett, de a bombáik célt tévesztettek. Mielőtt újra ránk fordulhattak volna, megérkezett a segítség. Sokkal több repülőgépük volt, mint nekünk, de a mieink legalább jókor érkeztek: néhány Hurrican volt hivatott az öreg

Gladiator biplánjaink mentesítésére, és ezek most megjelentek az égen. Üldözőbe vették az ellenséges gépeket, és hamarosan ismét egyedül maradtunk a sivatagban.

Három nap múlva, délelőtt 11 óra körül visszajöttek, de most erősítést is hoztak magukkal. Tíz Savoia jött, csakhogy ezúttal a mi Hurricanjeink közül egyetlenegy sem mutatkozott az égen. A földre vetettük magunkat. Az egyik bomba harmincyardnyira ért földet attól a mélyedéstől, amelyben meghúztam magam. Amikor végre tiszta volt a levegő, és újra felállhattunk, azonnal láttam, hogy valakit eltaláltak közülünk. Jópofa srác volt, őrmester, Jumbo Meadsnek hívták. Hórihorgas, szőke, jóképű fickó, népszerű figura, nem az az átlagos, utálatos tiszthelyettes. Eléggé rosszul érintett bennünket a veszteség, de az ember nem tehette meg, hogy átadja magát a szomorúságnak. Egyszerűen nem volt rá idő.

A Savoia bombázók irtó kellemetlenek tudtak lenni, különösen éjszaka, amikor egymást váltva köröztek fölöttünk, és egyenként dobálták a bombákat, hogy kiverjék az álmot a szemünkből. Az ilyen dolgok miatt döntöttem úgy, hogy a kocsi alatt vetek ágyat.

Nem sokkal ezután egyik nap sofőrként kellett Merlin Montagu Douglas Scott alhadnagy szolgálatára állnom. Az alhadnagy Buccleuch herceg unokája volt, és rokonságban állt a királyi családdal; kiváló tiszt, precíz és pedáns. A Halfaia-hágó és Szollum felé tartottunk, hogy megnézzük, ott van-e az ellenség. Montagu Douglas Scottnak az volt a rossz szokása, hogy mindig túl közel merészkedett az ellenséghez. Néhány nappal korábban már megtette ezt az utat, mégpedig a *hamszin*, a homokvihar kellős közepén, amikor is a csapnivaló látási viszonyok közepette kellett kiderítenie, hogy az olaszok vajon továbbra is fenntartják-e a táborukat a hegyoldalon, Halfway House-nál, vagy sem. Mint kiderült, az alacsony kőfallal körülvett tábor még megvolt, ott rejtőzött a kavargó homokfelhő mögött, de teljesen elhagyatottnak tűnt. Ponyvával lefedett, sekély árkok szelték keresztül-kasul kődarabokból rakott fedezékek mögött. Bizonyára sietve hagyták el a tábort, mert az árkokban mindenfelé palackok, tábori ágyak, levelek, fényképek hevertek. Két árva őrtorony imbolygott a szélben: nyikorgásukon meg a vászon csattogásán kívül más hangot nem hallottunk.

Az alhadnagy újabb parancsot kapott a rádión. Kiderült, hogy az olaszok mindössze néhány mérföldnyire vannak az elhagyott tábortól, mire Scott négy kocsival üldözőbe vette őket, és több foglyot is ejtett, de nem

tehetett velük egyebet, mint hogy lefegyverezve magukra hagyta őket az út szélén. Nemsokára elhagyott teherautókra akadt, üres benzintartállyal, leeresztett gumikkal álldogáltak a sivatagban. A *hamszin* egyre erősödött, a levegő vöröslött a felkavart homoktól. Tíz mérföldet haladhattak, amikor sötét foltok tűntek elő a ködből: két olasz ágyúvontató kocsi, körülöttük emberek. Nagyjából harmincan lehettek. Scott lefegyverezte őket, de hamarosan kínos meglepetés érte: amint eloszlott a *hamszin* porfellege, a teljes olasz helyőrséggel találta szemben magát. Gépkocsik százai sorakoztak a hosszú menetoszlopban. Azonnal tüzet nyitottak rájuk, úgyhogy a parancsnok sürgősen visszavonulót fújt.

Szokásához híven ezúttal is túlságosan közel merészkedett a tűzfészekhez, velünk együtt. Saját szemünkkel láttuk, amint az ellenséges járművek, autó és motorkerékpárok felbukkannak, majd újra eltűnnek a kis kikötőváros, Szollum sikátoraiban. A homokdűne pereménél megpillantottuk az olaszok tüzérségi egységeit is: tüzet is nyitottak ránk, amint visszafelé tartottunk a teherautókhoz, úgyhogy szaporáznunk kellett a lépteinket.

Furcsa alak volt ez a Montagu Douglas Scott. A legnagyobb felfordulás közepette arról áradozott, hogy mennyire csodálja az olaszokat a sivatagi úthálózat megépítéséért. Ki is vitt bennünket az útra, és mondhatom, nagy megkönnyebbülés volt, amikor a sötétség beálltával visszamehettünk a sivatagba, hogy a megszokott védőalakzatban töltsük az éjszakát.

A rangkórság sosem volt jellemző rám, de arról meg voltam győződve, hogy néhány dologban messze jobban teljesítek, mint a sorállományúak többsége. Láttam én már olyan kapitányt, aki a legkevésbé sem érdemelte meg ezt a rangot. Az ilyesmi majdnem kihalásos alapon ment akkoriban, az egyszerű bakák nemigen rúgtak labdába. Ez nagyon csípte a szememet. Én egyedül annak köszönhettem a szakaszparancsnok tizedesi rangomat, hogy jó lövész voltam, és ez így volt rendjén.

Hanem Endean törzsőrmester-helyettessel jócskán meggyűlt a bajom.

Nem sok időt vesztegetett ránk, újoncokra. Hivatásos lévén úgy bánt velünk, mintha az utcáról betévedt civilek lettünk volna. Nem mondom, akadtak köztük olyanok is, de jó adag előítélet is volt abban, ahogy hozzánk viszonyult. Az olyan emberek, mint ő, vakok a mások erényeire.

Egy éjjel azt a parancsot kaptuk, hogy a sötétség leple alatt nyomuljunk előre. Az egység parancsnokaként a sofőr mellett ültem, hátul hat katona – így indultunk neki a zord sivatagnak. A vezető a szemét meresztgetve kerülgette a sziklatömböket, kémlelt az éjszakába, nehogy kellemetlen meglepetés érjen bennünket, és igyekezett követni az előtte haladó járművet, amikor egyszer csak hatalmas puffanás hallatszott az alváz irányából. Megálltunk. Kimásztam, lehasaltam, hogy benézzek a kocsi alá, és láttam, hogy az egyik kerék szinte eltűnt egy mély gödörben. Tudtam, hogy egyhamar nem mozdulunk innen.

Eléggé aggasztó helyzetbe kerültünk, odakint, mindenféle fedezék nélkül, de nem volt mit tenni: a konvoj otthagyott minket, védjük magunkat, ahogy tudjuk.

Megszerveztem az őrséget, hogy a többiek pihenhessenek egy kicsit. Reggel felbontattam a vésztartalékot, úgyhogy a fiúk teát is kaptak, hogy némileg felmelegedjenek. A nappal áldott világossága meg a tea melege mindenkibe életet öntött; folytattuk utunkat, de nem jutottunk messzire. Megint repülőgépek zúgtak felettünk: egy maroknyi Savoia közeledett. Álcaháló nem volt nálunk, nem volt semmink, ami fedezéket nyújthatott volna. Sok választásunk nem maradt. Fogtam a géppisztolyt, és az egész tárat fellőttem a levegőbe. Nem sokat ártott nekik, hiába voltak lőtávolban. Elég ügyetlen jószág volt az a puska. A földre vetettük magunkat, de a bombák szerencsére valamivel távolabb értek földet. Az első sorozat után továbbálltak. Tiszta volt az ég, és mi fellélegezhettünk. Úgy látszik, fontosabb célpontokra tartogatták aznap a lőszert.

Továbbmentünk, és végre utolértük a menetoszlopot, mégpedig teljes létszámban. Azonnal jelentkeztem Endean törzsőrmester-helyettesnél, és engedélyt kértem, hogy pótolhassam a vésztartalékból elfogyasztott teamennyiséget. Formaság volt az egész, legalábbis annak kellett volna lennie. Elakadtunk a sivatagban, a fiúk átfagytak, szükségük volt arra a kis melegre. Így döntöttem, és igazam volt. Endean azonban elzavart azzal, hogy megszegtem a szabályzatot. Kifejezetten agresszívan viselkedett. Forrófejűnek forrófejű voltam, de a kicsinyességet ki nem állhattam. Az mindig is távol állt tőlem. Tudta, hogy megszorongathatnám, akár tiszt, akár nem, de csak annyit mondtam neki, hogy tiszteltetem az édesanyját, és otthagytam. Én az embereim érdekét néztem, amikor parancsot adtam. Jó

ég, mintha valami lakomát rendeztem volna nekik, pedig csak egy bögre teát kaptak!

Tudtam, hogy ennyivel nem úszom meg, és nem is kellett sokáig várnom. Mivel a hajnali támadások mindig napirenden voltak, korán hadrendbe álltunk. Napok óta hasmenés gyötört, de nagy nehezen felkeltem és megszerveztem az őrséget, ahogy máskor is tettem. Kutyául éreztem magam, úgyhogy visszarogytam a matracomra, összekuporodva a fájdalomtól. Erre megjelent Endean, összeszidott, amiért elhagyom magam, és rám parancsolt, hogy azonnal vegyem fel a szolgálatot. A parancsot már korábban végrehajtottam, az őrség a helyén volt, de Endeant mindez nem érdekelte. Nem bánta, hogy beteg vagyok, egyszerűen ki akart tolni velem.

A fegyelmi tárgyalásra is hamarosan sor került. Olyan dühös voltam, hogy nem folyamodtam enyhítésért. Nagyon jól tudtam, milyen okok állnak a háttérben, és azoknak semmi közük sem volt az ellenem felhozott koholt vádakhoz. Azért ültem a matracomon, mert beteg voltam, ennyi az egész. Nem fogok könyörögni senkinek, akkor sem, ha lefokoznak.

Meg is tették: letépték a stráfot az egyenruhámról. Tudtam, hogy ezzel lőttek a karrieremnek. Belenyugodtam, de még most, ennyi idő után is fáj. A sportszerűségre mindig sokat adtam, és nem voltam hajlandó lemondani róla, akkor sem, ha egy tiszttel álltam szemben. Tisztában voltam vele, hogy a sivatagban nincs helye gyűlölködésnek. Egymásra voltunk utalva, bíznom kellett a bajtársaimban, nekik meg bennem. Túltettem magam az eseten, de még ma is sokszor belesajdul a szívem, ha eszembe jut.

A következő napok során folytatódtak az olaszok Egyiptomból való kiűzésére irányuló hadmozdulatok. Nyugati irányban vonultak vissza, Líbia belső területei felé, ahol két megerősített kikötő még a kezükben volt. Az egyik Bardia, a Halfaia-hágó partján. A másik hetvenöt mérföldnyire nyugatra: Tobruk, amelynek a neve akkor még szinte ismeretlenül csengett számunkra.

Mussolini Bardia védelmét a festői külsejű Bergonzoli generálisra bízta, akit az olaszok „Barba Elettrica néven emlegettek nem mindennapi, fecskefarokban végződő vörös szakálla miatt. Mi kevésbé voltunk tisztelettudóak, úgyhogy csak „Villanyszakállnak hívtuk. Mussolini azt parancsolta neki, hogy az utolsó emberig védje az erődöt.

Nem így történt.

Bardia egy meredek sziklák közt meghúzódó, apró öbölben feküdt. Az olasz helyőrség tizennyolc mérföldes körzetben szétszóródva vette körül. A haditengerészet gránáttűz alá vette őket, a légierő kétnapos bombázással készítette elő a talajt, mire 1941. január 3-án megindult a támadás. Nekünk az volt a feladatunk, hogy kerüljünk mögéjük, mintha mi volnánk a távolabbi oldal felől érkező főcsapat, és vágjuk el a menekülés útját.

Éppen átfésültük a terepet az olaszok egyik tüzérségi állása ellen intézett támadás után, amikor egy olasz katona holtteste mellett furcsa, körömnyomokra emlékeztető mélyedéseket pillantottam meg a homokban. Haláltusája közben mintha ásni akart volna a kezével, talán azért, hogy elrejtsen valamit. Észre is vettem valami fényeset, de nem tudtam, hogy fegyver-e vagy álcázott robbanószerkezet. Körülnéztem, hátha találok valamit, ami útbaigazít, és közelebb léptem a tárgyhoz. Azt láttam már, hogy nem fémből van. Fényesre dörzsölt bőrfelületen csillant meg a nap fénye. Elkotortam onnan a homokot, mire előbukkant egy keskeny, körülbelül öt láb hosszú bőrtok, benne pedig egy gyönyörű, aranyhímzéses selyemzászló. A biztonság kedvéért leszakították a rúdról. Az aranydíszes címert pompás sas koronázta. Az olasz tüzér az utolsó leheletéig küzdött, nehogy a zászló az ellenség kezére jusson. Meghagytam neki, együtt nyugszanak azóta is valahol a sivatag homokjában.

Hónapok múlva láttam valahol egy fotót a római pápáról. Pompás öltözékében éppen megáldott valamit. Amikor jobban megnéztem, láttam, hogy egy zászló az, ugyanolyan aranyhímzéssel, tetején a sassal.

Bardia elesett. Az olaszok szinte az utolsó emberig megadták magukat. Úgy hallottam, százezer foglyot ejtettünk. Csak egyvalakit nem sikerült elfognunk: Villanyszakállt.

Tobruknál nagyjából ugyanazt a feladatot kellett végrehajtanunk. A kikötőn kívül elhelyezkedő olasz véderő teljes felderítése volt a dolgunk, ami csak folyamatos járőrözéssel volt lehetséges. Éjszakai portyáink gyakran torkolltak tűzharcba.

Számomra ez volt az első alkalom, amikor mélyen behatoltunk az ellenség hadvonala mögé. Vége felé járt az éjszaka, amikor megközelítettük az egyik olasz állást. Gyanítottuk, hogy nehézfegyverek is lehetnek ott, de nem tudhattuk, mennyire erős a tábor védelme. Nem hiányzott, hogy a

támadás megindítása után beleszaladjunk valami ronda dologba. Szokás szerint „rongyrázással" és zajellenőrzéssel indult a felderítés.

Ott kuporogtunk a sötétben. A főnök úgy döntött, hogy egyedül engem visz magával, a többiek odakint őrködnek és fedeznek, amennyire tudnak, ha netán sürgősen visszakoznunk kellene. Az efféle akcióknál mindig fennállt a veszély, hogy elveszítünk valakit. Az azonosításnál csak a klikkerre hagyatkozhattunk. Kis fémlapocska volt ez, amely kattant, ha megnyomtuk, és a kattanások száma elárulta, szövetségessel van-e dolgunk, vagy ellenséggel.

Az olasz védvonal külső egységét két-három géppuskaállás alkotta, melyeket terméskövekből rakott fal mögé rejtettek. Elég jól látszottak a sivatagban, és emiatt sebezhetők is voltak, de mivel a főerőikkel hallótávolságban helyezkedtek el, egyetlen kiáltás elég lett volna, hogy össztüzet kapjunk a nyakunkba, márpedig akkor biztosan lemaradunk a reggeliről.

A főnök némán intett. Hasra vágtuk magunkat, és kúszni kezdtünk. Az éjszakai csendben tisztán hallottuk az olaszok suttogását. Megesett, hogy a külső őrszemek elaludtak, de aznap éjjel nagy beszélgetésben voltak, ami elvonta a figyelmüket. Ám elég lett volna egy köhögés vagy egy meginduló kődarab, és máris felfigyelnek ránk. A mögöttük fekvő táborból gramofonmuzsika foszlányai szűrődtek a sivatagba. Újabb ötven yard után újabb *szangar*okat, kő mellvédeket vettem észre, amelyek mögött géppuskafészkek rejtőztek, ezek voltak hivatva megállítani a gyalogság előrenyomulását.

A legközelebbi *szangar* felől mozgást hallottam. Lehet, hogy meghallottak bennünket? Mozdulatlanná dermedtünk, lehúztuk a fejünket. A mellkasom összeszorult, levegőt venni sem mertem. De nem történt semmi, így aztán továbbkúsztunk, miközben igyekeztünk emlékezetbe vésni a bázis alaprajzát. Még mindig kúszva elértük a belső tábor határát. Megfelelő helyet kerestünk, hogy átmásszunk az alacsony falon, végül kiválasztottunk egy pontot a két legközelebbi géppuskaállás között, és megindultunk felé.

Jókora géppuska sötét körvonalait láttuk a fejünk felett, azt a fajtát, amelynek iránykereső antennája is van: ezzel rá tudott kapcsolódni a rádiójelekre, aztán odaküldött egy lövedéket, hogy zavarja egy kicsit az

adást. Halálos fegyver volt, pedig hol volt még akkor a számítógépes technika! A maiakhoz képest primitív eszközök voltak ezek.

A tábor közepén további két géppuskaállást derítettünk fel, de most, hogy bent voltunk, ezek már nem aggasztottak annyira. Általában jól mértem fel a helyzetet. Az érzékszerveim élesebbé váltak és szaporán vert a szívem, de ura voltam az idegeimnek. Erre tanított a sivatag. Nem engedhettem meg magamnak, hogy féljek, mert a félelem elhomályosíthatta volna az ítélőképességemet. Tudtam, ha riadót fújnak, villámgyorsan ki kell jutnunk innen.

A sátrak között elég nagy volt a mozgás. Az olaszok biztonságban érezték magukat. A tiszti sátrak felől cigarettafüst illata terjengett, a tábori konyhát a fokhagymaszagról lehetett megismerni, és még valami kölniillatot is érezni véltem. A hangok felerősödtek. Az olasz seregben mindig is nagy távolság választotta el a tiszteket a közkatonáktól. Ezek itt tisztek voltak, és a jelek szerint egészen jól mulattak. Aztán egy olyan hang ütötte meg a fülemet, amit nagyon rég nem hallottam. A mélyebb férfihangok közé női nevetés vegyült. Nem tudtam, prostituáltak voltak-e, vagy egyszerű civilek, de ott voltak, ehhez kétség sem férhetett. Szemlátomást élvezték az összejövetelt.

Gondolom, azon az úton mentünk vissza, amelyen jöttünk. Túlságosan is nagy volt a mozgás a bázison, és minél mélyebben hatoltunk a táborba, annál mélyebbé vált ez a meggyőződésünk. Aztán hirtelen, egészen közel, felcsapódott az egyik sátor bejáratát takaró ponyva, és a sátor előtti térre fénynyaláb vetült. Bár továbbra is takarásban voltunk, valamit tennünk kellett. Tudtuk, hogy egyedül előremenekülve juthatunk ki a táborból. A sivatagban mindannyian elég toprongyosan néztünk ki, mi is, az olaszok is, úgyhogy a sötétben nem volt könnyű felismerni bennünket, még a jellegzetes barna gyapjúsapkával együtt sem. Az olaszok meg mindenféle ruhadarabot felvettek, az egyik elfoglalt táborban egyszer még hajhálót is találtunk. Rómában bizonyára nélkülözhetetlen holmi lehetett, de mi rengeteget röhögtünk rajta.

Nem volt más választásunk, csendben felegyenesedtünk, és lassan, olyan természetességgel, ahogy csak telt tőlünk, elsétáltunk a sátrak előtt, keresztül a táboron, míg csak takarásba nem értünk ismét, és ki nem jutottunk a tábor másik felén. Talán kétszáz ember is tartózkodhatott a bázison, mi meg besétáltunk a kellős közepébe anélkül, hogy a hajunk szála

is meggörbült volna. Csak akkor vettem észre, hogy a főnök bekapcsolva hagyta a zseblámpáját, és az egész idő alatt ott világított a zsebében.

A felderítések idején az ember akkor aludt, amikor tudott, mert könnyen megtörténhetett, hogy másnap éjjel megint portyára mentünk. Azért nem minden őrjárat bizonyult olyan sima ügynek, mint amiről az imént meséltem. Nem sokkal később egy alkalommal majdnem megjártam. Az alkaromon lett egy kisebb sérülés, ami sehogy sem akart gyógyulni. Bekötözték, de a homok mindenhova beférkőzött. Ráhúztam a zubbonyom ujját a kötésre, így szorosabban tartott, és eltakarta a fehér kötést, amely máskülönben valósággal világított volna a holdfényben.

Egyik éjjel azt a parancsot kaptuk, hogy ejtsünk hadifoglyokat az egyik távolabbi táborban. Ha rá tudjuk bírni őket, hogy beszéljenek, felbecsülhetetlen értékű információhoz juthatunk a támadás megtervezéséhez. Nagy területen szétszóródtunk, úgyhogy gyakorlatilag egyedül voltam. Egyszer csak fémes kattanást hallok a közelből – tudtam, hogy valamelyik fiú kezd ideges lenni.

Belevetettem magam a nem messze fekvő, öt-hat láb mély vádiba. Körülnéztem: olyan helyet kerestem, ahonnan többet látok. Az éjszakai portyákon a pontos helyzetfelmérés volt a kulcs: az embernek egy pillanat alatt át kellett látnia a helyzetet, mielőtt a másik megmozdulhatott volna.

Valamivel messzebb lassan felfelé kezdtem kapaszkodni a vízmosásban, vigyázva, nehogy véletlenül megmozdítsak egy kődarabot. Zajt hallottam, mire a keskeny szurdok oldalához simulva azonnal mozdulatlanná merevedtem. Csizmás léptek csikorogtak a köves talajon. Valaki járkált odafent. Hallottam, amint egy lépést tett a vádi széle felé, és a következő pillanatban már láttam is: egy olasz őrszem volt, belebámult a sötét árokba, s bár egyenesen felém nézett, nem látott semmit – legalábbis ebben bíztam. Mindössze néhány lábnyira álltam tőle, ujjam a revolver kakasán. Célba vettem, és ha lövök, ebből a távolságból nyilván nem hibázom el, de a lövéssel felvertem volna az egész tábort, márpedig akkor paradicsompürét csinálnak belőlem.

Villámgyorsan végigfutott a fejemben az összes számba jöhető lehetőség, de végiggondolva mindegyik végzetes kimenetelűnek tűnt. Felugorhattam volna, hogy a késemet használjam, de nyilván nem fogja udvariasan megvárni, míg kikecmergek a vízmosásból. Egyetlen dolog volt

biztos: odafent egy egész szakasz vár rám, akik éppen a cigiszünetet élvezik. Meglapultam. Ha megmoccant volna, rálövök, de alighanem akkor az egész táborban tűzharc tör ki.

Még mindig a vádi sötétjében rejtőzve egy picit megmozdítottam a karom. Láttam, hogy az őrszem mozdulatlanná dermed. Rögtön tudtam, hogy a csuklómon lévő fehér kötés árult el: felcsúszott rajta a zubbony ujja, és a fásli fehér sávja kivillant alóla. A francba! – gondoltam, most mit csináljak, lőjek vagy fussak? Az arcát nem láthattam a sötétben, de mindketten az életünkkel játszottunk, és ezzel mindketten tisztában is voltunk. A puskája ott lógott az oldalán: amíg felemeli, az legalább egy másodperc, ezalatt rálőhetek, és elkezdhetek rohanni a vádiban, mielőtt felbukik. De nem lőtt, csak állt meredten, visszafojtott lélegzettel. Egymás foglyai voltunk.

A sivatagban megtanultam, hogy az efféle helyzetekben a túl sok töprengéssel csak az idejét vesztegeti az ember, ami adott esetben golyót jelent. Nem gondolkodni kell, hanem cselekedni. Nekem ez az elv segített életben maradni. Akkor is az ösztönöm súgta meg, mit kell tennem: mozdulatlanná merevedve meglapulni a helyemen. Vártam. Múltak a másodpercek, de még mindig nem riadóztatta a többieket. Balra, majd jobbra fordította a fejét, lassan hátralépett a vádi szélétől, aztán sarkon fordult és elment. Visszaugrottam a vízmosásba, és rohanni kezdtem visszafelé. Tudtam, hogy meglátott, és valószínűleg előbb-utóbb nyakamra hozza a társait. De akkor és ott néma megegyezés jött létre közöttünk. Kölcsönösen egérutat adtunk egymásnak.

Négy hadifoglyot ejtettünk azon a portyán. Az egyiket én fogtam el – gyerekjáték volt. Egyedül mászkált a táborban, mint aki minden veszélyről megfeledkezett. Magasabb volt a többi olasznál, és a sötétség ellenére még azt is meg tudtam állapítani, hogy az arca simára borotvált, és hogy kékesszürke gyakorlósapkát visel. Váratlanul kellett ráugranom, így aztán addig lopakodtam utána, míg megfelelő helyzetbe nem kerültem. A revolveremet áttettem a bal kezembe, és hátulról rávetettem magam; jobb karját hátracsavarva a bordái közé nyomtam a fegyvert. Láttam a szemét: rémület ült benne, s ebből tudtam, hogy tisztában van a helyzetével.

Nem tanúsított ellenállást, így meg sem kellett szólalnom. Tudta, hogy vége a játéknak: szó nélkül, engedelmesen jött velem. Ilyenkor sokan bedobnak egy-két trükköt: amikor túlesnek az első sokkon, látják, hogy

elmúlt a közvetlen életveszély, és azon kezdik törni a fejüket, hogy miként fordíthatnának a dolgon. Már ha igazi katonáról van szó. Szerencsém volt: az én foglyom valósággal kővé dermedt, és egészen addig így maradt, amíg késő este át nem adtam a parancsnokságnak, és végre aludni mehettem.

Az éjszakai portyán a túlélés volt a tét. Az olaszok nem voltak mind fajankók, bármit is mondtak róluk, és minden találkozás azzal az eshetőséggel járt, hogy az embernek ölnie kell, vagy őt ölik meg. A legfontosabb, hogy mindig megőrizd az éberségedet.

Olykor levelet hozott otthonról a posta, hozták őket szamárfülesen, porosan. Ilyenkor egymást tapossák a fiúk, megkaparintották a levelüket, aztán rohantak a teherautókhoz, ledobták magukat a kerék tövébe, és megszűnt körülöttük a világ: az otthon emléke tükröződött mosolygó arcukon.

Én erre képtelen voltam. Az otthon a melegséget és a civilizációt jelentette, márpedig a sivatagi élet minden volt, csak civilizált nem. Vetettem egy pillantást az anyámtól kapott levelekre, aztán olvasatlanul eltettem őket. Ha az ember egy adott nyelven beszél, akkor azon a nyelven is gondolkodik. Anyám, áldott lélek, az otthon nyelvét beszélte, amivel a sivatagban nem lehetett mit kezdeni. Egyszerű önvédelem volt a részemről, hogy olvasatlanul tettem el a leveleit. Az érzelmek eltompíthatták volna az ösztöneimet, ez pedig a túlélés esélyét csökkentette volna. Talán csak századmásodpercekre kalandozik el a figyelmem, de az elég ahhoz, hogy otthagyjam a fogamat. Megkeményítettem a szívem. Különböző mértékben, de valamennyien így voltunk ezzel. Nagy kupac levelet hordtam magammal, de addig nem olvastam el őket, míg vissza nem értünk Kairóba.

Az egyik őrjáraton olyasmi történt, amit sose felejtek el. Különös módon azt, hogy hol voltunk és mit csináltunk, hetven év távolából már képtelen vagyok felidézni, de az érzésre ma is jól emlékszem. Mintha csak tegnap történt volna.

A felderítő portyák lassan kezdtek rutinszerűvé válni, egyik olyan volt már, mint a másik, és mindegyik azzal ért véget, hogy holtfáradtan rogytunk a vackunkra, nem sokkal azelőtt, hogy a hajnal első sugarai elhalványították a csillagokat. Arra azért emlékszem, hogy egy olasz állás felderítésén voltunk, valahol Tobruk közelében. Jókora tábor volt, szoros védőgyűrű

vette körül, és én kezdettől tartottam tőle, hogy meglepetésben lehet részünk.

A késemet minden alkalommal magammal vittem. Nem mondhatom, hogy előírásszerű fegyver volt, de annál hasznosabb. Hamar szert tettem rá, a 9 mm-es Berettával együtt, amely automata fegyver volt, és egy olasz tiszttől zsákmányoltam, aki megadta magát nekünk. Egy kis pisztolytáskában hordtam a hónom alatt, a kést meg egy magam készítette tokban. Nem volt hosszabb, mint hat inch, de kétélű pengéje volt, amely tűhegyes csúcsban végződött. A markolatát el kellett távolítanom, hogy jobb legyen a fogása. A használatához elég jól értettem: ha úgy tartod, mint a filmekben a gyilkos, lefelé fordított pengével, véged; mire felemeled, az ellenfeledé már ott van a gyomrodban. A harci tőrt mindig a pengével felfelé tartja az ember: a markolat gombja a tenyérben, a hüvelykujj nyújtva a pengén.

Azon a felderítésen mindannyian különböző feladatot kaptunk. A szakasz szétszóródott a tábor körül. Utáltam azokat a portyákat, amikor ennyire szétdobáltak bennünket. Nyomasztó volt az egyedüllét. Tudtam, ha baj van, csak magamra számíthatok; az én dolgom, hogy gyorsan és lehetőleg csendben elrendezzem. A lövés mindig veszéllyel járt, felverhette az egész tábort. Semmi kedvem sem volt ahhoz, hogy a homokba kaparva végezzem.

Valahol a külső védvonalnál kuporoghattam, amikor megláttam. Ott állt a sötétben, mindössze néhány yardnyira tőlem. Nem volt más fedezékem, csak az éjszaka. Még nem vett észre, de tudtam, hogy ez nem jelent semmit: bármelyik pillanatban megláthat, és akkor kitör a tűzharc. Ha rosszul döntök, vége a dalnak. Megmarkoltam a tőrt. Neszt hallottam: ő mozdult meg, nyilván meglátott. Rávetettem magam, és egy felfelé irányuló mozdulattal a mellkasa alá döftem a kést. Egyetlen hang nélkül rogyott össze. Egy pillanatra éreztem, amint a testsúlya a karomra nehezedik, aztán lecsúszott a földre, és nem mozdult többé.

Az első reakcióm a megkönnyebbülés volt. Megölhetett volna, de túléltem. A bajonett-kiképzés, amit odahaza kaptunk, mit sem segített ebben a helyzetben. A kiabálás és az agresszív mozdulatok csak akkor működtek, ha nem kellett közben gondolkodni. Ez valami más volt: egyetlen halk mozdulat a sötétben, és az érzés, ahogy a karomra nehezedik a teste. Ő vagy

én. Erről szól ez a rohadt háború. Az ember persze mindig talál valami mentséget a maga számára.

Visszafelé menet csak az járt a fejemben, hogy megmenekültem, hogy élek. Nem akartam mást, csak visszamenni a sivatagba, és gyorsan befejezni az aznapi felderítést. Mielőtt felelősségre vonhattak volna, jelentettem a történteket. Persze senki sem mondott köszönetet.

Õ volt az egyetlen, akit puszta kézzel öltem meg, de ez az egy eset is mély nyomot hagyott bennem. Sose felejtem el, míg élek. Az események emléke talán elhalványul az évek során, de az érzést mindörökre ott őrzöd a sejtjeidben. Hét hosszú évtizede hordozom magamban azt az érzést, amit azon az éjjelen éltem át.

4. fejezet

Tobruk ostromára készülődtünk. Éjszakánként golyószórókkal vertük ki az álmot az ellenség szeméből, és a haditengerészet gránáttámadásai is jócskán fellazították az olaszok védelmét. Nem volt még egészen sötét, amikor felrakodtunk a teherautókra. Az ösvény egyik oldalán jókora, vagy tizenöt láb magas sziklatömb emelkedett, a másik oldalon a Földközi-tengert láthattuk.

Háborúban az ösztön a legjobb tanácsadó, és általában igen bölcsen teszi, aki hallgat a szavára. Amint ott álltunk, furcsa érzésem támadt; azt javasoltam, menjünk egy kicsit messzebb az úton a kocsikkal. Percekkel később fülsiketítő robbanás rázta meg a környéket, de olyan, hogy a föld is remegett alattunk. Az iszonytató dörrenés hangja visszaverődött a sziklafalakról, s a fülünk perceken át csengett. Olyan szavak hagyták el a szánkat, amelyek nem tűrnek nyomdafestéket. Mint kiderült, a Királyi Flotta istenesen odacsapott az olaszoknak, és ilyenkor jobban tette az ember, ha elvonult az útból. Az első lövedékük pontosan oda zuhant, ahol néhány perccel korábban még a mi kocsijaink álltak.

Kész szerencse, hogy a mieink sem mindig találnak célba, gondoltam, de tudtam, ez csak az első próbálkozás volt, és a haditengerészeti gránáttámadás nem olyan dolog, amit az ember közelről szeretne tanulmányozni. Még le sem ülepedett a por, beletapostam a gázba, és a konvoj megindult. Épp jókor, mert egy újabb testvéri gránát puffant a mögöttünk emelkedő sziklán. Igyekeztünk minél messzebb kerülni.

A támadás kora reggel kezdődött, az ausztrálok dél felől nyitottak tüzet. Sűrű, fekete füst szállt fel a dokkok irányából: az olaszok felgyújtották az olajtartályokat. Cirkálójuk, a San Giorgio a kikötőben vesztegelt, miután súlyosan megsérült a légierő találatai nyomán. Partra vontatták, aztán felgyújtották azt is.

Az egyik tisztünknek, Tom Birdnek sikerült az „S" század kocsijaival áttörnie a védelmi vonalat. Sok fegyvert zsákmányoltak, és vagy kétezer foglyot ejtettek, de ami ennél is fontosabb, megszerezték az egyik olasz tiszti konyha teljes tartalmát. A tankok mögöttük jöttek, itt is, ott is fehér zászlók tűntek fel. Több mint huszonötezer foglyot szállítottak Tobrukba,

de a Villanyszakáll ezúttal sem volt köztük. Megint kicsúszott a kezünk közül.

Az olaszok jelentős kárt tettek a kikötőben, de szerencsére a tartályokban bőven akadt víz, és végre csillapíthattuk a szomjunkat.

Most, hogy Tobruk elesett, ismét visszatérhettünk a nomád élethez. Ekkor ismerkedtem meg az egyik legkiválóbb tisztünkkel, Mike Mosley alhadnaggyal. Ismeretségünk nem valami jól kezdődött. Teherautón utaztunk, én vezettem, ő pedig mellettem ült az utasülésen. Homokpadra szaladtunk, a kerekek kipörögtek, és hamarosan tengelyig elsüllyedtünk. Se előre, se hátra. Mosley nem látszott kifejezetten boldognak.

– Látja, mit csinált? – mérgelődött. – Hova tette a szemét? Milyen sofőr maga, Avey?

Ez nem esett jól. Az efféle megjegyzéseket nem szoktam csak úgy zsebre vágni, még tisztektől sem. Tudtam, hogy jó sofőr vagyok, és a kritika annál is rosszabbul érintett, mivel olyasvalakitől származott, akit egyébként nagyon is tiszteltem. Összeszorítottam a szám, és nem szóltam semmit, amit elég ritkán tettem akkoriban. Mosley kibicelése mellett nekiálltam, hogy a perforált fémtálca segítségével, amiben megkapaszkodhattak a gumik, kiszabadítsam a kocsit a homok fogságából. Hamarosan folytathattuk utunkat.

Általában Bren lövészpáncélost vezettem. Hamarosan kiderült, hogy van érzékem a műszaki dolgokhoz. Elég fürge kocsik voltak, akár 40 mérföld/órás sebességet is ki lehetett hozni belőlük, és a böhöm lánctalpak meg a páncéllemez ellenére könnyű volt manőverezni a kormánnyal. Elég volt egy hirtelen mozdulat balra vagy jobbra, és azonnal megpördült a tengelye körül.

Valamivel később homokos domboldalhoz értünk. A kocsioszlop megindult a hegyre kapaszkodó úton, a meredek part alatt. A másik oldalon a nagy semmi, szakadék, de olyan mély, hogy az embernek felkavarodott a gyomra, ha belenézett.

Mike Mosley odajött a kocsimhoz.

– Menjen végig az oszlop mellett, aztán vissza – mondta, majd beszállt, és szálegyenesen megállt a parancsnoki ülés előtt. Nyilván azt akarta, hogy a katonák lássák, talán arra várt, hogy tisztelegjenek, amerre elhalad. Eljött

az én időm. Ráadtam a gyújtást, és megnyomtam az indítógombot. A V8-as motor köpködve életre kelt. Beletapostam a kuplungba, aztán a gázra tettem a lábam, és indítottam. Mosley belecsimpaszkodott a páncélzatba, próbálta bent tartani a reggelijét, szeme a távolba révedt. Alig tizenkét inch választott el bennünket a szakadéktól, mire szememet a keskeny útra szegezve elértem a végsebességet. Mosley egyre zöldebb lett. Ha egy kicsit is megcsúszik a kerék, repülünk. A kocsioszlop végénél megfordultam, és visszafelé is megismételtem a mutatványt, mielőtt még eloszlott volna a porfelhő, amit az odaúton vertünk fel. Megálltunk, Mosley kimászott, de csak egy fojtott köszönömöt tudott kinyögni. Ezzel megvolnánk, gondoltam. Attól fogva kifogástalan udvariassággal beszélt velem.

A „B" századnak Hugo Garmoyle vicomte őrnagy volt a parancsnoka. Minket előreküldtek a zászlóalj többi részéhez. A tankok mögött haladtunk, átvágtunk a sivatagon a következő fontos célpont, Bengázi felé. A tengertől távolodva egyre kopárabb lett a táj. A parttól ötven mérföldnyire már alig láttunk növényzetet, nemigen volt más ott, mint szikla és kavics, itt-ott a futóhomok vöröses foltjaival tarkítva. Olykor egy-egy alacsony domb vagy a *nullah*nak nevezett víznyelők törték meg a sík vidék egyhangúságát.

Jó volt megint Les közelében lenni, először azóta, hogy nekivágtunk a „tengernek". Őrvezetői rangban ő parancsnokolt a páncélosban. A humorérzékét még a sivatagban szerzett sérülések, a szörnyű kaja és az állandó alváshiány sem tudták elvenni. Most is vágott az esze, mint a borotva.

Január 23-án este az előttünk haladó páncélos osztály heves összetűzésbe keveredett az olaszokkal a Makili felé vezető úton. Hetven harckocsival találták szemben magukat, és elég kemény fogadtatásban volt részük. A mieink kilencet kilőttek közülük, de meglehetősen borsos árat fizettünk érte. Az olasz harckocsik összezúzott darabjai szétszóródtak a sivatagban. Ezeknek már aligha kell elsősegély, gondoltam, amikor megláttam a kiégett olasz M13-as roncsait. A páncélzata úgy megolvadt, mint a sajt. A bent ülők egyszerűen megsültek.

Az egyik fiú felkapaszkodott egy M13-asra, amely első pillantásra nem látszott olyan súlyosan sérültnek.

– Úristen, ezt nézzétek! Ebben van valaki! – kiabálta. A lőtorony oldalánál állt, egyik keze a vaskos ágyúcsövön, onnan kémlelt befelé a

nyíláson. Képtelen volt elszakadni a látványtól.

Lehajoltam és benéztem. Az olasz még mindig ott ült. A harckocsi parancsnoka lehetett; kilógtak a belei, sötétvörös masszaként elterülve az ölében. Még mozgott. Ostobaság lett volna kiemelni a tankból, csak felesleges szenvedést okoztunk volna. Úgysem húzta sokáig.

Egy pillanatra bevillant egy emlék. Tizenhét éves voltam, otthon történt, Essexben. Apámmal és a barátaival fácánra vadásztunk. Baktattunk a körülöttünk cserkelő kutyákkal a magas aljnövényzetben, élveztem a szép, meleg időt és a felnőttek társaságát. Távoli szárnyverdesést hallottunk: az egyik kutya felriasztott egy fácánkakast, amely mintegy százyardnyira röppent fel tőlünk. Felemeltem a puskát, célra tartottam és lőttem. Jó nagyot rúgott a vállamba. A fácán zuhanni kezdett, a kutyák utánavetették magukat, és már hozták is. Ragyogó arccal ballagtam vissza a társasághoz, a fácánt a farktollainál fogva ott lóbáltam a kezemben. De amikor megláttam apám arcát, tudtam, hogy baj van.

– Azt hiszed, ez jó lövés volt, mi? – mondta.

– Igen... Azt hittem... – dadogtam.

– Hát nem volt az, jobb, ha tőlem tudod. Tiszta véletlen, hogy eltaláltad abból a távolságból.

Nem ellenkeztem, biztos voltam az igazamban.

– Ha nem ölöd meg, csak megsebesíted, akár napokig szenvedhetett volna. Egyelőre elég volt a lövöldözésből.

Apám mindig az emberek és az állatok tiszteletére tanított, de a nyilvános megaláztatást nehezen nyeltem le. Persze igaza volt, mégis rosszulesett. Szégyelltem magam.

Ott álltam a harckocsi tetején, és néztem azt az ismeretlent, aki nemrég még ellenség volt, de abban a pillanatban már semmi más, csak egy szenvedő emberi lény, akiből hamarosan elszáll az élet.

Hála istennek, az arcát nem láttam. Felemeltem a fegyvert, és megtettem, amit helyesnek gondoltam. Jelentettem az esetet, és még aznap kihallgatásra rendeltek. A kihallgatótiszt egy fadobozokból emelt pulpituson foglalt helyet. Hallani akarta az egész történetet. Tapasztalt, harcedzett katona volt, tudtam, hogy meg fog érteni. A kihallgatás lezárult, soha többé nem beszéltünk az esetről.

Aznap este úgy döntöttem, nem alszom a kocsi alatt, és megszokott, sírgödörre emlékeztető homokágyamat a járművektől távol, de a védelmi körön belül, biztonságos távolságban ástam meg. Ellenőriztem a fegyvereimet, és nyugovóra tértem a többiekkel együtt. Nem vigasztalt bennünket a tábortüzek fénye, az emberek holtfáradtan hevertek a homokban.

A sivatagban mindig éberen aludtam. A legkisebb szokatlan zajra felriadtam, és kész voltam cselekedni. Minél több éjszakai portyán voltam túl, annál rosszabbul aludtam. Tudtam, milyen könnyű az éjszaka leple alatt észrevétlenül belopózni a táborba, tudtam, hogy a sötétben bármi elrejtőzhet. Hiszen mi is hányszor megtettük: egy idő után már a szagok is megszokottak lettek, tisztán hallottuk, hogy az *O sole mió*-t énekli valaki, és aki énekelt, teljes biztonságban érezte magát. Azt is tudtam, hogy az a katona, akit tetten érnek az ellenség táborában, biztosan tüzet nyit, hogy menekülhessen. Én is ezt tenném a helyében.

Az eső szomorú hangjára ébredtem. Körültapogatóztam a nedvesen sötétlő homokban, míg kezem meg nem nyugodott a Mills-bombák hideg, bütykös fémfelületén. Fellélegeztem. A Beretta most is ott volt a hónom alatt, és a 38-ast is elérhető közelségben tudtam. Újra elszenderedtem, bár nem túlságosan mélyen: félálomban hallgattam az esőkopogást és a többiek horkolását. Valamivel később vacogva ébredtem. A matracom merev volt alattam, a takarót meg szokatlanul súlyosnak éreztem, alig tudtam megmoccanni. Vékony jégkéreg borította az egész testemet.

Következő célpontunk Makili erődje volt. El akartuk vágni az olaszok útját, de lekéstünk a találkozóról. A térképeink nem voltak valami jók, nekik pedig sikerült meglógniuk egy olyan úton, amelynek a létezéséről sem tudtunk. Egyetlen éjszaka alatt továbbálltak, a járműveket és a raktárakat hátrahagyták. Megint meghátráltak előlünk.

A szállító járműveken megtett hosszú utazás minden volt, csak nem kellemes. Védtelenek voltunk a természeti elemekkel szemben. A vezetőülést sok esetben eltávolították, ezért az ember közvetlenül a páncélburkolat alatt volt kénytelen helyet foglalni. A légellenállás következtében keletkező vákuum felverte a finom homokot a kocsi körül, amely vastag rétegben telepedett ránk. Közeledtünk Makili erődjéhez, amikor a semmiből hatalmas *hamszin* csapott le ránk. Így aztán aznap este is marhahúskonzervet vacsoráztunk – homokkal.

A konvoj megállt pihenni, de mielőtt megléphettem volna, Eddie Richardson ott termett mellettem.

– Így nem kerülhetsz Shepheard szeme elé, haver – mondta.

Az arcomra kövesedett porréteg megrepedezett, amikor elmosolyodtam. Kimásztam, két kézzel kiráztam a homokot portól merev hajamból, kortyoltam egyet a viaszízű vízből, és mentem a dolgomra. A Bren lövészpáncélos lánctalpai állandó karbantartást igényeltek, különösen köves talajon. Hozzáláttam a lánctalpak elemeit összetartó forgáscsapok ellenőrzéséhez. Ha megfeneklünk, álló célpontként könnyű prédává válunk, ezért a legkisebb gyanú esetén kicseréltem a lánctalpak alkatrészeit. A régi csapot egy nehéz kalapáccsal kilazítottam, és a helyébe tettem az újat, ami kitolta a régit. Néhány mérföldet így kibír.

Január 28-án letelepedtünk. Meg kellett védenünk az erődöt, és meg kellett tartanunk a páncélosokat. A 2. lövészezred többi egysége néhány nappal később csatlakozott hozzánk. Előzőleg volt egy kis csetepatéjuk az olasz légierővel, a harci gépek heves géppuskatűz alá vették őket, és néhányuk csak hajszál híján menekült meg a bombáktól. Megengedték nekik, hogy szusszanjanak egyet, és biztosítottak bennünket afelől, hogy az előttünk álló két hétben nemigen megyünk tovább.

Mint utóbb kiderült, ez még viccnek is rossz volt. A két hétről kiderült, hogy nem több, mint két óra.

A teherautók nyitott motorháztetővel vesztegeltek, a legénység a mosakodással és a borotválkozással volt elfoglalva. A tisztek közül sokan eltávozáson voltak, vagy éppen menni készültek. Ekkor terjedt el a hír, hogy „Jumbo" Wilson ezredes látogat a táborunkba. A fiúk izgatottan suttogtak. Valami nagy dolog volt készülőben. A légi felderítők kiszúrták, hogy az ellenség hosszú menetoszlopban hagyja el Bengázit, amiből a tábornok arra következtetett, hogy az olaszok az egész térségből kivonulnak, magára hagyva Kirenaikát. Már mélyen a szárazföld belsejében jártunk, az észak felé, a Földközi-tenger irányába mutató kiöblösödés közepén. Az olaszok dél felé menekültek, a dudor bal oldali partja mentén. Százötven mérföldes távolság választott el bennünket tőlük a sivatagban. Egy merész csapás mindent eldöntő vereséget mérhetett volna rájuk, de erre az utazásra, ahogy később valaki megjegyezte, még a tevekaravánok sem vállalkoztak volna. Ott aludtunk, ahol és amikor tudtunk.

Versenyt futottunk az ellenséggel. Már pirkadatkor felzúgtak a motorok, és a konvoj megindult: a tankok, páncélautók, teherautók és lánctalpasok hosszú sorban, a légitámadások elleni védekezésül egymástól tisztes távolságban haladtak. Ha valóban az egész olasz hadsereg indult útnak, akkor még mindig súlyos számbeli fölényben kellett lenniük velünk szemben, akkor is, ha időben el tudjuk zárni az útjukat. Az első nyolcvan mérföld maga volt a pokol. Vészjósló tájakon haladtunk, sziklaplatók, kiszáradt vízmosások és váratlanul előbukkanó homokfoltok között. Ha rászaladunk valamelyikre, jövő karácsonyig ott vesztegelhetünk. A lánctalpasok bukdácsolva araszoltak az árkok és tevepúpok között, megfaroltak a görgetegköveken. Folyton attól kellett tartani, hogy ledobják a lánctalpakat. Legalább tizenkét csapot kicseréltem, hogy rendesen forogjon a talp. Mindennél fontosabb volt, hogy erre vigyázzon az ember. Ha tönkremegy, megnézhetjük magunkat. A járműveinkre régen ráfért volna már a karbantartás. A könnyű harckocsik sokszor lerobbantak, ilyenkor hátra kellett hagynunk őket a legénységükkel együtt, és csak remélhettük, hogy meg tudják javítani a kocsikat.

Az időjárás is megnehezítette a dolgunkat. A homok és a por végtelen gomolygásában az orrunkig sem láttunk, egyszer még egy derekas jégesőbe is belefutottunk. A parancsnokoknak volt a legrosszabb: ott álltak a lánctalpasok hátuljában, mint a sivatag matrózai, keményre fagyva a hidegben.

Ráadásul az üzemanyagunk is vészesen megfogyatkozott. A lánctalpasok ideális körülmények között is legfeljebb öt mérföldet tudtak megtenni egy gallon benzinnel. Ezen a nehéz terepen azonban inkább csak egyet vagy kettőt. Az ütközések nyomán lyukak keletkeztek az üzemanyagtartályokon, amelyekből aztán szivárgott a benzin. Ha a tartályban túlságosan kevés volt a benzin, a homoküledék könnyen beszűrődött a karburátorba, és tönkretette a motort. A vízkészleteink is fogyóban voltak, nem jutott belőle több fejenként egy pohárnál.

Mszusz közelében, hatvan-hetven mérföldnyire a parttól, a konvoj összetömörült. Légierőnknek nem volt több tartalék motorja, de az egyetlen még működő Hurricane jelentette, hogy olaszok hosszú menetoszlopban tartanak Bengáziból dél felé.

Új parancsot kaptunk. Mivel a harckocsik és szállító járművek nem tudtak megfelelő tempóban haladni, hamar felállítottak egy gyorsabb

járművekből álló speciális alakulatot, amelyet azzal bíztak meg, hogy délnyugat felé indulva állja el az olaszok útját. Kétezer embert válogattak be a „Combeforce"-ba a 11. lovasezred parancsnoka, John Combe alezredes vezérlete alatt. Én is köztük voltam. A lassú járműveket otthagytuk azzal, hogy majd később gondoskodunk róluk.

Gyorsan felcsatoltam a töltényövet, magamhoz vettem a matracomat, és bemásztam a legközelebbi teherautó hátuljába. A többi holmimat a páncélosban hagytam. Déli egy órakor ismét úton voltunk, de ezúttal jóval gyorsabban haladtunk.

Éjszakára meg kellett állnunk, mivel az olaszok termoszbombákkal szórták tele az utat. Ronda kis jószágok voltak, a formájuk tényleg hőpalackra hasonlított, csakhogy nem piknikezésre szánták őket. Forró motorokkal robogtunk kelet felé, az iránytű által jelzett irányba, hogy elvágjuk az utat Szidi Szaleh felé. Errefelé valamivel kiesebb táj fogadott, több volt a zöld, és a földművelés nyomai is mutatkoztak. A vadonból kiérve olyan területre értünk, amely egykor a Római Birodalom éléskamrájának számított.

Amikor rövid pihenőre megálltunk, máris három olasz vadászrepülő tűnt fel az égen, gépfegyvereik csillogtak a napfényben. Földre vetettük magunkat, de a propellermotorok sivítása hamarosan elhalkult, és a gépek csakhamar eltűntek a láthatárról. Nem csináltak semmit azon kívül, hogy tudomást szereztek az ottlétünkről. Mivel az egész azért volt, hogy meglepetésszerűen támadjuk meg az olaszokat, az eset méltán töltött el bennünket aggodalommal.

Kora délután, körülbelül két óra felé értük el az elhagyott falu, Beda Fomm közelében haladó utat. Alig másfél nap alatt mintegy 160 mérföldet tettünk meg a legnehezebb terepviszonyok között. Észak felől nem láttunk semmit sem közeledni. Előbb értünk oda, mint az olaszok, de mint kiderült, éppen hogy sikerült megelőznünk őket.

Az észak–déli irányban haladó homokos talajú utat kétoldalt alacsony perem szegélyezte. A tenger és a parti dűnék talán két mérföldnyire húzódhattak nyugatra. Sietősen nekiálltunk a fegyverek csatarendbe állításához az út két oldalán. Vezetőnk, Tom Pearson kapitány parancsára megkezdtük az út elaknásítását. Alig ástuk be őket, máris feltűnt az ellenség.

El lehet képzelni, mit éreztek az olaszok, amikor megláttak bennünket. Abban a hiszemben voltak, hogy az ellenség legalább száz mérföldnyire jár tőlük, ezért meg voltak győződve arról, hogy az előbukkanó járművek békések – egészen addig, míg tüzet nem nyitottunk rájuk. Erre teljesen összezavarodtak. Először letértek az útról, megpróbáltak kikerülni a tűzvonalból, de aztán felvették a kesztyűt. Megint jóval többen voltak, mint mi, de szerencsére ezt csak mi tudtuk. Vadul rohamoztak: minden alkalommal visszavertük őket, de egyre többen özönlötték el az utat.

A páncélosaink késő délután értek utol bennünket, és nyomban elváltak tőlünk, hogy északi irányban derékba támadják az olasz konvojt. Mindenfelé olasz harckocsik égtek, és mire leszállt a szürkület, ezer foglyot ejtettünk. De az olaszok egyre csak jöttek. Egyvalamit nem tudtunk: Villanyszakáll is ott volt a hadoszlopban, és parancsot adott a kitörésre a csapdából. Erre meg is volt az esélye, mert az útblokádjaink két oldalán nyílt, sík terep húzódott. A mi feladatunk világos volt: nem engedhettük, hogy az olaszok kitörjenek az út és a tenger közötti síkságra.

Tom Pearson nemhiába volt az egyik legjobb tisztünk, tudta, hogy minden azon múlik, el tudjuk-e hitetni az olaszokkal, hogy sokkal többen vagyunk, mint valójában, különben egyenesen nekünk rontanak. Este elhatározta, hogy külön egységet küld ki az olasz hadoszlop megzavarására.

Mike Mosley két szakaszt választott ki a feladatra, az enyémet és egy kis lövészkülönítményt. Örültem, hogy együtt harcolhatok Mosley-val. Továbbra is rejtély volt számomra ez az ember: egy püspök egyetlen fia, aki egészen a háború kezdetéig az egyházi pályának szentelte magát. Veleszületett kíváncsiságának és kitűnő katonai képességeinek köszönhetően a csatában nem ismerte a félelmet. Mióta egy kicsit ráijesztettem a lánctalpassal, úgy éreztem, más szemmel néz rám. Én éppúgy megbíztam benne, mint bármely más tisztben. Azon az éjszakán mindent elkövetett, hogy elnyerje a hadikeresztet.

Bezártam a Bren oldalnyílását, ellenőriztem a tölténytárat, aztán felkapaszkodtam a legközelebbi teherautó platójára. Mosley is felmászott utánam, előhúzta a revolverét, rácsapott egy nagyot a kocsi tetejére, és nekiveselkedtünk a sötétbe vezető útnak.

Éjfél körül járhatott az idő, amikor a beszűrődő kipufogógáz elárulta, hogy észak felől újabb hadoszlop közeledik. Addigra a szemem egészen

hozzászokott a sötétséghez, és ki tudtam venni a körülbelül 250 yardnyira lévő teherkocsik, páncélosok és ágyúk körvonalait. Legalább kétszáz járműből álló menetoszlop terpeszkedett az úton. Ha ki akarnak törni a tenger felé, semmi esélyünk, hogy megállítsuk őket. Minden azon múlik, hogy sikerül-e illúziót keltenünk magunkról.

A Bren csövét alacsonyra eresztettem, mert tudtam, hogy mindig felcsapódik egy kicsit, és a célpont fölé lő. Az oldalkar megnyomásával lehetett lefelé irányítani. Mosley a célpontra mutatott a revolverével, és kiadta a parancsot:

– Nyisson tüzet, ha készen áll rá!

Ebből a távolságból elég pontosan lehetett célozni. Az elülső teherautók pillanatok alatt lángba borultak, a narancsszínű fény pedig megvilágította a mögöttük állókat, így nem volt nehéz célba venni őket. Néhány másodperc, és máris sötét alakokat láttunk futni a homokmező felé.

Nehézfegyvereink hangos buffogással szórták lövedékeiket az ellenségre, mi pedig megindultunk a konvoj vége felé. Olykor megálltunk, hogy célozzunk, máskor menet közben tüzeltünk. Sokan szinte vaktában szórták a lövedékeket. Én magam sosem eresztettem meg ötnél többet: nem volt rá szükség. Néha kilőttünk egy-egy jelzőlövedéket, hogy lássuk, mire mentünk – fényük ragyogó ívet húzott az éjszakában.

A mintegy három mérföld hosszú olasz hadoszlop legütőképesebb egységét sikerült megállítanunk. A végére érve visszafordultunk, készen arra, hogy a visszaúton további károkat okozzunk az ellenségnek. Persze viszonozták a tüzet, de sokra nem mentek vele. Három órán át feltartóztattuk őket, ám néhány kocsink meghibásodott, úgyhogy vissza kellett fordulnunk, hogy megjavítsuk őket. Élelmiszer- és lőszerkészleteink is fogytán voltak. A hirtelen kerekedő viharos szél felhőszakadást hozott, úgyhogy időnként az orrunkig se láttunk. A tüzérség nem tudott mozdulni, mivel a páncélosoknak az összes benzinre szükségük volt, és egyes fegyverekben csak harminc sorozatra való lőszer maradt.

Az olaszok nem adták fel. Egész nap tartott a csata, szórványos támadásokkal, gépfegyvertűzzel: mindenütt felgyújtott járművek égtek, legénységük mögöttük kuporgott. A századparancsnok az egyébként meglehetősen ritka tűzszünetek egyikét kihasználva odajött hozzánk. Úgy látta, mindenekelőtt hadtápsátorra van szükségünk, ezért azon nyomban

felhúzatott velünk egy nagy, fehér előponyvát. Hatalmas marhaság volt. Az olasz gránátok azon nyomban potyogni kezdtek, a világos ponyva ideális célpontot nyújtott nekik. A csata tűzfészke most három mérföldnyire északra helyezkedett el, az általunk „Dudor névre keresztelt hegy lábát övező úton, ahol a tankjaink tűz alá vették az olaszokat. A mi egységünk volt a „dugó a palackban, az ellenség pedig továbbra sem hagyott fel a próbálkozással, hogy áttörje az útzárunkat.

A feszültség egyre nőtt, erőnket megfeszítve dolgoztunk. Az olasz tankok egy csoportja egyenesen a zászlóalj főhadiszállása felé tartott, és már százyardnyira megközelítettek, amikor sikerült megállítanunk őket. Itt is, ott is fehér zászlók tünedeztek fel. Végül tízezer foglyot ejtettünk, a többiek azonban továbbra is elszántan támadtak.

Valahol a tenger menti dűnék között az egyik altisztünk, Jarvis törzsőrmester-helyettes Gillan gyalogos vadász segítségével ötszáz fogoly őrizetét látta el, amikor két nagy olasz harckocsit láttak közeledni. Elhatározták, hogy megrohamozzák őket – két gyalogos a tankokkal szemben. Az olasz hadifoglyok a menekülés reményében csatlakoztak a rohamhoz. Amikor a vezértankban ülő olasz tiszt értetlenkedve kidugta a fejét a kémlelőnyíláson, hogy jobban lássa, mi folyik odakint, Jarvis puskatussal leütötte, aztán leadott egy lövést a nyíláson keresztül, mire a legénység megadta magát. Gillan a másik harckocsival is hasonlóan járt el, és mindkettőt sikerült zsákmányul ejtenie. Később mindketten megkapták a Kiemelkedő Altiszti Szolgálatért Érdemrendet. Mikor az egyik tiszt gratulált nekik, Jarvis így felelt: „Igenis, uram, minden rendben volt, mert a lövész meg én jó meleg helyen töltöttük az éjszakát."

A sötétben hallottuk a nehéz járművek motorjainak dübörgését. Terveznek valamit, ehhez kétség sem fért. Aztán nem sokkal virradat előtt megláttuk őket. Jókora, körülbelül harminc harckocsiból álló haderő közeledett a barikád felé. Mikor már egészen közel értek, gyorsan szétszóródtak, mintha körül akarnák venni az akadályt. Mindent egyetlen lapra tettek fel, és amikor áttörték az elülső állásainkat, úgy tűnt, menni is fog nekik. A fiúknak nem volt más választásuk, mint a gyors visszavonulás. Tizenegy harckocsi-elhárító ágyúnk maradt; végül kilőttük a tankjaikat, de ők is harcképtelenné tették az ágyúinkat. Egyetlenegy működött még, ennek a legénysége az utolsó öt sorozatával öt tankot lőtt ki. Az utolsó olasz tank

nem volt messzebb húsz yardnál a parancsnoki sátortól, amikor sikerült megállítanunk.

A páncélosok után a gyalogság volt soron. Addigra mindenki hallotta már a tankjainkat, észak felől közeledtek, hogy csatlakozzanak hozzánk. Fehér zászlók tünedeztek fel az út mentén, olasz katonák merészkedtek elő a fedezékből, látszott rajtuk, örülnek, hogy vége. Azért az ujjamat nem vettem le a ravaszról. Az ilyen jelenetek néha csúnyán végződtek. Később hallottuk, hogy az egyik fogoly fejszével támadt a tisztünkre, pedig előtte már megadta magát. Óvatosnak kellett lennünk.

Egyszer csak látom, hogy egy olasz közeledik a hadoszlop felől, elhalad a kiégett teherautók és irtózatosan eldeformálódott harckocsik mellett, és amerre megy, mindenünnen fehér zászlót lengető katonák bukkannak elő. Ma is előttem van, ahogy hosszú, elöl nyitott katonaköpenyben közeledik felénk. Valami megcsillant a köpenye alatt: láttam, hogy az egyenruhája csak úgy ragyog a sok aranypaszománytól. Ő volt Annibale Bergonzoli generális, alias Villanyszakáll, aki most végre megadta magát. Bardánál és Tobruknál sikerült elmenekülnie, de most a kezünkben volt jó néhány tábornokkal együtt.

Amint poros köpenye fellibbent, megláttam, hogy még mindig nála van a fegyvere, egy kicsi, elefántcsont markolatú automata pisztoly. Előreléptem és az oldalára csatolt fegyver felé intettem. Gyanakvóan bámult rám. Néhány pillanatig habozott, aztán jobbjával meglapogatta a kis pisztolyt, és nemet intett.

Akárkinek nem adja át a fegyverét, vagyis formálisan csakis egy tisztnek hajlandó megadni magát. Félreálltam és intettem neki, hogy haladjon tovább. Azt hiszem, végül Tom Pearson kapitány fegyverezte le.

A következő ütközetet Beda Fommnál vívtuk. Néhány hónapon belül százharmincezer hadifoglyot ejtettünk. Az olaszokkal folytatott fullasztó versenyfutás a sivatagban végül az olaszok 10. hadseregének teljes felmorzsolásával ért véget. A siker ellenére a diadalmámor helyett inkább csak megkönnyebbülést éreztünk.

Két nappal azután, hogy elhallgattak a fegyverek, végigmentem a kiégett, felismerhetetlenségig összeroncsolódott harci járművek között. A veszély, ami a csata idején egy pillanatra sem engedte lankadni az éberségemet, elmúlt. Megcsonkított holttestek hevertek mindenfelé a

porban, már legyek dongtak körülöttük. A robbanások leszakította karok, lábak szóródtak szét a széles csatamezőn. Sebesült olasz katonák támaszkodtak a furcsa formájú szikláknak, mintha csak a kapufélfának dőltek volna. Állt ott egy magányos fa. A sebesültek többségét már elvitték, de néhányan még mindig ott hevertek a fa alatt. Már jajgatni sem volt erejük. Rettenetes látvány volt.

Azt hiszem, mindenki a maga módján dolgozza fel az efféle tapasztalatokat. A csatatéri bolyongás után ismét belebotlottam Mike Mosley-ba. A hős katona szemét a földre szegezve bolyongott a homokdűnék között. Amikor meglátott, felegyenesedett és odajött hozzám.

– Képzelje, Avey – szólt –, nem kevesebb mint tizenkét fajta vadvirágot találtam egyedül ezen a kis homokfolton. Hát nem fantasztikus?

5. fejezet

Annak ellenére, hogy az olaszokat tisztességesen elvertük, viszonylag kevés használható fegyvert és járművet zsákmányoltunk. Azt a parancsot kaptam, hogy készítsek listát a működőképes állapotban lévő olasz felszerelésről. A kétségbeesetten menekülő olasz civilek magánautókat hagytak ott a menetoszlopban. Egykor tükörfényes lökhárítójukat most vastag porréteg borította. Hintókat is találtunk: az olaszok Bengázi bordélyházaiban dolgozó hazájukbeli prostituáltakat szállítottak rajtuk. A nőket – a fiúk legnagyobb bánatára – a többi civillel együtt visszaküldtük a városba.

Bergonzoli később azt állította, hogy részben a több mint ezer útjában lévő civil miatt veszítette el a csatát. Ez képtelenség. Lehetett volna benne annyi tisztesség, hogy elismeri, hogy a kudarcnak „a Lövész Brigád kiváló mesterlövészeinek" a teljesítményéhez is volt némi köze.

Megdöbbentő, mi mindent hagy hátra a menekülő fél a vesztes csata után. Találtam például egy kokárdával és tollforgóval ékes katonasapkákból álló kollekciót. Az egyiket megtartottam, az olasz tábornokoknak többé úgysem lesz szükségük rá. Találtam finoman megmunkált sebészeti műszereket, kézzel vart bőrtokban, a szikéken még ott volt a rászáradt vér. De az ivóvíz mindennél jobban érdekelt. Tartalékainkat nemigen tudtuk gyarapítani, a szomjúság rettenetesen gyötört bennünket. Egyszer csak néhány épnek látszó teherautón akadt meg a szemem: egy csomó faláda volt rajtuk, nagyjából kétszer két láb lehetett az alapjuk, a magasságuk talán nyolc inch. Hirtelen felötlött bennem, hogy hátha étel vagy ital van bennük. A társaságomban lévő cimborával felugrottunk az egyik platóra.

– Gyere, szúrd bele a bajonetted! – intettem neki.

A srác lyukat ütött a lécfalon. Bekukucskáltunk, de nagy csalódásunkra konzervdobozok vagy palackok helyett csak valami nyomtatott papirosokat találtunk benne.

– Magasságos ég! – kiáltottam. – Ezt nézd meg!

A ládában száz köteg ropogós, frissen nyomtatott olasz bankjegy volt.

A második ládában ugyanazt találtuk, a harmadikban és a továbbiakban is. A teherautók az olasz hadsereg pénzszállító kocsijai voltak.

Szállítmányukból az egész hadsereg zsoldja kitelt volna, mi azonban semmire sem mentünk a sok millió lírával. Később megtudtam, hogy Kairóban beválthattuk volna fontra, de néhány palack friss víznél és valami rendesebb kajánál akkor sem kaptunk volna többet érte.

Jelentést tettem arról, hogy mit találtunk, és a dolog ennyivel el volt intézve. Néhány ládát bedobtunk az egyik furgon hátuljába, aztán meg is feledkeztünk róluk. A fiúk főként a cigarettájukat gyújtották meg az olasz bankjegyekkel, olykor meg felmarkoltak néhányat, elballagtak vele a sivatagba és vigyorogva törölgették a hátsójukat a lírákkal. A kairói árfolyam valószínűleg valamivel rosszabb lett volna. Így több hasznát vettük, mintha Kairóban beváltottuk volna. Annál jobban örültünk a rizsnek meg a paradicsompürének, amit később szereztünk. Az legalább ehető volt.

Napokon át vártuk, hogy az északi irányból érkező hadoszlop mentesítsen bennünket. A parancs tulajdonképpen úgy szólt, hogy induljunk el Bengázi felé, és próbáljunk meg útközben csatlakozni hozzájuk. A bankjegyekkel teli ládák még mindig ott voltak a furgonban, ahová raktuk őket.

Nagyjából hetven mérföldet kellett megtennünk. Útközben időnként ki-kivillant a tenger a dűnék mögül, mintha emlékeztetni akarna bennünket, hogy a világ nemcsak homoksivatagból áll. Bengázi külvárosához érve jókora forgalmi dugóba kerültünk, s a kipufogók dohogása meg az autódudák tülkölése közepette egyszer csak lövés csattant a fejünk felett. Aztán újabb lövés: most már a visszapattanó golyó cikázását is hallottuk. Orvlövész rejtőzött valahol. Hátraarcot csináltam a furgonnal, és elkezdtem repeszteni visszafelé, egészen addig, míg nyugalmasabb környékre értem. Végül egy bizalomgerjesztő külsejű bár előtt leállítottam a kocsit.

Akkoriban nem rajongtam a sörbetért, alkoholt sem igen ittam, de a torkom olyan száraz volt, mint a tapló, mindegy, hogy mit, de innom kellett. Magunkhoz vettünk egy ládára való lírát, és beléptünk.

Hűvös, tágas teremben találtuk magunkat, a hossza legalább száz, a szélessége talán harminc láb lehetett. Ez volt a leggyönyörűbb hely, amit azóta láttam, hogy elhagytuk Kairót: a falak és a mennyezet tükörmozaikkal volt kirakva, oldala mentén hosszú márványpult húzódott végig. Telt ház volt.

A nők fojtott sikolyt hallattak, amikor beléptünk, de a férfiaknak is elakadt a hangjuk. Ránk szegezett tekintetükben rémület ült. Elég volt egyetlen pillantást vetnem a tükörcsempékbe, hogy megértsem a riadalmukat. Piszkosak, szakadtak voltunk, leginkább sivatagi rablóknak néztünk ki, akik azért jöttek, hogy szétlőjék a kocsmát.

Nem sokáig sütkéreztünk a tekintetekben: két fiú egyenesen a konyhába indult, hogy ellenőrizze, tiszta-e a levegő. Tíz perccel azelőtt ránk lőtt valaki, nem vágytunk újabb meglepetésre. Amikor meggyőződtünk róla, hogy nincs vész, szabad asztal után néztünk. A vendégek buzgón átadták a helyüket az egyik asztalnál, mi pedig letelepedtünk a fémből készült karosszékekre, fél szemünket a bejáraton tartva.

Egy alacsony emberke óvatosan megközelített bennünket, és mondott valamit olaszul, amit nem értettünk. Negyven év körüli lehetett, gondosan nyírt fekete bajusszal, fehér zakót viselt, gondoltuk, ő lehet a tulajdonos.

– Italt mindenkinek! – mondtam először a pohárra, majd a teremben ülőkre mutatva. Vette a lapot, csettintett egyet az ujjával, és – még mindig olaszul – leadta a rendelést. Meghozták az italt, a katonáknak sört, és a hangulat hamarosan feloldódott. A vendégek feszélyezettsége persze nem múlt el teljesen, mégiscsak egy csapat ellenséges katona társaságában iddogáltak, akik szemlátomást most jöttek a csatából.

A bár vendégei között az olasz civilek voltak többségben, márpedig nekik minden okuk megvolt arra, hogy tartsanak tőlünk. Nem sokkal korábban evakuálták őket Bengáziból. Sokan szemtanúi voltak a csatának, mielőtt visszafordítottuk őket a városba.

– Mit szólnátok hozzá... – fordultam a fiúkhoz székemen hintázva. – Mit szólnátok, ha megvásárolnánk ezt a helyet?

A srácok vigyorogtak. Kezdett visszatérni a humorérzékünk a keserves hónapok után. Feltettük a ládát a márványpultra, és odahívtuk a tulajdonost.

– Mennyiért adja el nekünk ezt a kocsmát? – kérdeztem somolyogva, és megint körülmutattam a helyiségen. Értetlenül bámult rám. Megismételtem a kérdést, ezúttal kicsit lassabban, eltúlzott gesztusokkal kísérve szavaimat.

– Meg akarjuk venni a bárt! Mindenestül: asztalokkal, székekkel. Az egész helyet, érti? Van líránk. Mennyibe kerül?

Még mindig nem értette.

Előhúztam a kardomat, mire egy kicsit összerezzent. A hegyét befeszítettem a doboz fedele alá, kinyitottam és szintén a kardheggyel a tartalmára mutattam.

– Látja ezt? Pénz, a maguk pénze. Líra, rengeteg líra.

Erre már elkerekedett a szeme, látszott rajta, hogy sikerült felkeltenünk az érdeklődését. Ami nekünk csak értéktelen papír volt, a bajszos emberkének élete legnagyobb lehetősége.

Fél óránál nem maradtunk tovább, nem akartuk, hogy híre menjen a kalandunknak. Nem volt éppen a legbiztonságosabb terep, úgyhogy elérkezettnek láttuk az időt, hogy kimentsük magunkat, és a távozás hímes mezejére lépjünk. A tulajdonos és a családja addigra felszívódott, és magukkal vitték a ládára való lírát is. Biztos vagyok benne, hogy a méltányosnál jóval nagyobb árat fizettünk. Azóta is szívesen mondogatom, hogy van egy bárom Líbiában.

Visszatértünk hát a zászlóalj otthonos káoszához. A fiúk szorgalmazták, hogy vonuljunk Tripoli ellen, amíg tart a lendület, de a fejesek másként döntöttek. A visszavonulásunkat készítették elő. Talán igazuk volt, mert a járműveink le voltak robbanva, alapos szerviz kellett nekik. Műszakilag az egész 7. páncéloshadosztály a padlón volt.

Még mindig a győzelem dicsfényében sütkéreztünk, amikor egy reggel baljós jel tűnt fel az égen. Február 12-én 6.30-kor az őrszem egy bombázót vett észre, amely mindössze tizenöt láb magasságban repült az út felett. Ledobott néhány nehezebb bombát, aztán eltűnt a ködben. Nem a szokott vaskos, hárommotoros Savoia volt, hanem egy Junkers, Ju88-as, a szárnyain fekete horogkeresztekkel. Megérkezett a Luftwaffe. Rommel még aznap Tripoliba repült, hogy átvegye a sivatagi hadművelet irányítását, és a németek megkezdték új haderejük, az Afrika Korps megszervezését. Megint nehéz idők elé néztünk.

Február 21-én kora reggel ismét úton voltunk: nem egészen huszonnégy óra alatt Tobrukon keresztül Kairóig kellett jutnunk. Charles Calistan volt a társam megint; úgy éreztük, egy örökkévalóság telt el azóta, hogy utoljára együtt csatangoltunk Kairóban. Azóta mindketten viharvertebbek lettünk egy kicsit.

Lassan haladtunk. Alakzatban kellett vonulnunk, mintegy száz yard távolságban követve egymást a járművekkel. Óránként tizenöt mérföldnél

többet még viszonylag jó terepviszonyok mellett sem tudtunk megtenni, a sivatag rossz talaján meg jó, ha nyolcat sikerült. A mindig megbízható Tom „Dicky" Bird volt a zászlóalj navigátora. Két napra való élelmiszer- és víztartalékkal rendelkeztünk. Ezúttal nem hagyhattunk hátra egyetlen lerobbant járművet sem, mindet haza kell vontatnunk.

A második nap hatalmas robajt hallottunk. Az egyik páncélost eltalálta valami. Odamentem a roncshoz; azonnal láttam, hogy az egyik társunk már halott. A másik srác is az utolsókat rúgta: hangosan kiabálva vonaglott a földön. George Sherlock volt, egy idősebb katona, szintén lelkes zászlóaljbeli bokszbajnok. A természetes reakcióm az lett volna, hogy odarohanok segíteni, de én is könnyen otthagyhattam volna a fogam, ha aknamező van alattunk. Ha tűz alá vesznek bennünket, annál könnyebb célpontot kínálunk, minél többen gyülekezünk egy helyen, ezért robbanás után először mindig ki kell deríteni, hogy mi történt, mielőtt valami butaságot csinál az ember. Óvatosan közelítettünk a harckocsi felé, kiabáltunk a sebesültnek, hogy tartson ki, aki egyre keservesebben jajgatott. Aknára vagy álcázott robbanószerkezetre gyanakodtunk, de utóbb kiderült, hogy termoszbomba volt, amit előző éjjel szórtak ki. George erősen vérzett, de volt még ereje kiabálni, ami mindig jó jel. A lába csúnyán összeroncsolódott, és a karja sem volt jobb állapotban. Egy ideig nem fog bunyózni szegény, gondoltam, és odamentem hozzá. Amint meglátott, kitört rajta a pánik.

– Ne! Ne engedjétek ide Avey-t! – kiabálta. A döbbenettől földbe gyökerezett a lábam. Itt gyors segítségre van szükség. – Ne engedjétek ide! Le fog lőni, tudom, hogy le fog lőni!

Akkor már tudtam, honnan fúj a szél. Nyilván George fülébe is eljutott a sebesült olasz tankparancsnokkal való találkozásom híre.

Sokkos állapotban volt, sok vért vesztett, de akkor is rosszulesett, hogy ennyire fél tőlem. Nem akartam rontani a helyzeten, úgyhogy a többiekre bíztam, hogy összeszedjék, ami megmaradt belőle.

Szavai sokáig nem mentek ki a fejemből. Kórházba vittük Tobrukban, ahol leadtuk a zsákmányul ejtett olasz teherkocsinkat is. A többi járművünket elcseréltük tíz teherautóra, azokkal tettük meg a hátralevő utat Kairóig. Aznap este Tobrukot heves bombatámadás érte: a németek gondoskodtak róla, hogy tudassák a jelenlétüket. Voltak olyan kedvesek,

hogy minket is belevegyenek az úti programba, és visszafelé lepottyantottak elénk néhány bombát az útra.

Mindig is élveztem a sebességet, úgyhogy örömmel észleltem, hogy a teherautók húsz mérföldet is képesek megtenni óránként. De sajnos nem tartott sokáig a jókedvem. Nem éreztem jól magam. A hónapokig tartó stressz, a sok megpróbáltatás és a veszélyhelyzet alaposan legyengítette az immunrendszeremet. Kezdtem komolyan aggódni az egészségem miatt.

Február 28-ára épségben elértük Menát, Kairó egyik elővárosát, ahol az előőrsünk már hozzáfogott a táborveréshez. A sátrak és fabódék luxusszínvonalúaknak számítottak. Én azonnal kórházba kerültem valami titokzatos betegséggel. Kezdtük összeszedni magunkat, de a sivatag csak nem akart békén hagyni bennünket. Miközben én verejtékezve, zavart tudattal feküdtem a kórházban, a többiek megkapták új egyenruhájukat, amit egy újabb heves homokvihar csakhamar fel is szentelt.

A német légierő aknákat szórt el a Szuezi-csatorna mindkét partja mentén. A 2. zászlóalj felsorakozott a parton: azt kellett figyelnünk, hogy hova esnek az aknák. A feladat megkönnyítésére feletteseink elhatározták, hogy hálót feszítenek a vízre, így reggel látni fogják rajtuk a lyukakat, amelyeket az aknák szakítottak. Az elv demonstrálására két repülőgép tűnt fel az égen, hogy álaknákat szórjon le. Volt egy kis csodálkozás, mert csak egy gépre számítottak. Eltartott egy ideig, amíg felfogták, hogy a második repülő német, az aknák pedig valódiak.

Én minderről csak utóbb értesültem. A luxustáborról kiderült, hogy megvannak a hátulütői. A vályogtéglából épített falak, melyek a sátrakat védték a robbanásoktól, a pappadácsi szúnyog ideális szaporodóhelyei. Éjszaka előjöttek és összecsipkedtek bennünket. Gyenge voltam, könnyen ledöntött a lábamról a pappadácsiláz, amely hatalmas lázrohamokkal, fejfájással, végtagfájdalommal járt, a szemem is égett. Az orvos azt mondta, hogy duzzadt a májam és a lépem. Eltart egy ideig, míg újra szolgálatba állhatok. Járvány tört ki azon a nyáron, és nem is lehetett megfékezni egészen addig, míg el nem kezdtek DDT-vel permetezni.

Sokáig betegeskedtem. A zászlóalj április végéig állomásozott Kairó környékén, amikor is a sivatagi háború újabb fordulatot vett. Az ausztrálokat és az új-zélandiakat áthelyezték Görögországba, a megmaradt erőket lerobbant gépállományukkal együtt visszavonták. Rommel afrikai

hadteste mindenütt ott volt a sivatagban, úgyhogy mindent kezdhettünk elölről. Áprilisban Rommel ostrom alá vette Tobrukot, majd a Halfaia-hágónál átkelt az egyiptomi határon. A 2. zászlóaljat ismét a sivatagba rendelték, hogy megverekedjen a német páncélosokkal.

Rosszul kezdődött az egész. Rommel egészen Buk Bukig kergette a csapatainkat. Ott értem utol őket, és megtudtam, hogy Montagu Douglas Scott, a tiszt, akit nagyra becsültem, elesett Halfaiánál, ugyanott, ahol néhány hónapja még én fuvaroztam. Megint túl közel merészkedett az ellenséghez; a *hamszin* újra felszállt, és Scottnak ezúttal nem volt szerencséje. Ő volt az első tiszt a zászlóaljnál, aki a sivatagban vesztette életét.

Buk Buk a tenger közelében feküdt, és amikor három társammal együtt engedélyt kaptunk egy kis tisztálkodásra, egyikünknek sem kellett kétszer mondani. Gyönyörű volt a tengerpart: az öblöt finom, tiszta, hófehér homok borította, ameddig a szem ellátott. A mély azúrkék tengeren óriási hullámok kergették egymást, iszonytató erővel kavargott, habzott a víz.

Fürdés után megszárítkoztunk, és éppen bolondozni kezdtünk, amikor segélykiáltást hallottunk. Nem volt könnyű rátalálni a hang forrására, végül megláttunk egy kétségbeesetten kapálózó férfit, aki láthatóan az életéért küzdött: legalább százyardnyira lehetett a vízben. Valószínűleg a partról visszaáramló hullámok sodorhatták el.

Félig felöltöztem már a sós, de annál élvezetesebb fürdő után, ám a férfi láttán megint letéptem magamról a ruhát, és a part felé rohantam, hogy felmérjem a helyzetet. Tenyeremmel beárnyékoltam a szemem, hogy lássak valamit a nagy ragyogásban. A partra rohanó hullámok harsogása minden más hangot elnyomott.

A férfi nem egyedül volt odabent. Valamivel távolabb, legalább harminc yarddal mögötte egy másik alak is feltűnt, illetve hol előbukkant, hol eltűnt a hullámhegyek és -völgyek közt. Láthatóan kezdte feladni. Rohanni kezdtem a tenger felé, a mélyedésekben összegyűlt tengervíz messzire fröccsent a talpam alatt. Belábaltam a vízbe, és mihelyt elég mély volt, úszni kezdtem.

Szerencsére sikerült a víz fölé emelnem a testét. Megindultam vele kifelé, és amikor már leért a lábam, az egyik fiú odarohant és együttes erővel kivonszoltuk a fuldoklót a partra.

Nem tudtam, hogy él-e még, mozdulatlanul hevert a fövenyen. Legszívesebben én is ledobtam volna magam, de láttam, hogy a többieknek fogalmuk sincs, mit kellene tenni. Merő véletlen volt, hogy én valamelyest értettem a dologhoz: amikor Liverpoolból utaztunk a táborba, a vonaton, csak hogy agyonüssem az időt, részt vettem egy elsősegély-tanfolyamon. Feltápászkodtam hát, és megkezdtem a mesterséges lélegeztetést. A tüdőm majd' szétpattant az erőlködéstől. A fickóból azonnal feltört a víz. Azonnal a másik fuldoklót kerestem a szememmel, de már nyoma sem volt.

Mint kiderült, a férfi, akit megmentettem, a Királyi Tüzérség egyik tisztje volt. Közben eszméletre tért és normálisan lélegzett. Eddie Richardson jelentette az esetet. Azt hiszem, csak azt akarta, hogy a főnök tudomást szerezzen arról, amit tettem. Eddie már csak ilyen volt.

Az altiszt éppen akkor bukkant rám, amikor a *hamszin* elérte a zászlóaljat. A forró homok imbolygó fala mindenbe behatolt. Az ember a kezét is csak akkor látta, ha felemelte az arcához. Védekezésül sokan takarót terítettek a fejükre. Nekem csak egy sebpólya akadt a kezembe, azt csavartam az arcom köré, hogy védjem az orromat és a számat, és hogy megszűrjem a forró levegőt. Olyan jól sikerült álcáznom magam, hogy az egyik társamnak kellett megmutatnia, melyik vagyok én, amikor a tiszt, akinek az arca egy sállal volt bekötve, utánam tudakozódott. Beszélgetésünk mindebből következően meglehetősen fojtott hangon zajlott.

– Hallottam, hogy hasznossá tette magát a tengerparton, Avey. Így volt?

– Igen – mondtam félrehúzva egy kissé a kötést az arcomról, hogy beszélni tudjak.

– Nem kevesebbet tett, mint hogy megmentette egy tiszt életét.

– Így volt.

– Természetesen megérti – folytatta most már szinte kiabálva –, hogy nem adhatok magának semmit cserébe.

– Értem.

– A következőt fogom tenni. Szükségünk van még egy emberre, aki elkíséri a foglyokat Dél-Afrikába, úgyhogy szedje a cókmókját, és induljon.

– Most rögtön?

– Igen, azonnal. Ha vigyáz magára, ott kihúzhatja a háború végéig. Megértette?

Már nem emlékszem, mit feleltem, ő pedig azonnal otthagyott, hogy menedéket keressen a homokviharban. Dél-Afrikáról kellemes képzeteim voltak, de a sors közbeszólt. Megint megbetegedtem. Lüktetett a fejem, és az izmaim is újból hasogatni kezdtek.

A következő, utánpótlást szállító teherautókból álló menettel Kairóba mentem. A *hamszin* még mindig őrjöngött, a fejem meg hasogatott. El kellett takarnom az arcomat, hogy a szememet és az orromat megvédjem a felpattanó apró kavicsoktól. A társaim lefektettek a teherautó platójára; az odakint dühöngő vihar ide-oda dobált, és úgy éreztem, a fejemben is vihar dúl. Egy idő után önkívületbe estem; most a maláriát kaptam el.

Mint kiderült, szerencsém volt, hogy a betegség legyengített. Az egészről csak később értesültem, az egyik srác mesélte el, hogy mi történt. Elég sok szörnyű helyen megfordultam már addigra. Nem tudom, hogy ott, a teherautó kemény platóján melyik jött elő az emlékeimből, de az biztos, hogy a delírium hirtelen heves félelem- és pánikrohamba torkollt. Azt mesélték, hogy előrevonszoltam magam, és megpróbáltam erőszakkal elvenni az egyik bajtársam revolverét, azt bizonygatva, hogy mindannyiunk túlélése múlik ezen. Szerencsére letepertek.

Egyenesen a kórházsátorba rohantak velem. Legalább két hétig maradtam ott, de az is lehet, hogy sokkal tovább, nem tudom, több nap nyomtalanul kiesett az emlékezetemből. A személyzet csodálatos volt, a kininkúra viszont rettenetesen keserű. Ez minden, amire emlékszem a heves bombázáson kívül. Bőven kijutott belőle a lábadozásom idején, és mondhatom, a sátorponyva alól hallgatni még ijesztőbb volt.

De végül lábra kaptam, és a fiúkkal lehettem megint. Nem sokkal a felépülésem után éppen a reggelinél ültem a hadtápsátorban, amikor az egyik szolgálatos tiszt észrevett.

– Maga mi az ördögöt csinál itt, Avey? Régen Dél-Afrikában kellene lennie!

Azt hittem, a maláriás epizóddal keresztet vethetek a dél-afrikai kalandra. A tiszt otthagyott, mielőtt megmagyarázhattam volna a dolgot, de néhány óra múlva ismét felbukkant.

– Rendben van, elintéztem – mondta. – Szereztem magának egy hajót, úgyhogy szedje a sátorfáját, és induljon a kikötőbe. Két ember kell nekik. Válasszon valakit maga mellé, de siessen!

Végignéztem az asztal mellett ülőkön, és megállapodott a tekintetem Bill Chipperfielden. Bill-lel kabintársak voltunk az Otranto fedélzetén. Talpig becsületes srác volt, és később beigazolódott, hogy helyesen döntöttem.

Egy furgon levitt minket a kikötőbe. Rám fért volna a borotválkozás, az egyenruhám mocskos és olajfoltos volt, úgyhogy amikor megláttam a hajót, amire fel kellett szállnunk, ugyancsak alulöltözöttnek éreztem magam. A híres Île de France volt az, az elit utasszállító, amelyet Párizs eleste után a brit haditengerészet működtetett. Három magas kéményét széles sétálófedélzetek vették körül, de az eredeti fekete-fehér festést, amely kiemelte karcsú vonalait, eltüntették: a hadihajókhoz hasonlóan egységes szürke színt kapott.

Korábban a szobrokkal és festményekkel ékes *art deco* enteriőrjéről, párizsias kávézóiról, úszómedencéiről és edzőtermeiről volt híres. Most csapatszállítóként működött, de még mindig őrzött valamit régi pompájából.

– Az egyik luxuskabinunk az önöké – mutatta az utat a személyzet valamelyik tagja. Szó sem volt tévedésről: igazi úszó luxusapartman várt ránk.

Az ember szinte még az elegáns párizsi nők parfümillatát is érezte a levegőben; elképzeltem őket, amint a fényűző étteremben elköltendő vacsora előtt a kabinjukban öltözködnek, hogy aztán tökéletes toalettben léphessenek ki a fedélzet körüli promenádra.

A sivatagi homok karcolta a bőrömet a piszoktól merev uniformis alatt. Amikor végre magamra maradtam a kabinomban, érdes tenyeremmel végigsimítottam a finom, puha lepedőn. A karomon látható hegek, a sivatagban szerzett sérülések nyomai, melyeket korábban afféle szolgálati kitüntetésekként szemléltem, most inkább zavartak.

Köhögést hallottam az ajtó felől. Felnéztem: két indiai steward állt előttem.

– Mindennel elégedett, uram?

– Ööö... Igen, príma minden – motyogtam. Hónapok óta mást sem tettem, mint parancsot teljesítettem, kívánságaim nem lehettek, és kényelemben sem sokszor volt részem. Ez a mostani kényelem az elmúlt idők emlékét idézte bennem.

– Megvan minden, amire szüksége van, uram?

– Amire szükségem van? Igen, minden.

– Rendben – mondta, de még mindig nem látszott elégedettnek. – Milyen melegre készítsem a fürdőt, uram?

Erre már elmosolyodtam, bár éreztem, hogy a mosolyom elég torzra sikeredett.

Sok száz olasz fogoly utazott a hajón. A szállásukhoz vezető fedélzeti járdát kellett őriznünk, illetve meg kellett akadályoznunk, hogy kitörjenek, ne adj’ isten, elfoglalják a hajót. Megdöbbenésemre egy olasz tüzért adtak a kezem alá, a munka dandárját ő végezte. *Nyilván könnyebben boldogul velük, mint én,* gondoltam, *de azért a mi Lee-Enfieldünkre is szükség van*. A legtöbb olasz egyébként örült, hogy otthagyhatja a harcteret, úgyhogy túl sok kockázatot nem jelentettek.

A sivatag után gyerekjáték volt a munka. A kapitány asztalánál étkeztem. Idejét sem tudtam, mikor láttam utoljára fehér kenyeret. A sivatagban semmiféle kenyér nem volt. Amikor megérkeztünk Durbanbe, rábíztuk valakire a foglyok lerakását, és jelentkeztünk a közeli Clarewood Campen. Feladatunk első részét végrehajtottuk.

Dél-Afrika egészen elvarázsolt helynek tűnt akkoriban, de elhatároztam, hogy ha már ott vagyok, ismeretséget kötök vele. A haditengerészet klubjával kezdtem az ismerkedést. Szép, koloniális stílusban kialakított helyiség volt, hosszú, elegáns bárpulttal. Zene szólt, és emberi lények voltak körülöttem, olyanok, akiket valaha ismertem: civilek, akiknek nem a puszta életben maradás volt a tét. Körénk sereglettek, mindenki a sivatagról akart hallani. Valóságos hírességek lettünk. Nekem egy idő után már sok is volt a jóból, de legalább annyi teát ihattunk, amennyi belénk fért, és igazi kenyeret ehettünk.

Megismertem ott egy nagyon helyes lányt, aki Joyce néven mutatkozott be. A Stinkwood Bútorgyárban dolgozott vezető beosztásban. A gyár

értékes keményfából készült asztalokat és székeket gyártott; különös nevét a faanyag jellegzetes szagáról kapta. ***[Stinkwood – „büdös fa" (A ford.)]***

Hamarosan meghívott hozzájuk, és megismerkedtem a szüleivel, akik néhány látogatást követően felajánlották, hogy a katonai barakk helyett lakjam inkább náluk. Ez nem volt szokatlan, a társaim közül többen is szoros kapcsolatba kerültek dél-afrikai családokkal, és a legtöbbjük, köztük Bill is, nagyszerűen érezték magukat a társaságukban. A Merrit család kényelmes lakásban lakott az Esplanade felé vezető, pálmákkal szegélyezett széles út mentén.

Gyöngyélet volt ez, a háború hirtelen fényévnyi távolságba került tőlünk. Odavoltam Joyce-ért. Sülve-főve együtt voltunk. A barátnőm lett, azt hiszem, manapság ezt így mondanák. Mindent tudott a jachtokról, számtalanszor elvitt vitorlázni, remekül úszott, és arcizma sem rándult, amikor a megafonba bemondták, hogy cápaveszély fenyeget. Belevaló lány volt.

A munkám összesen fél órát vett igénybe naponta. A Clarewood Campben megkaptam a foglyok listáját, aztán átkísértem őket a durbani főhadiszállásra. A nap további részét Joyce családjával töltöttem. Autóztunk, a moziban pohárral a kezünkben filmeket néztünk, és elterpeszkedtünk a Lloyd Loom stílusú fonott karosszékekben, miközben pincérnők lesték a kívánságainkat.

Joyce azt javasolta, utazgassunk egy kicsit kettesben. Tudta, hogy nagyon unom már, hogy folyton a háborúról kérdezgetnek. Szabadságot kértem a zászlóalj-parancsnokságtól, és legnagyobb meglepetésemre helyt adtak a kérelmemnek, így hát felkerekedtünk, és keresztül-kasul beutaztuk Dél-Afrikát. Átnéztünk az északra lévő Rhodesiába is, ahogy akkor hívták. Földöntúlian szép tájakat láttunk, és állandóan szolgák hada nyüzsgött körülöttünk. A kisujjunkat sem kellett megmozdítani, mindent mások csináltak helyettünk. 1941 nyarán jártunk, a nagyvilágban háború tombolt, én meg éltem, mint hal a vízben.

Mégis, ahogy visszatértünk Durbanbe, nyugtalanság vett erőt rajtam. Talán akkor rontottam el: talán ott kellett volna megalapoznom a jövőmet. De én állandóan azokat lestem, akik frissen érkeztek a hajókkal, és arról ábrándoztam, hogy megint nekivágok a nagy kékségnek. Furdalt a lelkiismeret. Egy alkalommal összefutottam az utcán George Sherlockkal.

Azt hiszem, akkor döntöttem el, hogy elmegyek. Joyce is velem volt. George a nevemet kiáltotta, aztán odabicegett hozzám a mankójával, mielőtt még megállapíthattam volna, hogy honnan jön a hang. Fantasztikus érzés volt viszontlátni azt az embert, akit utoljára a fájdalomtól és a rémülettől eltorzult arccal láttam. Nagyszerű színben volt, annak ellenére, hogy a termoszbomba miatt elveszítette az egyik lábát. Nagyon megörültünk egymásnak.

Ez a találkozás fordulópontnak bizonyult. Eldöntöttem, hogy visszamegyek a zászlóaljhoz. Megtudtam, hogy a Mauretania nevű hajó hamarosan Szuez felé indul, és egy sereg katonával együtt én is felszálltam. Úgy terveztem, hogy mihelyt kihajóztunk, jelentkezem valamelyik tisztnél.

Joyce családjának már korábban célozgattam rá, hogy egy időre elmegyek. Nem akartam nagy ügyet csinálni a dologból. Őszintén szólva Joyce-szal sosem közöltem nyíltan, hogy mire készülök. Hogy tengerre szállok, és valószínűleg sosem jövök vissza. Háborúban soha senkit ne engedj túlságosan közel magadhoz – ez volt az elvem, amit ezúttal majdnem megszegtem. Kis híján elcseréltem az egyik világot a másikra.

Azt a látszatot akartam kelteni, hogy hirtelen, számomra is megmagyarázhatatlan módon döntöttem így. Később még írtam egyszer neki Egyiptomból, megpróbáltam mentséget keresni a tettemre, de ami történt, megtörtént. A háború után öt évvel Joyce Angliába látogatott. Írt egy levelet, a hogylétem után érdeklődött. Hogy lettem volna? Nős voltam. Sosem láttam többé.

Kaptam egy ingyenjegyet Dél-Afrikába, amely maga volt a biztonság, én meg összetéptem azt a jegyet, és visszamentem oda, ahol új küzdelmek vártak. Úgy éreztem, meg kellett tennem, de akárhogy is nézem, elhagytam Joyce-t, akivel talán boldogan élhettem volna. Ilyen hülyeségeket csinál néha az ember.

A hajó tele volt dél-afrikai katonákkal. Nagyon harcias hangulatban voltak, folyton énekeltek a fedélzeten, többnyire afrikaans nyelven. Sose beszéltem jól a nyelvet, de a dallam, amit oly sokszor sodort felém a szél a fedélzetről, ma is a fülemben cseng.

Nehéz lett volna osztoznom a lelkesedésükben. Én már tudtam, mi vár rájuk, de nem akartam ünneprontó lenni. Egyébként is rosszul bírták a tengert ezek a dél-afrikaiak. Egyikünknek sem volt könnyű.

Amint eltávolodtunk a parttól, jelentkeztem az egyik brit tisztnél. A reakcióját előre sejteni lehetett.

– Maga nem normális – csak ennyit mondott. Látszott rajta, hogy tényleg nagyon megdöbbentettem. Gyorsan keresett nekem egy kabint, de olyan meleg volt, hogy inkább a fedélzeten aludtam.

Mint kiderült, a sivatagi egységhez való visszatérésem sok galibát okozott. Végül is megszegtem a parancsot, az engedély nélküli *jelenlét* azonban meglehetősen szokatlan vád. Megkaptam a fegyelmit, de mivel minden kézre szükség volt, nem bizonyultak valami szigorúnak. A németek már az ajtón dörömböltek. Hajdani győzelmeink a múlt homályába vesztek, mintha egy másik háború győzelmei lettek volna. Erwin Rommel, a Sivatagi Róka nevét suttogta mindenki. A németek elözönlötték az egyiptomi határt, és ostrom alá vették Tobrukot.

6. fejezet

Mersza Matruhnál felszedtük a Bren könnyűpáncélosokat, és indultunk, hogy csatlakozzunk a zászlóaljhoz. Ismét együtt volt a régi legénység, és amikor Les Jackson is megjelent, hiánytalan lett a létszám. Boldogok voltunk, hogy látjuk egymást, de persze nemigen mutattuk. Örültem, hogy nem kérdezik, merre jártam. Amíg én a gyönyörű fiatal jachtkapitánynőtől nappal vitorlásleckéket vettem, este meg mindent megtettem, hogy a kedvében járjak, Les és a fiúk marhahúskonzerven meg zsíros Maconochie-ragun tengődtek a Wavell-homokozóban. Ezt egyébként akkor már Auchinleck-homokozónak hívták, mivel Wavell főparancsnokot áthelyezték a Közel-Keletre, miután egy-két hadművelete kudarccal végződött.

Les-nek jól ment a sora. Nem szerette az ostort pattogtatni, de mindig megcsinálta, amit kellett. Ha ő parancsnokolt a kocsin, akkor mindig én voltam a sofőr. Sose vitatkoztunk. Megbízott bennem, rám hagyta az új lövészünk kiokosítását is. Megpakoltuk a szállító hátulját lőszerrel, és készen álltunk az indulásra, hogy teljesítsük utolsó közös küldetésünket.

A Tobruk felszabadítására indított offenzíva Crusader-hadművelet néven vált ismertté. Szokás szerint most sem kötöttek semmit az orrunkra, de addigra magunktól is sok mindenre rájöttünk. Az volt a cél, hogy megmentsük a kikötővárost, és Rommelt hátrálásra kényszerítve visszafoglaljuk az elveszített területeket. A Tobruktól délre, Szidi Rezeg mellett haladó sivatagi út, Trigh Capuzzo volt a fő csapásirány. Az volt a terv, hogy súlyos harckocsi-összecsapást provokálva elvonjuk az ellenség figyelmét, lehetőséget adva az ostromlott tobruki helyőrségnek a kitörésre és a csatlakozásra.

Szidi Rezeg nevét akkor hallottam először, ezért nem sokat mondott nekem.

Továbbra is a „B" században teljesítettem szolgálatot, Tony Franklyn parancsnoksága alatt. A század a Hugo Hadoszlop részét alkotta, amely a vezetőről, Hugo Garmoyle vicomte-ról kapta a nevét. Az volt a feladatunk, hogy az előrenyomulás irányától nyugatra eltereljük az ellenség figyelmét.

A sivatagnak abban a részében annyi víznyelő üreg volt, hogy a térkép tíz különböző nevet sorolt fel az egyes variációk meghatározására. A talajban lévő mélyedés lehetett *ageiret* vagy *ageret*, hacsak nem volt *got*,

giof, *gof* vagy *got*. De az is előfordult, hogy *hatiet*, *rugbet* vagy akár egy *sgifet* került az utunkba, és mindezeket nem volt szabad összekeverni a *deir*rel, mivel az mindegyiktől különbözött, ugyanis abban akár le is lehetett táborozni. A nagyobbak tényleg sok hasznot hajtottak, remekül el lehetett bújni bennük. A kicsik miatt viszont könnyen tengelytörést szenvedett a teherautó.

A líbiai határ közelében gyűltünk össze, negyven mérföldnyire a tengertől, a kietlen, de most már ismerős tájon, ahol a homokos és apró kavicsos vidéket kisebb sós mocsarak tarkították. Ezek helyén korábban tavak voltak. Másnap, november 18-án reggel 6-kor felszedtük a sátorfánkat és elindultunk. A felkelő nap ragyogóan sütött, de szerencsére még nem égetett. Délibáb sem mutatkozott az égen, csak tankokat és más járműveket láttunk, amint Tobruk felé húztak a sivatagban.

Sokan jártak ezen az úton előttünk. A sivár tájon muzulmán sírok tűntek fel, kicsik és nagyobbak, többnyire kőhalmokkal és kavicsokkal jelölték meg őket. Római kori ciszternákat és sziklába vájt barlanglakásokat is láttunk. Sokaknak vezetett errefelé az útja, de kevesen voltak, akik le is telepedtek itt, amit nem volt nehéz megérteni.

A páncélosok zabálták a benzint: olyan szomjasak voltak, mint az ausztrál tüzér a Sweet Melodyban, de igyekeztünk tartani a tempót. Egyes sebességfokozatban haladtunk, kerülgetve a puha homokfoltokat, igyekezvén spórolni az üzemanyaggal. Mint mindig, most is elsősorban arra ügyeltem, hogy az úton tartsam a gépet, hogy ne fulladjon le a motor és hogy ne menjen a szemembe a homok.

A zászlóalj parancsnoksága háromórányira maradt mögöttünk. Később sokan arról számoltak be, hogy a hadoszlopon a „csendes izgalom légköre" uralkodott. Én nem emlékszem rá, hogy különösen fel lettem volna dobva. Les-szel klasszul összedolgoztunk, jól kijöttünk, ez volt a lényeg.

Egy idő után megálltunk, megmosakodhattunk, megborotválkozhattunk, és reggelit is kaptunk.

A légierő jó munkát végzett. Egész nap nem bukkant fel egyetlen ellenséges repülőgép sem, viszont két lezuhant, kiégett Stuka roncsait is volt szerencsénk látni az úton, ami némileg megnyugtatott bennünket. Késő délután volt már, mire először szembetalálkoztunk az ellenséggel: rövid tűzharcba keveredtünk öt olasz harckocsival. A főhadiszállásra visszaérve

magasra szökött a hangulat. A fiúk a Tripoliban elfogyasztandó sörökről viccelődtek.

Kisebb hegyek között töltöttük az éjszakát, melyeket hatalmas víznyelők vettek körül. A murvás földön aludtunk, a távolban újabb kősírok látszottak.

Korán felkerekedtünk, nehogy álmunkban üssenek rajtunk. Tiszta, hideg reggel volt, és olyan eseménnyel kezdődött, amihez szinte már hozzászoktunk: összerúgtuk a port egy csapat olasz tankkal. Üldözőbe vettük őket észak felé a Bir Gubinál lévő forrás irányába, ahol a 22-es páncéloshadosztály új Crusader tankjai csatlakoztak hozzánk. Gubi körül ellenséges járművek vesztegeltek, csábító célpontot kínálva, de ami azután történt, sokkoló élménynek bizonyult mindkét fél számára.

A páncélos magas üléseiről igazán jól ki lehetett látni, de akkor nagyon elnéztünk valamit, mert azok a teherautók bizony nem teherautók voltak, hanem álcázott harckocsi-elhárító ágyúk. Hamarosan mindent elborított a por és a füst. A mieink nekirontottak az ellenséges lőállásoknak, letiporva őket a lövészárkokban, de mindez kevés volt az ágyúk ellen, amelyek alaposan megtizedelték az erőinket.

Parancsot kaptunk a vezeték nélküli telefonon, hogy ejtsünk foglyokat. Azt mondták, elfoglaltuk Gubit, de amikor kissé eloszlott a füst, láttuk, hogy egyelőre nagyon is jól tartja magát, a tüzérség és a tankelhárítók intenzíven tüzelnek, így hát Franklyn kapitány szerencsénkre módosította a parancsot. Késő délutánra a 22-es páncéloshadosztály hatvan olasz tankot tett harcképtelenné, igaz, huszonöt új Crusadert elvesztett. Ez nem sok jót ígért a Panzerekkel való összecsapásra nézve.

Mivel időközben besötétedett, elindultunk, hogy megnézzük, harcképtelenné tett tankjaink között van-e olyan, ami még megmenthető. Némelyik még mindig füstölt, kettő pedig ledobta a lánctalpakat. Gubi irányából motorhangokat és kiáltásokat hallottunk, és embereket láttunk közeledni. Sikerült egy foglyot ejtenünk.

Másnap, november 20-án eltemettük Bill Manley barátomat. Drága öreg Bill! Pontos lövés lehetett, mert már halott volt, amikor odaértem hozzá, és nem emlékszem, hogy különösebben összeroncsolódott volna a teste. Térdre ereszkedtem, lesöpörtem róla a homokot, amennyire tudtam, próbáltam megakadályozni, hogy visszaszivárogjon a sekély sírgödörbe. A

dögcédulája egyik felét magunkhoz vettük, aztán leeresztettük a testét a sekély sivatagi sírba. Igyekeztem elkerülni, hogy meglássam az arcát, miközben a homokot lapátoltam rá. Bill egyike volt azoknak, akik mindig szívesen beszéltek az otthonukról, a családjukról, arról, ami a legfontosabb volt nekik. Én ritkán tettem ilyet. Nem akartam túlságosan közel kerülni senkihez, és az ilyen pillanatokban, amikor a sír mellett térdelve homokot szór az ember egy emberi arcba, igazolva láttam ezt az elvet. Összeszedtünk néhány nagyobb követ, és halomba raktuk a sír tetején, hogy távol tartsuk a sivatagi állatokat, aztán álldogáltunk még egy kicsit a sír körül. Nem emlékszem, hogy imádkoztunk volna. Kihúztam a puskája závárját, a végére erősítettem a bajonettet, és a csövével lefelé beleszúrtam a homokba a sír lábánál. Aztán sarkon fordultam és otthagytam őt a sivatagban.

Jóval később, a csata után, a homokba temetett holttesteket kiemelték és a katonai temetőbe vitték. Akik nem kerültek elő, azoknak a neve ott látható az Alamein-emlékművön. Bill neve is ott van, tehát ma is ott nyugszik, ahová eltemettem, valahol Szidi Rezegtől délre, a futóhomokban.

Parancsot kaptunk, hogy folytassuk az előrenyomulást Gubi felé, és ellenőrizzük, vajon megszállva tartja-e még az ellenség. A kérdésre a nehéztüzérség és a harckocsi-elhárítás golyózápora adta meg a választ, amivel fogadtak bennünket. Hamarosan megérkezett a dél-afrikai dandár; megpróbáltuk figyelmeztetni őket, de az előőrsük egyenesen a veszélyzónába rohant. Szegény ördögök, nagyon elverték rajtuk a port. Biztosan köztük voltak azok a fiúk is, akiknek azokat a hősi dalokat énekelték nagy lelkesen a Mauretania fedélzetén, miközben Afrika partjainál hajóztunk.

Szerencsére az egyik tisztünknek sikerült kapcsolatot teremteni a csapatszállító járműveikkel, mielőtt lőtávolba értek volna. Kisvártatva huszonöt Stuka zuhanóbombázó tűnt fel az égen, harci repülőgépek kíséretében. Általában első osztályú pilótáik voltak, de ezek most a sivatag egyik üres foltjára dobták le a bombáikat. Egyetlenegynek sikerült csak a megszokott meredek zuhanórepülés, de a végén az is elrontotta: nem rántotta fel időben a gépet, úgyhogy a bombát követve ugyancsak a földbe csapódott. A mieink azon gúnyolódtak, hogy a pilóták biztosan olaszok voltak, de nem hinném, hogy a németek olasz pilótákat engedtek volna a gépeikhez. Talán újoncok lehettek.

Közeledtünk a célpontunkhoz. Tizenöt mérföldnyire északra, a Trig Capuzzo út felett hegyoldal emelkedett. A gerincen helyezkedett el Szidi Rezeg sírhely fölé emelt mecsetje, egy fehér, kupolás épület, és nem messze feküdt tőle a repülőtér. A 7. páncélos hadtest már megtette a dolgát: egy sor Messerschmittet és Stukát semmisített meg, tankjaik összezúzták a repülőgéptörzseket. A dokumentumok később „a sivatagi háború egyik legkiemelkedőbb hőstetteként értékelték az eseményt, de megvolt az ára ennek is. A barátom, Sinclair őrnagy „A százada két könnyűpáncélost veszített a harckocsi-elhárítók tüzében.

A hegygerinc elfoglalása lehetővé tette erőink számára a Tobruk felé vezető út, az úgynevezett Tengely ellenőrzését, de a hadművelet lassan haladt, az ostromlott helyőrségnek nem volt elég ereje ahhoz, hogy kitörjön és egyesüljön velünk.

Azóta jó pár hadtörténeti munkát olvastam, így ma már tudom, mi volt a baj. A németek nem voltak hajlandók belebocsátkozni a haditervünkben „előirányzott" tankcsatába: ők választották meg az időpontot, és elsőrangú fegyvereikkel mindvégig megakadályozták csapataink egyesülését. Ebben nagyon jók voltak. A szétszórt csaták pedig hatalmas veszteségeket okoztak nekünk.

Azon a reggelen, november 21-én éppen kihoztam a páncélost az éjjeli menedékül szolgáló *nullah*ból, és amint felkapaszkodtam a hegygerincre, mintegy ezeryardnyira egy német tankot pillantottam meg. Egyenesen felénk irányította a csövet, és tüzet nyitott ránk. Mindössze arra volt időm, hogy gyorsan hátraarcot csináljak és visszaereszkedjem a hegyoldalon.

Sinclair őrnagy „A" százada kora délután csapott össze a németekkel. Hetvenöt Panzer rontott nekik, hatalmas porfelhőt kavarva, gránátjaik egykettőre lángba borították a járműveinket. Nyomasztó létszámfölényben voltak, és harckocsi-elhárító ágyúinkat hamar kilőtték. A túlélők az egyik vádiban kerestek menedéket, de alighogy beállt a szürkület, a dél felől támadó tankok és az észak felől álló gyalogság csapdába ejtette őket. Az őrnagyot és embereit hamar kézre kerítették.

Les és én az éjszakát nagyrészt ébren töltöttük, a páncélos hátuljában ülve beszélgettünk Hugo Garmoyle hadoszlopának megmaradt tagjaival. Reggel kétségbeesett segélykérés érkezett az elfoglalt századparancsnokságról, amely mindössze három kisebb, rádióantennával

felszerelt teherautóból állt: semmiféle fedezékük nem volt, a legénység a teherautók mögött guggolva keresett menedéket. Rádión tartottuk a kapcsolatot.

Öt Crusader tankot küldtek a megmentésükre, de azokat rögtön kilőtték. A parancsnokság furgonjai közül is égett már kettő, rádión azt az információt kaptuk, hogy a lövészárkokhoz vitték őket. A még működő fegyverek között volt egy Bofors légvédelmi ágyú, de lövedékei a német harckocsik ellen nem sokat értek, lepattantak a páncélzatukról. Az egyik harckocsi-elhárító legénységét, akik egy teherautó platóján kuporogva várták a segítséget, az utolsó emberig megölték. Az egyik tisztünk, Ward Gunn hadnagy százötven yardot futott sűrű golyózáporban az életéért. Két ellenséges tankot semmisített meg. Később aztán elesett, érdemei elismeréseképpen posztumusz megkapta a Viktória-keresztet. A parancsnokság legénységének néhány tagjára menekülés közben csapott le a német gyalogság.

Alighogy Sinclair őrnagyot és embereit begyűjtötték, sűrű gránáteső zúdult a hadifoglyokra. A porfelhő és az általános zűrzavar közepette az őrnagy futásnak eredt. Talált egy *szangar*t, és elrejtőzött egy sátorlap alá. Sötétedésig ott húzta meg magát, miközben a németek alig tízyardnyira zsákmányul ejtették az egyik teherautót.

A csillagok társaságában eltöltött fagyos éjszakát követően az őrnagy visszaindult a táborba. A végső egyenleg szerint az „A század két tisztet és negyven közkatonát vesztett. Csak húszan maradtak életben. Az „A század nem létezett többé.

A Crusader-hadműveleten úrrá lett a fejetlenség. Kifogytunk a harckocsikból és a munícióból. A Szidi Rezeg-i repteret visszafoglalta az ellenség, ami végzetes következményekkel járt néhány hozzám közel álló emberre nézve. A távolból láttuk a reptérre kilőtt gránátok tüzét, ahol az „A" századot csapdába ejtették, és hamarosan magunk is a tűzvonalba kerültünk.

A 4. páncéloshadosztály megkezdte a visszavonulást, a reptéren lévő páncélosokat is lassú hátrálásra kényszerítették.

Ekkor történt, hogy a reptér déli oldala felől, mindössze fél mérföldnyire tőlünk maroknyi ellenséges tank bukkant fel a hegygerincen. A páncélosok harmincyardnyira haladtak el az egyik szakaszunk mellett, de

még ebből a távolságból sem tudtunk kárt tenni bennük. Sem a Bren gépágyúk, sem a haszontalan Boys harckocsi-elhárító ágyúk nem voltak alkalmasak rá. A mi huszonöt fontos gépágyúink és az ő nehéz páncélzatú tankjaik közötti küzdelem szörnyen egyenlőtlen volt, de Garmoyle tartotta bennünk a lelket, egyik ágyútól a másikig ment, parancsokat osztogatott és bátorította a katonákat. Nem láttam, de azt mesélték, hogy amikor egy gránát közvetlenül mellette hullott le, nyugodtan körüljárta. Az egyik tüzér odaszólt a társának:

– Odanézz, a gránát ráesett az őrnagyra.

– És mit csinált? – kérdezte a másik.

– Lépett egy jó nagyot.

A tüzérek bátorságának és Garmoyle lélekjelenlétének köszönhetően sikerült egészen az éjszaka beálltáig feltartóztatniuk a németek előrenyomulását, de sok járművünket zsákmányul ejtették, mielőtt lőtávolon kívül érhettek volna.

A szabadság utolsó éjszakája viszonylag nyugodtan telt ahhoz képest, hogy mekkora felfordulás volt körülöttünk. Jócskán visszahúzódtunk a hegygerinctől. Felbukkant a 22. páncéloshadosztály tankjainak egy kisebb csoportja. Sivatagi csizmámat nehéz bőr lábbelire cseréltem, és felvettem a bőrzekémet is. Vártam, hogy történjen valami.

November 22-én a nap első sugarainál ott folytattuk, ahol előző este abbahagytuk. Megmaradt tankjainknak egyelőre sikerült visszaverniük az ellenséges páncélosok támadását. A 4. páncéloshadosztály könnyű harckocsijai heves tűzzel védekeztek az északnyugati oldalon. Jock Campbell dandártábornok vezette őket a csatába, kisteherautójával ott robogott az élen, kék sálja zászlóként lobogott utána. Egyenesen nekirontottak az ellenségnek, de a roham inkább hősies volt, mint hatékony. Kis csapatokban támadtak, úgyhogy egyenként verték le őket.

Bizonytalanná vált a helyzetünk ott, a Szidi Rezeg-i repülőtér szélén. A rádión folytatott egyeztetéseknél állandó félreértéseket okozott, hogy más helységneveket használtunk, mint a 11. lovasezred. Mindez nem sok jóval kecsegtetett. Azt a parancsot kaptuk, hogy tartsuk a huszonkét fokos irányt, mivel a tagolatlan, sík terepen ez a legmegfelelőbb. Azt mondták, óvakodjunk az ellenséges harckocsiktól, amelyek körülöttünk ólálkodtak prédára lesve.

A szakaszparancsnok két kék zászlóval a kezében parancsot adott az arcvonalban történő előrenyomulásra. Felbőgött a páncélos motorja. Feszesebbre húztam magamon a bőrdzsekit, amit akkor is viseltem, pedig nagy forróság uralkodott odabent; egy fehér zsebkendő volt a kormánykerékre kötve, hogy megtörölhessem a homlokomat. Sebességbe kapcsoltam, és lassan megindultunk. Minél gyorsabban mentünk, annál jobban rázkódtak a lánctalpak. Majdnem utolértük már a másik négy járművet. Akkor még nem tudtuk, miféle parancsot kaptunk.

Egyszer csak kifutott alólunk a talaj, ott álltunk a meredély szélén. Akkor már záporoztak ránk a lövedékek, mintha a semmiből tűntek volna elő. A kocsi páncélzata úgy csengett, mint az üllő a kalapácsütések alatt. Egyszóval benne voltunk a slamasztikában.

Les egy szót sem szólt.

– Lőj már, az isten áldjon meg! – kiabáltam a mögöttem ülő géppuskásnak. Aztán valahol a fejem fölött megszólalt a Bren gépágyú fémes hangja. Bele lehetett süketülni. Éreztem a Bren csőtorkolatából kicsapó forróságot. Kartácsok záporoztak a nyakamba és a vezetőülés lábrészébe.

Pillanatnyi szünet következett, a fémes csattanás elárulta, hogy a géppuskás lőtárat cserélt. Még mindig záporoztak ránk a golyók: a páncélos úgy remegett, mintha légfúróval estek volna neki a páncélborításnak.

Les a Boys harckocsi-elhárító fegyverrel tüzelt. Lehajtottam az ülésemet az akciók idején használt helyzetbe. Elfordítottam a tekintetemet a páncéllemezről, és megpróbáltam kilesni a keskeny kémlelőnyílás üvegén keresztül. Testemmel jobbra, vagyis a Les-szel ellentétes irányba dőlve, éles szögben néztem át a nyíláson, ha netán betalálna egy golyó.

A páncélost hátrataszították a lövések, visszhangjukat elnyomta a következő géppuskasorozat ropogása. Aztán újra szünet következett, hallottam, ahogy a géppuskás sietősen megint újabb tárat helyez be. A páncél furcsa, cincogó hangot hallatott a golyók ütései nyomán. Minden erőmre szükség volt, hogy megtartsam uralmamat a jármű felett. Az üres töltények megint záporozni kezdtek, aztán váratlanul megszűntek potyogni. A fülhasogató lárma folytatódott, de a Bren csendben maradt. Csengett a fülem, ám a géppuskásunk hallgatása ennél is rettenetesebb volt. Rögtön

tudtam, hogy eltalálták. Aztán ismét minden oldalról tűz alá vettek bennünket.

A német géppuskások sorfalában elkeskenyedő, tölcsérszerű rés nyílt. Afelé tartottunk. Baloldalt a meredély széle fedezte őket, de jobboldalt egy szinten voltak velünk. Les, aki korábban csak tüzelt és töltött, most az egyik géppuskaállást akarta célba venni.

– Állj meg! – kiáltotta.

– Arról ne is álmodj! Ülő célpontok leszünk.

Már tüzeltek is, főleg a lánctalpakra és a kerékegységre: ha azt kicsinálják, akkor szednek ki bennünket innen, amikor csak akarnak.

A géppuskák kereszttüzében rárontottunk az egyik géppuskaállásra. Mivel a géppuskást kiiktatták, Les az egyetlen valamirevaló fegyverrel, a harckocsi-elhárító gépágyúval próbálkozott. Odakészítettem egy halom kézigránátot az ülés mellé. Azok, meg maga a páncélos ereje talán még képes lehet kárt tenni bennük.

– Elkapom a disznókat! – kiabáltam Les-nek, amikor nekirontottunk a géppuskaállásnak. De inkább csak a dac vezetett, mint a remény. Amikor rászaladtunk az állásra, a páncélos vészesen megbillent a lánctalpán. Hallatszott az összeroncsolódó fém recsegése. A géppuskások azonnal meghaltak, de rajtunk már az sem segített.

Megragadtam egy kézigránátot, a fogammal kihúztam a szeget, és a páncélos felett ívben elhajítottam. Hogy a robbanásnak volt-e valami hatása, azóta sem tudom. Nem láttam. Repeszszilánkok süvítettek a levegőben. Eldobtam a másikat, aztán a harmadikat is, abban a kétségbeesett reményben, hogy valamelyik után majd beáll a csend. De arra várhattam.

A golyó becsapódását nem éreztem, csak egy hatalmas ütést a felsőtestemen, amikor felegyenesedtem, hogy elhajítsam az utolsó gránátot. Eltaláltak.

Csak egy pillanattal később tudatosodott bennem, hogy egy nyeles kézigránát csapódott a tankba.

A vezetőfülke aljába zuhantam. Aztán egy minden képzeletet felülmúló, iszonyatos robbanás következett. Mintha két acéllándzsát döftek volna a

fülembe. A fejem úgy lüktetett a légnyomás erejétől, mintha fel akarna robbanni az is.

Amikor magamhoz tértem, láttam, hogy a jármű belsejében minden vörös. A testemet valami meleg, csúszós és ragadós anyag borította. Szegény Les maradványai beterítették az egész fülkét: mindenütt vér, és isten tudja, mi minden még.

És még mindig nem volt vége. Az ég ragyogó háttere előtt egy német katona sziluettje tűnt fel fölöttem. Úgy is dönthetett volna, hogy lelő, és akkor nincs, aki elmesélje ezt a történetet. De csak kirángatott a tankból. Dühös volt, én pedig nem számítottam különleges elbánásra azok után, amit tettünk velük. Épp most küldtem a másvilágra a bajtársait. Voltaképpen nem is nagyon érdekelt, mi lesz velem. Drága, öreg Les. Épp csak annyit lehetett felismerni belőle, hogy emberi lény volt, de semmi egyebet. Pont az ölében robbant fel a gránát.

De a katona nem lőtt. Mondott is valamit, láttam, hogy mozog az ajka. Belelőtt a tankba, aztán lőszer után kutatott. A fülemben sípoló hang szinte megsüketített, de a távolból érkező fegyverropogást azért hallottam. A többi páncélos is bajban volt. Megpillantottam a földön kuporgó géppuskást. Nem mozdult, láttam, hogy a karja csúnyán összezúzódott. Aztán odajött egy másik fiatal német, szemügyre vette a számtalan apró mélyedést a páncélos oldalán, amit a golyók százai ütöttek. Mosolyogva végigsimította őket az ujja hegyével, elégedetten a célzás pontosságával.

Lepillantottam a bőrdzsekimre, amelyet Les maradványai borítottak, s már tudtam, hogy miért kímélték meg az életemet a foglyul ejtésem első másodperceiben. Úgy néztem ki, mintha engem is széttépett volna a gránát. Halottnak néztek.

Amikor láttam, hogy gránát átküldte Les-t a másvilágra, az első reakcióm ez volt: „Hála istennek, én élek." Később, sokkal később valaki azt mondta nekem, hogy ez természetes, ez a normális reakció, hiszen az életösztön mindenkiben így működik. Valóban így lenne? Nem tudom. Még ma sem tudom. Ahogy mondtam, a háborúban mindig talál magának kifogást az ember.

Csillagszemű srác volt ez a Les. Együtt voltunk, mióta elhagytuk Liverpoolt, táncoltam a nővérével, Marjorie-val, az asztalukhoz ültettek, megosztották velem az ételüket, nevettem a tréfáikon. Nem volt rendjén

való dolog, hogy ez jutott eszembe, amikor meghalt. Hetven év alatt sem békültem meg vele. De az ember, ha életben akar maradni, azt teszi, amit tennie kell. Hatalmas dolog az ösztön. Nehéz harcolni ellene.

Szidi Rezeg az „elfeledett csataként" vonult be a történelembe. Márpedig lábjegyzetnek lenni egy elfeledett csata történetében, azért az már valami.

7. fejezet

Agéppuskás szörnyű állapotban volt. A karját majdnem levágták a lövedékek, és rengeteg vért vesztett. Nem adtam volna egy lyukas garast sem az életéért, de a német katona érszorítót tett rá, majd a kezével csavaró mozdulatokat tett és rám pillantott. „*Jede fünfzehn Minuten*", mondta. Azt akarta tőlem, hogy szabályos időközönként lazítsak a kötésen, de erre nem volt módom. Hordágyra tettek és elvittek, otthagyva a kilőtt harckocsit, benne Les holttestével.

Sose tudtam meg, hogy mi történt a holttesttel. Amikor elvittek, még ott volt, előredőlve az ülésen. A neve ott áll az Alamein-emlékművön. Remélem, valaki tisztességesen eltemette.

Elfeledett csata? A mi számunkra véres tragédia volt. Abban az egyetlen összecsapásban négy fegyverhordozó járművünk veszett oda. Kisebb sérüléseket szenvedtem a lábamon és a fejemen, és egy súlyosabbat a felkaromon. Később hallottam, hogy Eddie Richardson, „Regiment Eddie" életben maradt. A kocsija nagy sebességgel lezúgott a lejtőn, és végül szerencsésen landolt egy nagy halom marmonkanna között. Túlélt mindent, a fülkét is, meg a repülést is, és végül fogságba esett. Azt hiszem, az egyik tranzittáborban láttam egyszer messziről, talán egy hónappal később, de nem tudtam odamenni hozzá.

Bill Chipperfield, akivel egy kabinban utaztunk az Otranto fedélzetén, s aki velem jött Dél-Afrikába, a 2. lövészdandár húsz másik katonájával együtt elesett: a Szidi Rezegh-i csata első két napjában ölték meg őket. A többi egység is rengeteg embert veszített, a holttestüket láttam még a csatatéren. Jimmy McGrigor alhadnagy akkor halt meg, amikor egy gránát becsapódott a Hugo-hadoszlop parancsnoki egységébe. Rendes fickó volt ez a Jimmy. Emberként bánt velünk, nem úgy, mintha csavargók volnánk.

Tobruk ostromát visszaverték, de Rommelt ez sem állíthatta meg. Újra támadott, mélyen behatolva Egyiptom belsejébe, és meg sem állt El Alameinig. Mindössze két napra volt szüksége, hogy Alexandriából eljusson oda. A 8. hadsereg Montgomery vezérletével végül megfordította az állást: egyszer s mindenkorra kiszorította Rommelt Egyiptomból, és Líbián keresztül egészen Tunéziáig űzte. Charles Calistan rendkívüli hősiességről tett tanúságot El Alameinnél: egy szál egyedül rengeteg német

tankot harcképtelenné tett. Én már nem lehettem ott; akkor már egy egészen más világban éltem.

A német sebesültszállítók hordágyon az elsősegélyhelyre vittek, ahol egy fémasztalra helyeztek. Levették rólam a vérfoltos zubbonyt. A *Stabsarzt*, a tábori orvos őrnagyi rangot viselt; alaposan végigtapogatott, ellenőrizve, hogy nincsenek-e további sérüléseim. Feküdtem, bámultam a sátor nehéz vászontetejét. Egyszer csak félbeszakadt a művelet: behoztak egy olasz tisztet, akinek ellőtték a lábát. Meglepetésemre a *Stabsarzt* élesen rájuk ripakodott, kiparancsolta őket a sátorból, majd ismét velem kezdett foglalkozni. Ezt furcsállottam, hiszen most már nem voltam egyéb, mint egy kiszolgáltatott hadifogoly, akinek az élete az ellenséges orvos kezében van. Mélyen a sebbe nyúlva kiszedegette a srapnelszilánkokat, kitisztította a sebet, majd bekötözött. Szerencsére a golyó nem ért csontot. Hatalmas megkönnyebbülés töltött el.

Tulajdonképpen nem féltem. Emlékszem, azon töprengtem, hogy az ördögbe engedhettem, hogy elfogjanak, meg arra, hogy most már sosem lesz belőlem tiszt. Átvittek egy nagyobb sátorba, amelynek a sarkában kötszeres dobozok voltak felhalmozva. Furcsán éreztem magam a fedett helyen, a sivatagban nem sok sátrat láttam, mindig a szabad ég alatt aludtunk.

– Kér valamit enni? – kérdezte valaki. Nem hittem a fülemnek. Fiatal férfi állt mellettem, haját fakóra szívta a nap. Az Afrika Korps soraiban sok iskolázott ember szolgált, jó néhányan beszéltek angolul is. Napok óta nem volt rendes étel a számban, elég nyilvánvaló volt a válaszom. A fiatalember kisvártatva visszajött, egy kis kenyeret és dzsemet, vagy ahogy ő hívta, „marmeládét" hozott. Nem tudtam hova lenni az ámulattól. Dél-Afrika óta nem láttam kenyeret.

Ez volt az a pillanat, amikor rájöttem, hogy életben fogok maradni. Tökéletes ápolásban volt részem, a maguk csendes, szenvtelen módján mindent megtettek értem. Úgy feltételeztem, hogy a jó bánásmód állt a napiparancsban. Csak később értettem meg, amikor egészen más fajta német katonákkal hozott össze a sors, hogy az Afrika Korps páratlan volt a maga nemében.

Azt mondták, számomra véget ért a háború, de tudtam, hogy nem így van. Szolgálatban voltam, és megfogadtam, hogy szolgálatban is maradok

az utolsó leheletemig. Akkor még nem tudtam, mennyi bajt hoz még rám a fogadalmam. A németek valószínűleg megmentették az életemet, de a hadikórházban eltöltött nyugalmas időszak csak közjátéknak bizonyult. A sátor belsejét éjszakánként nem őrizték: az ápolók egyáltalán nem tartottak tőlem, tudták, nem vagyok abban az állapotban, hogy szökésre gondolhatnék.

Nem tudom, mennyi idő telhetett el, de végül egy szép napon egy másik sebesült katonával együtt beraktak egy kis furgon rakterébe, és útnak indultunk.

Hosszú, gyötrelmes utazás volt. Rossz volt az út, és a furgonban nem volt levegő. Próbáltam előhívni az emlékezetemből azt a néhány német szót, amit még az iskolában tanultam. Nagy nehezen felültem, és megzörgettem a kocsi hátulját. Semmi válasz. „Luft! Luft!" – kiabáltam és újra dörömbölni kezdtem a fémlemezen.

A teherautó megállt. Hallottam, amint a sofőr megkerüli az autót. Kinyílt az ajtó, a fickó kiabált valamit, de nem értettem. Aztán felzúgott a motor, és újra nekiindultunk, de a hátsó ajtót kitámasztották. Dőlt befelé a por, de a fulladásnál ez is jobb volt. Talán háromszáz mérföldnél is többet tehettünk meg. Többször megálltunk, lehet, hogy álltunk egy egész éjszakán át, nem emlékszem pontosan. Bengáziban egy nagy kórházépületben, egy hosszú kórterem végében helyeztek el egy vaságyon. A kórterem elég tiszta volt, magas ablakokon áradt be a fény. Én voltam az egyetlen szövetséges katona azon az osztályon, ezért amennyire lehetett, az ott fekvő olasz és német sebesültektől távol jelölték ki a helyemet.

Az ápolónők olaszok és németek voltak, és csak akkor szóltak hozzám, ha muszáj volt. Egy tálcán tiszta ruhát hoztak, jelezték, hogy milyen mozdulatokat tegyek, elvégezték a munkájukat, aztán magamra hagytak. Sokat aludtam. Lassan erőre kaptam, és nagy örömmel fogadtam a főtt ételt, amit hónapok óta nem ettem.

A bőrkabátom még mindig megvolt. A robbanás csúnyán elszakította, de az alvadt vér nagy részét sikerült leszednem róla, a többi meg rászáradt és örökre foltot hagyott. Sosem tudtam felvenni anélkül, hogy ne gondoltam volna közben Les-re.

Aztán váratlanul, mindenféle magyarázat nélkül megint elszállítottak. A britek előrenyomultak Bengázi felé, a németek pedig nem akartak

visszaszolgáltatni egyetlen hadifoglyot sem, akkor sem, ha sebesült. Egy teherautó platóján a kikötőbe vittek. Rengeteg szövetséges hadifogoly, talán száz vagy annál is több várt arra, hogy feltereljék őket valamelyik lerobbant teherhajó fedélzetére. Arról, hogy mennyien vannak már odafent a hajón, fogalmam sem lehetett. A fedélzeten halomba rakott farekeszek tornyosultak. A hajó Olaszországba tartott, szökésre nem láttam esélyt. A fedélzeti járdán át a tatra kísértek bennünket, ahol a fedélzet alatti raktérbe kellett lemásznunk. Szövetséges hadifoglyokkal voltam körülvéve, de nem vágytam rá, hogy kapcsolatot keressek velük. Leültem, és összehajtogatott zubbonyomat párnának használva kimerülten az egyik válaszfalnak dőltem. Borzasztó volt a zsúfoltság, a levegő forró volt és nehéz az emberi testek kipárolgásától. Mihelyt elhagytuk a kikötőt, megkaptuk a fejadagunkat, amely egyetlen hatalmas kétszersültből állt. Talán nyolc inch is megvolt egy-egy oldala, és olyan kemény volt, hogy beletörött az ember foga. Egyebet nem kaptunk.

Egy idő múlva a gépház egyenletes dohogása és a himbálózás elárulta, hogy úton vagyunk. Addigra az elviselhetetlenségig fokozódott a bűz, lehetetlen volt belélegezni a levegőt. Kezünkből tölcsért formálva kiabálni kezdtünk: „Luft, Luft, Luft!" A rekedt kórushoz hamarosan az összes fogoly csatlakozott. Alig volt már hangunk a kiabálástól, amikor résnyire kinyílt a fedélzeti ajtó. Szomjasan kortyoltuk a friss tengeri levegőt, megtöltöttük a tüdőnket, mintha tartalékolni akartunk volna egy kis oxigént. Aztán visszaültünk a helyünkre, megadva magunkat a sorsunknak. Múltak az órák, ültünk a kemény padlón, amiből mindenkinek csak tenyérnyi jutott, és néha el is aludtunk.

Az éjszakát és a következő nap nagy részét így töltöttük. A „kutyakeksz" nem lett étvágygerjesztőbb. Felnéztem a nyílásra, és láttam, hogy odakint már esteledik. Napszálltakor mindig élesebbek és intenzívebbek a fények.

Nem emlékszem semmiféle figyelmeztető jelre. Váratlanul irtózatos robbanás hallatszott a hajóorr felől. A hajó megtántorodott, mintha egy hatalmas hullám taszította volna oldalba. Az első robbanást újabb követte: tudtam, hogy ennek a fele sem tréfa.

Azonnal kitört a pánik. Az emberek megrohanták a fedélzetre vezető keskeny fémlépcsőt, de a fegyveres őrök elállták az útjukat. Dulakodás tört ki –

rémisztő jelenet volt. Senki sem adott ki parancsot, senki sem mondta meg, mit csináljunk. Mindenki a saját bőrét mentette. Ronda dolog volt, de én sem tehettem másként.

Felnéztem az égre. Egy vékony kötél, amit a fedélzeti nyílás felett kifeszített ponyva sarkára erősítettek, most lecsüngött a raktérbe. Megrángattam, éreztem, hogy szilárdan tart. Elkezdtem felfelé mászni, a lábam köré csavarva a kötelet, hogy kíméljem a sérült karomat. Gyerekkoromban számtalanszor csináltam. Mihelyt elértem a kötél tetejét, belekapaszkodtam a ponyva lecsüngő sarkába, és felhúztam magam a fedélzeti nyílás pereméig, ahonnan már meg tudtam vetni a lábam a fedélzeten.

A hajó csúnyán megsérülhetett, mert az orra már erősen süllyedni kezdett. Egy percig sem haboztam. A tenger elég nyugodtnak látszott: lehúztam a csizmámat, és fejest ugrottam. Forrt, pezsgett körülöttem a víz. Az idő mintha lelassult volna. Tudtam, hogy sokan ott rekedtek a raktérben, és talán sosem jutnak ki onnan. Azok, akik közel voltak a becsapódáshoz, nyilván meghaltak.

A felszínre emelkedve azt kellett tapasztalnom, hogy az arcomat és a hajamat vastag olajréteg borítja. Nem akartam, hogy a tüdőmbe is bejusson a sötét anyag, amelynek a súlya szinte visszahúzott a mélybe. Tudtam, hogy csak idő kérdése, hogy a hajó elsüllyedjen mindazokkal együtt, akik csapdába estek a gyomrában, és hogy jó messze kell úsznom tőle, nehogy besodródjam alá. Kitartóan tempózva végül sikerült keresztülvergődnöm az olajfolton.

Ám hamarosan újabb veszély leselkedett ránk. Addigra mások is beleugráltak a tengerbe, kétségbeesetten csépelve a vizet. Egy torpedórombolóra emlékeztető gyors kis hajó tűnt fel a vízben lebegő emberek között; mint kiderült, egy olasz tengeralattjáró-elhárító volt. Aki azt hitte, azért jött, hogy segítsen rajtunk, annak csalódnia kellett. Akkor tudtam meg, hogy nem akna, hanem torpedó lékelte meg a hajónkat: egy szövetséges tengeralattjáró lőtte ki, és ez továbbra is ott volt a mélyben. A tengeralattjáró-elhárító nagy íveket leírva ide-oda cirkált a túlélők között, a tengeralattjárót keresve. Úgy tornyosult fölénk, mint valami szürke acélból való hatalmas hegy. A menekülők között kitört a pánik. Az emberek olaszul és németül kiabáltak. Ha valaki a tengeralattjáró-elhárító útjába került, a

hajócsavar könyörtelenül felaprította, vagy a felvert hajósodor szippantotta magába.

A mélyvízi bombák még csak ezután következtek. Először csend lett, aztán fojtott puffanás hallatszott a mélyből. Mintha kalapáccsal vágtak volna az ember mellkasára. A robbanás hatalmas vízoszlopot lövellt a levegőbe, fehérre festve a tenger vizét. Én talán százyardnyira lehettem a robbanás helyétől, de jó nagyot ütött rajtam. Újabb robbanás következett, nem is egy, végül a tengeralattjáró-elhárító utoljára végigpásztázta még a vizet, és eltűnt a horizonton.

Egyedül maradtunk. Gyorsan sötétedett. A víz felszínéről nézve az összezúzott hajó sehol sem látszott. Egyébként már a kezdet kezdetén veszélyesen mélyre merült. Máig is meggyőződésem, hogy elsüllyedt.

Észrevettem, hogy egy jókora faláda lebeg a vízen. A nehéz olajréteggel küszködve felé úsztam. Egy örökkévalóságnak tűnt, míg odaértem, és láttam, hogy több olasz fogoly csimpaszkodik belé. Az egyik sarka lyukas volt: benéztem, és láttam, hogy üres. Visszafojtottam a lélegzetemet. Ez a nyikorgó fadoboz volt az egyetlen mentőcsónakunk. Tudtam, hogy valamit tennem kell, különben itt veszek a Földközi-tengeren. Nagy nehezen megragadtam a sikamlós deszkát; jó néhányszor visszacsúsztam, végül sikerült felhúzódzkodnom a tetejére. Szerencsére senkivel sem kellett megverekednem érte, de ha valaki megpróbált volna visszahúzni, biztosan nem hagyom magam. Ha elég elszánt az ember, sok mindenre képes, de tőlem iszonyatos erőfeszítést igényelt a művelet. Félholtan rogytam a deszkákra. Láttam, hogy a láda elég törékeny, a feltámadó hullámok órák alatt szétszedhetik.

Én voltam az egyetlen, akinek volt ereje felkapaszkodni. Eszembe sem jutott, hogy segítsek valamelyiküknek. Ha a kezemet nyújtom, azt kockáztatom, hogy visszahúznak. Önmagamra kellett gondolnom. Az ember csak önmagára számíthat, senki másra. A tenger továbbra is nyugtalan volt, és azok a szerencsétlenek, akik megpróbáltak megkapaszkodni a ládában, lassan elmerültek benne. Egyik a másik után. Ott voltak, aztán eltűntek. Így történt.

Amint a nap alábukott a tengerben, a hullámok is elsimultak. Szárazföld semerre sem látszott, és a testem veszedelmesen gyorsan kezdett kihűlni. Hamarosan koromsötét lesz, én meg itt ringatózom a szabad ég alatt,

fölöttem szikráznak a csillagok, és nem hallatszik más, csak a szél meg a deszkák kísérteties nyikorgása.

Próbáltam ébren tartani a reményt, de egyelőre nem volt körülöttem más, mint az üres tenger. Hason fekve hol ájult álomba zuhantam, hol megint magamhoz tértem. Napkeltekor úgy tűnt, mintha szárazföldet láttam volna, egy hegyre épült aranyszínű várost. Ki tudja, talán tényleg kőépületeken csillant meg a fény, de lehet, hogy csak hallucináltam. Múltak az órák. Rövid időre megint magamhoz tértem, és ezúttal valóban szárazföldet pillantottam meg a láthatáron, méghozzá meglepően közel. A hullámok egy világos színű földnyelv alján nyaldosták a parti sziklákat. Ez kissé megnyugtatott, noha a távolság jóval nagyobb volt annál, hogy úszva nekivághattam volna.

Amikor legközelebb visszanyertem az eszméletemet, két sziklaszirt közé szorulva találtam magam, közvetlenül a part közelében. Nagyszerű érzés volt belekapaszkodni a szilárd kövekbe a hullámok játékszereként himbálózó deszkaláda után. De az olajrétegtől még mindig nem tudtam szabadulni.

Hallgattam a hullámok lágy ritmusát, és az volt az érzésem, hogy alattam a föld velem együtt süllyed és emelkedik a tengerárral. Kiszáradt torkomban, cserepes ajkamon só és olaj ízét éreztem. Eltartott egy ideig, míg elegendő erőt szedtem össze ahhoz, hogy megmozdítsam a tagjaimat.

Egy sziklás kis öbölben találtam magam. Feltérdeltem és megpróbáltam felállni, de mihelyt megpróbáltam ráhelyezni a súlyomat, a lábam kicsúszott alólam. Visszadőltem, és újra erőt gyűjtöttem a következő próbálkozáshoz. Legalább huszonnégy órát tölthettem a faláda tetején. Mindenesetre egyetlen éjszakára tudok visszaemlékezni, de a gyakori eszméletvesztés miatt arra is csak halványan.

Végül sikerült talpra állnom. Elindultam az öböl mögött húzódó bozótos, szikes talajú vidéken. Dombos táj volt, a szél szaggatta fák némi fedezéket nyújtottak, de nem volt erő a tagjaimban, és lelkileg is szörnyen elcsigázott voltam. Azon gondolkodtam, hogy feladjam-e magam, vagy inkább vállaljam az éhezést. A víz felpuhította a bőrt meztelen lábamon, a kövek könnyen felsebezték.

De azért tovább botladoztam. Nem sokkal később egy öregembert pillantottam meg. Kicsi, fából épült parasztkunyhó előtt dolgozgatott.

Nemigen mérlegeltem, hogy vajon barátságos-e vagy sem: egyenesen odamentem hozzá, és kézzel-lábbal mutogatva vizet kértem. Nem hallotta, hogy közelítek hozzá, ezért hátrahőkölt ijedtében, amikor meglátott. Csuromvizes voltam, és az olaj a pórusaimba is beleitta magát.

Az arca megviselt és ráncos volt, de erős szálú, sötét haja még nem őszült. Nem futott el, bár tisztes távolságot tartott, és folyton a hátam mögé pillogott, hogy lássa, egyedül vagyok-e. Amikor megszólalt, rájöttem, hogy nem olaszul beszél. Ez megdöbbentett. Lehet, hogy nem is Olaszországban értem partot?

„Angol, angol!" – mondtam, és a két csuklómat keresztbe tettem egymáson, jelezve, hogy fogoly voltam. Erre megenyhült a tekintete, de azért továbbra sem jött közelebb. Végigmutattam az ösvényen a tenger felé, hullámzást formáltam a kezemmel, és a robbanás hangját utánoztam, mutatva, hogy elsüllyedt a hajó. Némán, rezzenéstelen arccal figyelt, aztán úgy tűnt, elszánta magát. Mormogott valamit, és a kunyhó ajtaja felé intett. Sötét volt odabent. Emberem csak akkor engedett fel egy kicsit, amikor tudta, hogy már nem láthatnak meg bennünket.

Leültem, ő pedig vizet hozott egy ütött-kopott bádogbögrében. Több mint huszonnégy órája ez volt az első korty édesvíz a számban. Másodperceken át kortyoltam. Újabb bögrével hozott. Most éreztem csak az ízét, kicsit földíze volt, de ugyanolyan gyorsan lehúztam, mint az elsőt. A férfi ott állt előttem, a szemét le nem vette rólam.

– Étel! – mutattam a számra. – Enni!

Körülnézett a sötét kunyhóban, és előkotort egy marékra való mazsolát. Erős aromája csípte az ínyemet. Aztán kenyeret hozott, és még egy pohár vizet. Mindent megettem-megittam, aztán bedőltem a sarokba, és elaludtam.

Zúgó fejjel, kábán ébredtem. Az öreg még mindig a kunyhóban volt. Tojást hozott, meg valami süteményt, szárított gyümölcs volt benne. Hálásan bólintottam, ő a háttérbe vonult, és nézte, ahogy eszem. A hajón kapott kutyakekszhez képest ez pompás lakoma volt. Megkérdeztem, hol vagyok, de értetlenül bámult vissza rám. Mondott valamit, ám egy szavát sem értettem. Aztán lassan derengeni kezdett valami: a kezembe kaptam egy botot, és amennyire tőlem tellett, a szoba földes padlójába belekarcoltam Görögország körvonalait. Értetlenül bámulta a firkálmányomat, de amikor Olaszország jellegzetes csizmaformáját is

odarajzoltam, hirtelen megélénkült, és valóságos szózuhatagot zúdított rám, többször elismételve szavait. Kikapta a kezemből a botot, és teljes meggyőződéssel arra a három nyúlványra mutatott, amelyekkel Dél-Görögországot akartam jelezni. Tehát ott értem partot. Heves reakcióiból kitalálhattam, hogy utálja az olaszokat, akik megszállták a hazáját.

Az ételtől és a pihenéstől lassan újra erőre kaptam. Nem emlékszem pontosan, mennyi ideig élveztem vendégszeretetét, de akármint is volt, nem maradhattam ott örökre. Ha elkapnak nála, főbe is lőhetik miattam. Talán hálátlanságnak tűnik, de nem tudtam, mennyire bízhatom benne. Minél gyorsabban előbb akartam állni.

Adott egy öreg vászoncipőt, amit zsinórral meztelen lábamra kötöztem, és előásott egy durva inget is, amit felvettem a zubbonyom alá. A katonaruhámtól vonakodtam megválni. Tudtam, mit kockáztatok: ha civilnek álcázom magam, lelőhetnek mint kémet. Azt hiszem, emberem szintén megkönnyebbült, amikor látta, hogy elmegyek.

Magányos utazás volt. Mindvégig igyekeztem takarásban haladni; az olajfoltokat még mindig nem tudtam teljesen lemosni magamról, a külsőm feltűnést kelthetett volna. Elég keveset tudtam annak a vidéknek a földrajzáról, fogalmam sem volt, merre járok éppen. A karórám „megúszta" a tengeri fürdőt, a segítségével meg tudtam állapítani, hogy merre van észak. Kerültem az országutakat, hegyeken, olajligeteken vágtam át. A településektől távol tartottam magam, kis patakokból ittam, ha rájuk bukkantam. Gyenge voltam, és a csüggedés is gyakran erőt vett rajtam, de kényszerítettem magam, hogy továbbmenjek. Szünet nélkül gyötört az éhség, tudtam, ha nem akarok éhen halni, lopnom kell. A helyiekkel való kapcsolat minden formája a lebukás veszélyével járt. Az életét kockáztatja, aki segít egy szökött hadifogolynak. Mindannyiunk számára a lopás volt a legjobb megoldás.

Napközben az emberek általában odakint dolgoztak a földeken, házaiktól kisebb-nagyobb távolságra. Nem volt nehéz bejutni a kunyhóikba. A sivatagi portyákon szerzett tapasztalatom segített a megfigyelőállás kiválasztásában, ahol meghúztam magam, és figyeltem. Amikor láttam, hogy tiszta a levegő, bementem, de általában nagyon sovány volt a zsákmány. Szegény emberek éltek arrafelé, akik maguk is sokat szenvedtek az olasz megszállás alatt. Sosem álltam tovább teli hassal, de egyszer

ugyanolyan szárított gyümölcsös süteményre találtam, mint amilyet az öreg hozott.

Amikor rájöttem, hogy Görögországban vagyok, feltámadt bennem a remény, hogy talán hosszabb ideig is megúszhatom, hogy elkapjanak, bár azt, hogy a megszállt Európán keresztülvágva hazajussak, elég nehéz volt elképzelni. Ahogy múltak a napok, egyre gyengébb lettem. Még mindig nem tudtam megszabadulni az olajtól, amire ráadásul most már a por is rátapadt. Nem csoda, hogy amikor egyszer odamentem egy férfiakból és asszonyokból álló kis csoporthoz, akik a földeken dolgoztak, jobban rájuk ijesztettem, mint amennyire én féltem tőlük. Vizet kértem. Megértették, és a kezembe adtak egy hosszú bőrtömlőt. Ittam, amennyi belém fért, aztán gyorsan továbbálltam.

Hamarosan észrevettem, hogy követnek. Fegyveresek voltak, gyanítottam, hogy olaszok lehetnek. Valaki nyilván feljelentett. Egy olajligetben próbáltam menedéket keresni, de nem sok esélyem volt. Rám lőttek. Ha tovább futok, biztosan megölnek. Körülvettek. Feltettem a kezem és felálltam. Megkötöztek és egy teherautóhoz kísértek. Fogoly voltam.

A hosszú utazás egy zsúfolt táborban ért véget: szövetséges hadifoglyokat, főként briteket és dél-afrikaiakat, meg görög partizánokat őriztek ott. Rémes hely volt, a szántóföldön hevenyészve felállított sátrakban szállásoltak el bennünket. Folyton szakadt az eső, sőt havazásra is emlékszem. A foglyok között súlyos betegek is akadtak, főként a vérhas tizedelte őket. Latrina nem volt, ott végeztük a dolgunkat, ahol tudtuk – a rengeteg beteg miatt ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy mindenhol. A foglyok csak „vérhasmezőnek" hívták egymás között azt a rémes szántóföldet. Végül az olaszok megengedték, hogy kiássunk egy tízszer négy láb széles, négy láb mély árkot. Pillanatok alatt tele lett. Százhatvan köblábnyi emberi ürülék. Elviselhetetlen volt a bűz.

Nem engedhettük meg magunknak a szégyenlősködést. A sivatagban már átestem a vérhasfertőzésen, úgyhogy tudtam, milyen az állandó hányinger, a görcs és a szűnni nem akaró hasmenés. Felsorakoztunk a gödör szélén, hátsónkkal az árok fölött. Emlékszem, egy vékony arcú pasas mellettem guggolt. Elég siralmas állapotban volt, valahogy elveszítette az egyensúlyát, és beleesett a gödörbe. Derékig elmerült benne a szerencsétlen. „Már másodszor történik meg velem!" – panaszkodott.

Ezután északra vittek, egy Pátra közelében lévő raktárba, ahol nem kaptunk mást, mint kenyeret és vizet, de legalább volt latrina. Az őr kikísért, ha ki kellett menni: ott állt és bámult, amíg a keskeny patak fölött guggoltunk. A körülmények valamivel jobbak voltak, de hamarosan ennek is vége szakadt.

8. fejezet

Újra hajóra raktak bennünket. Meleg volt a fedélzeten, ami most jólesett a zord tábor után, és ezúttal nem kellett a raktérben utaznunk. Olasz katonákkal voltunk együtt, hazafelé tartottak szabadságra. Az egyik megpróbált szóba elegyedni velem, miközben egyenes sorban bevonultunk. Először olaszul kérdezgetett, aztán franciául, hogy kik vagyunk, honnan jövünk. Nehezen értettünk szót.

Tartottam a torpedótámadástól, egy elég volt belőle, de amikor utólag megnéztem a térképen, láttam, hogy viszonylag biztonságos vizeken haladtunk, mindvégig a görög partok közelében, Kefalinía és Lefkász szigetei között. Miután elértük a Korfui-szorost, az olasz csizma sarkánál lévő Otrantói-szoros felé haladtunk tovább.

A földön ülve utaztunk. Esténként az egyik ír fogoly szomorú dalokat énekelt kellemes hangján, a dél-afrikaiak meg a hazájukról beszélgettek. Talán Bari vagy Brindisi lehetett a fegyveresektől nyüzsgő kikötő, ahova befutottunk. Ismét a földekre hajtottak bennünket, de itt fák is voltak, sőt még egy kis fű is zöldellt. Ekkor már több százan voltunk, egyesek szörnyű állapotban, a vitaminhiánytól felpuffadt arccal és végtagokkal. Nem volt szögesdrót kerítés, ezért jóval többen őriztek bennünket.

Kaptunk valamit enni, de persze keveset. Verekedtünk az ételért, már akinek volt még hozzá ereje. Kiabáltunk, lökdöstük az őröket, akik nemigen voltak urai a helyzetnek. Örülhettünk, hogy senkit sem lőttek agyon. Végül aztán helyreállították a rendet. Engem négy másik fogollyal együtt kiemeltek a tömegből, és megbilincselve egy fához láncoltak. Ott álltunk egy egész napon át, hangosan átkozódva. Engem tartottak a főkolomposnak, úgyhogy egyszerűen kipányváztak, mint egy állatot. Időnként eszembe jutott a pillanat, amikor kalandvágytól hajtva elindultam Liverpoolból az Otranto fedélzetén. Mintha egy örökkévalóság telt volna el azóta. Három-négy napig maradtunk abban a táborban, aztán átvittek bennünket a végleges helyünkre.

Itt kőből és betonból emelt hosszú, alacsony barakkok voltak, öt körletre osztva, fából készült priccsekkel. Nagyjából ötvenen lehettünk egy-egy barakkban. Kaptunk néhány melegebb takarót meg egy vékony szalmazsákot matracnak. Olaszország déli részén, Altamura közelében

voltunk. Campo Concentramento Prigioniero di Guerra, Sessantacinque – 65-ös számú hadifogolytábor, így hívták.

Az egyik olasz őrnagy a megszólalásig hasonlított Jimmy Cagney-re. Értelmes tag volt, és hízott a boldogságtól, ha ezt meg is mondtuk neki. Nem volt kényszermunka, és viszonylag emberi módon bántak velünk, de az élelmiszerhiány miatt mégis rettenetes napok vártak ránk.

Volt ott egy szabadtéri konyha, főzőhely, az olaszok fát vágtak, hogy legyen mivel begyújtani, az egyik fogoly pedig, akinek még futotta az erejéből, felaprította. Biztos kapott érte egy kis kaját. Hatalmas üstöt tettek a tűzre, beledobáltak mindent, ami csak akadt, de makaróninál egyéb nemigen akadt. Amikor kész volt a leves, tízgallonos alumíniumtartályokban vitték körbe a táborban. Naponta egy merőkanállal kaptunk. Eleinte még egy kis darab kenyeret is adtak hozzá, de az adagot hamarosan a felére csökkentették. Reggelire egy korty zaccos kávé, más semmi. Éreztem, hogy napról napra fogy az erőm, de a többiek sem voltak jobb állapotban.

A ruháinkban táborozó tetvek annál jobb étrenden éltek. Ha levettem az ingemet, százával nyomkodtam szét őket az ujjaim közt, de fél óra múlva megint százzal többen voltak. Megőrjítették az embert.

Nem sokkal a megérkezésünk után felsorakoztattak bennünket, és megkérdezték, mivel foglalkoztunk civilben. Nemigen bíztam bennük, úgyhogy azt feleltem, besurranó tolvaj voltam. A tolmács nem beszélt valami jól angolul, és zavartan felpillantott a listájából.

– Micsoda? – kérdezte.

– Besurranó tolvaj – ismételtem.

– Surranótolvaj?

A felettesére nézett, hogy lássa, mit szól ehhez. De az nem szólt semmit, erre ő firkált valamit a listájára, és ment a következőhöz.

Az első vöröskeresztes csomagokat úgy fogadtuk, mint a mennyei mannát, noha mire szétosztottuk, alig jutott valami egy-egy embernek. Egy doboz „klim, vagyis tejpor – így hívtuk, visszafelé mondva a „milk szót –, egy kevés kávé vagy tea, egy doboz zöldségkonzerv vagy ömlesztett sajt, néha szárított tojás, egy-egy tábla csokoládé, cukor vagy mazsola – általában ezek voltak a csomagban.

Rettenetesen unatkoztunk. A táborban semmilyen katonai fegyelmet nem tartottak. Nekünk kellett gondoskodnunk önmagunkról. Nem volt késünk, amivel kenyeret vágjunk, volt viszont néhány apró fémtükrünk. Rájöttem, hogyan kell felvágni őket ahhoz, hogy pengét készíthessek belőlük. Fanyelet is eszkábáltam hozzájuk. Egészen használható késeket csináltam, élelmiszer-fejadagokért árultam őket. A táborban virágzott a cserekereskedelem. Ha nem volt semmid, amit elcserélj, nem sok esélyed volt. Hónapok alatt sikerült kidolgoznom egy módszert, amivel kilapított tejporos dobozokból táskát tudtam készíteni. Nem is tudom, miért bíbelődtem vele annyit, hiszen nemigen volt mit beletenni, és nem is valamiféle merész szökési tervhez tartozott. Kilapítottam a dobozokat, és a széleit felhajtogatva nagyobb lemezekké kapcsoltam össze őket, amit már formára lehetett hajtogatni. Unaloműzőnek jó volt a végtelen hosszú napokon.

Bár a Vöröskereszttől kaptunk kávét és teát, a vízforralás nem volt egyszerű művelet. Hogy könnyebb legyen, kitaláltam egy szerkezetet: a henger alakú dob belsejébe forgó ventilátorlapátokat helyeztem. Leginkább mókuskerékre hasonlított. Egy fémdobozt megtöltöttem salakkal, majd egy csövet erősítettem a fémdoboz és a henger közé. A fémdobozban tüzet raktam, és amikor megforgattam a ventilátort, a salak vörösen felizzott, mint egy apró olvasztókemencében. A forró salakon aztán hamar felforrt a konzervdobozba töltött víz. Szörnyen büszke voltam rá, végre rendes teát tudtunk főzni. A többiek tökéletesítették a fújtatót, úgyhogy teljes volt a siker.

Akkor már gyanítottam, hogy az olaszok azért nem adnak enni, mert nekik sincs mit. Az egyszerű őröknek sem volt nagyobb fejadagjuk, mint nekünk. Megszárítottuk a kifőzött tealeveleket, azt csereberéltük el velük.

A rabság lelkileg is nagyon meggyötört. Alig akadt valaki, akiben megbíztam volna, egészen visszahúzódó lettem. Azért van néhány arc, akikre szívesen emlékszem. Volt ott egy cockney srác, mi egyszerűen csak „Fogolymadárnak" becéztük. Gyakran tett szívességet másoknak anélkül, hogy viszonzást várt volna érte. A másik, egy Bouchard nevezetű, szörnyűségesen sovány volt, alig állt a lábán. Egész nap ételmaradék után kutatott a táborban. Beszélgettünk néhányszor, de sosem az otthonról. Minek is kínoztuk volna magunkat vele?

Később hallottam, hogy egyeseket elvittek, és a „fertőtlenítés" címén nyilvánosan megalázták őket. Mi maradtunk, ahol voltunk. Néha megjelent egy katolikus pap, és misét celebrált a vallásos foglyoknak. De ezt is csak a szögesdrót kerítésen keresztül tette. Sose jött be a táborba.

Többféle módon próbáltuk enyhíteni a tábori élet egyhangúságát. Aki értett valamihez, előadást tartott belőle a történelemtől a földrajzon át a mérnöki tudományokig mindenféle témában. Az egyik figura órákig tudott mesélni az esztergapadjáról, a fa- és fémmegmunkálás alapelveiről és gyakorlatáról.

Egy idő múlva újabb barakkokat kezdtek építeni: bővítették a tábort, pedig így is zsúfoltan voltunk. Az olasz táborban nemigen kellett dolgoznunk, de a tizenöt dekás plusz kenyéradag fejében, amit ígértek, mindenki igyekezett munkát szerezni az építkezésen. Az élelmiszer-ellátás továbbra is katasztrofális volt.

A barakkok, amiket építettünk, a tábor akkori területén kívül helyezkedtek el, ezért új drótkerítést is fel kellett húznunk az új körletek köré. A kerítésen kívül kerülni önmagában is elég izgalmas volt, hátha sikerül ennivalót lopni, netán meglépni.

A mi hatfős brigádunk a tetőn dolgozott, cementtel kellett rögzítenünk a cserepeket. A tetőn állva végre áttekinthettem a körülöttünk fekvő vidéket. Egyetlen őr vigyázott ránk, aki odalent állt. A hasam fájt az éhségtől. Még futás közben sem lehetett volna rosszabb. Kivártam a megfelelő pillanatot és megkérdeztem az őrt, lemászhatok-e, hogy szükségre menjek. Kelletlenül beleegyezett, bár tudtam, hogy mindig rajtunk tudja tartani a szemét.

Kilestem a pillanatot, amikor nem figyelt oda, és futásnak eredtem. Egy percig sem vesztegettem az időt.

Minden pillanatban vártam, hogy felharsan a riadó, de nem történt semmi. Biztonságos távolba érve megálltam egy kicsit pihenni. Nem tudom, mikor vették észre a szökésemet, az a lényeg, hogy én addigra már messze jártam.

Vittem magammal egy darab kenyeret és egy aprócska darab sajtot, egyéb előkészületeket nem tehettem. Úgy döntöttem, a partot elkerülve észak felé tartok, a semleges Svájc irányába. Igyekeztem megőrizni az optimizmusomat. Úgy tűnt, Olaszországból nagyobb esélyem van hazajutni,

mint Görögországból, de így is több száz mérföldet kellett megtennem ellenséges területen.

Az út valamiért ismerősnek tűnt. Az országutat és a nagyobb településeket elkerültem, ennivalót az elhagyott parasztházakból szereztem. Sosem kaptak el, igaz, sok ennivalót sem találtam. Egy furcsa, ismeretlen zöldségféle volt a legjobb szerzeményem, az íze kissé az ánizsra emlékeztetett, valószínűleg édeskömény lehetett. Azóta is képtelen vagyok lenyelni.

Az elkövetkező három-négy nap alatt jelentős távolságot tettem meg gyalog, de az éhség szüntelenül gyötört, és az erőm gyorsan fogyott. Egy alkalommal egy búzaföldön vágtam keresztül, de a gabona még zöld volt. Később eleredt az eső, napokig szakadt, mintha dézsából öntenék.

Végül egy elhagyott kis épületben húztam meg magam. Vártam, hogy elálljon. Sötét volt már, amikor egyszer csak hangokat hallottam. Pillanatok alatt körülvették a rejtekhelyemet, és bekiabáltak, hogy adjam meg magam.

Kiléptem a kunyhó elé, a sötétbe. Rendesen be voltam gyulladva. Olaszok voltak, hogy hányan, azt nem láttam a sötétben, de nem is számított: elkaptak, és kész. Felraktak egy teherkocsira, és már vittek is. Nem foglalkoztak azzal, hogy megkötözzenek, és nem is bántak velem durván. Gyorsan visszavittek a táborba, ahol egy napot és egy éjszakát a büntetőcellában töltöttem. Visszakerültem abba a rettenetes mókuskerékbe. Irgalmatlan erőfeszítést igényelt, hogy túltegyem magam a csalódáson. Rab voltam megint, nem tehettem semmit, tűrnöm kellett tovább.

A táborban vérhasjárvány tombolt. A vérhas nem valamiféle emésztési nehézségekkel járó kellemetlenség, hanem rettenetes, megalázó és gyakran végzetessé váló kór, amely a szervezet utolsó tartalékait is gyorsan felemészti. Csontsoványak voltunk, a gyengeségtől mindannyian teljes apátiába süllyedtünk. Annyi beteg ember között mindennaposak voltak a szégyenteljes balesetek. Ha az ember összecsinálta magát, a hideg vízzel szinte lehetetlen volt rendesen megmosakodni. Sok társamat láttam sírni a megaláztatástól, felnőtt férfiakat, akikre rászáradt a saját piszkuk. Az emberek hullottak, mint a legyek, olyan betegségektől, amelyek megelőzhetők és gyógyíthatók lettek volna. Az egyik elpusztult rab holtteste napokon át hevert a fészerben, mire eltemették. Megjegyeztem az

esetet, mert én örököltem meg a nadrágját. Az enyém szakadt és mocskos volt, és az uniformisom többi darabja sem volt sokkal jobb állapotban.

Örültem a nadrágnak, még ha egy hulláról szedték is le. Égető szükségem volt rá. De néhány nap elteltével rettenetes viszketés kezdett kínozni. Ezúttal nemcsak a tetvek miatt. Mindkét combom belső oldalán dudoros, vörös kiütések mutatkoztak. A vörösség gyorsan nőtt, hamarosan az egész ágyékomra kiterjedt. Rühöt kaptam. Apró atkák ásták be magukat a húsomba, ahol aztán lerakták a petéiket. Ha vakartam, a bőr felszakadt és vérzett, ráadásul újabb területeket is megfertőzhetett. Nappal még csak kibírtam valahogy, de az éjszaka maga volt a pokol.

A vérhassal folytatott küzdelem meg az állandó éhség miatt rettenetes letargia vett erőt rajtam. Egyre soványabb lettem. Ha hirtelen felálltam, elsötétedett előttem a világ, térdre estem a gyengeségtől. Egy idő után már szándékosan idéztem elő az ájulást a barakkok takarásában, hogy néhány pillanatra enyhítsem a kínjaimat. Így gyorsabban múlt az idő. Amíg nem voltam magamnál, nem kínzott sem az éhség, sem a tetvek vagy a vérző sebek. Szinte valamennyien ezt csináltuk egyébként.

Heteken, talán hónapokon át szenvedtem az atkáktól. Addig nem is tudtam megfékezni a betegséget, míg egy darab karbolszappant nem szereztem valahonnan. A testem tragikus állapotban volt, de a szellememet még akkor sem tudták rabláncra verni. Sok mindent megtehetett velem az ellenség, de a lelkemet nem tehette tönkre.

Pokoli volt az az év Olaszországban. A betegség és az éhezés rengeteg társamat elvitte. Amikor elterjedt a hír, hogy elszállítanak bennünket, arra gondoltam, ennél rosszabb sehol sem lehet. Ahhoz sem volt erőnk, hogy gyalog hagyjuk el a tábort, legfeljebb arra futotta, hogy fásultan a teherautóhoz vonszoljuk magunkat. Tisztek nem voltak már velünk, és katonai fegyelemről sem lehetett beszélni. A mellékvágányon marhavagonokba raktak bennünket. Jobb napjaimon egyszerűen beugrottam volna a vagonba, de most alig bírtam felkapaszkodni. A vagon oldalán lévő táblán a következő felirat állt: „Negyven ember vagy tíz ló számára". Egyetlen vödröt kaptunk, amitől a lehető legmesszebb szerettem volna elhelyezkedni. Sokan most is a vérhastól szenvedtek. Lerogytam a sarokban; örültem, hogy sikerült elfoglalnom a helyet a vagon egyetlen ablaka alatt. A hússzor húsz láb méretű, négyzet alakú nyílást keresztben

szögesdrót zárta el. Levegő és fény áradt be rajta, és az elsuhanó tájból is látni lehetett valamit.

A vödör hamarosan színültig megtelt, valamit kezdeni kellett vele. Kiüríteni egyedül az ablakon keresztül lehetett. Két fiú felemelte, de az ürülékkel teli vödröt kiborítani a fejmagasságnál magasabban lévő, szögesdróttal eltakart nyíláson... Nos, ez elég zűrös dolog volt. A menetszél visszafújta a matéria nagy részét, amely befolyt a vagonba, és végigömlött azon a helyen, ahol korábban ültem. Emiatt aztán támadt egy kis szóváltás közöttünk.

Az ellátmány a jól ismert kutyakekszből és egy tartály vízből állt. Semmi egyebet nem láttunk. Azt sem tudtuk, hova visznek. A vonat lassan araszolt északra. Néptelen tengerpart mellett haladtunk el. Egy feliratot láttam elsuhanni az ablak előtt: „Rimini". Riminiről sokat hallottam a háború előtt, tudtam, merre van. A szárazföld belseje felé fordultunk. Ha falvakon haladtunk át, az emberek gyakran odajöttek a vonathoz, és integettek. Talán azt hitték, olaszok vagyunk.

Akkor nem tudhattam, hogy ugyanazon az útvonalon mentem végig, amelyen át az olasz zsidókat és a Birodalom más ellenségeit vitték észak felé, a koncentrációs táborokba. A mi vagonunk ugyan mocskos volt és bűzös, de legalább volt annyi helyünk, hogy lefeküdjünk. A zsidókat ennél jóval zsúfoltabb vagonokban hurcolták végig Európán félelmetes úti céljuk felé. Őket nem védte a genfi egyezmény – nem mintha én addig sok hasznát láttam volna.

Napokig tartó utazást követően kanyarogni és emelkedni kezdett az út. Hamarosan áthaladtunk a Brenner-hágón. Ausztriába értünk. A szögesdróton át pillantottam meg életemben először az Alpokat. Lenyűgözött a fenséges táj látványa, amely olyan éles ellentétben állt a sok borzalommal, amit átéltem. Folyton ezen a fura ellentéten töprengtem. Magamat mindig azonosnak éreztem azzal a tájjal, ahol felnőttem: az a vidék tett emberré. A táj szépsége az én szememben elválaszthatatlan volt az ott élő emberek minőségétől. Sehogy sem értettem, hogyan történhet annyi szörnyűség egy ilyen meseszép helyen. Pedig alig láttam belőle valamit.

A vonat megállt. Az ablakból éppen az állomás feliratára láttam: „Innsbruck Hauptbahnhof". A vagont mellékvágányra tolva kiszállítottak

bennünket, és fedett teherkocsikba raktak át. Itt már német őrök vigyáztak ránk. Órákon át nyílt terepen haladtunk, mígnem egy kis erdei tisztás szélén megálltunk, és leszállhattunk elvégezni a dolgunkat. Egy kicsit ideges lettem, amikor láttam, hogy a németek előszedik a háromlábú állványokat, és hozzáfognak a géppuskák felállításához. Egyenesen felénk irányították a fegyvereket. Azt hittem, ott helyben agyonlőnek bennünket. Mérföldekre voltunk mindenkitől, aki szemtanú lehetett volna. Az agyam lázasan járt: mit tegyek? Elfussak vagy próbáljak meg rátámadni a puskásokra? De néhány perc múlva szétszerelték a puskákat, és mi ismét felszálltunk a teherautóra.

A következő hónapok során több tábort is megjártam. Nem mindig tudtam, hol vagyok éppen, és ma már az egyes helyszínek sorrendjében sem vagyok biztos. Csak arra emlékszem, hogy sok hányattatás után végül egy fogolytáborban helyeztek el bennünket.

A szögesdrót másik oldalán oroszok voltak.

Próbáltam szót érteni velük, de nem találtunk közös nyelvet, úgyhogy nem sokra mentem. Azt viszont láttam, hogy rémes állapotban vannak. Igyekeztek tartani a lelket mind magukban, mind bennünk, még előadást is rendeztek számunkra, táncoltak a szögesdrót mögött, de csontsoványak voltak, alig ment nekik. Siralmas látvány volt. Rettenetes bűz terjengett: csak napok múlva tudtuk meg, honnan jön. Bomló holttestek árasztották. Az orosz hadifoglyok fejadagja természetesen csak a lassú éhenhaláshoz volt elég, ezért a szerencsétlenek nem jelentették, ha valaki meghalt, hanem otthagyták a hullákat a barakkban, hogy megszerezhessék a fejadagjukat.

A patkányok bezzeg virgoncak voltak. Macska nagyságúra nőttek, nyilvánvaló volt, hogy az emberhúson élnek. Érezni lehetett a szagot rajtuk. A szögesdrót kerítéseket persze nem tartották tiszteletben, hozzánk is átjöttek. A padlón aludtam, és éjszakánként gyakran riadtam arra, hogy fektemben valamelyik keresztülrohan rajtam. Éreztem a leheletüket az arcomon. Egyik régi ősöm évszázadokkal ezelőtt patkányirtással foglalkozott. Ha látta volna, hogy a huszadik század közepén, az ipari csodák korában patkányok lakmároznak az emberi tetemeken, gondolom, nem sok illúziója maradt volna a civilizációval kapcsolatban.

Itt is voltak élősködők, nagyobbak, mint a közönséges kutyabolha, és csíptek, mint a veszedelem. Nem tudom, mik lehettek, mi poloskáknak

hívtuk őket. Mikor agyonnyomtam, csak úgy ömlött belőlük a kiszívott vér.

Hamarosan megint bajba kerültem. Egyik nap, miközben keresztülvágtam a táboron, megállított egy német tiszt, és ordítozni kezdett velem. Mint kiderült, elfelejtettem tisztelegni. Próbáltam megmagyarázni, hogy a brit hadseregben nem tisztelgünk sapka nélkül, de nem érdekelte. Az egyik fogoly rám kiáltott, hogy ne vitatkozzak, csak tisztelegjek gyorsan. Vonakodva megtettem, mire végre leszállt rólam.

Később brigádokba osztottak bennünket. Engem az oroszok mellé tettek, a szénbányában kellett dolgoznunk. Az aknalejáratnál lévő lift törékeny szerkezete úgy nyikorgott a teher alatt, hogy azt hittem, menten szétesik. Az odalent várakozó fegyveres őrök megparancsolták, hogy menjünk egyenesen, amíg el nem érjük a telért. Az oroszokkal alig beszéltek, inkább csak jól eldöngették őket. Elképesztő brutalitással bántak velük. Én voltam az egyetlen angol, velem más hangot ütöttek meg.

A munka szénlapátolásból állt, csilléket kellett megtöltenünk. Reggeltől napestig vízben állva dolgoztam. Istentelenül hideg volt odalenn. Védőruhát vagy sisakot egyikünk sem kapott, de az oroszoknak még rosszabb volt. Sokan mezítláb kínlódtak, nehéz csákányokkal törték a szenet. Nem volt szabad szóba állnom velük.

Három napja voltam odalent, amikor egyszer az őr ordítozására kaptam fel a fejem. A dühödt üvöltözés a lapátolás zaját meg a csákányok csattogását is elnyomta. Az egyik orosz foglyot csépelték éppen. Mint kiderült, a szerencsétlen gumiszalagokat kötözött a lábára, hogy megvédje az éles kövektől. Rögtön tudtam, hogy arról a kiselejtezett szállítószalagról vágta le őket, amit korábban egy elhagyott oldalvájatban láttam.

Az őr hisztérikusan üvöltözött, szabotázzsal vádolta az oroszokat, mire tíz további szénportól feketéllő arcú foglyot rángattak el a szénfal mellől, és felsorakoztatták őket a vájat fala mentén. Könyörögni sem maradt idejük. A tűzparancsot nem hallottam, csak azt, hogy az üvöltözés abbamaradt. Az öt német őr felemelte a fegyverét, aztán már csak a lövés fülsiketítő durranása visszhangzott a félhomályos járatokban. Újabb lövés: most a másik őr tüzelt, amíg az első felhúzta a kakast.

Menekülésre nem gondolhattam, elfutni nem volt hova. Megesküdtem magamban, hogy ha már itt kell meghalnom, ezen az istenverte helyen, legalább egyet magammal viszek közülük. Ennél többet nem tehettem.

Az első kettőt gyors egymásutánban további lövések követték, összesen öt. Aztán csend lett. Öt orosz fogoly hevert a szénporban. Én nyolcadikként következtem volna.

A lövések alatt képtelen voltam levenni a szemem a kivégzőosztagról, ezért nem is láttam, amikor az oroszok a földre zuhantak. A fülem még akkor is csengett, amikor elvezettek. Korábban is nem egyszer szembenéztem már a halállal, de akkor volt esélyem a küzdelemre. Ezúttal pusztán a kegyetlen ellenség szeszélyén múlott, hogy életben maradtam. Nem rajtam múlt, hogy megúsztam. Ami abban a sátáni odúban történt, minden addig átélt szörnyűségnél jobban megrázott.

Egy sivár bútorozású helyiségbe kísértek. Az őr durván a szék felé lökött, és kezdetét vette a kihallgatás. A kihallgatótiszt tört angolsággal feltette a kérdést, hogy az én ötletem volt-e a „szabotázs". Én voltam az, aki felbujtotta az oroszokat? Ki adott parancsot nekik az engedetlenségre? Nem volt mit mondanom. Nem létezett semmiféle terv, csak egy szerencsétlen, kimerült ember próbálta óvni a sebes, szétfagyott lábát. Ha forgatok valamit a fejemben, keresztüllőnek, mint egy kutyát – fenyegetőzött. Ebben egy percig sem kételkedtem.

Persze aggasztott a fenyegetőzésük, de még mindig volt bennem valahol egy motor, amely működött. Újra mennem kellett. Kihajtottak az állomásra, és több fogollyal együtt vonatra tettek. Normális vasúti kocsik voltak, egyik oldalukon folyosóval, egyszerűen berendezett kupékkal. Most sem tudtuk, hova visznek bennünket. Észrevettem, hogy a folyosó végén, az ajtó mellett van a toalett. Az őr valamivel messzebb álldogált. Engedélyt kértem, hogy kimenjek. Nem voltam egyedül a tervemmel: a többieket nem ismertem, de tétovázásra nem maradt idő. Amikor a vonat lassított, kinyitottuk az ajtót, és leugrottunk. A közeli szántóföld felé rohantunk. Körülbelül hatan lehettünk. A tájékozódáshoz semmiféle támpontunk nem volt, szétszóródtunk, és mindenki futott, amerre látott.

Lelkileg az összeroppanás szélén álltam. A bányában látott kivégzés alaposan megtépázta az idegeimet.

Meg kellett volna tanulnom Olaszországban: ha szökni akarsz, legyen valami terved. Egyenruhát viseltünk, mérföldekről látni lehetett, hogy katonaszökevények vagyunk. Nem tudom, hány társamat fogták el, én nagyon hamar megint a puskacsővel találtam szemközt magam. Szerencsére

engem nem lőttek le, annál inkább lőttek a reményeimnek. Hamarosan újra a kihallgatóhelyiségben találtam magam, de most már el is agyabugyáltak egy kicsit. Aztán táborba küldtek, úgy tudtam, Lamsdorfba, de ebben azóta sem vagyok biztos. A kartonomat megjelölték, notórius bajkeverőként tartottak számon.

Kis idő múlva átvittek a Lengyelország északi részén lévő graudenzi büntetőtáborba. Rám parancsoltak, hogy vetkőzzek le, majd egy férfi orrfacsaró szagú fehér porral szórta be a lábam közét meg a hónaljamat. A hajamat lenyírták, aztán lefényképeztek, mint egy bűnözőt: először szemből, aztán két oldalról, nyakamban a számomat feltüntető táblával. Én voltam a 220543-as számú fogoly.

Három másik angollal együtt egy spártai berendezésű barakkba vezettek, amelynek már volt egy skót lakója is. Durva alakok voltak, borotvált fejjel, ránézésre azt mondtam volna, hogy megérdemelten vannak ott. Nem sok közös témánk akadt. Megengedték, hogy rövid ideig mozogjunk egy kicsit a magas falakkal körülvett kis udvarban, de nemigen lehetett mást csinálni, mint körbe-körbe sétálni a végtelenségig. Szótlan voltam. A bányában látott jelenet még mindig nyomasztott.

Matracunk nem volt, a meztelen deszkán feküdtünk. Ha aludni akartam, ki kellett szednem a léceket középről, hogy helyet csináljak a csontos csípőmnek, máskülönben nem lehetett kibírni a fekvést. A rostokból szőtt takaró olyan vékony volt, hogy keresztülláttam rajta. Első éjjel túl sokat forgolódhattam, mert reggelre a könyököm lyukat fúrt a közepébe.

Reggel máris vittek kihallgatni. A sivár helyiségben két tiszt várt rám az asztal mögött. Amint leültem, ők felálltak, odajöttek mellém, és szorosan mellettem megálltak. Láttam nehéz, fényesre suvikszolt csizmájukat. Számítottam rá, hogy megint bunyó lesz, de csak kérdezgettek. Megkönnyebbültem. Még mindig nem hitték el, hogy nem volt semmi közöm az oroszokhoz, de az egyenruhám némi védelmet nyújtott, legalábbis addig, míg rám nem bizonyítanak valamit.

Szörnyű dolgokat hallottam arról, hogy mi történik a hatalmas tábor másik részében, de nekem viszonylag elfogadható sorom volt. Büntetésből küldtek ide, ám ez is sokkal jobb volt, mint abban a rémes bányában dolgozni. Nagyjából három hét múlva újra továbbszállítottak, ezúttal is vonaton. Alig néhány őr kísért bennünket.

9. fejezet

Megérkeztünk egy kis vasútállomásra. A vonat lépcsőjéről le kellett ugranunk az alacsony peronra. Két mérföldet meneteltünk az állomástól egy földúton, mire elértük a tábort. Egészen szép volt a táj, ahhoz képest, hogy milyen helyeken fordultam meg addig, szinte el sem hittem. Tíz jól megépített fabarakk állt ott, köztük füves térség, és mindössze egyetlen szögesdrót kerítés vette körül az egészet. *No, itt egész jól elleszünk*, gondoltam. Több száz szövetséges hadifogoly tartózkodott már a táborban, ahol villanyvilágítás és folyó víz volt, vízöblítéses vécé rendes vécékagylóval, sőt még központi fűtés is. Az ikerházakban szalmazsákok rendes takaróval. Úgy hallottam, eredetileg a Hitler-Jugend számára építették, ami ránézésre nagyon is valószínűnek tűnt.

A fogolytársaim azt is elárulták, hol vagyunk: valamivel délre egy lengyel kisvárostól, Oświęcimnek hívják.

Másnap reggel 6.30-kor volt az ébresztő. A tábort elhagyva körülbelül másfél mérföldet mehettünk szántóföldeken és erdőkön át, amikor hirtelen megváltozott a környezet. A kies vidéket ipari táj váltotta fel, egyetlen hatalmas építési terület füstölgő kéményekkel és gőzdarukkal. A sáros terepen egy irdatlan méretű gyárkomplexum vasbeton vázai meredeztek, felettük acélkábelekre függesztett légvédelmi ponyva fityegett. Betereltek bennünket.

A telepen mindenfelé különös alakok jöttek-mentek, pontosabban vonszolták magukat; sok száz, vagy inkább sok ezer. Kísérteties lassúsággal mozogtak rongyos, inkább pizsamára, mintsem munkaruhára emlékeztető csíkos zubbonyukban és nadrágjukban. Arcuk szürke volt, kopaszra nyírt fejükön apró sapka, amely alig takarta el koponyájukat. Olyanok voltak, mint a mozgó árnyak, alaktalanok és bizonytalan körvonalúak, mintha bármelyik pillanatban beleolvadhattak volna a semmibe. Fogalmam sem volt, kicsodák-micsodák.

A többiek „csíkosoknak" hívták őket. Tőlük hallottam először a lengyel város, Oświęcim német nevét is: Auschwitz.

Embertársaimat ismertem fel ezekben a szánni való kísértetekben, noha megfosztották őket emberi mivoltuktól. Mindannyian Dávid-csillagot viseltek. Zsidók voltak.

Húsz-harminc fős *Kommandó*kba osztottak bennünket. Az építkezés különböző részlegeihez helyeztek minket munkára, ahol az építésvezetők keze alatt dolgoztunk, minden brigád a maga elkerített területén. Azonnal felvettük a munkát: kábeleket fektettünk, vagy építőanyagot és nehéz csöveket kellett cipelnünk a telep egyik feléből a másikba. Hamar rájöttem, hogyan működik a rendszer: ha valamit el kellett vinni, szóltak a szegény csíkosoknak, akik mintha a föld alól kerültek volna elő, és nagy nehezen a vállukra vették a csövet vagy a kábelt, amit fel kellett emelni. Sok emberre volt szükség, mert nagyon gyöngék voltak. Egyesek hatalmas cementzsákokat cipeltek a hátukon, mások talicskákkal kínlódtak.

A brutális munkafelügyelők, akik ügyesen kezelték a bunkósbotot vagy a nehéz, csomós kötelet, ott álltak mögöttük. Az úgynevezett kápók zömmel a bűnözők közül kerültek ki, börtöntöltelékek voltak, akik itt élet-halál urai lettek, és azt csinálták a kiszolgáltatottakkal, amit csak akartak. Heves gyűlöletet éreztem irántuk. Nem telt bele sok idő, és azt is láttam, hogyan verik őket; nem akartam elhinni, hogy az emberi életet ennyire meg lehet fosztani minden értékétől. Ezt még a sivatagban sem tapasztaltam. Itt még a golyót sem pazarolták arra, hogy véget vessenek valamelyik csíkos életének, megtette a csizmasarok és a bikacsök is.

A zsidó foglyokat szigorúan távol tartották tőlünk. Ha szóltak hozzánk, könnyen golyót kaphattak a fejükbe, vagy agyonverhették őket. Éjszakára visszatértünk a viszonylag kényelmes táborba, és őket is elhajtották, de hogy hova, arról mit sem tudtam.

A jókora gyárépület a vegyipari óriáscég, az IG Farben egysége volt, amely akkoriban elsősorban műgumit termelt Hitler hadserege számára, azonkívül üzemanyagot és metilalkoholt állított elő. A térség kelet–nyugati irányba mintegy két mérföld hosszúságban nyúlt el, a szélessége talán egy mérföld lehetett. A drótkerítéssel körülvett telepen, melynek alaprajza hatalmas hálót alkotott, számtalan különálló „Bau" vagy építési terület volt. A helyet egy óriási erőmű uralta négy magas kéményével. Mi Queen Marynek hívtuk a háromkéményes utasszállító hajó után. Úgy látszik, a névadó nem tudott számolni.

Mindenfelé tornyok és kémények meredeztek az égre, irdatlan méretű állványzatok és csövek hálózták be az épületeket, melyek között keskeny nyomtávú sínpár tette lehetővé az anyagok és eszközök szállítását. És ennek a szörnyű falanszternek nem akadt egyetlen szeglete sem, ahol ne tűntek

volna fel ezek a szerencsétlen teremtmények a mocskos, zebracsíkos rongyaikban. Sokan nemhogy terhet cipelni, de állni sem tudtak a gyengeségtől. Világosan láttam már, hogy ez nem egyszerű munkatábor. Itt az a cél, hogy halálra dolgoztassák ezeket az embereket.

Pokoli hely volt. Maga volt a pokol. Egy szál fű nem sok, annyi sem nőtt arrafelé, nem volt semmiféle növényzet, csak télen sár, nyáron meg por. A természet – a Nagy Építészről nem is beszélve – rég elhagyta azt a helyet. Soha egy pillangót, egyetlen madarat, de még egy méhet sem láttam arra repülni.

Arra is gyorsan rájöttem, hogy az őrök nem forszírozzák túlságosan a csoportok elkülönítését, mivel ez lelassította volna a munkát, márpedig nekik teljesíteni kellett a kirótt feladatot.

Hamarosan a zsidókkal együtt dolgoztunk. A munkában osztozhattunk velük, de a verésben és az életveszélyben nem. Minket nem azért hoztak ide, hogy megöljenek, mint őket. Ez nagy különbség volt. A nyugati szél émelyítő, édeskés bűzt sodort a távoli kémények felől.

Néhány napig együtt dolgoztam egyikükkel, ha jól emlékszem, a többiek Franznak hívták. Lassan már felismertem a tömegben. Aztán egyszer csak nem volt sehol. Megvártam, amíg a kápók másfelé néztek, és megkérdeztem egy férfit az ő *Kommandó*jából, hogy mi történt Franzcal. Válaszul mindkét kezével felfelé intett, és annyit mondott: „Felszállt a kéménybe."

Lehullt a hályog a szememről. Azokat, akik már nem bírták a munkát, megölték és elégették. A bűzt a távoli krematóriumok kéményei ontották. De nem értem be azzal, amit sikerült megtudnom.

Egyik alkalommal, amikor visszafelé meneteltünk az IG Farbenről, néhány brit fogoly összeszólalkozott a Wehrmacht-őrökkel, akiket itt *Posten*nek hívtak. A mi fiaink alaposan felhúzták őket, pfujoltak rájuk és gúnyolódva nevettek rajtuk. Mit tesz isten, én is ott voltam közöttük. Keletkezett egy kis perpatvar, a *Posten*-legények igyekeztek úrrá lenni a helyzeten, bosszúsan lökdöstek bennünket. A *Feldwebel* – az őrmester – parancsszavakat kiabált. Magas fickó volt, és egyből kiszúrt engem, mindvégig figyelt, és mihelyt kikeveredtem a csetepatéból, kitépte a puskát az egyik *Posten* kezéből, két kézzel magasra emelte és teljes erőből lesújtott a fejemre. De én jól láttam, mire készül, úgyhogy még idejében elhajoltam

az ütés elől. Nagy puffanás, törött csont reccsenése – a közvetlenül mögöttem álló német tiszt összeesett, a fejét oldalról érte az ütés, az arca felismerhetetlen volt. A kilencfontos puska tusa a halántékát találta el. Egyértelmű volt, hogy meghalt, vagy ha él is még, percei vannak hátra. Sorakoztunk, és felkészültünk a büntetésre. De a büntetés elmaradt. Soha többé nem láttam azt a *Feldwebel*t.

A táborunk túlságosan jó volt ahhoz, hogy sokáig élvezhessük. 1944 elején egy másik helyre vittek át bennünket, amely mindössze néhány yardnyira volt az IG Farben-telep déli szélétől. A csíkosok valahol tőlünk keletre táboroztak, mindenesetre elég közel ahhoz, hogy éjjelente tisztán halljuk a táborukból átszűrődő kiabálást, olykor puskaropogást is.

Új táborunk éppoly sivár, rosszul felszerelt és zsúfolt volt, mint az összes többi a közvetlenül megelőzőt kivéve. Télen jégcsapok csüngtek a barakk mennyezetéről, a melegebb hónapokban szúnyoghadak dongtak bennük. A kezdetleges latrina mindössze egy gödör fölé biggyesztett deszkából állt egy sor lyukkal, de ebből sem volt elég egy olyan méretű tábor számára, mint a mienk.

Úgy értesültünk, hogy az E715-ös táborban, ahogy nevezték, azelőtt orosz hadifoglyokat tartottak. A szóbeszéd szerint végül az SS lemészárolta őket, hogy helyet csináljanak nekünk: mindet beterelték egy kezdetleges alagútba, amelyet később légópincének használtunk, és mérges gázzal megfojtották őket. Nehéz volt eldönteni, mennyi igaz ebből, de azon a helyen minden elképzelhetőnek tűnt.

Ma már tudom, hogy a szovjet hadifoglyok a mérges gázokkal folytatott kísérletek első áldozatai voltak. 1941 szeptemberében százával ölték meg őket Zyklon B gázzal az auschwitzi főtábor pincéjében. A módszer tehát működött, de a tábor vezetői nem találták elég hatékonynak: ekkor építették a krematóriumokat és a gázkamrákat, amelyekbe a tetejükön lévő lyukakon át lehetett bedobni a gázkristályokat. Kilencszázan haltak meg a kísérletben. Az automatizált gyilkolás gépezete lassan működésbe lendült.

Az elgázosításról szóló hírek és a tény, hogy mindez éppen a mi táborunkban történt, csak növelték elkeseredésemet és egyúttal a bizonyosság vágyát. Az oroszokkal majdnem olyan rosszul bántak, mint a zsidókkal. Mi bizonyultunk a legszerencsésebbeknek: őreink többnyire a német hadsereg, a Wehrmacht soraiból kerültek ki, és kevésbé voltak

brutálisak, mint az SS-ek. Az Afrika Korps humanitásának itt persze nyoma sem mutatkozott.

Egy Mieser nevű német altiszt fordult meg a leggyakrabban az E715-ben. Ha valami probléma akadt, azonnal ott termett, hogy rendet tegyen, és sosem hiányzott a reggeli raportról sem.

Szándékosan izegtünk-mozogtunk, csak hogy megnehezítsük a dolgát. Végtére is nem a mi érdekünk volt, hogy megszámoljanak bennünket.

Mieser ránk ordított – „*Ruhig*!" –, hogy maradjunk csendben, mi meg utánoztuk, visszhangként ismételtük a szavait. Ahányszor csak megjelent, pfujoltunk, abcúgoltunk kíméletlenül, kórusban ismételtük, akármit mondott. Egy idő után úgy is hívtuk: Ruhig. Gyerekes dolog volt, de jót tett a lelkünknek. Ruhig egyébként készséges is tudott lenni, és bár sokan utálták, korántsem ő volt a legrosszabb.

A parancsnokot, a *Hauptman*t ritkán láttuk. Egy alkalommal támadt egy kis afférom vele. Munkából tértünk vissza éppen. Esős este volt, és én egy Phil Hagen nevű cockney srác mellett álldogáltam egy szögesdróttal elkerített térségen a tábor bejárata közelében. Az őrök keresni kezdtek bennünket. Eltelt némi idő, mire rájöttek, hogy Phil egy döglött baromfit rejteget a nadrágjában, egy csirkét vagy kacsát, már nem emlékszem, amit sikerült szereznie valahonnan. Tudni kell, hogy ha valakit szabálysértésen értek a foglyok közül, sosem csak az elkövetőt büntették meg, mindig többen viselték a következményeket. Üvöltözni kezdtek velünk, ám a fiúk olyan hangos pfujolásban törtek ki, hogy az őrök kénytelenek voltak egy sorozatot a levegőbe engedni, hogy helyreálljon a fegyelem.

Mivel ott álltam Phil mellett, engem is bezártak éjszakára a jéghideg büntetőcellába. Nemhogy enni, még vizet sem kaptunk. Másnap reggel a parancsnok elé vittek bennünket, ahol Phil azzal a mesével állt elő, hogy a baromfi megtámadta őt, és önvédelemből kellett megölnie. A tolmács dadogni kezdett, néhány pillanatra csend lett, majd a parancsnok harsány hahotában tört ki. A viharfelhők eloszlottak, és többé nem esett szó a dologról.

Két különös atrocitás történt még a mieink ellen, melyekről rengeteget suttogtak a táborban. Személyesen egyiknél sem voltam jelen, így a többiek beszámolójára hagyatkozom.

„Jock" Campbell éles eszű, talpraesett srác volt, és a tábori körülmények dacára általában jól végződtek az ügyei. De sajnos nem mindig. A történet úgy szól, hogy egyik este, amikor a menet már a visszatéréshez készülődött a táborba, Jock megpillantott egy női rabot, aki egy nehéz fémdobozt cipelt.

Jock kilépett a menetoszlopból, és odament, hogy segítsen. Persze visszaparancsolták. Nem engedelmeskedett, mire az őr beledöfte a bajonettjét; mint később kiderült, szerencsére a seb nem volt végzetes. Sokan azt állítják, egy Benno Franz nevű katona volt a tettes. Én nem láttam az esetet, úgyhogy nem tudhatom. De azt már a saját szememmel láttam, hogy Campbell a földön fekszik, és néhány társunk fölé hajol, amint elhaladunk mellette. Csúnya seb lehetett, de szerencsére nem nagyon mély; szinte biztos vagyok benne, hogy a srác felépült.

1944. február 23-án történt, hogy a brit Királyi Hadsereg hadtápegységének káplárja, szintén a Buna-Werke területén dolgozó hadifogoly, azt az utasítást kapta, hogy másszon fel a hetven láb magas állványra. Tél volt, az állványt jégpáncél borította. A káplár megtagadta a parancsot, mondván, hogy megfelelő lábbeli nélkül végzetes lenne felmászni. Ott helyben agyonlőtték. Reynolds volt a neve. Egyesek egy Rittler nevű tisztet vádoltak a tettel, mások úgy tudták, ezt is az a Benno Franz nevű katona követte el. Emlékszem, hogy aznap lövést hallottam a telepen, de nem tulajdonítottam neki különösebb jelentőséget, hiszen eléggé megszokott hang volt. A hasonló történetek egy időre elvették a jókedvünket.

Az E715 néhány foglya a fejébe vette, hogy valamilyen kreatív tevékenységgel kellene kitöltenünk a rendelkezésünkre álló kevéske szabadidőt. Színielőadásokat tartottak a barakkban, hogy lelket öntsenek a csüggedőkbe, és bebizonyítsák, hogy ellenségeink a lelkünket nem győzhetik le. Néhány lángelme elkészítette Sweeney Todd történetének dramatizált változatát, mintha éppen a démoni borbély hiányzott volna a boldogságunkhoz.

Lehet, hogy valaki a saját helyzetünk allegóriáját látta meg a történetben. Bennem leginkább az maradt meg, hogy a német felügyelők azonnal lecsaptak ránk, és tudni akarták, hogy min mesterkedünk. Egyéb kétes értékű produkciókra is sor került, de ez engem végképp hidegen

hagyott. Bármennyi kegyetlenséget láttunk is, eszem ágában sem volt elterelni a figyelmemet róluk.

Persze amikor a futballra került sor, egészen máshogy álltam a dologhoz, ahogy sok más srác is. Mi is csak emberek voltunk! Atlétatrikókat, rövidnadrágokat kaptunk, és a srácok arról kezdtek ábrándozni, hogy nemzetközi bajnokságot rendezünk. A csapatok a következők lettek volna: Anglia, Skócia, Wales és Dél-Afrika, de nem volt elegendő ember ahhoz, hogy kiteljen valamennyi csapat. Burt Cook volt az egyetlen dél-afrikai fogoly, aki focizni is tudott. Szóval a csapatoknak inkább csak a nevük volt meg. Két meccsre beálltam a dél-afrikai csapatba jobbösszekötőnek, és a döntőben rúgtam egy gólt. Nyertünk.

A meccseket a tábor bejáratától keletre fekvő mezőn játszottuk. Az őrök felállítottak ott néhány gépfegyvert arra az esetre, ha netán túlságosan elevenek lennénk. Doug Bond állt be az angol csapat kapujába: akkor még nem ismertem, de évekkel később jó barátok lettünk. Feltámadt bennünk a régi játékszenvedély, és be kell vallanom, én bizony rettenetesen élveztem.

Ma már látom, milyen naivak voltunk. A meccs után felsorakoztunk a csapatfotóhoz: mosolyogva, vidám tekintettel néztünk a lencsébe. Szinte biztos vagyok benne, hogy egy jól átgondolt propaganda-hadjárat kellékei voltunk. A fényképész civil volt, ha jól emlékszem, és később meg is kaptuk a képet. Nagyjából ugyanebben az időben új egyenruhákat is osztottak: nem voltak éppen vadonatújak, mindenesetre a réginél jobban néztek ki. Sokan abban is lefényképeztették magukat.

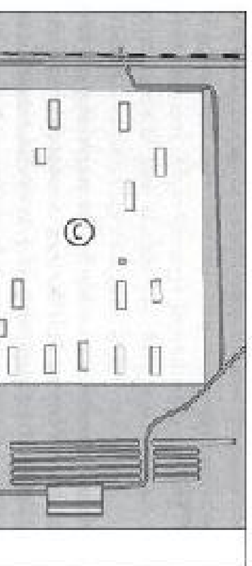
Mindez persze a németek malmára hajtotta a vizet. A Wehrmacht ezzel is bizonyíthatta, hogy megkülönböztetett bánásmódban részesítenek bennünket, hogy egészen másként bánnak velünk, mint az SS a zsidókkal. Nincs kétségem afelől, hogy a képek nagy segítséget jelentettek a parancsnokoknak a Vöröskereszt ellenőreinek meggyőzésében. Egyébként azokat elég könnyű volt bepalizni. Később olvastam a táborunk körülményeit taglaló jelentésüket. Édeskevés közük volt a valósághoz.

Például azt írták, hogy bármikor futballozhattunk, csak a megfelelő őrizetet kellett megszervezni. Ez teljes sületlenség, amiként az is, hogy a munka nem volt nehéz, és hogy a foglyok nem panaszkodtak miatta.

Azt írták, hogy meleg folyó víz volt a táborban, sőt, hogy a foglyokat teniszezni látták. Igaz, az is benne állt a jelentésben, hogy a latrinák száma

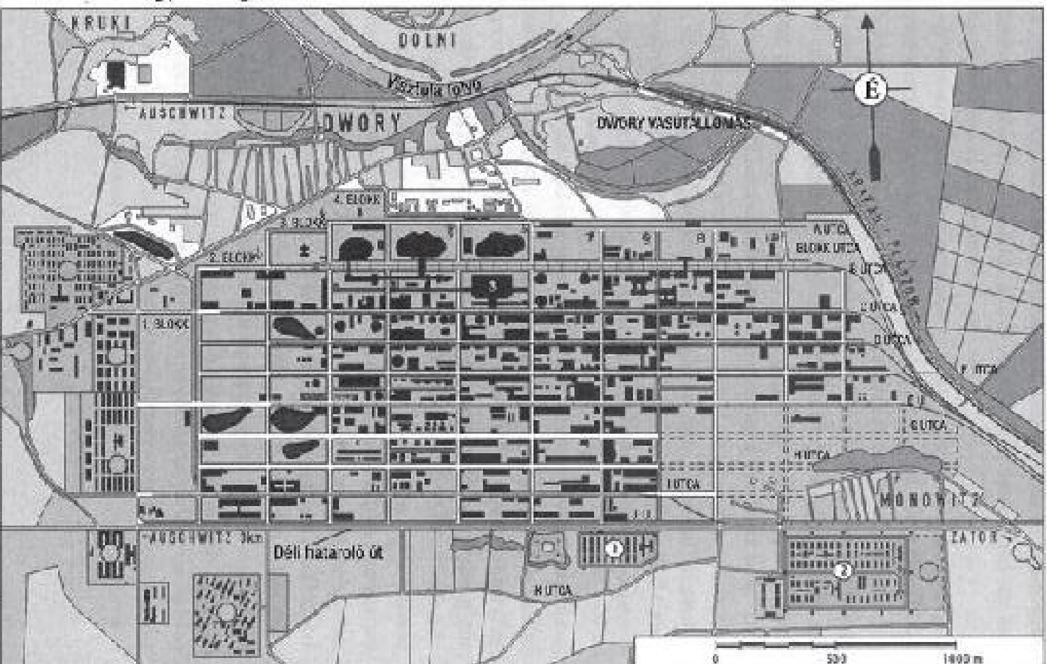
nem elegendő, és hogy az ivóvíz fogyasztásra alkalmatlan; ezt egyébként még a németek is elismerték.

Nem volt valami otthonos hely, annyi szent. Az ember sosem bízhatott meg senkiben. Mindenki tudta, hogy besúgók vannak köztünk, „görények", ahogy mi hívtuk őket. Akadt egy srác, Millernek hívták, ma is jól emlékszem rá. Nagy dumás volt. Egyedül érkezett a lambsdorfi táborból. Azt mondta, hogy a Green Howardsban szolgált, amely az egyik legkisebb ezred volt. Azonnal gyanút keltett. A háborús szolgálataival meg az ezreddel kapcsolatos beszámolói sehogy sem stimmeltek, úgyhogy az emberek suttogni kezdtek. Néhányan szaglásztak utána, és arra jutottak, hogy Miller görény, akit azért tettek a táborba, hogy információkat gyűjtsön rólunk. Végül a latrinában végezte: valakik berángatták oda, megölték és beledobták a holttestét a gödörbe. Én nem voltam benne, de el tudom képzelni, hogy így történt. Akadt a foglyok között néhány alak, akiktől kitelt az ilyesmi. A németek sosem adtak magyarázatot az eltűnésére.

A Az SS barakkjai
B Az *Appelplatz* (gyülekezőtér)
C A tábor tervezett bővítése, nem valósult meg
D A betegek elkülönítő barakkjai, halottasház
E Büntetőbunker
F A foglyok konyhája
G A rabzenekar helye
H Bordélyház, Denis *Frauenhaus* néven említi
I Ruharaktár
J Kovácsműhely
K Raktár
L Tábori kantin/ Rabzenekar

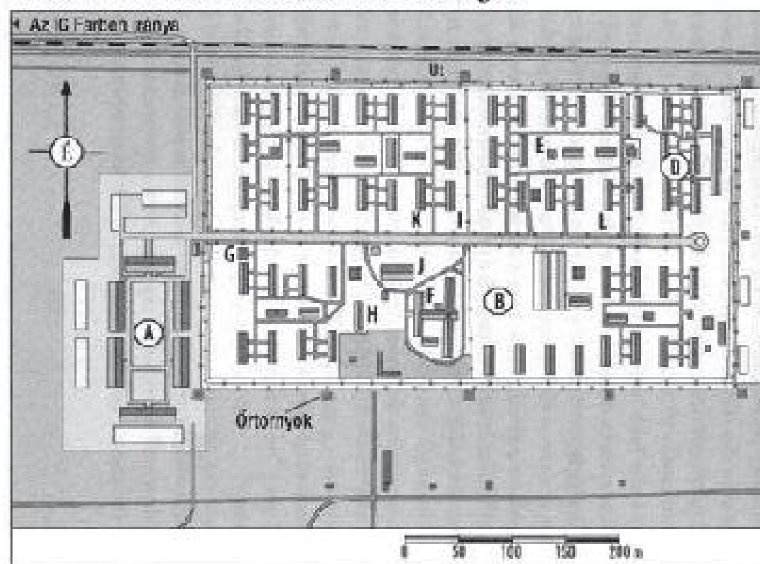
Az IG Farben gyártelep, Buna-Monowitz 1944-ben

Az auschwitzi nagy tábor és Auschwitz-Birkenau iránya ↓

1. Az E715 jelzésű hadifogolytábor
2. Auschwitz III., Monowitz
3. A „Queen Mary"

Auschwitz III., Buna Monowitz 1944 végén

10. fejezet

Napi tizenegy órát dolgoztunk. A háborús filmeket, amelyekben krikettpulóveres férfiak illegetik magukat, tornáznak meg kertészkednek, alagutakat ásnak a szökéshez, pipáznak és cikizik a németeket – szóval az ilyesmit nyugodtan el lehet felejteni. Lehet, hogy a tisztek táborában ilyen volt az élet, de nekünk, az „egyéb rangúaknak" nehéz fizikai munkát kellett végeznünk, bár közel sem olyan nehezet, mint a csíkosoknak.

Láttam, hogyan gyilkolják meg a zsidókat a gyártelepen. Voltak, akiket agyonvertek vagy halálra rugdostak, mások összeestek az éhségtől és a kimerültségtől, és sosem keltek fel többé. Tudtam, hogy ugyanígy megy ez a tábor valamennyi részlegében. Egyesek talán némi haladékot nyertek, de mindenki nagyjából ugyanarra a sorsra számíthatott. Az étel, amit kaptak, nem volt elég az életben maradáshoz. Dél körül hozták azt a borzalmas káposztalevest. A mi gyomrunk alig vette be, pedig a mi levesünk jóval táplálóbb volt, mint a zsidó foglyoké. Az jóformán nem volt más, mint büdös víz. Néha sikerült manipulálnunk egy kicsit a számokkal, hogy a mi *Kommandó*nknak több levest hozzanak, mint amennyi járt volna. Közvetlenül nem adhattuk oda a zsidóknak, általában letettük valahova, ahonnan később elvihették. Ha az őrök vagy a kápók észrevették, hogy a mi levesünket eszik, agyba-főbe verték őket.

A Buna-Werkében kiszívták az utolsó csepp erőt is az emberekből, és ha már nem tudták dolgoztatni, a halálba küldték őket. Akkor még nem ismertem a táborok neveit, ma már tudom, hogy nyugat felé mentek, az eredeti, téglából épített tábor, Auschwitz I., vagy az új, fából épült Auschwitz-Birkenau irányába. Ott aztán előbb-utóbb a gázkamrában végezték, sokan rögtön a megérkezésük után. Az SS és az IG Farben igazgatósága állt az egész mögött. Az én haragom akkoriban a kápók, a börtönőrök ellen irányult. Sátáni alakok voltak: sokan a köztörvényes bűnözőket jelölő zöld háromszöget viselték a ruhájukon. Az ő túlélésük azon múlt, hogy képesek-e kordában tartani a foglyokat. Ha elvesztették privilegizált helyzetüket, nem sokáig maradtak életben: kevés barátjuk akadt a táborban.

Sokszor a „humanitás teljes hiányát" emlegetik Auschwitzcal kapcsolatban, de ezek a szörnyetegek nem inhumánusak voltak, hanem

bestiálisak. A szeretet és a gyűlölet fogalma érvényét vesztette. Minden brutális gyilkosság, amit végig kellett néznem, és ami ellen nem tehettem semmit, engem alázott meg. Mérhetetlen gonoszság vett körül.

A zsidó foglyok számára mindennek felbecsülhetetlen értéke volt, amit le lehetett nyelni vagy el lehetett cserélni, mert az élet meghosszabbítását jelentette. Ha nem tudtak nap mint nap szert tenni egy kis kalóriapótlékra, végük volt. Ezen múlott az életük.

Hozzájuk képest mi kiváltságosok voltunk, de valóban csak hozzájuk képest. Kiharcoltunk magunknak egy-egy vasárnapi pihenőnapot, és olykor egy-egy apró engedményt. Ám ehhez előbb meg kellett vívnom a magam csörtéjét az IG Farben egyik részlegvezetőjével.

A nyelvtudás hiánya vagy hiányosságai az olyan helyeken, mint Auschwitz, halálos veszedelmet rejthettek. Egyszer azt találtam mondani a telepen az egyik részlegvezetőnek, hogy „*Schwindler*". A szemébe mondtam, mert hét napon át dolgoztatott bennünket pihenés nélkül. Valósággal őrjöngött. Amikor hívta az őröket és elvitetett, már tudtam, hogy rossz szót használtam.

Tolmácsot hívtak, hogy segítsen tisztázni a félreértést, egy skót katonát, aki jobban beszélt németül, mint én. Azzal érvelt, hogy a *swindler* az angolban csak enyhe rosszallást fejez ki, olyasmit, mint a „zsivány vagy a „csibész. A németben nyilván sokkal súlyosabb kritikát jelenthet. Voltaképpen a „*Schwindler*" igen enyhe kifejezés volt ahhoz képest, amit valójában gondoltam róla, de ez az érvelés végre lehűtötte a kedélyeket. Ezt is megúsztam.

Általában nehéz volt a meló, és dühösek voltunk, hogy verejtékes munkánkkal a németek háborús törekvéseit segítjük elő. Panaszt tettünk amiatt, hogy a munka nem felel meg a genfi egyezménybe foglalt kritériumoknak. Nagy meglepetésünkre a panaszunkat továbbították, és hamarosan behívattak bennünket az IG Farben irodájába. Négy másik társammal együtt engem bíztak meg, hogy adjam elő az ügyünket. Csodálkoztam, hogy egyáltalán hajlandók meghallgatni, de amikor bekísértek bennünket az irodába, és láttam, hogy egy magas rangú tiszt fog elnökölni a meghallgatáson, tudtam, hogy ennek sem lesz jó vége.

A tiszt végighallgatta a panaszunkat, aztán elővette a Luger pisztolyát a tokjából, odacsapta az asztalra, és így szólt:

– Ez az én genfi egyezményem! Azt fogják tenni, amit mondok.

Egyszóval nem mentünk semmire, de elhatároztuk, hogy ezentúl mindent megteszünk azért, hogy megakadályozzuk, ami itt folyik.

Gyakran kaptam olyan parancsot, hogy vigyek el ezt-azt az egyik német mérnök irodájába. A tiszt puhakalapot és magas szárú csizmát vagy lábszárvédőt viselt a telepen. Elég bőbeszédűnek mutatkozott, és engem láthatóan kedvelt. Társaimmal hosszasan tervezgettük, hogy miként szabotáljuk el a németek javára végzendő munkát, és új összeköttetésem nagyszerű lehetőségeket rejtegetett. Az irodán ismertem meg a fiatal ukrán lányt, Paulinát. Miután Németország megtámadta a Szovjetuniót, sok ukrán nővel együtt őt is ide hurcolták, és kényszerítették, hogy a náciknak dolgozzon. Az irodai munkások azonban jóval nagyobb szabadságot élveztek, mint a zsidó rabok. Nem kellett csíkos rabruhát viselniük, és nem kifejezetten azért voltak ott, hogy kiirtsák őket, bár így is épp elég veszélynek voltak kitéve. Rendkívüli bátorság kellett hozzá, hogy segítsenek nekünk, márpedig Paulina sokat segített. Fiatal volt, széles arcú, hullámos, szőke hajú nő, valahonnan a Fekete-tenger mellől származott. Bizalmasan figyelmeztetett bennünket, mielőtt gépeket vagy alapanyagot szállítottak a gyárba, így volt időnk előkészíteni a szabotázsakciót.

Ha a mérnök irodájában túlságosan bonyolult lett volna találkozni, a kazánházban randevúztunk. A fűtő szintén kényszermunkás volt, őt is beavattuk. Tudta, hogy mire készülünk, ennek ellenére sokat ugratott bennünket; összefűzte az ujjait, miközben titokzatoskodva azt suttogta: „*Amour, amour...*"

Kicsavarozott egy hullámlemez lapot a kazán mögötti szerkezetből, hogy ha az SS be találna jönni, miközben beszélünk, az egyikünk el tudjon menekülni az épület hátsó részén át. Erre szerencsére sose került sor.

A Paulinától szerzett információk létfontosságúak voltak. Elcseréltük a feliratokat a vasúti kocsikon, remélve, hogy akkor nem érnek el a céljukhoz. Homokot dugtunk a csapágyakba, hogy tönkretegyük őket. Kicsavartuk a ventilátorok lapátjait, amelyek vibrálni kezdtek, és lassan az egész gépezetet megrongálták. Éles köveket helyeztünk az árokba fektetett elektromos vezetékek alá, remélve, hogy elvágja őket, és megszűnik az áramellátás. Amikor egy nagy gáztartály megszegecselésére vezényeltek ki bennünket, rávizeltünk a szegecsfejre, amely így fényesen csillogott, mintha

új volna, de idővel könnyen kilazult és szivárgást okozott. Belopakodtam az építésvezető udvarába, megkerestem az autogénhegesztőhöz használt oxigénpalackot, franciakulccsal kinyitottam a szelepeket, és kiengedtem a gázt. Az acetilén szagát lehetett érezni, de az oxigénét nem. Íme, a tökéletes bűntény. A sivatag óta először vettem hasznát a mérnöki leleményemnek. Boldoggá tett, hogy használhatom.

De Paulina sokkal többet tett annál, hogy informált bennünket. Néhányszor még főtt ételt is szerzett nekünk, sőt, tányéron hozta! Nem tudom, honnan szerezte, de fantasztikusan ízlett. Kedvelt engem, annyi bizonyos. Nem volt köztünk semmi, de amikor elváltunk, kaptam tőle egy fényképet, amelyet mindvégig megőriztem. Az egyenruhámban hordtam, és sikerült hazavinnem. Ma is megvan. Egy olcsó pecsétgyűrűt is adott, az FD betűk voltak belevésve, és az 1943-as dátum. Ezen a helyen még az ilyen olcsó ajándékok is ritkaságszámba mentek, és rendkívüli szimbolikus értékkel bírtak. A gyűrűt egészen a hazatérésemig hordtam.

A szabotázsakciók többségét egész biztosan nem tudtuk volna az ő segítsége nélkül végrehajtani. Egytől egyig késleltetett akciók voltak, mert a gyors következményekkel járó akciókat sokkal könnyebb lefülelni, és akkor mindannyian bajba kerülünk.

A kaucsukgyár építését 1941-ben kezdték meg. Heinrich Himmler, az SS-Reichsführer ezer rabszolgát ígért az IG Farbennek az építkezéshez. Végül egyetlenegy kaucsukszállítmány sem hagyta el a gyárat: szívesen gondolok arra, hogy ebben talán nekünk is volt némi szerepünk.

Mindenütt embertelenséget tapasztaltunk. Egyik nap éppen a kantin épületén néztem valamit, amikor megláttam, hogy egy zsidó rab kotorászik a szemetesben: nyilván ennivalót vagy elcserélhető holmit keresett, fonnyadt zöldséget, cigarettacsikket vagy egy darab drótot. Lassan mozgott, az éhség és kimerültség eltompította az érzékszerveit, láthatóan egyedül az járt a fejében, hogy vagy talál valamit, vagy egy lépéssel közelebb jut a halálhoz.

Nem maradt idő, hogy figyelmeztessem, ő pedig nem vette észre az egyenruhás női kápót – akikből egyébként elég kevés volt a telepen –, csak amikor már közvetlenül ott állt mögötte. A nő egyetlen ütéssel a földre terítette a rabot, majd szétvetett lábakkal ráállt a mellkasára. Bőrkesztyűs

kezével felkapott egy éles követ, a feje fölé emelte és szétzúzta vele a férfi koponyáját.

Azért nem ez volt az egyetlen női kápó. Valaki egyszer felhívta a figyelmemet az egyikre: jól szabott egyenruha volt rajta, éppen átvágott a telepen. Kegyetlen arckifejezése eltorzította fiatal arcát. Azt mondták, ő Irma Grese, a birkenaui haláltábor hírhedt női őre. Szadista rémtettei miatt 1945 decemberében kivégezték.

Az SS-ek között idősek és hadirokkantak is akadtak, de nem tudtam sajnálni őket. Ez itt nem az Afrika Korps volt. Látniuk kellett, mi folyik Auschwitzban. Nem is lehetett azt eltitkolni.

Egyszer – odakint dolgoztam a telepen – odajött hozzám az egyik SS. Mélyen ülő szeme volt, a karja sérültnek látszott. Megállt mellettem, és anélkül, hogy rám nézett volna, beszélni kezdett, mintha ott se lennék. Géppuskás lövész volt a keleti fronton. Elmesélte, hogy milyen volt, amikor az oroszok megtámadták őket. Amint ott állt, láthatóan újra átélte az egészet.

Elmesélte, hogy az állandó tüzelés okozta hőtől elgörbült a gépfegyver csöve. Használhatatlanná vált. Az oroszokat képtelenség volt megállítani. Az én emberem megsebesült, és nyilvánvalóan kicsit meg is hibbant a sokktól. Nem szóltam semmit. Mit is mondhattam volna? Hogy sajnálom?

A monológ végére érve fogta magát, és szó nélkül otthagyott. Szó szerint levegőnek nézett.

Emlékszem, egy ízben egy húsz év körüli, szőke, üde arcú német fiú mellé voltam beosztva. Fémcsöveket szereltünk, én tartottam a csövet, ő hegesztette a peremüket. Civil munkásként dolgozott a telepen. Alig tudtunk róluk valamit, de az a srác valamiért érdekelt. Próbáltam megtalálni vele a hangot, hiszen nagyjából egykorúak voltunk. A zenéről is beszélgettünk, arról kérdezgettem például, hogy a nácik miért utálják annyira a dzsesszt. Gondoltam, ha sikerül kicsit oldani a gyanakvását, mesél majd a múltjáról, és megtudhatok valamit, aminek még hasznát vehetem. De a gyűlölet már megmérgezte a lelkét. Arról beszélt, hogy a zsidók tönkretették a hazáját. Egyszer csak váratlanul abbahagyta, és rázendített egy dalra:

Küss mich, bitte bitte küss mich,

Eh' die letzte Bahn kommt,

Küss mich ohne Pause

(Csókolj meg, ó csókolj, csókolj,

míg meg nem jön az utolsó vonat,

csókolj, ne hagyd abba)

Különös volt ezt az ártatlan dalocskát hallani azon a rémes helyen, de a fiút láthatóan nem zavarták a körülmények. Elhallgatott, és hegesztett tovább.

Sok kiváló ember akadt a foglyok között, de közülük is kitűnt számomra egy Victor Perez nevű szefárd zsidó. Francia-Tunéziában született, fénykorában légsúlyú ökölvívó-világbajnok volt, de 1943-ban Párizsban letartóztatták. Sportrajongó kamaszként lelkesedtem érte, a „Young" Perez néven ismertem meg. Nagy-Britanniában is vívott meccset a harmincas évek elején. Csak egyszer beszéltem vele az IG Farbenben, akkor is nagyon röviden. Mikor megemlítettem, hogy láttam a nagy bunyóját Johnny King ellen Manchesterben, kicsit gondolkodnia kellett, de aztán eszébe jutott a dolog. Akkor már csak árnyéka volt annak a jóképű fiatal sportolónak, akinek a fotókon láttam. Évekkel később megtudtam, arra kényszerítették, hogy bokszoljon az *Appelplatz*on – az Auschwitz III. gyülekezőterén –, az SS-ek meg fogadásokat kötöttek rá. Végül 1945 januárjában egy SS-katona agyonlőtte.

A mi kis szabotázsakcióink egy idő után már nem elégítettek ki. A földet, amelyen nap mint nap jártunk, ártatlanok vére szennyezte be. Az a borzalmas szag folyton ott terjengett a tábor felett. Egyre több kérdés fogalmazódott meg bennem.

Egy idő után valamennyire hozzászokott az ember a brutalitáshoz azon a helyen. Muszáj volt, ha életben akartunk maradni. Minden auschwitzi fogolynak megvolt a maga szenvedéstörténete, de a személyes sorsok elvesztek a tömegben. Mégis, ketten is voltak, akik számomra kiváltak a sokaságból. Ezrek kollektív szenvedése testesült meg az ő alakjukban. Két zsidó rab, Hans és Ernst sorsa különösen mélyen érintett, mindkettőjüké különböző okokból.

Hansot akkor ismertem meg, amikor egy téglaépület földszintjén dolgoztam. Az épület lassan kezdett alakot ölteni: az égbolt még benézett a

tetején, ám a folyosón már megkezdték a vezetékek lerakását. Éppen egyedül voltam a folyosón, de bármelyik pillanatban felbukkanhatott valamelyik őr.

Hogy mit csináltam ott? Volt ott egy cső, már berakták a helyére, csak arra várt, hogy a hegesztők összeillesszék a többivel; nos, én erre a csőre krétával felfirkáltam egy matematikai egyenletet. Megszűnt körülöttem a világ, teljesen megfeledkeztem arról, hogy hol vagyok. Hiábavaló időtöltés volt, de valahogy jólesett látnom valamit, ami maga a bizonyosság: mintha az egykori, háború előtti énemre emlékeztetett volna. Erőltettem az agyamat, hogy eszembe jusson a képlet, Hérón képlete a háromszög területének kiszámítására:

$$T=\sqrt{s(s-a)(s-b)(s-c)}$$

Ott álltam krétával a kezemben a félig kész folyosón, a náci gyilkológépezet közvetlen közelében, és a csőre írt krétajeleket bámultam.

Hans kihasználta az alkalmat, hogy egyedül vagyok. Egyenesen odajött hozzám, és megkérdezte, nincs-e véletlenül cigim. Aztán meglátta, mit firkáltam a krétával. Németül beszélt. Csak annyit mondott: „Tudom ám, mi ez." *(„Ich weiss was das ist.")* Az élelemért való mindennapi tülekedés és élethalálharc egy pillanatra a semmibe tűnt. Ott álltunk mi ketten, bámultuk a képletet, és néhány szívdobbanásnyi ideig úgy éreztem, hogy az emberi bölcsesség évszázadaival kerültünk kapcsolatba, a normalitás világával, amit nyomtalanul elsöpörtek.

Hans hollandiai zsidó volt, keskeny arcán élesen kiugró arccsontokkal. Rögtön láttam, hogy értelmes, tanult ember. Később megtudtam, hogy a családjának áruháza volt a háború előtt Amszterdamban, de ez minden, amit tudtam róla. Abban sem lehettem biztos, hogy valóban Hansnak hívják, én mindenesetre így szólítottam. Veszélyes lehetett, ha az ember tudja valakinek a valódi nevét. Ha kínvallatásra kerül sor, előbb-utóbb biztosan sikerül kiszedni az emberből a neveket, az pedig golyót jelent az illetőnek. Jómagam mindig Gingerként mutatkoztam be.

Csak ekkor kaptam észbe, hogy mekkora veszélyt vállalt, amikor szóba állt velem: gyorsan elküldtem onnan. Ha meglátják, hogy beszélget, neki vége. Egy pillanat alatt eltűnt, de az eset mély benyomást tett rám, és attól kezdve kerestem az alkalmat, hogy szót válthassunk.

Ez a találkozás volt a kezdete a legvakmerőbb kalandnak, amelyben valaha részem volt. De addig még történt egy s más, ami szintén balul üthetett volna ki. Hans távozása után az arra járó őr meglátta az összefirkált csövet. Azonnal riadót fújt. Egész egyenruhás különítmény jelent meg, csendben körülállták a csövet, zavartan bámulva a titokzatos krétajeleket. Aztán már vittek is lefelé, a földszinten lévő kis üvegkalitkába, kihallgatásra.

Csak két SS-tiszt volt jelen, és ők meg voltak győződve arról, hogy a firkám nem lehet más, csakis kódolt üzenet, csak az a kérdés, hogy mit jelent és kinek szól.

– Ez nem kód, hanem egyenlet – magyaráztam. – Mint a Pitagoraszé, csak másról szól... Egy geometriai tétel...

Tudtam, hogy ezt nem lesz könnyű megértetni velük. Láttam rajtuk, hogy nem győztem meg őket.

– Ezzel lehet kiszámolni a háromszög területét – folytattam. Ott álltam, és Hérónról meg Pitagoraszról tartottam előadást az SS-eknek. Az ő tört angolságukkal és az én kezdetleges némettudásommal nem mentünk sokra. Számukra tökéletesen értelmetlen volt az egész. Szó ami szó, sok furcsa dolgot műveltem.

Hideg nap volt, amikor megismertem a másik foglyot, aki kitörölhetetlen nyomot hagyott az életemben. A hátam sajgott a megerőltetéstől; megint hegesztésre váró csöveket kellett cipelnünk az épülő víztisztító helyszínére. A létesítmény építési munkálatai gyakorlatilag befejeződtek, most a munka nagyobbik része, a felszerelések telepítése és üzembe helyezése volt soron.

Én nemigen dohányoztam akkoriban, de a cigaretta univerzális fizetőeszköz volt Auschwitzban. Nem túlzás azt mondani, hogy emberéletet lehetett vásárolni rajta, és még nagyon sok mindent.

Az építkezés felügyeletével megbízott német mérnökök szemlét tartottak a helyszínen, hogy lássák, hogyan halad a munka. Körüljárták a terepet, hol kiteregették, hol meg összehajtogatták a tervrajzokat, jegyzeteltek, megvitatták egymással a látottakat.

Amikor a közelembe értek, bedobtam az egyik trükkömet: olyan közel húzódtam hozzájuk, amennyire csak tudtam, rágyújtottam, a füstöt meg

belefújtam az arcukba. Nemigen tetszett nekik. A többiek gyakran követték a példámat. Persze azért óvatosnak kellett lennünk, nehogy kilógjon a lóláb. Úgy csináltuk, hogy ne legyen nyilvánvaló a szándék, de azért eljusson hozzájuk az „üzenet".

A dohányzás arra is alkalmat adott, hogy cigarettát szerezzünk a zsidó raboknak, mégpedig feltűnés nélkül. Szégyenkeztem, hogy a mocsokban kell kotorászniuk az eldobott csikk után, de még ezzel is jót tett velük az ember. A cigarettacsikk is kelendő csereeszköz volt.

Egy pillanatra felnéztem a munkából, a hegesztőpisztoly fényes szikrái még ott repkedtek körülöttem. A tekintetem összeakadt egy fiatal férfiéval, aki engem nézett. Gondolom, azt leste, eldobom-e a csikket. A feje kopaszra nyírva, ahogy a többieké is, de volt rajta valami különleges. Más volt az arckifejezése, mint a többieké, nem az a halotti közöny ült rajta, mint a legtöbb zsidó fogolyén. Attól tartottam, hamarosan az ő arca is azt tükrözi majd, amit a társaié. Végül mind egyformák lettek. Jól emlékszem, hogy az új transzporttal érkező magyar zsidók között erős, tagbaszakadt férfiakat láttam. Négy hónap múlva mindegyik csont és bőr volt, sokan nem is éltek már addigra.

A fiú húsz év körüli lehetett, és mint mondtam, valahogy másnak tűnt, mint a többiek. Rögtön észrevettem, hogy a csíkos rabruhája vastagabb anyagból készült, nem annyira elnyűtt, és talán tisztább is, mint a többieké. Ez eleinte óvatosságra intett. Talán ő is a kiváltságosok egyike, akiket itt *Prominenté*nek neveztek, és gyakran kétes úton emelkedtek feljebb a tábori ranglétrán. Nem ezt néztem ki a srácból, de nem lehettem biztos a dolgomban.

– Mi a neved? – kérdeztem.

– Ernst – felelte. – Hát a tied?

A modora valahogy legyőzte a gyanakvásomat. Volt benne valami megnyerő.

– Szólíts Gingernek – feleltem. Adtam neki egy cigarettát, aztán ki-ki ment a maga dolga után. Ennyi volt az egész.

Néhány nap múlva újra találkoztunk. Megint szót váltottunk, de úgy, hogy közben elnéztünk egymás mellett. Így kevésbé volt veszélyes. Elég nehezen ment neki az angol, de amit végül elmondott, egy csapásra elsöpört

bennem minden gyanakvást. Valahogy úgy hangzott, hogy „én nővér Angliában..."

Felkaptam a fejem. Jól értettem? A nővére Angliában él? Meglepetten pillantottam rá. Kimerültnek látszott, de korántsem tűnt olyan elcsigázottnak, mint a többiek. Angol–német keveréknyelven elmagyarázta, hogy a nővérének, Susannénak 1939-ben sikerült elmenekülnie Angliába az utolsó pillanatban, amikor még el lehetett hagyni Németországot. Birminghambe ment. Az ismerős városnév, amely ennek a szegény ördögnek a szájából hangzott el, egészen felvillanyozott. Hirtelen eltűnt a bennünket elválasztó távolság. Nem tartom magam érzelgős embernek, de akkor ráébredtem, milyen mélyen el kellett temetnem magamban a múltat, hogy életben maradhassak. Szóval a nővére biztonságban él Birminghamben, ő pedig itt fő ebben a pokoli katlanban.

– Megvan a címe? – kérdeztem. Igen, mondta, de fejből nem tudja. Gyanítottam, hogy először tájékozódni akar felőlem, mielőtt rám bízná magát. Meglátta a lehetőséget bennem, és okosan akarta kihasználni. Várnom kellett.

Mire legközelebb találkoztunk, már kívülről tudta a nővére címét: Birmingham, Tixall Road 7. Egy pillanat alatt megjegyeztem. Megígértem, hogy megpróbálok írni neki. Ez az egyszerű ígéret volt a titok, amelyet majdnem hét évtizeden át őrizgettem.

Sosem felejtem el az arcát: intelligencia sugárzott róla, és egy cseppnyi huncutság. A néhány hónap során, amíg ismertem, egyszer sem láttam, hogy verték volna, de tudtam, hogy előbb-utóbb az is bekövetkezik. A verés sérülést jelent, a sérülés pedig elkerülhetetlenül legyengüléshez vezet.

A táborba menet azon törtem a fejem, hogy vajon milyen módon léphetnék kapcsolatba a nővérével. Lehet, hogy nem is olvas angolul. Végül elhatároztam, hogy anyámon keresztül üzenek neki, aki remélhetőleg meg tudja majd fejteni homályos üzeneteimet.

Tollat ragadtam, és megírtam anyámnak, hogy vegye fel a kapcsolatot Susannéval, és mondja meg neki, hogy találkoztam a fivérével a brit táborban. Azt írtam, hogy Ernst a brit hadsereg katonájaként került ide, és azért nem tud írni, mert megsebesült a keze, de egyébként jól van. Persze szemenszedett hazugság volt az egész. Ha jól emlékszem, még egy nem létező ezredet is kreáltam neki. Anyámon keresztül tudattam Susannéval,

hogy egyetlen módon segíthet rajta, ha cigarettát küld neki, amennyit csak tud. Én leszek az összekötő, apránként fogom eljuttatni hozzá a szállítmányt. Tudtam, hogy a dolog nem fog menni egyik napról a másikra, de ha az üzenetemet sikerül célba juttatni, Susanne legalább tudni fogja, hogy Ernst él. Ez megért egy próbálkozást.

Anyámnak általában azzal a titkosírással írtam, amit még a nővéremmel találtunk ki gyerekkorunkban, de ezt a levelet angolul vetettem papírra. Teletűzdeltem a farmunkra vonatkozó megjegyzésekkel, még a marháinkat is megemlítettem, amelyeket a vágóhídra vittünk. Úgy fogalmaztam meg, hogy ha három felügyelő kezén megy keresztül, akkor se akadjon fenn a rostán. Bibliai utalásokat és Mózes-idézeteket is beiktattam. Elég ügyetlen dolog volt, de nem akadt jobb ötletem.

A „zsidó szót a „Viktória királynő miniszterelnöke kifejezéssel helyettesítettem, akit tudvalevőleg Disraelinek hívtak, vagy Epping Townt emlegettem, ahol sok zsidó élt, és ezt anyám is tudta. Azt hiszem, minden képzelőerejét latba kellett vetnie, hogy valami értelmet hámozzon ki mindebből, de mint később kiderült, sikerült megértetnem vele a lényeget.

Azt akartam, hogy a világ tudja, mi folyik Auschwitzban. Anyámnak azt sugalltam, hogy az információt közölje a hadügyminisztériummal. Persze ezt sem mondhattam ki nyíltan, ehelyett egy olyan ismerősünkre hivatkoztam, aki 1939 előtt a hadügyminisztériumban dolgozott. Ez a férfi Ongarben élt, és egyetemista koromban gyakran utaztunk együtt vonaton Londonba. Amilyen nyíltan csak mertem, arra biztattam anyámat, hogy vegye fel a kapcsolatot ezzel az emberrel. Anyám végül más utat választott: írt két levelet a hadügyminisztériumba. Meglehetősen általános információkat tartalmaztak, és nem tudom, hogyan fogalmazta meg őket. Nem igazán volt otthon az ilyesmiben, de megtett minden tőle telhetőt.

Fogalmam sem volt arról, hogy a külvilág mit tud a haláltáborokról. 1939 óta katonáskodtam, és a sivatagba nem sok hír jutott el hozzánk. A fogságba még annál is kevesebb. Ma azt gondolom, hogy a szövetségesek addigra már sokat tudtak a lágerekről.

Azért néhány információ hozzánk is eljutott. Az E715 tábor egyik lakója összeeszkábált egy rádiót. Én sosem láttam, azt mondták, egyszerű, kristálydetektoros készülék volt. A fickó csereberével szerezte meg az

alkatrészek egy részét, a többit pedig valaki becsempészte neki odakintről. A készüléket gondosan elrejtették.

Legtöbben másodkézből értesültünk a rádió által közölt hírekről, egy rabtársunkon keresztül, akinek „Stimmt" volt a csúfneve. Talán azért, mert az volt a szavajárása, hogy *„das stimmt"*, ami annyit jelent: „így igaz, stimmel. Úgy emlékszem, valójában George O'Marának hívták. Rendes ürge volt, körüljárt a barakkok között, és mindenkinek leadta a drótot. Igazi „suttogó propagandát végzett.

Időnként egy-egy német újság is a kezünkbe került, különösen a Buna-Werke latrináinak használata közben. Egyszer a kezembe akadt a *Völkischer Beobachter* egyik példánya: ott olvastam, hogy az SS-nek milyen tervei vannak Nagy-Britanniával, ha már győzelmet arattak felette. A White Hallból fognak kormányozni, kivégzik az összes hadifoglyot, és bátor katonáiknak megengedik, hogy megtermékenyítsék az angol lányokat jófajta árja vérrel. No, gondoltam, ez éppen jó lesz vécépapírnak.

Ostoba propaganda volt, semmi más, de arra jó, hogy még elszántabbá tegyen. Ahogy mondtam, annak idején nem a „hazáért és a királyért" álltam katonának, hanem fiatalos kalandvágyból, de most, hogy láttam, mi történik körülöttem, a harc morális kérdéssé vált számomra.

A telepen, a munka során meglehetősen szabadon mozoghattam az egyes részlegek között. Ha a vállamra vettem egy csövet, az egész építkezésen átvághattam anélkül, hogy belém kötöttek volna. Mindannyian így csináltuk. Olykor összefutottam Ernsttel.

Egy alkalommal éppen a mi részlegünk udvarán álló barakkban tartózkodtam néhány brit haverommal, amikor bejött. Beszélgetni kezdtünk, ám egyszer csak zajt hallottunk az udvar felől: egy őr szaglászott a barakk körül. Ernstnek már nem volt ideje kimenni; odabent asztalok álltak a lapjukkal oldalra fordítva, azok mögött bújt el.

Az őr belépett és körülnézett, tudni akarta, hogy mit csinálunk ott. Összehordtam tücsköt-bogarat, hogy eltereljem a figyelmét, és végül kizavart bennünket. Ernst továbbra is ott rejtőzött, csak nagy sokára merészkedett elő. Ma talán sokan meglepődnek a merészségünkön, de a brit hadifoglyok gyakran csináltak ilyen trükköket. Ernst biztosan nagyon megijedt, bár sosem hozta szóba. Amikor legközelebb találkoztunk, és

sikerült pár szót váltanunk, csak annyit mondott, hogy nagyon jól ment nekem a német. Ez persze nem volt igaz, de azért jólesett.

Ernst sosem beszélt nekem a családjáról, később sem. Tudtam, hogy a nővére Angliában él, ez volt minden. Nemigen bíztam benne, hogy a levelem eljutott a címzetthez, és az is megfordult a fejemben, hogy eltévesztettem a címzést. Egyre kevésbé bíztam a vállalkozás sikerében. A szövetségesek kiterjedt bombázásba kezdtek, Németországot a széthullás fenyegette, egyszóval elég valószínűtlennek tűnt, hogy a cigarettaszállítmány valaha is megérkezik.

11. fejezet

Ami Hansot illeti, őt akkor láttam legközelebb, amikor együtt voltunk beosztva az építkezésen. Csöveket kellett cipelnünk napi tizenegy órán át. Az egyes részlegeket összekötő síneken targoncákkal szállították az építőanyagot, ezekre kellett felrakodnunk, aztán áttolni őket oda, ahol éppen szükség volt csövekre, szelepekre, meg más efélére. Emelgettük a nehéz csöveket, és közben beszélgettünk. A tervünket is eközben dolgoztuk ki.

Vállvetve dolgoztunk, egyszerre feszültünk neki a tehernek, de nekem még ebben a bizalmas közelségben sem könnyen jöttek a számra a német szavak.

Aznap egy nagy, sötét, téglahomlokzatú épületben kellett hegesztenünk, ahol lassan alakot öltött egy háromszintes szűrőberendezés. Fémből készült lépcsőszerkezetek meredeztek a lépcsőházban. A létesítmény az épülő kaucsukgyárhoz tartozott. A kaucsuk, a„buna", ahogy németül mondták, hadi célokat szolgált: ez volt az az árufféleség, amelyért oly sokan az életüket adták a lágerben. Mi Buna-Werke néven ismertük a telepet.

A közmondás szerint „nem a kőfal teszi a börtönt, és nem a vasrúd a ketrecet". Kisfiú korom óta ismerem ezt a mondást, és a lágerben magam is meggyőződhettem az igazáról. Amíg gondolkodni tudok, szabad vagyok. Mindig is nagy küzdő voltam, sosem tértem ki tudatosan a kihívások elől, de ez most más volt. Nemigen ismertem a keleti filozófiákat, de annyit azért tudtam, hogy a szellem hatalma végtelen, képes áthatolni a börtönfalakon is. Amíg a szellememet nem törik meg, nem tudják megtörni a testemet sem.

Kényszerítettek bennünket, az auschwitzi koncentrációs tábor rabszolgáit, a civil kényszermunkásokat és a brit hadifoglyokat, hogy Hitlernek dolgozzunk, és ezzel elősegítsük háborús törekvéseit. Éppoly lélekölő és testet nyomorító munkát végeztünk, akárcsak a zsidók, csakhogy volt egy fontos különbség: a *„Vernichtung durch Arbeit"*, a munka általi likvidálás programja miránk nem vonatkozott.

Amikor leszállt az éj, mindannyian visszatértünk a táborunkba, ki-ki a magáéba: a zsidók Auschwitz III.-ba, amit olykor Monowitznak neveztek, és amiről alig tudtunk valamit, a brit hadifoglyok pedig az építési terület déli határán fekvő E715-be.

Az a hely, ahol esténként nyugovóra tértünk, többé-kevésbé kiszámítható volt, s habár spártaian egyszerű fakunyhókban laktunk és rossz ellátást kaptunk, az ember többé-kevésbé biztosra vehette, hogy megéri a következő reggelt. Hans és a többi csíkos sosem lehetett biztos a holnapban.

A zsidókat megfosztották az emberi méltóságuktól, de ha össze tudtak szedni valamit, amivel kereskedhettek, lehetett némi esélyük. Egy darab kenyérhéj megszerzése veszélyes hazárdjátékká válhatott. Nem tehettek mást, vállalniuk kellett a kockázatot.

Én sem tehettem sokat értük, de legalább érteni, tudni akartam, amit egyáltalán lehetséges volt megérteni. Múltak a hetek; időnként sikerült beszélnem Hansszal, és a helycsere ötlete egyre inkább befészkelte magát a tudatomba. Végre láthatnám, mi folyik odaát. Nekifogtam az előkészületeknek.

Ha meg tudnánk szervezni az *„Umtausch"*-t, vagyis a ruhacserét, Hans egy nyugodt, pihentető éjszakát tölthetne a brit táborban. Jobb kosztot kapna, talán még tojást is ehetne. Barátságunk zálogaként odaadtam neki annak a német kolbásznak egy részét, amit legutóbb nyertem. Ha ilyet kaptunk a brit táborban, általában kisorsoltuk, hogy kié legyen. Ha szétosztjuk, olyan kevés jut egy-egy embernek, hogy nincs is értelme megenni. Ha viszont egyvalaki kapta, elrágcsálhatta egy ideig, Hans pedig több hétre elegendő tápanyaghoz jutott általa.

Elláttam cigarettával is, hogy legyen mit elcserélnie. Aranyat ért az a lágerben. Szerencsémre a nagybátyám minden hónapban küldött egy tétel *555*-öst.

Persze nem mindegyik szállítmány jutott el hozzám. Apám mégis kifizette neki az egészet a háború után. Elég szép summa volt.

Szerencsére mindig volt annyi cigarettám, hogy lefizessek vele valakit, vagy hogy megszerezzem, amire szükségem volt.

Nem akartam túlságosan erőltetni a dolgot Hansnál, mert tudtam, hogy mennyire bizalmatlan. Még egy olyan emberrel szemben is, aki ismeri a Hérón-tételt. De azért sikerült bogarat tennem a fülébe, és néhány hét múlva már a megvalósítást tervezgettük.

Mindössze két társamat mertem beavatni, Bill Hedges-t és Jimmy Fleet. Kijelentették, hogy nem vagyok normális, de azért benne voltak a dologban.

Bill alattam aludt a priccsen, a barakk hátsó sarkában, az ő dolga volt elrejteni Hanst. Úgy döntöttünk, a többieknek majd azt mondjuk, hogy beteg vagyok és ágyban kellett maradnom. Bill a háború előtt egy vaskereskedésben dolgozott valahol északon – ez volt minden, amit tudtam róla.

A csere hetekig tartó aprólékos előkészületeket és pontos megfigyelést igényelt. Tanulmányoztam a zsidó foglyok mozgásának útvonalát, tudtam, hogy hol és mikor gyülekeznek az elvonuláshoz, alaposan megfigyeltem minden mozdulatukat, hogy utánozhassam görnyedt járásukat, csoszogásukat.

Megtanultam járni a primitív facipőben, amit viseltek. Cigarettáért szereztem egy párat, rongyokat csavartam a lábamra, hogy megvédjem a cipő kemény peremétől, és gyakoroltam bennük a csoszogást. Valóságos kínzóeszközök voltak azok a cipők, rengeteg szenvedést okozhattak a telepen, és egészen biztosan szerepet játszottak jó néhány ember halálában, akiknek megdagadt tőle a lábuk, vagy nem tudtak elég gyorsan mozogni bennük. Ezt jól megjegyeztem magamnak.

Az egyik csíkos mutatott egy idősebb kápót, akiről azt mondták, hogy nem olyan kegyetlen, mint a többi. Zömök fickó volt, az időjárás viszontagságaitól sötétre cserzett arccal, rövidre vágott haján látszott, hogy fiatalabb korában fekete lehetett. Ötven cigarettát ígértem neki, ha segít nekünk: huszonötöt előre, huszonötöt akkor, ha épségben visszajutottam a táborba. Kétségtelenül ez volt a dolog legkockázatosabb része. Egy olyan helyen, mint Auschwitz, mindenki a saját érdekét nézte. Ha a kápónak a legkisebb előnye származott volna belőle, nyilván gondolkodás nélkül elárul bennünket.

Hanson keresztül a *Kommandó*jában dolgozó két társának is küldtem cigarettát. Nekik kellett megmutatniuk, merre menjek. Amikor eljött az idő, egy ócska ollóval lenyirbáltam a hajamat, aztán egy tompa borotvával leborotváltam a maradékot.

A műszak vége felé összekentem piszokkal az arcomat, hogy olyan legyen, mint a zsidó foglyok fáradtságtól hamuszürke bőre. Elég volt, ha a sivatagi portyákra gondoltam, és már nem is kellett színlelnem a kimerültséget.

Hogy miért tettem? Miért mondtam le önként a brit hadifogoly státusának védelméről? Miért akartam látni azt a helyet, ahol az emberség és a remény utolsó szikrája is kihunyt?

Megmondom, miért. Tudtam, hogy Auschwitzban az emberekkel rosszabbul bánnak, mint az állatokkal. A többi koncentrációs tábort akkor még nem ismertem. Fogalmam sem volt arról, hogy a tőlünk nyugatra fekvő Auschwitz I. brutális megsemmisítő tábor, és a kissé távolabbra, nyugatra felépített Auschwitz-Birkenauban is ipari méretű mészárlás folyik. Nem tudtam, hogy Auschwitz III.-Monowitzban, a szomszédos lágerben volt a legnagyobb az esély a túlélésre. Csak azt tudtam, hogy ott halálra dolgoztatják az embereket, aki pedig túlságosan gyenge a munkához, azt kivégzik. A zsidó rabok arca, beesett orcájuk, sötét karikás, besüppedt szemük, üres tekintetük embertelen szenvedésről árulkodott. A saját szememmel akartam látni, hogy mit művelnek velük.

Voltak köztük, akik arra kértek bennünket, hadifoglyokat, hogy ha egyszer hazajutunk, tudassuk a világgal, amit láttunk. A csíkosok tudták, mi történik lágerben. A krematóriumok bűze mindennél egyértelműbben elárulta számukra. Igen, mindannyian hallottunk a gázkamrákról és a szelekcióról, csakhogy én nem értem be azzal, hogy hallottam róla. Sose álltam meg a találgatásoknál, a feltevéseknél. Lehet, hogy nem tudtam, mi a különbség az egyes lágerek között, mindenesetre látnom kellett, hogy miért váltak azok az emberek önmaguk árnyékává.

Auschwitz, az IG Farben Buna-Werke az ott robotoló rabszolgák számára maga volt a pokol, efelől nem volt kétségem. Nap nap után tanúja voltam az ellenük elkövetett kegyetlenkedéseknek, de nem állt hatalmamban, hogy megakadályozzam, és ez sötét árnyékként ülte meg a lelkemet.

Hadifogolyként is szilárdan hittem, hogy a mieink le fogják győzni a németeket, és egy napon a bűnösöknek el kell számolniuk azzal, amit tettek. Tudni akartam a kápók és az SS-ek nevét, akik felelősek ezért a sok disznóságért. Mindent látni akartam, és hittem, hogy egyszer eljön az igazság órája, amikor mindenről számot kell adni.

Olyan keveset tudtam tenni: a tanúságtétel volt az egyetlen, amit tehettem. Ezért akartam mindenképpen a saját szememmel látni, a saját bőrömön érezni azt, ami odaát történik.

Volt még valami, ami már nem a történelem dolgaihoz tartozik, hanem személyes jellegű. Vezetőnek mindig jobb voltam, mint alárendeltnek, legalábbis én így gondoltam. Az álmaim arról, hogy egyszer tiszt lehet belőlem, elszálltak; számomra a háború Szidi Rezegnél félbeszakadt, de a szolgálatot nem tettem le, és a tanúságtételt a saját ügyemnek tekintettem. Meg kellett tennem.

12. fejezet

Közeledett az este. Tudtam, hogy a brit hadifoglyok hamarosan gyülekezni kezdenek, hogy visszatérjenek az E715-ösre.

Körülbelül ötvenyardnyira lehettünk a csíkosoktól. Láttam, hogy a zsidó munkakommandók menetoszlopba rendeződnek, ők is visszafelé indultak a táborukba.

Rengetegen nyüzsögtek körülöttem. A műszak végére jellemző zűrzavart kihasználva határozott léptekkel az építési vállalkozó udvarán álló fabódé, a *Bude* felé indultam. Kinyitottam az ajtót, és beléptem. Az asztalokkal és egyszerű padokkal berendezett kopár helyiség ismerős volt már, hiszen időnként ide szorultunk be enni vagy pihenni. Odabent lehúztam lábamról a nehéz csizmát, és felvettem a durva facipőt, melyet előzőleg már odakészítettem. Hans távolról figyelt, és amikor látta, hogy bemegyek a kunyhóba, nyomban utánam jött.

Láthatóan izgatott volt. Amire készültünk, az elsősorban rá nézve volt veszélyes, de nem tehetett másként. A biztonságosabb éjszaka és a kicsivel több élelem esélye megérte a kockázatot. A válla felett ideges pillantást vetett hátra, miközben elreteszelte az ajtót, aztán egyenesen odasietett hozzám, tekintetét a földre szegezve, mintha így akarná megőrizni a titkunkat.

Társalgásra nem volt idő. A gyorsaságon múlott minden: ha nem végzünk egy perc alatt, észreveszik az eltűnésünket.

Hans lehúzta tetvektől hemzsegő zubbonyát, és felém nyújtotta. Én is átadtam vastag katonai zubbonyomat. Felhúztam kék csíkos rabruháját: szenny és a beteg emberi testek kipárolgása áradt a textilből, és máris láttam a ruharedők között tanyázó apró lakótársakat, melyek friss vérre éhesen bújtak elő a hajlatokból. Nem izgattam magam különösebben, a sivatagban és az olasz hadifogolytáborban megtanultam együtt élni a tetvekkel. Egyelőre kisebb gondom is nagyobb volt náluk. A tífusz veszélyére akkor nem gondoltam.

Katonai ingemet a barakkban hagytam, zubbonyom alatt csak egy atlétatrikót viseltem. Ha bármiféle inget húzok a zebracsíkos zubbony alá,

gyanút kelthetek vele, hiába volt leborotválva a fejem és összemaszatolva az arcom, hogy megviseltnek nézzek ki.

Régi identitásom minden kellékétől megváltam. *Milyen sokat számít az uniformis*, gondoltam, mikor végignéztem Hanson, aki immár az én ruhámat viselte. Jól gondoltam: nagyjából ugyanolyan magasak és hasonló testalkatúak voltunk, és az ő bőre is világos volt.

Odaadtam azt a pár cipőt is, amit előre elrejtettem a *Budé*ben. Egy brit hadifoglyon azonnal kiszúrták volna a klumpát. A katonai csizmámat már azelőtt elrejtettem, hogy Hans megérkezett. Nem mertem volna rábízni senkire, egyetlen éjszakára sem.

Amikor befejeztük a ruhacserét, gyorsan elismételtem Hansnak a tervet. Nem szabad, hogy izgatottnak lássák, egyáltalán, semmivel sem szabad felhívnia magára a figyelmet. Mozogjon nyugodtan, határozottan, s ami a legfontosabb: ne fusson. Egyébként kétlem, hogy lett volna hozzá ereje. Mikor kilépett a barakkból, senki sem tudta volna megkülönböztetni a többi brit katonától. Indult, hogy megkeresse Billt és Jimmyt, ahogy megbeszéltük.

Vártam egy kicsit, aztán felvettem a bűntudatos arckifejezést, amit megfigyeltem a foglyokon, előreejtettem a vállam, tekintetemet a földre sütöttem, és kiléptem a kunyhó ajtaján. A zsidó menetoszlop felé vánszorogtam, amely már kezdett összeállni. Beálltam a sor közepébe, és köhécselni kezdtem, készen arra, hogy rekedtséggel álcázzam az akcentusomat, ha valaki megszólítana.

Jó érzés volt, hogy megint átvettem a kezdeményezést, és többé nem voltam pusztán kívülálló szemlélő. Maga a tény, hogy sikerült kijátszanom az ellenség éberségét, diadalérzéssel töltött el.

Hirtelen új veszélyre ébredtem rá. Lopva végigtapogattam a pizsamára emlékeztető zubbony elejét, föl egészen a gallérig, hogy szorosan be van-e gombolva a nyakamnál. Ez fontos volt, mert egy hiányzó gomb vagy a szabadon hagyott nyak miatt kékre-zöldre verhetnek a kápók. Akkor pedig tűrnöm kellett volna a verést, ha nem akarok lebukni. Ha lelepleznek, ott helyben agyonlőnek, efelől nem volt kétségem. Lélekben felkészültem a harcra, de kifelé gyengének és szolgálatkésznek kellett mutatkoznom.

Adrenalin öntötte el az agyamat, amikor a háttérből meghallottam a ritmikus számolást: „*Eins, zwei, drei, vier...*"

Az élők számolták a holtakat, akiknek a tetemei halomban hevertek a térség szélén. Akinek a fejét a földön látták, azt a kápók halottként könyvelték el, akár valóban halott volt, akár élt még. Amíg a számok stimmeltek, addig nem érdekelte őket.

Ha a kápó hibázott, a foglyokra kellett kennie a dolgot, hogy mentse a bőrét. A következmény legalábbis egy pofon volt, de alaposabb verés is lehetett belőle. Ha egy SS is közbelépett, a puskatussal ütött, vagy ennél is keményebb büntetést rótt ki. Elég nagy nyomás nehezedett a kápókra, amit a foglyokon toroltak meg. Ez volt a rend, ennyit még a viszonylag biztonságos hadifogolytáborból is sikerült leszűrnöm. Szívemből utáltam emiatt a kápókat.

Amikor végeztek a számolással, a biztonság kedvéért újrakezdték. A menetoszlop mindkét oldalán SS-ek álltak fegyverrel a kézben. Az egyik kápó végigjárta a sorokat, ujjaival hadonászva végezte a számolást. Tekintetem már az udvaron túl húzódó utat pásztázta, igyekeztem felmérni a lehetséges veszélyforrásokat.

A sor közepéről, a hajlott hátú testek között szorongva, melyek holnapra talán maguk is a gyülekezőtér szélére dobva végzik, nem sokat láttam az egymásra hajított hullákból. Szennyes rongyhalmoknak tűntek inkább, melyek távolról emberi alakra emlékeztettek ugyan, mégis mintha a föld félig már magába is szívta volna őket.

Sokuk számára kétségtelenül megváltás volt a halál: a tudatuk kihunytával a szenvedés is megszűnt. A zsidó *Häftling*eket sokszor munka közben érte a halál, némán rogytak össze, és senki sem hallotta, amikor utolsó leheletükkel elszállt belőlük az élet; folyt tovább a munka, mintha ott sem lettek volna.

A foglyok egy csoportja most hirtelen buzgón tevékenykedni kezdett a halom körül: a csontvázzá soványodott testeket átvonszolták a telepen, és vékony deszkákból eszkábált saroglyákra dobták őket. Az arcuk semmiféle érzelmet nem árult el. A halott nem volt más, mint újabb teher, ezúttal csontból és bőrből való, és aki felemelte őket, annak a végtagjai reszkettek a teher alatt. Nem volt elég saroglya, ezért némelyik holttestet a kezénél-lábánál fogva vagy az elnyűtt ruhát megmarkolva cipeltek odébb. Ha elejtették, verést kaptak a késlekedés miatt, a sérülés pedig a lágerben gyors legyengülést hozott, és siettette a halált.

A szállítók kettesével-hármasával dolgoztak. Az emberi találékonyság itt is működött: az egyikük kötelet vetett a válla köré, átvezetve a fasaroglya alatt, hogy csökkentse a sorvadt izmaira nehezedő terhet. Tudták, hogy minden felesleges erőkifejtés megrövidíti az életüket.

Miután lerakták a hullákat, a hordozók visszatértek a sorba. A veszéllyel együtt járó adrenalinfröccs gondoskodott arról, hogy érzelmileg ne engedjem túlságosan hatni magamra a látottakat. Védekező mechanizmusom működésbe lépett. Nem a gondolkodásra, hanem a cselekvésre koncentráltam. A túl sok gondolkodás eltéríthetett volna a célomtól, és veszélybe sodorhatott volna. Ha folyékonyan akarsz beszélni egy nyelven, akkor azon a nyelven kell gondolkodnod, és így volt ez velem is, ott, azok között a megtört, árnyékszerű lények között. El kellett fogadnom, ami velük történt. Úgy kellett cselekednem és gondolkodnom, ahogy ők tették.

A tervezgetésnek és forgatókönyv kidolgozásának a hetei után ezen állt vagy bukott a tervem. Hideg fejjel tudtam összpontosítani, mint annak idején a sivatagi felderítésen. Ezredmásodperceim voltak arra, hogy felmérjem a helyzetet, és cselekedjem. Meg kellett őriznem az éberségemet, máskülönben golyót röpítenek a fejembe.

A testtartásom reménytelenséget sugárzott, pedig hevesen vert a szívem. Ez most nagyon más feladat volt, mint amikor harcolni kellett, de feladat volt ez is. Tanúságot kellett tennem, és most már semmi sem állhatott az utamba.

Végignéztem a menetoszlopon, és észrevettem, hogy az egyik holttest éppen lecsúszni készül a saroglyáról. Ha leesik, valaki nagy bajba kerül.

Az egyik fogoly odalépett, és villámgyorsan, ám minden kapkodás nélkül visszabillentette a holttestet. Szétvetette a lábait, úgy, hogy azok lelógtak a saroglya két oldalán. A két lábfej a föld felett himbálózott, megakadályozva, hogy a lassan merevvé váló test lecsússzon a deszkáról. A halott saját magát tartotta meg a helyén. Így segítette reszketeg koporsóvivőit az utolsó útján, amelynek a végén nem volt temetés.

Végül nagy nehezen megindult a menet. Ha volt egyáltalán olyan pillanat, amikor még meggondolhattam magam, az a pillanat elmúlt. Hátrahagytam a bajtársaimat, és velük együtt gyorsan távolodott minden, ami ismerős és kiszámítható volt. Az ormótlan facipő lötyögött a lábamon,

erősen kellett markolnom a lábujjaimmal, nehogy leessen. A lábamra tekert rongyok valamelyest védelmet nyújtottak, de a durva lábbeli így is kegyetlenül törte a bőrömet, aminek megvolt az az előnye, hogy tökéletesen utánoztam a foglyok vonszolódását.

Alig léptünk ki a gyár kapuján, máris lökdösődés kezdődött valahol a menet élén. Megálltunk. Megpróbáltam megőrizni a hidegvéremet, legalább annyira, mint a többiek, de látni akartam, mi történik. Persze nem kíváncsiskodhattam feltűnően. Kiabálást hallottam: az őrök ütöttek valakit. Fojtott izgalom futott végig a sorokon. Társaim sokszor láttak már ilyet, ahogy én is, csakhogy most nem egyszerű megfigyelő voltam, hanem egy a soraikból. Amíg ezt az öltözéket viseltem, fogvatartóim szemében az életem egy lyukas garast sem ért, bármikor elfújhatták, mint a gyertyalángot. A küldetéstudat vezérelt, amikor kieszeltem ezt az egészet; úgy éreztem, a kezembe vehetem a kezdeményezést, pedig valójában éppolyan kiszolgáltatott voltam, mint a többiek. Tudtam, hogy csakis a szerencsémben bízhatok.

Továbbindultunk. Nem volt különösebben hosszú menetelés, inkább a kényelmetlenség és a letargikus légkör tette azzá. A körülöttem lévők számára minden egyes lépés erőfeszítést igényelt. Halálraítéltek módjára bilincsbe verve, a rájuk váró éjszaka rossz előérzetével araszoltak előre. Igyekeztem beleolvadni a tömegbe. Ismeretlen terepen lépkedtem.

Menet közben az előttem haladók válla felett megint a saroglyán heverő halottakra láttam. Egy kar ernyedten himbálódzott. Egy láb a földet súrolva minden lépésnél rúgott egyet. A halottszállítók alig bírták már, hátuk ívben meghajlott, botladozva haladtak, göcsörtös ujjaik kétségbeesetten markolták a terhet. Az egyikük minden figyelmeztető jel nélkül előregörnyedt, és a holttest, amit cipelt, a földre zuhant. Irtózatos dühkitörés következett: öklök csattantak az elgyötört testen, a puskatus tompa puffanásaitól kísérve.

A terhet egy másik *Häftling* vette át, és ismét megkezdődött a reménytelen csoszogás, amely mintha sosem akart volna véget érni. Négyszer álltunk meg az út során, és minden alkalommal hallottam a vállakon és bordákon puffanó ütéseket.

Akkor már láttam a célt, amely felé igyekeztünk: a zsúfolt tábort a magas, dupla szögesdrót kerítéssel körülvett alacsony barakkokkal. A két drótkerítés között húzódott a magasfeszültségű vezeték. A szabályos

közönként felállított őrtornyokból éjjel-nappal figyelték a területet, a kerítésen kívül SS-járőrök rótták köreiket. Letértünk az útról a bejárat felé. Tehát ez az a hely, ahol a rövid életük telik, ahol egy darab kenyérhéjért taszigálják egymást.

Még világos volt, amikor áthaladtunk a kapun, úgyhogy láthattam a kegyetlen jelmondatot: „Arbeit macht frei" – a munka szabaddá tesz. Akkor még nem tudtam, hogy ez a cinikus mondat örökre bevésődik az emberi lelkekbe. Ez volt Auschwitz III.-Monowitz.

Lassan leszállt az este. Valahol magasan a fejünk felett lágy fény ragyogott az égbolton. Nem néztem fel, de tudtam, éreztem, hogy ott van. Egész idő alatt nem láttam a kék eget, amíg ott voltam azon az istenverte helyen. Nem akartam látni, ahogy nem voltam hajlandó elolvasni az anyám leveleit sem a sivatagban. Attól tartottam, hogy a felettem lévő szépségre vetett pillantás elterelné a figyelmemet és veszélybe sodorna. A világ és a szabadság végtelenségére emlékeztetne, és lehet, hogy eltérítene a célomtól.

Parancsszó harsant, és mi lekaptuk a fejünkről a sapkát. Kihúztam magam, ahogy a többiektől láttam. Letöröltem arcomról a bűntudatos kifejezést. Tudtam, hogy az SS-tisztek most azt figyelik, ki az, aki másnap is képes munkába menni, és ki az, aki nem. Már ki is húztak valakit a sorból. Kérésnek, könyörgésnek vagy tiltakozásnak nem volt helye. Akit kiszedtek a sorból, annak általában már ereje sem volt ehhez. Néha úgy éreztem, némelyik annyira legyengült már, hogy szinte örül a végnek. Sose láttam, mi történik velük, de tudni tudtam: felültették őket a Birkenauba induló teherautóra, és vitték a gázkamrába.

A kapun átjutva igyekeztem áttekinteni a hitvány barakkokból álló láger alaprajzát.

A barakkok közt lengedező szél a távoli krematóriumok édeskés, kísérteties szagát sodorta felénk. Orrom, garatom tele lett az émelyítő bűzzel, amelyhez a mocskos, sokféle betegségtől szenvedő emberi testek kipárolgása keveredett.

A láger belső körletében akasztófán lógó, borotvált fejű férfi holttestét pillantottam meg. Kitört nyakcsigolyával, féloldalasan himbálózott a kötélen. Hogy a keze meg volt-e kötve, arra már nem emlékszem, ahogy arra sem, hogy lógott-e tábla a nyakában, ami elárulta volna, mi volt a bűne.

Addigra már hozzászoktam a holttestek látványához, de a haláltusa kínja, amelyről az egész alakja tanúskodott, megrázott. Testét figyelmeztetésül hagyták az akasztófán. „*Aufpassen"* – óvakodj, kiáltotta a néma test. Rettenetes volt. Hiszen mindannyiunk torkán ott volt a hurok. Akkor szorították meg, amikor csak akarták.

A hullaszállítók megint munkához láttak. Beesett orcájukra mély redőket vésett a fáradtság, amint utolsó erejüket megfeszítve felvették a terhet. A csont és bőr tetemeket a földre billentették. Egyenként csúsztak le a saroglyáról, szinte hangtalanul. A szállítók felegyenesedtek, és még egyszer átszámolták a halottakat.

Nem akartam megszökni, nem azért voltam ott, hanem hogy megfigyeljem az ottani életet, hogy felderítsem a tábor alaprajzát, hogy kijáratokat keressek, amelyet sosem tudok majd használni. Futni értelmetlen lett volna. Ha az ember egyszer bekerült ide, nem volt kiút. Ha leleplezik a csalást, a halál fia vagyok. „B terv" nem volt.

Ahogy rongyos menetoszlopunk felsorakozott az *Appelplatz* földre rajzolt jelei mentén, valami furcsa hang ütötte meg a fülemet. Az alakulótérről a recsegő parancsszavak hátterében, a csoszogás és köhögések zaján túl zenefoszlányok úsztak felém. A láger fogolyzenekara játszott.

13. fejezet

Amint ott álltam a menetoszlop közepén az *Appelplatz*on, tudtam, hogy ha elárulnának, a halálomnak nem volna más tanúja, mint azok a szegény ördögök, akik ott álltak mellettem. Vajon hányan élnének még három hónap múlva? Nem sokan. Lelőhetnének és eltakaríthatnának, a zenekar pedig nevetséges háttérzenét szolgáltatna hozzá. Később hallottam, arra is kényszerítették őket, hogy kivégzéseken játsszanak.

Görnyedten, behúzott nyakkal álltam ott, de a magasságomnak köszönhetően így is szemmel tarthattam az SS-eket. Bármilyen hangulatváltozás vagy rám irányuló figyelem veszélyt jelezhetett. Ha valamelyik kápó besúg, talán megjutalmazzák érte, de az is lehet, hogy ő maga is gyanúba keveredik. Ügyeltem rá, nehogy találkozzon a tekintetem valamelyikével. Nem történt semmi. Kezdtem könnyebben lélegezni.

Az utolsó számlálás is megtörtént. Végre minden stimmelt, és erre oszoljt vezényeltek. A sorok lassan szétszakadoztak. Belenéztem a csontos arcokba, kerestem azokat az embereket, akiket követnem kellett az elnyűtt csíkos pizsamák tömegében. Nem kelthettem feltűnést azzal, hogy tétován viselkedem. Ha eltévesztem a barakkot, azonnal rájönnek, hogy kívülálló vagyok. Koncentráltam hát, és bár hevesen vert a szívem, nem látszott meg rajtam. Továbbra is nagy erőket kellett mozgósítanom magamban, de elesettnek kellett mutatkoznom.

Társaim már elhagyták a teret, amikor megpillantottam az egyik emberemet. Szó nélkül követtem a barakkba. Beléptünk az alvóhelyhez vezető keskeny folyosóra.

Mihelyt betettem a lábam, szinte orrba vágott az odabent terjengő bűz. Az emberek szinte szendvics módjára voltak bepréselve a durva deszkapriccsek közé, amelyek három sorban húzódtak végig a nyomorúságos helyiségen.

Sokan azonnal bemásztak a helyükre, és leroskadtak a priccsre. Két vezetőm példáját követve én is ezt tettem. Még mindig nem szóltunk egy szót sem. Ez volt az a szűkös hálóhely, amit máskor Hansszal osztottak meg. Bemásztam és igyekeztem eltűnni a tekintetek elől.

Nem egyszerű hálóhelyek voltak ezek. Ahelyett, hogy hosszában feküdtünk volna rajtuk, keresztben kellett elhelyezkedni az ágykereten, mégpedig hárman egymás mellett. Fejtől-lábtól feküdtünk, de mivel az ágy alig volt szélesebb öt lábnál, fel kellett húznom a lábam, hogy beférjek. Mindez azzal járt, hogy a középütt fekvő embernek egy-egy pár büdös lábat kellett elviselnie mindkét oldalon.

A fejem befelé, a priccs közepe irányába, a lábam pedig a folyosó felé nézett, így nehezebben láthattak meg. A fejünk felett vékony gerendákra támaszkodva újabb priccsek sorakoztak. Segítőim megfordultak a helyükön, úgy, hogy a fejünk egy irányba nézett. Most először vehettem szemügyre őket. Elgyötört, megviselt arcuk volt, idősebbnek is látszottak a koruknál, mégis valahogy erősebbnek tűntek, mint a többiek.

Az egyikük németországi zsidó volt, a másik lengyel. A némettel könnyebb volt kommunikálni. A nyelvtudásom nem haladta meg az alapfokot, de ő is beszélt egy kicsit angolul. A táborban természetesen a német volt a fő nyelv, de ez nem jelentette azt, hogy mindenki tudott volna németül, ezért a lengyellel egy kicsit akadozott a beszélgetés.

A bejárat közelében lévő átjáró felől valami különös nyelven emelt hangú beszédet hallottam. Mintha vitatkoztak volna. Kezdetét vette az esti cserebere, amiről már annyit hallottam. Amit a nap folyamán sikerült összeszedniük, legyen az bármilyen jelentéktelen apróság, itt pillanatokon belül gazdát cserélt. Egy gomb, egy szál cérna, egy szög kincset ért annak, akinek szüksége volt rá. Minden, amit meg lehetett javítani, elcserélhetővé vált, és egy kevés plusz kalóriához juttathatta a tulajdonosát.

Nem volt órám, de a megérkezésünkkor látott fényviszonyokból és az azóta eltelt időből arra következtettem, hogy hét-nyolc óra lehet. Társaim többsége hullafáradt volt, ha nem volt muszáj, nem mozdultak. Igyekeztek takarékoskodni az energiájukkal.

Fémcsörömpölésre és a helyiséget betöltő újabb förtelmes szagra riadtam fel. Az esti leves érkezett hatalmas kondérban. A zsúfolt barakkban addig sem volt levegő, de az a bűz hamarosan minden más szagot elnyomott. Az emberek tülekedve felsorakoztak, megtöltötték a csajkájukat, aztán elvonultak a hálóhelyükre enni.

Én nem mozdultam. Nem akartam felhívni magamra a figyelmet, és különben sem tudtam volna lenyelni egyetlen falatot sem. Rettenetes dolog

volt, rothadt káposzta, felforralt krumplihéj és még ki tudja, micsoda lehetett abban a levesben. Már a szagától felfordult a gyomrom. Az adrenalin még mindig kitartott, úgyhogy nem esett nehezemre lemondanom a levesről. A többieknek nem volt választásuk. Meg kellett enniük, amit kaptak.

A foglyok úgy őrizték a csajkájukat, mint a legdrágább kincset, még az övükhöz is odakötötték. Csajka nélkül nem volt leves, márpedig e nélkül a rémes leves nélkül nem volt élet. Később, amikor elaludtak, a csajkák párnákká alakultak át, mintha még álmukban sem akartak volna megválni tőlük.

Sosem kérdeztem meg a pártfogóim nevét, de emlékszem, azon töprengtem, hogy nem igazán látszott rajtuk, hogy zsidók lennének. De végül is hogy néznek ki a zsidók? Ebben is bizonytalan voltam. A barakk sötétbe borult, így könnyebben beszélgethettünk. Gördülékenynek nem mondhatnám a társalgásunkat: félig németül, félig angolul folyt, és igyekeztünk minél halkabban suttogni. A társaimnak is beesett volt a szemük, mégis valahogy kevésbé tűntek elgyötörtnek, mint a többiek. Az volt az érzésem, hogy nem régen lehetnek itt.

Arra gondoltam, hogy talán az a cigaretta tartja bennük a lelket, amit én küldtem nekik Hansszal. Amíg nekem nem esik bajom, addig biztosított a cigaretta-utánpótlás, s addig élelmet is tudnak szerezni.

A barakk lakóinak számát százra-százötvenre becsültem. Biztos voltam benne, hogy jó néhányan valaha jómódúak lehettek: professzorok, tanárok, üzletemberek voltak köztük, akiket megfosztottak mindenüktől, és akiket bezártak ide. Most ott feküdtünk mindannyian az ürülék- és verejtékszagban, levegő után kapkodva. A halál szaga terjengett odabenn. Émelyítő volt, képtelen voltam megfeledkezni róla.

Barakktársaim suttogva előadott elbeszélése nyomán képet kaptam az Auschwitz III.-ban zajló életről. Meséltek a kerítésen túl fekvő kórházblokkról, a *Krankenbau*ról is, ahol persze semmiféle felszerelés nem volt, amivel a súlyos betegeket kezelhették volna. Ha két héten belül nem tértek vissza a saját lábukon, vitték őket a birkenaui gázkamrába.

Meséltek a nőkről, akiket a *Frauenhaus*nak nevezett egységben prostituáltként dolgoztattak. Úgy hallottam, tizenhatan-tizenheten lehettek. Általában a német kápók jártak oda, kegyetlenkedéseik jutalmául.

Brutális jelenetek peregtek le a szemem előtt a sötétben. Magasságos ég! Hiszen azok az alakok egytől egyig köztörvényes bűnözők voltak, erőszaktevők, gyilkosok. Jobb nem belegondolni, mit művelhettek.

Próbáltam emlékezetembe vésni a nevüket, ahogy az SS-őrökét is, de ez nem volt elég. Többet akartam tudni a szelekcióról, a gázkamrákról, ám lassan rá kellett jönnöm, hogy ehhez nem a megfelelő helyre kerültem. A táborokat elszeparálták egymástól, mégis ezer szállal össze voltak kötve. Az egyikben könyörtelenül dolgoztatták őket, s ha nem bírták már, a másik láger gázkamráiban végezték. Sok alkatrészből állt, de egyetlen gépezet volt az egész.

Ahogy múltak az órák, lengyel hálótársam nyugtalan álomba merült. A német próbált felelgetni a kérdéseimre, de a beszélgetés szünetei egyre hosszabbra nyúltak, a mondatok pedig lassan szavakra szakadoztak.

Feküdtem a sötétben, és hallgattam a többiek sípoló légzését és nyögéseit. Valaki álmában beszélt, vég nélkül ismételgetve ugyanazt a néhány szót. Mások is gyakran felkiáltottak álmukban: ilyenkor szakadt fel bennük a mögöttük álló nap iszonyata, a verés, az akasztás, a szelekció. Másoknak a feleség, az anya, a gyermek elvesztése lehetett a legfájóbb. Miután felébredtek, a rémálom folytatódott körülöttük. Innen nem volt menekülés.

Ha az ember feladta, többé nem érzett fájdalmat. Kiégtek, érzéketlenné váltak. Így mentek ott a dolgok.

Minden egyes lélegzetvételért meg kellett küzdenem a fullasztó hőségben, amit az agyongyötört testek kipárolgása tett elviselhetetlenné. Auschwitz III. semmihez sem hasonlítható a földön: maga volt a földi pokol. Azért jöttem ide, hogy lássam, de erre nem voltam felkészülve.

Ott lapítottam ezek között az árnyak között, de velük ellentétben én a saját elhatározásomból jöttem ide. Kiterveltem, megszerveztem, megfizettem azért, hogy itt lehessek, és ahogy bejutottam, úgy ki is fogok jutni innen: nem a szabad világba, még nem, de mindenesetre ennél jobb helyre.

Sorsukra kell hagynom ezeket az embereket, Hans pedig visszatér ebbe a szörnyű barakkba. Nyilván neki is ezek a rémisztő hangok csengnek a fülében. Hans még nem adta fel, próbált a felszínen maradni, de amint ott feküdtem nyurga, több mint hat láb magas testemet kétrét hajtva, felhúzott

térddel az alulméretezett priccsen, társaim csontos testéhez préselődve, tudtam, hogy a vég elkerülhetetlen. Zaklatott álomba zuhantam; valaki még mindig kiabált álmában, és nekem az volt az utolsó gondolatom, hogy hamarosan ő is meg fog halni.

Összetörve ébredtem. A kápó végigviharzott a barakkon, jókorákat rúgva a fatákolmányokba. Pattogós parancsszavai visszaverődtek a rideg betonpadlóról. Odakint fény derengett. Hajnali négy körül járhatott.

Hallottam, hogy valakit ütnek, mert túlságosan lassan mozgott. Azokat, akiknek már nem volt erejük felállni, félrelökték. Nem volt nehéz kitalálni, mi vár rájuk.

Reggelire furcsa ízű fekete kenyeret hoztak, megkenve valamivel, amit avas margarinnak néztem. Kétoldalt felállított asztalokra volt kitéve, elhaladtunkban kellett egy-egy szeletet elvenni róla. Visszamenni nem lehetett. Lehajtottam a fejem, elvettem az adagomat, és továbbmentem. Éhes voltam, de még mindig nem tudtam lenyelni egy falatot sem.

A nagy fehér kenyerekre gondoltam, amit a brit táborban kaptunk, a tojásra, amit néha cserével sikerült szereznünk. A mi táborunkban is állandóan az ennivalóról álmodoztam, de a kosztot nem lehetett összehasonlítani az ittenivel. Az övék pont arra volt elég, hogy éhen haljanak, csak az volt a kérdés, hogy mikor.

Már a következő próbatételen járt az eszem, azon, hogy miképp fogok kijutni innen. Kicsoszogtunk az *Appelplatz*ra, ahol ismét véget nem érő létszámellenőrzés vette kezdetét. Végre az SS felügyelete alatt megindultunk a kapu felé. Megint ki kellett húzni magunkat, mert aki gyengének tűnt, azt azonnal kiszedték a menetből. A kapun kilépve jobbra fordultunk, az IG Farben-telep felé vezető ösvényre. Először éreztem valami megkönnyebbülésfélét. A ruhacsere még hátra volt, és a gyomrom is korogni kezdett, de ez egyszer örömmel fogadtam az előttem álló új napot. Mindjárt kijutok erről a szörnyű helyről. Alig vártam, hogy megint angol beszédet halljak, és újra felvehessem az egyenruhámat.

Az építkezésen hamarosan megláttam brit bajtársaimat. Reméltem, hogy valahol ott lesz közöttük Hans is. Az ő rongyaiban állandó veszély fenyegetett a telepen, ő viszont a hadifoglyok viszonylagos biztonságát élvezte az én uniformisomban. A menetoszlop feloszlott, és rövid szünet következett, mielőtt megkaptuk volna a napi eligazítást. Ezt az időszakot

kellett kihasználnom. A tervnek megfelelően elrejtőztem a bódéban. Hansszal úgy beszéltük meg, hogy figyelni fogja, mikor megyek be, és utánam jön. Így is történt. Az egyik menetoszlopot alaposan megvárakoztatták a hosszas létszámellenőrzéssel, ami könnyen bajba sodorhatott volna bennünket. Úgy számoltunk, hogy munkakezdés előtt lesz időnk a ruhacserére. Ám mindössze ennyit láttunk előre: ettől kezdve már rögtönöznünk kellett, amiben elég jó voltam, de azért a szerencsére most is nagy szükségünk volt.

Hans izgatottnak látszott, amikor megjelent az egyenruhámban. Gondolom, szívesen maradt volna inkább az én ruhámban, de ezt persze egy szóval sem említette. Nemigen mondott mást sem. Tudtam, hogy rendes fickó, és hogy tartani fogja magát a megállapodásunkhoz, de azért megkönnyebbültem, amikor megláttam. Ha netán eszébe jut, hogy mégsem jön vissza, az mindkettőnk végét jelentette volna. Amint kilépett a *Budé*ból, újra egy volt a lágerlakók közül. Mire megérkezett, én már előhúztam a csizmámat a rejtekhelyéről, és az ő facipőit is odakészítettem.

Letéptem magamról a csíkos rongyokat, és megkönnyebbülve vettem vissza a zubbonyomat és a nadrágomat. Visszavedlettem brit hadifogollyá. De a nagy sietségben nemigen volt módunk eltűnődni ezen a szimbolikus gesztuson. Mielőbb végezni akartunk a cserével.

Most is figyelmeztettem, hogy őrizze meg a nyugalmát, ne rohanjon. Azt nemigen kellett elmagyaráznom neki, hogyan viselkedjen a *Häftling* szerepében. Nem tudtam, mennyit értett a magyarázataimból. Mihelyt elkészült az öltözéssel, azonnal sietett a dolgára.

Napokba telt, mire megint gondolni mertem az Auschwitz III.-ban töltött éjszakára. Nem volt könnyű szembenézni a ténnyel, hogy az ottani foglyok helyzete tökéletesen reménytelen. Amit ott műveltek velük, az a legrosszabb, amit emberi lényekkel tenni lehet. Mindent elvettek tőlük, a javaikat, az önbecsülésüket, aztán pedig megölték őket. Mégpedig lassan. Felfoghatatlan, hogy milyen embertelenségre képes az ember a saját fajával szemben. Amit láttam, azt nem lehetett egy napon említeni a sivatagi háborúban átélt borzalmakkal. Ott szolgálatot teljesítettünk. Megküzdöttünk az ellenséggel, és ha jól csináltuk, volt esélyünk a túlélésre.

A személycserét tehát szerencsésen megúsztuk, én azonban nem voltam elégedett azzal, amit e rövid kiruccanás alkalmával sikerült megtudnom.

Sok kérdésre még mindig nem tudtam a választ. Amit láttam, mindenesetre elég volt ahhoz, hogy a hely emlékezete egy életre ott kísértsen a gondolataimban.

Beálltam a mieink közé, és megkezdődött a napi robot. Csöveket és záróelemeket kellett rakodnunk. Hatvan fontot is nyomott egy-egy darab. Nagyon nehéz volt felpakolni őket a targoncára, de amikor már csak tolni kellett, azzal már könnyebb dolgunk volt. Áttoltuk a kocsit a telep meghatározott szektorába, halomba raktuk a szállítmányt a földön, és mentünk a következő adagért. Dél volt, mire visszatért az étvágyam.

Csak órák múlva volt alkalmam szót váltani Bill-lel. Biztos voltam benne, hogy mindent megtett Hans érdekében. Jimmyvel kapcsolatban már voltak kétségeim, mint később kiderült, alaptalanul. Bill gyorsan rátalált Hansra, és elrejtette a priccsemen, a barakk hátsó sarkában. Szigorúan titokban kellett tartaniuk az ottlétét. Soha senkiben nem bízhattunk meg teljesen, minél kevesebbet tudott valaki, annál jobb volt mindenkinek.

A többieknek azt mondták, hogy „Avey" beteg, nem akar felkelni, hagyják békén. Bill vitt Hansnak ételt-italt, ő pedig egész este meg sem moccant. Annál jóval több brit fogoly volt a táborban, hogy mindannyian ismerhettük volna egymást, de azt persze mindenki tudta, hogy kivel van egy barakkban, ezért nem volt szabad, hogy meglássák Hansot. Szerencsére az emberek nemigen fordítottak sok figyelmet egymásra, úgyhogy minden incidens nélkül megúsztuk a dolgot.

Hansnak megérte vállalni a kockázatot a cigarettáért, amit kapott, azonkívül pedig itt legalább egyszer jóllakhatott. Csak jóval később tudtam meg, hogy megbetegedett a tartalmasabb ételtől. Hónapok óta élt azon a förtelmes káposztalevesen, és a szokatlanul tápláló eledel megártott neki. Erre nem gondoltunk. Döbbenten hallottam a hírt. Szinte értelmét vesztette az egész kaland. Azzal vigasztalódtam, hogy legalább kipihente magát a szalmazsákomon, a furcsa, szalmarostokból szőtt takaró alatt. Az én fekhelyem mindenesetre jobb volt, mint az övé, arról nem beszélve, hogy itt senki sem kívánta a halálát, mint odaát.

Most, hogy baj nélkül visszatértem, a kápó is megkapta a második adag cigarettát. A közelébe férkőzve odasúgtam neki, hogy néhány perc múlva jöjjön az egyik szomszédos épületbe. Jött is, odaadtam a cigarettát, ő elrejtette a csíkos inge alá, aztán már ott se volt. Két részletben fizettem,

mintha kettétéptem volna egy húszfontos bankjegyet. Ha a másik felét is meg akarta kapni, tartania kellett magát a megállapodásunkhoz.

Vakmerő kaland volt, annyi szent. A mai kényelmes, biztonságos élet felől szemlélve szinte el sem hiszi az ember, hogy lehetséges volt. Pedig így történt.

Ez idő tájt egy addig ismeretlen – és meglehetősen bizarr – veszélyforrással kellett szembenéznünk. 1944 közepére a szövetségesek felismerték az IG Farben Buna-Werke jelentőségét, és mivel az amerikai légierő hatótávolságán belül helyezkedett el, megkezdődtek a bombázások. A zsidó foglyok a veszély ellenére örömmel fogadták a támadásokat. Tudták, hogy a magasan felettük repülő pilóták a barátaik, és a szabadságot hozzák nekik. Persze azért ők is féltek a bombáktól.

A telepen a Queen Mary egyik magas kéményére függesztett nagy, vörösre meg sárgára festett kosár jelezte a légiveszélyt. Ha a bombázók megjelentek a láthatáron, felhúzták, mégpedig minél közelebb voltak a repülők, annál magasabbra. Amikor a kosár elérte a kémény tetejét, tudhattuk, hogy a gépek nagyjából a fejünk felett vannak.

Ha munka közben ért a támadás, ott kerestünk menedéket, ahol tudtunk: beugrottunk az árokba, vagy a falak mögé kuporodtunk, néhányan a csövekbe bújva kerestek védelmet. Egyszer az úttest alatti csapadékelvezető csőbe sikerült bebújnom, ahol egy csapat civil munkás és néhány őr társaságában találtam magam. Körülbelül negyvenen voltak. Megengedték, hogy maradjak. Támadás idején az őrök elhagyhatták a posztjukat, számukra kisebb betonbunkereket építettek a telep közelében, különös formájuk leginkább a német rohamsisakokra emlékeztetett.

Volt egy óriási beton légópince is a telepen. Magasabb volt, mint az épületek többsége, egy ronda, szürke kocka. A németek minden szögletes dolgot *klotzig*-nak neveztek. Ez is *klotzig* volt. Szerintem azt is kibírta volna, ha telibe találják. Úgy tudom, a mai napig ott áll.

A zsidók nem tehettek egyebet, mint hogy hasra vetették magukat a földön, és ott kerestek menedéket, ahol tudtak. Néhányan körénk gyűltek, azt gondolván, hogy mi, szövetséges foglyok védelmet élvezünk, esetleg tudjuk, hova fogják dobni a bombákat. Pedig dehogy tudtuk.

1944. augusztus huszadika kellemes nyári nap volt – már amennyire Auschwitzcal kapcsolatban kellemességről beszélhetünk –, azon ritka

vasárnapok egyike, amikor nem kellett munkába mennünk. Néhányan a fiúk közül „gálát" rendeztek: rögtönzött mutatványosbódékat állítottak fel, ahol konzervdobozokkal lehetett célba dobni. Efféleékkel próbálták tartani a lelket egymásban meg önmagukban, de őszintén szólva nem sokra mentek vele.

A légiriadó aztán egykettőre véget vetett a mulatságnak. Gyorsan elhagytuk a barakkokat, és a zárt terület mögött húzódó szabad földekre futottunk, amely alacsonyabban helyezkedett el. Volt ott egy kelet–nyugati irányú vízelvezető árok, a térség keleti sarkában pedig egy kis beton óvóhely, ahova azonban sehogy sem akaródzott bemennem. A gázkamrákról terjedő hírek, amelyekről még mindig nem tudtuk bizonyosan, hogy igazak-e, befészkelték magukat a tudatomba. A nehéz acélajtók külső oldalán látható nagy fémfogantyúk felébresztették a gyanakvásomat. Sötét, baljós kinézetű hely volt, úgyhogy inkább odakint az árokban húztam meg magam. Sok társam ugyanígy járt: megindultak a légópince felé, de a falakkal körülvett rámpa végét elzáró ajtó előtt lecövekeltek. Úgy érezték, hogy a rámpa végében, az ajtón kívül nagyobb biztonságban vannak, mint ha bemennének.

A lágert ekkor már elborította a mesterséges köd, amely a tábor déli oldalán álló bádogtartályokból szállt fel. A ködösítés a kaucsukgyár álcázására szolgált, lehetetlenné téve a repülők számára a tájékozódást. Abból a magasságból egyébként, amelyben az amerikaiak repültek, szerintem amúgy sem lehetett könnyű pontosan célozni.

A bombázók félelmetes zúgással közeledtek. Úgy láttam, dél felől jönnek. Begurultam az árokba, és a következő pillanatban már fütyültek is a lehulló bombák. Sovány vigaszt jelentett, hogy ezek most baráti bombák voltak. Az árok alján állt a víz, a lábbelim egy pillanat alatt átázott. Igyekeztem eltakarni a fejemet, arcomat a partfalhoz szorítottam. Mintegy negyvenyardnyira tőlem irtózatos robajjal becsapódott egy bomba, a légnyomás lökéseit az egész fejemben éreztem. A robbanás hangja a légópince irányából jött. Aztán újabb becsapódások hallatszottak, most már valamivel távolabbról, ahogy a repülők a gyártelep irányába távolodtak. Negyedórába is beletelt, mire kimerészkedhettem a fedezékből, hogy felmérjem a helyzetet.

Egyenesen a bunkerhez rohantam. A bejárat felé vezető rámpa helyén óriási halom betontörmeléket találtam, talán tizenöt láb magas is lehetett.

Mindenfelé holttestek és emberi testrészek hevertek. A rámpa, ahol azok a társaim húzták meg magukat, akik nem akartak bemenni a bunkerbe, közvetlen találatot kapott. A bunker belsejében lévők túlélték, és egy másik kijáraton keresztül elhagyhatták a pincét. Néhány sebesült is akadt, de akik a bunker ajtaján kívül maradtak, szinte mind odavesztek. Holttestük ott hevert a romok alatt.

– Van közöttünk bányász? – kiáltotta valaki. Az egyik fiú megpróbálta szabaddá tenni a nyílást, de még mindig sokkos állapotban volt, azt sem tudta, hogyan fogjon neki. Rákiabáltam, hogy jöjjön ki, és beugrottam a helyére. Habozás nélkül ásni kezdtem. Óvatosan mozdítottam arrébb a köveket, nehogy a nagyobb betondarabok megcsússzanak és rázuhanjanak az esetleg alattuk lévő túlélőkre.

Kötelet kértem, kisvártatva kerítettek is valahonnan egyet. Egyenként rákötöttem a nagyobb betontáblákra, a fiúk meg a kráter peremén állva felhúzták őket annyira, hogy be tudtam lesni alájuk. Végtagjukat vesztett torzók, a felismerhetetlenségig összeroncsolódott emberi testek látványa tárult elém.

A további kutatásnak egy súlyos betondarab állta útját, amit mindenképpen el kellett távolítanunk, hogy a felszínre hozhassuk az ott rekedteket, akik között talán túlélők is vannak. Sikerült megmozdítanom a betontáblát, de csak az egyik irányba, ami azt jelentette, hogy a közelében fekvő halott katona fején kellett átgurítanunk, ha el akartuk vinni onnan. A túlélők érdekében meg kellett tennünk, az egyik fiú mégis hevesen tiltakozott.

– Az a szerencsétlen már úgysem érez semmit – magyaráztam. – Mi mást csinálhatnánk?

Nem szólt semmit, tudta, hogy nincs más megoldás. Teleszívtam a tüdőmet levegővel, és tolni kezdtem a betontáblát. Végül aztán a hullát is sikerült kiemelnem, mielőtt összezúzódott volna; a kráter peremén állók kihúzták a gödörből, én meg folytattam az ásást.

Lassan sikerült megközelítenünk a bunker ajtaját, de a remény, hogy túlélőket találunk, hamar elszállt. Már-már feladtuk, amikor fojtott hangokat hallottunk odalentről. Eldobáltam a törmeléket, míg végül sikerült akkora nyílást csinálnom, hogy bemászhattam rajta. A katona félig eszméletlen volt, kérdeztem tőle, hogy melyik testrésze szorult be, de nem felelt. Vizet

kértem. Amikor az arcára löttyintettem egy keveset, magához tért, sőt dühösen káromkodni kezdett. Jó párszor elküldött melegebb éghajlatra, míg végre sikerült kiszednünk onnan. Egy háromlábú hokedli mentette meg az életét: felfogta a leomló faldarabokat, és megóvta a fejét a sérülésektől.

Odafent a fiúk a sebesültekkel voltak elfoglalva. Több mint harminc testrészmaradványt számoltunk össze. Valaki kerített egy pokrócot, arra halmoztuk őket. Irtózatos munka volt. A barátainkról volt szó.

Az ártatlanok halála mindennapos dolognak számított, de nincs megsemmisítőbb érzés annál, mint amikor az ember a bajtársait látja holtan. Abba a legerősebb lélek is belerokkan. Ám valahogy túl kellett jutnunk ezen is. Később némelyek azt állították, elsősorban a Vöröskereszt részéről, hogy a fiúk azért haltak meg, mert nézni akarták az „előadást". Dehogyis: szegények úgy tudták, hogy biztonságban vannak.

A holttesteket az auschwitzi Szűz Mária Mennybemenetele templom temetőjében földelték el. Egy liverpooli sráccal, Bill Meredithszel együtt ástuk ki a tömegsírt a fal mellett. Volt egy kis kápolna is a sétány végén. Ez volt az első eset, hogy a sírköveken fényképeket láttam. Ezt nagyon érdekesnek találtam.

Derékig nekivetkőztünk és ásni kezdtünk. Amikor elkészültünk, egy teherkocsi odahozta a maradványokat. Többen álltak körülöttünk, de hogy szertartás vagy istentisztelet is lett volna, arra nem emlékszem. Leadogatták a platóról a holttesteket, és Bill-lel lefektettük őket egymás mellé. Akárcsak a sivatagban. Hosszú idő után először gondoltam azokra a bajtársaimra, akiket otthagytunk a homokban. Meg Les-re, akit még csak el sem temethettem.

Most sem volt rá idő, hogy lerójuk a kegyeletünket. Máris visszaparancsoltak bennünket a kocsira, a holttesteket ott kellett hagynunk a sírgödörben, még egy kis földet sem szórhattunk rájuk. Nem tudom, hogy végül ki temette be a sírt. Három héttel később a temető bombatalálatot kapott, a katonasír megrongálódott. A háború után a még azonosítható holttesteket a krakkói katonai temetőbe szállították. Azóta is ott nyugszanak.

14. fejezet

Hónapok teltek el azóta, hogy az anyámnak írott levélben először tettem említést Ernstről. Időnként láttam őt a gyártelep környékén, de otthonról nem jött semmi hír. Azt sem tudtam, anyám egyáltalán megkapta-e a levelemet, és ha igen, kapcsolatba tudott-e lépni Susannéval Birminghamben, ha egyáltalán ott volt még. Őszintén szólva nemigen bíztam a sikerben. A Vöröskereszt postaszolgálata óriási segítséget jelentett, de sajnos ez is egyre megbízhatatlanabbul működött.

Hónapok múlva levelet kaptam. A címzés ismeretlen kéztől származott. Hamarosan egy csomag is érkezett. A levelet angolul írták, és amikor feltéptem a borítékot, meg sem fordult a fejemben, hogy Ernsttel lehet kapcsolatban. Ha jól emlékszem, úgy kezdődött, hogy „Kedves Ginger". Az aláírás pedig: Susanne. A levél természetesen Ernstnek szólt, de úgy volt megfogalmazva, mintha nekem írták volna. Azt írta, küldött cigarettát. Egyszóval sikerült.

Anyám egy későbbi levélben megerősítette, hogy sikerült felvennie a kapcsolatot Susannéval. Tudatta vele, hogy a cigaretta az egyetlen dolog, amivel segíthet Ernsten. A többi már Susannén múlott. Az általa küldött csomagban kétszáz doboz *English Players*-t találtam. A nagybátyám mindig *555*-öst küldött. Hónapok óta nem láttam ennyi cigarettát egy rakáson.

Csodálatos érzés volt tudni, hogy Ernst nővére él és biztonságban van. Sőt, most már azt is tudja, hogy az öccse szintén él. Őszintén reméltem, hogy Auschwitz neve nem sokat mond neki.

Az emberi kapcsolat még a csomagok tartalmánál is értékesebb volt. Úgy éreztem, ezzel az egy levéllel máris csatát nyertünk a gonosz erőkkel szemben. Boldog voltam. Már csak be kellett csempésznem a szállítmányt az IG Farben telepére, és odaadnom a levelet meg a cigarettát Ernstnek. A telepen néha razziáztak ugyan, de bíztam a szerencsémben.

A cigarettának nagyobb értéke volt a lágerben, mint az aranynak. Amikor cseréltem Hansszal, a mindenható kápót ötven pakliért rá tudtam venni, hogy szemet hunyjon a ruhacsere felett. Ötven csomag cigaretta igen borsos árnak számított a táborban, és Ernst most ennek a sokszorosához jut hozzá.

Még akkor sem tudtam, hogy Ernst valójában milyen munkát végez, de azt láttam, hogy szabadabban mozog, mint a többiek, és úgy tűnt, a legnehezebb kinti munkák alól is mentesült. Úgy gondoltam, futár vagy küldönc lehet. Jó ideig nem találkoztunk. Lestem az alkalmat, amikor néhány percre félrevonhatom valahova, hogy átadjam a csomagot és az üzenetet.

Aztán ez a pillanat is elérkezett. Meggyőződtem róla, hogy nem látnak bennünket, aztán előhúztam a nővére levelét a zsebemből. Magánkívül volt az örömtől, amikor megtudta, kitől jött. Gyorsan bedugta csíkos rabruhája ráncai közé. Elmutogattam neki, hogy miután elolvasta a levelet, tépje össze. Tisztában voltam vele, hogy mekkora áldozat ez a részéről. Hiszen mindent elveszített, az a levél az egyetlen személyes tulajdona. De amíg nála volt, mindkettőnk biztonsága kockán forgott, úgyhogy én bíztam benne, hogy megteszi.

Még egyszer meggyőződtem róla, hogy nem jön-e senki, aztán elővettem az első adag cigarettát és egy tábla csokoládét, amit a tábori zubbonyomban rejtegettem. Ha egyszerre adom át az összeset, nagy a veszélye, hogy lebukik, hiszen annyit el sem tudott volna rejteni. Megbeszéltük, hogy hosszabb idő alatt, részletekben szállítom a többit.

Ezeket az embereket mindenüktől megfosztották: elszakították őket a feleségüktől, gyermekeiktől, szüleiktől és nagyszüleiktől, akiket többnyire már a megérkezés után meggyilkoltak. Akik megmaradtak, azokra lélekölő robot, éhezés és gyötrelem várt. Azzal a tudattal kellett együtt élniük, hogy szeretteiket elgázosították és a testüket elégették. Végül az elkeseredés, a betegségek, a kimerültség vagy a kegyetlen ütlegek végeztek velük.

Ilyen világban találta Ernstet a nővére levele és ajándéka. Átadtam, ami az övé volt – ennél többet nem tehettem érte. Fogalmam sem volt, hogy mit kezd majd a cigarettával, ennivalóra vagy kisebb-nagyobb szolgálatokra tudja-e beváltani. A szabadságát sajnos nem válthatta meg vele, de bizonyos előnyökre igenis szert tehetett, amelyek akár a túlélés esélyét is jelenthették. Amit tudtam, megtettem. A többi rajta múlott.

Eddig megúszta, de sosem tudhattuk, mit hoz a holnap. A kémények bűze és a munkanap végén összeszedett holttestek mindennél világosabban beszéltek. Az emberi élet gonosz erők és beteg elmék játékszere volt itt, a lágerben.

Én épp csak egy pillantást vetettem Auschwitz III.-Monowitz szögesdrótja mögé, ő azonban jól ismerte azt a világot, és azzal is tisztában volt, hogy mit kell tennie az embernek az életben maradásért. Bíztam ebben, de tudtam, hogy rendkívüli szerencse kellene ahhoz, hogy elkerülje a legrosszabbat. Igyekeztem leplezni, hogy tudom. Az elkövetkező hetek során átcsempésztem az egész cigarettaszállítmányt. Sosem mondta el, hogy mihez kezdett velük.

Az angliai nővérétől eltekintve semmit sem tudtam a családjáról. Sosem beszélt a szüleiről vagy nagyszüleiről, és úgy véltem, gyermektelen lehet. Talán nem akart rájuk gondolni. A saját bőrömön tapasztaltam, hogy így könnyebben bírja az ember. Így volt ez a sivatagban és így volt akkor is, amikor megtorpedózták a hajót. És így volt a fogságban. Könnyebb volt, ha az ember elfogadta, hogy csak magára számíthat. Mindenkinek önmaga a legfontosabb. Ezért volt olyan kevés emberi kapcsolatom azokban az években.

De Ernsttel másként állt a dolog. A szemében tükröződő elkeseredés ellenére az arca még őrizte annak a csintalan gyermeknek a vonásait, aki egykor lehetett, és sejteni engedte a férfit, akivé más körülmények között válhatott volna. Felismertem benne a rokon lelket. Attól kezdve szemmel tartottam, és folyamatosan elláttam cigarettával. Ha a háború tovább tart, biztos vagyok benne, hogy megpróbálkoztunk volna egy újabb szállítmány beszerzésével is.

Mindenre hajlandó voltam, csak hogy kijuthassak arról az istenverte helyről, ha csak órákra is; ezért, amikor azt hallottam, hogy brigádot szerveznek a Buna-Werke területén kívüli munkálatokhoz, habozás nélkül jelentkeztem. Minden alkalmat megragadtam, hogy civilekkel találkozhassak. Vonattal Katowicébe vittek bennünket, ahol a szállítmány be- és kirakodásához volt szükség ránk. Nem árulták el, hogy mit fogunk szállítani, és hogy miért kell ehhez hat ember. Fegyveres kísérettel hagytuk el a tábort. Gyalog mentünk a vasútállomásra, ahol az alacsony peronról rálátás nyílott a közelben fekvő rendező pályaudvarra.

Arról a helyről, ahol álltam, rézsút a vágányokon át pont oda lehetett látni. Éppen akkor futott be az újabb, több marhavagonból álló fogolyszállítmány. A foglyokat leszállították és sorokba terelték. Talán százyardnyira lehettek tőlünk. Mindannyian civil ruhát viseltek. A nőket

különválasztották a férfiaktól. Mi már tudtuk, hogy mi folyik itt, milyen sors vár azokra a nőkre és gyerekekre.

Az egyik asszony síró csecsemőt tartott a karján. Az egyik SS, aki fel-alá járkált a sor mellett, megállt és ráripakodott az asszonyra. Nyilván azt követelte, hogy hallgattassa el a gyereket. De az nem hallgatott. Az őr továbbment, ám néhány lépés után visszafordult, odalépett az asszonyhoz, és teljes erővel belevágott a gyerek arcába. Hirtelen csend lett.

Kis híján felfordult a gyomrom az iszonyattól és a tehetetlen dühtől. Még abból a távolságból nézve is világos volt, hogy a gyerek már nem él. Ez a borzalmas jelenet nyomtalanul elfújta azt a kis megkönnyebbülést, hogy egy napra kiszabadultam a lágerből. Megérkezett a vonatunk. Felszálltunk. Én valósággal megnémultam. Valamennyire hozzászoktunk már a kegyetlenség látványához, ha felnőttekről volt szó, de hogy egy csecsemőt meggyilkoljanak az anyja karjában – ez egyszerűn felfoghatatlan volt.

Katowice mellett, a hadsereg egyik raktárában tettek le bennünket. Hozzáfogtunk a berakodáshoz. A rakomány túlnyomó része nagy takarókból varrt zsákokba volt csomagolva, hogy mi lehetett bennük, arra képtelen voltam rájönni. Talán kenyér. Azok után, amit láttam, nemigen érdekelt engem semmi.

Visszafelé rendes civil szerelvénnyel utaztunk, az őrök a folyosón posztoltak. Kibámultam az ablakon, de nem láttam semmit, csak azt a jelenetet. A szemem láttára agyonütöttek egy csecsemőt, és én nem tehettem semmit. Engem úgy neveltek, hogy ne térjek ki a kihívások elől, hogy sose futamodjak meg, ha meg kell küzdeni valamiért. Itt pedig folyton ezt kellett tennem. Éreztem, hogy a tudatom egyre inkább bezárul a külvilág előtt.

A Hansszal végrehajtott helycserém során azért birtokába jutottam bizonyos információknak, és egy-két nevet is megjegyeztem. Volt valami elképzelésem arról, hogy mi folyik ott, de az eredménnyel korántsem voltam elégedett. A szelekció Monowitzban történik, a gépesített tömegmészárlás viszont valahol másutt. Még mindig rengeteg fehér folt volt a képen.

Múltak a hetek, közelgett a tél, az idő hidegre fordult. A szövetségesek győzelmében egyre inkább reménykedhettünk, de hogy meddig kell

várnunk, azt senki sem tudta. Vajon mi lesz a végkimenetele ennek a szörnyű históriának? Marad-e közülünk valaki, aki tanúságot tehet arról, amin itt keresztülmentünk?

Ahogy múlt az idő, egyre gyakrabban gondoltam arra, hogy megint meg kellene próbálnom átjutni. Hans még élt, és csodával határos módon a két bajtársa is. Felvetettem, hogy ismét cseréljünk. Beleegyezett. Azóta sem ment jobban a sora, úgy látszik, megérte neki vállalni a kockázatot. Hozzáfogtunk a terv kidolgozásához. Ezúttal nem a *Bude* lett a csere helyszíne – a kunyhó, amit első alkalommal használtunk –, hanem a *Bau*, a telep egyik téglaépülete.

Közvetlenül a főbejárat közelében volt egy apró helyiség, ahova néha elbújtunk pihenni: úgy döntöttünk, ott ejtjük meg a ruhacserét. Abban a helyiségben könnyebben elrejthettük a holminkat, ezért alkalmasabb terepnek tűnt.

Elérkezett a nagy nap. Magabiztosabb voltam, mint az első alkalommal, ismertem már a buktatókat, de ezúttal is hatalmas szerencse kellett a sikerhez.

Kapkodva ruhát cseréltünk; most már a hideg miatt is sietnünk kellett, a hideg csípte a bőrömet, miközben magamra kaptam Hans zebracsíkos rabruháját. Most is ő lépett ki először. Láttam rajta, hogy szorong. Egy kis port kentem az arcomra, levágtam, majd jól-rosszul leborotváltam a hajamat. Ellenőriztem, hogy a zubbonyom nyakig be van-e gombolva, és mielőtt elhagytam a rejtekhelyemet, ezúttal is felvettem a kimerült, halálosan legyengült ember testtartását. Baj nélkül elértem a csíkosok csoportját, elvegyültem a tömegben, és megadóan tűrtem a számlálást.

Hamarosan kiderült, hogy egy fontos dolgot kihagytam a számításból: a hirtelen jött hideget. Gyűlöltem a hideget, most is gyűlölöm. Hangosan vacogtam, és a létszámellenőrzésnek csak nem akart vége szakadni.

Aztán megindult a menet, melyet most már jól ismertem. Az aznap elhunytak holttesteit magunkkal vittük, vissza a táborba, éppúgy, mint az első alkalommal. Most is többször elejtették a hullákat útközben. A végtelennek tűnő vánszorgás után másodszor is beléphettem Auschwitz III.-Monowitz kapuján. „*Mützen ab!*" – harsant a kiáltás, mi pedig lekapva fejünkről a sapkát vigyázzba vágtuk magunkat. Aztán megindultunk a nagyjából a középső gyalogút közepe táján elhelyezkedő *Appelplatz* felé.

Mindenütt, még a tábor belterületén is szögesdrót vett körül bennünket. És a zenekar most is játszott. Éppúgy, mint először.

Megint felsorakoztunk számláláshoz, amely most minden eddiginél tovább, talán több órán át tartott. Álldogálás közben persze még jobban fáztam, azok a csíkos rongyok semmit sem tudtak megőrizni a testem melegéből. Közeledett az este. Nem kellett immár színlelnem, éppolyan nyomorultul éreztem magam, mint a többiek. Ráadásul még az eső is eleredt.

Nem számoltam, de úgy tűnt, ezúttal többen vagyunk az *Appelplatz*on. Amikor végre elengedtek bennünket, követtem segítőimet a négyszögletes tér egyik oldalán álló barakkok felé. Ez a rész közelebb feküdt a magasfeszültségű kábelekhez. Odabent azonnal bebújtam a priccsre, és nem mozdultam. Tudtam, hogy úgysem fogok enni abból, amit hoznak.

Két barátom külsején meglátszott a legutóbbi találkozásunk óta eltelt néhány hónap. Csodáltam, hogy egyáltalán életben vannak. Mindketten sokkal soványabbak voltak, mint amikor először láttam őket. A lengyel volt rosszabb bőrben, egészen sárga volt az arca. Úgy nézett ki, mint aki nemsokára beadja a kulcsot. Az ilyen leromlott állapotban lévő társukat a rabok úgy hívták: „*Muselmann*, azaz „muzulmán.

A szövetséges bombázások és a háború alakulása őket is bátortalan reménykedéssel töltötte el, de igencsak tünékeny volt ez a remény. Két társamnak nem maradt már ereje a beszélgetéshez, annyira kimerültek voltak, hogy a lengyel szinte eszméletlenül rogyott a priccsre. Attól féltem, hogy nem éri meg a reggelt. A némettel később tudtam néhány szót váltani.

Ezúttal felkészültebben fogadtam azokat a benyomásokat, amelyek éjszaka érték itt az embert, a nyögéseket, az összefüggéstelen hadarást, a sikoltozást. A német alig lehetett több húszévesnél, de ő is inkább árnyék volt már, mint hús-vér ember, sovány teste alig foglalt el helyet a priccsen. Társaim nemigen melegítettek a testükkel, úgyhogy hangosan vacogtam.

A halálnak szaga van – ezt már az első alkalommal is észrevettem. Nehezen tudnám megmondani, mi mindenből áll össze ez a szag, csak arra emlékszem, hogy ott lebegett azoknak a sötét, nyirkos barakkoknak a levegőjében. A fáradtság engem is letepert. Nyögések és egy halkan elmormolt ima hangjaira aludtam el.

A lengyel túlélte az éjszakát, de reggel csak segítséggel tudott talpra állni. Nem sok volt neki hátra, többé nem is láttam a telepen. Boldog voltam, amikor a számláláson szerencsésen túljutva megint a Buna-Werke felé vezető úton találtam magam, és visszatérhettem a munkához, amit korábban nap mint nap elátkoztam.

Egyetlen szó nélkül bonyolítottuk le a ruhacserét a *Bau*ban. Micsoda megkönnyebbülés volt felvenni az uniformist! Néhány héttel később újra megpróbáltam átjutni, ezúttal ismét a *Bude* volt a helyszín, mint legelőször. Nyitva hagytam a bódé ajtaját, máskülönben a csukott ajtó feltűnhetett volna valakinek. De most nem sikerült átszöknöm: az udvaron vizsgálódó őr miatt le kellett mondanunk a tervünkről.

Én magam sem értem, miért nem elégedtem meg azzal, amit elősszörre sikerült megtudnom. De hiába, ilyen voltam: egyszer megúsztam, és újra meg kellett tennem. Azért néhány kápó nevét megjegyeztem, és ami a legfontosabb, a saját szememmel láttam mindent. Ez nagyon sokat jelentett nekem. A másodkézből szerzett értesülésekre sosem adtam. Nem tudhattuk, hogy az ott fogva tartottak közül marad-e egyetlen túlélő is, aki a háború végeztével a világ tudomására hozza azt, ami ott történt.

15. fejezet

Nyirkos, reménytelenül szürke reggelre virradtunk. Zuhogott az eső, a tábor egyetlen sártengerré változott. Húsz brit fogolytársammal együtt az új erőmű elektromos vezetékeinek lefektetésére rendeltek bennünket. A vastag kábelt a lábunk közé véve felsorakoztunk az iszapos árokban, amelynek pereme a derekunkig ért. A láger fura logikája szerint mi végeztük ezt a munkát, a rabszolgák ugyanis túlságosan gyengék voltak ahhoz, hogy elboldoguljanak a súlyos kábelekkel. Letekertük a kábelt a jókora fadobról, de minél hosszabb részt tekertünk le, annál nehezebb lett. Meg se tudtuk volna mozdítani, ha nem hangoljuk össze a mozdulatainkat.

A kábeldob mellett, nem messze tőlem egy fiatal zsidó fiú állt. Nem lehetett több tizennyolc évesnél. Sovány volt és gyenge, mint a többiek, de az arca még így is megnyerő. Nem tudom, mit véthetett, de nem is fontos, hiszen az őrök mindig találtak ürügyet; csak azt láttam, hogy egy SS-tiszt odamegy hozzá. A fiú, ahogy azt ilyenkor kellett, abbahagyta a munkát, lekapta a sapkát a fejéről, és a combjához csapva vigyázzállásba merevedett.

Ám hiába: nem akadályozhatta meg, hogy agyba-főbe verjék. A tiszt az arcába vágott, de valami kemény tárgyat tarthatott a kezében, mert a fiú fejét azonnal elöntötte a vér. A fiú hátratántorodott, számomra ismeretlen nyelven mormolva valamit. Felállt, de máris jött az újabb ütés. Fájdalmában sírva rogyott a földre. Újra feltápászkodott, csak azért, hogy megint nekirontsanak. Csíkos egyenruhája addigra már vöröslött a vértől. A szemem láttára verték halálra azt a fiatal gyereket. Nem bírtam tovább. Kitört belőlem a visszafojtott indulat. Valami elpattant bennem. Ráüvöltöttem az SS-re: „*Du verfluchter Untermensch*!" Ennél nagyobb sértést aligha vághattam a fejéhez. Átkozott vadállatnak, emberalatti lénynek tituláltam, mégpedig azzal a szóval, amit a nácik az általuk alacsonyabb rendűnek tekintett emberekre, a zsidókra, szlávokra, cigányokra szoktak alkalmazni. Ez a szó robbant, mint a bomba. Az SS meglepetésében abbahagyta a fiú ütlegelését, de jól tudtam, ennyivel nem úszom meg.

Eltelt vagy tíz perc addig, míg a megtorlás lecsapott rám. Hagyta, hogy befejezzem a munkát. Kimásztam az árokból, és hátat fordítottam, indulásra

készen. Hátulról, figyelmeztetés nélkül rontott rám. Egy pillanat alatt ott volt mellettem, és hatalmas ütést mért az arcomra. A földre zuhantam, a kezemet a jobb szememre szorítva. A pisztolya markolatával ütött meg. Néhány pillanatra minden elsötétült. Később magamhoz tértem, de a szememet még mindig nem tudtam kinyitni. A szemhéjam több helyen felrepedt, alatta, felette, mindenütt zúzódások borították. A tiszt már nem volt ott.

Nem tudom, mi történt a fiúval, attól félek, nem sokáig élhetett. Ha nem halt bele a fejsérüléseibe, akkor is nyilván ott volt rajta a bélyeg, a halálra ítéltek bélyege.

A szemem rémes állapotban volt, pedig én mindössze egyetlen ütést kaptam. A táborunkban volt egy dél-afrikai orvos, egy Harrison nevű fickó. A vöröskeresztesektől úgy hallottam, hogy Harrisonnak műszerei is vannak, de sajnos nem akadt nála más, mint aszpirin meg egy hőkezelésekhez használt hatvan wattos izzó. Mindegy is, megtette, amit tudott. Nem jelentettem az esetet.

A duzzanat lassan lelohadt, és a sebek is begyógyultak, de továbbra is furcsán láttam a jobb szememmel. A tünet éveken át megmaradt. Például olykor összeszűkültek a szemem előtt a tárgyak: egy nagy épületet olyan keskenynek láttam, mint egy telefonfülke. Évekkel később, jóval a háború után, ez a szemgolyóm elrákosodott. El kellett távolítani, és üvegszemet kaptam. Világos volt az összefüggés.

A fiú kiszolgáltatottsága és a saját tehetetlenségem, az, hogy nem tudtam segíteni rajta, attól kezdve folyton gyötört. Arra neveltek, hogy szembeszálljak az igazságtalansággal, de Auschwitzban szinte semmit sem tehetett az ember. Annyi ütleget láttam, annyi gyilkosságot! Ám annak a bátor fiatalembernek a képe éveken át kísértett. Őt láttam, amikor esztendőkkel a szabadulásom után verejtékben úszva riadtam álmomból. Semmit sem tudok róla, a nevét sem ismerem, de a véres arca éjjel-nappal velem maradt – hetven éven át.

Hadifogoly társaim többsége is mindent megtett, amit tudott, hogy enyhítse a csíkosok szenvedéseit, cigarettát, élelmet csempésztek át hozzájuk. De olyanok is akadtak köztünk, akikben a sok megrázkódtatás kóros szorongást váltott ki. Különösen a betegségektől féltek, attól, hogy elkapnak valamit a zsidóktól. Sokat nem tehettünk. Mindannyian rabok

voltunk. A nagylelkűséget azoknak kellett volna gyakorolniuk, akiket a jó szerencséjük megkímélt attól, hogy rabságban kelljen élniük.

Frank Ginn egyszerű srác volt. Nem szívesen mondom ki, de szegény írni-olvasni is alig tudott. Általában velem íratta és olvastatta fel a leveleit, és közben módom volt egy kicsit közelebbről is megismerni. Nehezen ment neki a német, ezért gyakran segítettem neki, ha tolmácsra volt szüksége.

Egy nap megkért, hogy kísérjem el a Queen Mary északkeleti oldalánál álló asztalosműhelybe. A gyalupaddal és szerszámokkal felszerelt műhelyben, amelynek padlóját mindenütt vastagon borította a forgács, görögországi zsidók dolgoztak.

Valamit gagyogtak németül, leginkább csak egyszótagos szavakat, és Frank valamiért azt hitte, hogy én jobban szót tudok érteni velük. Úgy hallottam, hogy a lágerbeli görögök, már aki életben maradt közülük, többnyire Theszaloníkiből jöttek. Vérbeli kereskedők voltak, furfangosak és szívósak.

A két férfi az építkezés asztalosmunkáit végezte: a szakmájukban dolgozhattak, ami a csíkosok számára hatalmas kegy volt. Fedett helyen tartózkodhattak, és láthatóan jobb kondícióban voltak, mint a társaik.

Frank korábban többször is vitt nekik élelmet, ha volt miből, ők viszont abban a hiszemben voltak, hogy én vagyok a főnök. Hogy ezt honnan vették, fogalmam sincs. Igyekeztek a kedvemben járni, akárhányszor beléptem, mindig mosolyogtak rám. Egyik alkalommal SS-ek jöttek be a műhelybe, és felkészültem rá, hogy baj lesz, de ők pillantásra sem méltattak. Meg sem kérdezték, hogy mit keresek ott. Úgy gondoltam, biztosan a görögökkel van dolguk, az asztalosok talán valami szolgálatot tettek nekik, hogy a kedvükben járjanak. Mindenki ott keresett védelmet, ahol tudott, és a szakértelem mindig bizonyos védettséget jelentett.

Éppen e bonyolult kapcsolati háló tette szinte lehetetlenné, hogy az ember bárkiben is megbízzon a lágerben. Ezért nem árultam el soha a valódi nevemet. Sosem tudhattuk, ki kivel van jóban. Bárki befújhatott. Az információ is kelendő árucikk volt, amit nagyszerűen el lehetett cserélni.

Egy nap meglepetésemre az asztalosok egy szekrénykével leptek meg. Ragaszkodtak hozzá, hogy elfogadjam. Fecskefarkú kötéssel illesztették össze, és pici fiókok is voltak rajta. Ideális tárolóhely lett volna a toalettszereimnek, ha rendelkeztem volna ilyesmivel. Fura érzés volt, hogy

egy koncentrációs táborban efféle tárgyat birtokolok, különösen, hogy a többi fogoly csatát vívott egy-egy gombért vagy egy szál cigarettáért. Nem tudtam mire vélni ezt a nagy szívélyességet.

Frank alapozta meg a kapcsolatot velük, de a következő hónapok során nekem is jó barátaim lettek. Egyszóval azt akarták, hogy vigyem magammal a szekrénykét, amivel kapcsolatban voltak némi aggályaim. A görögök köztudottan remek üzleti érzékkel rendelkeznek, és úgy gondoltam, hogy talán egyfajta befektetésnek szánták az ajándékot a jövőbeni viszonzás reményében, ám sosem kértek semmit cserébe.

Õszintén szólva a ládika nem volt a legjobb csereeszköz. A lágerlakóknak nemigen volt rá szükségük. A cigaretta jobb valutának számított, könnyen magánál tarthatta az ember, és bármikor el lehetett cserélni. A komódot egy polgári munkásnak vagy más kívülállónak kellett elpasszolniuk. Gondolom, egy hadifogoly az ő szemükben pont megfelelt a célnak. Sosem mondták, hogy mit kérnek cserébe, talán elég volt nekik a tudat, hogy a lekötelezettjük vagyok. Valóban, attól kezdve igyekeztem nekik gyakrabban élelmet szerezni, úgyhogy ezek szerint bevált a számításuk.

A szekrénykét szerencsére egészen könnyen ki tudtam csempészni a táborból. Időnként persze razziáztak, de a *Posten* legényeit nem volt nehéz megvesztegetni. Az őröket sosem volt nehéz rávenni arra, hogy szemet hunyjanak, ha nekik is leesett valami. Magammal vittem az E715-be, és beraktam a hátizsákomba, amit a bódéban tartottam. Ritka szép darab volt, főleg ahhoz a ronda helyhez képest.

1944 decemberében a Vöröskereszt csomagjai elmaradoztak, valószínűleg a szövetségesek bombázásai miatt. A plusz fejadagok nélkül a poklok pokla várt ránk, azok tartottak életben bennünket. Mostantól kezdve azon a sovány koszton kellett tengődnünk, amit a németektől kaptunk. A zsidó foglyoknak is kevesebbet tudtunk adni.

Nem emlékszem rá, hogy mikor találkoztam utoljára Hansszal vagy Ernsttel. Gyakran gondoltam rájuk, de 1945 januárjától már leginkább az oroszok közeledése foglalkoztatott bennünket. A távolból géppuskaropogást és ágyúdörgést hallottunk. Tudtam, hogy a láger napjai meg voltak számlálva, de hogy ez felszabadulást jelent-e számunkra, vagy további megpróbáltatásokat, arról fogalmunk sem lehetett.

1945. január 18-án utoljára meneteltek ki a zsidó foglyok Auschwitz III.-Monowitzból. Az E715-től néhány száz yardnyira lévő lágert kiürítették, csak a súlyos betegeket hagyták hátra. Szegény csíkosok ezerszámra vágtak neki a rájuk szegezett fegyverek között a havas, jeges útnak. Kezdetét vette a halálmenet.

Mi, hadifoglyok, ahogy minden reggel, aznap is kimentünk az IG Farben-telepre, hogy felvegyük a munkát, de a telepet üresen találtuk. A csíkos ruhás alakok, akik mindig ott vánszorogtak valahol, mintha csak a földből bújtak volna elő, eltűntek. Kísérteties csend honolt mindenütt.

Rémhírek kaptak szárnyra a foglyok közt. Én úgy véltem, túszként tartottak vissza minket, látva az oroszok előrenyomulását, akik még aznap éjjel heves légitámadást intéztek a láger ellen. Szokás szerint elhagytuk a barakkokat, hogy odakint keressünk menedéket. A holmink bent maradt a táborban. Én a barakkok mögötti kisebb mélyedésben rejtőztem el, amikor potyogni kezdtek a bombák. A fejemet sem mertem felemelni. Azt hittem, sose lesz vége.

Abban a gödörben töltöttem az éjszakát, de persze szemhunyásnyit sem aludtam. Bármilyen közel is voltam, nem láttam az egyes találatokat, a fejemet behúztam és amennyire lehetett, igyekeztem eltakarni. Amikor vége lett, és előmerészkedhettem, láttam, hogy a tábort szinte földig rombolták. Átkutattam, ami a barakkomból maradt, a törmelék között keresgéltem, hátha rábukkanok valamire. Meg is találtam a karórámat, amit egy szegre akasztottam a barakk falán, sőt, a hátizsákomat is, benne néhány holmimmal. Ott volt a festett kis szekrényke is, amit a görögöktől kaptam. A társaim is próbálták menteni a menthetőt, de sok időnk nem maradt.

Ott álltam a fagyos éjszakában nagykabát nélkül. Anélkül kellett hát boldogulnom. Az orosz ágyúk dörgése egyre erősödött, talán öt mérföldnyire lehettek, és egyre közelebb jöttek. A hangjuk erőt öntött belénk, de aggodalmainkat nem oszlatta el.

A németek még hajnalhasadás előtt összetereltek bennünket, két oszlopba parancsolva a foglyokat. Később azt mesélték, hogy Mieser, a német altiszt felajánlotta, hogy választhatunk: kelet felé indulnak az orosz front irányába, egyenként, vagy nyugat felé a menetoszlopban. Én ilyesmire nem emlékszem. Minket akkor még mindig fegyverrel kísértek. Az oroszok számára ismeretlen egyenruhánkban öngyilkosság lett volna feléjük venni

az irányt. Évekkel később hallottam, hogy két fiú mégis megkockáztatta – mindkettőt megölték a Vörös Hadsereg katonái.

A mi menetoszlopunk indult utolsónak. Kiléptünk a nyitott kapun, át a szélben ide-oda lengő szögesdrót foszlányain – ez maradt az E715 lágerből.

16. fejezet

Az IG Farben kerítése mellett haladtunk el. Kegyetlen hideg volt. Búcsút intettem a gyűlölt kéményeknek, acélállványoknak és gáztartályoknak. Magunk mögött hagyva a gyártelepet délnyugat felé fordultunk, és megkerültük Auschwitz városát. Örökre magunk mögött hagytuk ezt a szomorú vidéket, melyet a fagy most még kietlenebbé tett.

Nem közölték velünk, hova megyünk. Nem emlékszem, hogy útba ejtettünk volna egyet is az ottani települések közül, ahol a telepen dolgozó civilek jó része élt. Az ismerős zsidó foglyokra gondoltam, Ernstre, akiről legalább annyit tudtam, hogy a nővére Angliában él, és Hansra, akiről még ennyit sem. Reméltem, hogy mindketten életben vannak. Rajtuk kívül is sokakat megőriztem az emlékezetemben, de nekik csak arcuk volt, nevük nem.

Nem járhattunk még nagyon messze a lágertől, amikor drótakadály állta utunkat, keresztbe fektetve az úton. A tetejét már belepte a hó. Amint közelebb értünk, azonnal észrevettem a foszladozó, csíkos rabruhába öltöztetett, keményre fagyott testeket. Mindannyian tudtuk, kik ezek. Voltak, akiket tarkón lőttek, aztán bedobták őket az árokba, mások az úton hevertek, ahol összeestek vagy ahol meggyilkolták őket. Testük melege rég elszállt már, s a golyónyomok mindennél világosabban beszéltek a sorsukról. Kikerültük a merev holttesteket, és mentünk tovább.

Rá kellett ébrednem, hogy megpróbáltatásaink korántsem értek véget, sok mindenen kell keresztülmennünk még. Nem tudhattam, lesz-e valaki, aki tanúságot tegyen a történtekről. A lágerben hetek óta azon törtem a fejem, hogy miként fog véget érni a fogság. Hát most megtudtam. A németek elhajtották a zsidó foglyokat, nyilván úgy gondolták, hogy még hasznát vehetik a munkaerőnek. Ha rabszolgáik nem bírták az erőltetett menetet, végeztek velük. Úgy tűnt, legtöbbjüknek ez lett a sorsa.

A tetemeket ott hagyták jéggé fagyva. Az éhség, a kimerültség és a hideg gyorsan végzett velük. Összeestek és nem mozdultak többé.

„A halál a cipővel kezdődik" – olvashatjuk Primo Levi emlékirataiban, amelyben az Auschwitz III.-Monowitzban töltött időről ír. Így igaz: a kezdetleges facipők feltörték a rabok lábát, amely megdagadt, és a sebeik elgennyesedtek. Lassan tudtak csak mozogni, emiatt pedig rendszeresen

ütlegelték őket, ami ismét csak közelebb lökte őket a halálhoz. Így volt ez a koncentrációs táborokban, és így volt idekint a hóban is.

Mint később megtudtam, Levi azért úszta meg a halálmenetet, mert már nem volt ereje elhagyni Auschwitz III.-Monowitzot, és ott maradt a hátrahagyott betegek között. Ennek köszönheti, hogy életben maradt.

Napokon át fagyott tetemek között vezetett az utunk. Annyi hullát láttunk, hogy szinte el sem tudtam képzelni, hogy lehetnek túlélők is. Nyilván Ernst, Hans és a többiek is odavesztek. Korábban úgy terveztem, ha hazaérek Angliába, megkeresem a nővérét, Susannét, és elmondom neki, amit tudok, de most ez is értelmetlennek látszott. Halottak voltak. Igyekeztem minél kevesebbet gondolni rájuk. Most a saját túlélésem volt a tét. Ahogy mondtam: az ember csak magára számíthat, senki másra.

Õreink nem az SS-hez, hanem a Wehrmachthoz tartoztak, de így sem lehettünk biztosak abban, hogy nem akarnak-e végezni velünk is. Volt köztük egy veterán katona, aki korábban a keleti fronton harcolt. Alaposan meggyűlt a baja az oroszokkal, amint azt bőrből készült műkeze is tanúsította. Neki aztán minden oka megvolt, hogy nyugat felé induljon el a lágerből. Nem tudtam megállni, hogy ne kössek belé egy kicsit. Miután mérföldeken át meneteltünk a holttestek között, odamentem mellé, és a tőlem telhető legjobb kiejtéssel így szóltam hozzá: „*Ihre Zeit kommt noch* – eljön még a maga ideje is. Megkeményedtek a vonásai. Nagyon is jól értette, mit akarok mondani. Tett egy legyintésszerű kézmozdulatot felém, és én is tökéletesen értettem őt: valami olyasmit akart közölni, hogy „téged foglak először keresztüllőni. Valószínűleg meg is tette volna.

Egy idő múlva elmaradoztak a hullák. Tudtuk, hogy nem azért, mert abbamaradt volna a mészárlás. Egyszerűen másik útra tértünk.

Az étrendünk igencsak nyomorúságos volt: többnyire azt ettük, amit a földekről loptunk. Olykor találtunk egy-egy pajtát, ahol meghúzhattuk magunkat éjszakára, máskor azonban odakint a hóban kellett éjszakáznunk. Kimerült voltam, de rendes kabát híján életveszélyes lett volna, ha mélyen elalszom. Küszködtem, hogy ébren maradjak.

Néhány nap múlva hegyek tűntek fel előttünk. Felfelé vitt az út, és minél magasabbra kapaszkodtunk, annál hidegebb lett. A mínusz harminc fokos hőmérséklet sem volt ritka. A hó az arcomba csapott, a fülemre ráfagyott a jég. És még mindig emelkedtünk; egy idő után már nem éreztem

a lábamat. Később a fiúk azt mesélték, előfordult, hogy valaki lehúzta a csizmáját, és a lábujjának egy-egy darabkája benne maradt.

Végre felértünk a fennsíkra: itt egy ideig vízszintesen haladtunk, aztán lejteni kezdett a terep, hosszú, kanyargós ösvény húzódott előttünk. Elállt a hóesés, a hóréteg vékonyodni kezdett. Itt-ott már előbukkant a növényzet a hólepel alól, s végül egészen eltűnt a hó.

Órákig tartó menetelés után végre megállhattunk pihenni egy folyó melletti mezőn. A folyó éppen áradt, már-már kilépett a medréből, olyan magasan állt a víz. Még a nap is előbukkant a felhők mögül. Friss, tiszta és hívogató volt a folyó vize, ezernyi szikrát vetett a fodrozódó víztükör. Úgy éreztem, megtisztíthatna minden szennytől, szenvedéstől, nyomorúságtól és félelemtől. A havas hegycsúcsokról érkező olvadékvíz volt, jéghideg, de a szépsége levett a lábamról. Tudtam, ha belemerészkednék, többé nem jönnék ki belőle. Egy pillanatra megkísértett a derűs halál, és küzdenem kellett, hogy ellenálljak a kísértésnek.

Naponta körülbelül húsz mérföldet gyalogolhattunk. Az idő hamarosan ismét hidegebbre fordult. Általában a nyílt országúton haladtunk, de mindig fegyveres őrök felügyelete alatt, így lehetetlen volt megszökni. Hova megyünk? Milyen ennivalót találhatunk ezen a zord vidéken? Ezekre a kérdésekre nem volt válasz.

Az éhezés már így is kétségbe ejtett. Az egyik őr megengedte, hogy az egyik pihenő alatt a karórámat odaadjam egy civilnek egy darab kenyérért. Persze aztán levette a sápot.

A pihenő során egyszer csak géppuskákkal felfegyverzett katonákat vettünk észre. Ez a látvány mindig aggodalmat keltett a foglyok közt. Sosem tudhattuk, hogy milyen terveik vannak velünk, végtére is Auschwitzból jövünk, szemtanúi voltunk az ott történteknek. Egy idő múlva aztán láttuk, hogy nem a mi kis menetoszlopunkra irányítják a fegyvereket. Ettől valamennyire megnyugodtunk. Mint kiderült, partizánok voltak, és éppen támadásra készültek.

Az őrök holmiját, a fegyvereiket és az ellátásunkra szánt szűkös élelmiszerkészletet teherautón szállították, amely azonban hamarosan lerobbant. Otthagyták az út szélén, és lovas kocsit rekviráltak, azzal vitték tovább a rakományt. Az igásló, egy kivénhedt gebe, már induláskor rossz bőrben volt. Az őrök kegyetlenül ütötték. Annyi gyilkosság után,

amelyeknek Auschwitzban a szemtanúja voltam, a menetelés alatt látott hullahegyek után, amelyeket egyszerűen átléptem, még mindig képes voltam felhúzni magam az állat siralmas helyzetén. Láttam, hogy ha ez így megy tovább, nem sok van hátra szerencsétlennek. A védtelen állatokkal való kegyetlenkedésnél nem ismerek nagyobb aljasságot. Az embernek van esélye, hogy védje magát, az állatnak viszont nincs.

Farmon nőttem fel, jól ismertem a lovakat. Tudtam, mit kellene tenni, hogy tovább bírja, de erről az őröket is meg kellett győznöm. Ha az öreg gebe elpusztul, mondtam, maguk cipelhetik majd a felszerelésüket. Ha rám bízzák, talán rá tudom venni, hogy tovább húzza az igát. Beleegyeztek.

Megfogtam a kantárt, és mialatt az időközben ismét nekieredő hó egyenesen az arcomba vágott, halkan suttogni kezdtem a ló fülébe. Háziállatokkal szemben semmi értelme az erőszaknak. Ha az ember megtalálja velük a hangot, mindent elkövetnek, hogy teljesítsék, amit várunk tőlük. Most is rá tudtam venni, hogy elinduljon: újabb ötven mérföldet ment a kedvemért a hófúvásban. Aztán feladta szegény, az őrök fejbe lőtték, és felakasztották egy pajtában. Azt hiszem, így volt a legjobb neki, legalább nem szenvedett tovább.

Kerestem egy kést, kivágtam egy darab húst a farából, és nyersen megettem. Az őrök elvették a többit, de nem láttam, mihez kezdtek vele. Biztosan megfőzték. A fiúknak semmit sem tudtam szerezni.

Néhány napig maradtunk még, hogy kipihenhessük magunkat egy kicsit. Aztán újrakezdődött a kínkeserves menetelés. Az egyik éjszakát egy közönséges börtönben töltöttük, rácsok között. Sokkal jobb menedék volt, mint a huzatos pajta. Máskor egy malátacsíráztatóban éjszakáztunk.

A menetelés alatt mellém csapódott néhány srác. Valamiért keresték a társaságomat, én meg talán egy kicsit élveztem, hogy a főnököt játszhatom közöttük. Bill Hedges volt az egyikük, és persze Jimmy Fleet is köztük volt. Furán hangzik, de szerintem Jimmy úgy látta, hogy több sütnivalóval és főleg nagyobb lelkierővel rendelkezem, mint a többiek, ezért vonzódott hozzám. Időnként nagyon el volt keseredve, de én mindig lelket tudtam önteni bele. A lekötelezettjük voltam, amiért segítettek a cserénél Hansszal, bár lassan az egész történet a múlt homályába veszett. Most magunkkal kellett törődnünk. A háború alatt mindig kitértem a valódi barátság elől. A sivatag tanított meg erre. Lehet, hogy holnap már havat lapátolok a

holttestükre, miért nehezítsem meg a saját dolgomat? Távolságot tartottam tőlük, de mivel Jimmy és Bill annak idején falaztak nekem, most én is igyekeztem szemmel tartani őket, nehogy bajuk essék. Kölcsönösen támogattuk egymást, és sikerült kialakítanunk egy együttműködésen alapuló modus operandit.

Egyik este a hosszú, különösen fárasztó menetelés után az őrök a szállásunkra kísértek, aztán magunkra hagytak bennünket. A katonai rangok már a hadifogolytáborban sem jelentettek sokat, a menetben pedig végképp nem: az emberek arra hallgattak, akin látták, hogy ura a helyzetnek. Itt csak annak volt respektusa, aki megérdemelte. Általában engem is ilyennek tartottak, ezért rendszerint én osztottam ki a feladatokat: néhány embert elküldtem élelmet keresni – kis szerencsével akár takarmányrépát is találhattak –, míg a többiek lefoglalták a legjobb hálóhelyeket. Kifigyeltem az őrök mozgását és az időbeosztásukat, remélve, hogy lerázhatjuk őket egy kicsit. Ezzel a szisztémával némileg könnyebbé tudtuk tenni az életet egymás számára is.

Emlékszem, egyszer találtunk egy pajtát éjszakára, de az az élelemkereső portya nem vezetett eredményre. Így hát korgó gyomorral voltam kénytelen lefeküdni. Elhatároztam, hogy élvezni fogom azt az egyetlen dolgot, amink van: a hatalmas kazlakban álló friss szalmát, aminél nagyszerűbb fekvőhelyet elképzelni sem lehetett.

A halványsárga szalmaszálak, melyek egykor a kalászokat tartották, összenyomódtak a súlyom alatt. Nem tudtam kiverni a fejemből a gondolatot, hogy ebből a gabonából valahol kenyeret sütöttek. Így volt ez: a menet során szinte semmi másra sem tudtunk gondolni, csak az ételre, és ha elaludtunk, ennivalóval álmodtunk.

Ám ezúttal nem tudtam elaludni. Kényelmetlen volt a fekhely, valami nyomta az oldalamat. Beletúrtam a szalmába, és előhúztam onnan egy zsákot. Krumpli volt benne. Megvolt vagy hat font. Kész főnyeremény! Tüzet gyújtottunk, megfőztük és ettünk, amennyi belénk fért. Micsoda mennyei lakoma volt! A maradékot magunkkal vittük, amikor másnap továbbindultunk. Sajnos soha többé nem volt ilyen szerencsénk.

A sziléziai Ratibor érintésével Csehszlovákia felé haladtunk. Múltak a hetek, és mi egyre mélyebben hatoltunk a cseh földre. Magunk mögött hagytuk az Elba-parti Pardubicét, majd Prága egy peremkerületét érintve

Pilzen felé tartottunk. Elértük a Szudéta-vidéket, amelynek a német megszállásával vette kezdetét a háború szomorú históriája. A helybeliek – inkább a csehek, mint a németek – kenyeret dobáltak nekünk, amint elhaladtunk mellettük. Az őrök megpróbáltak közbelépni, de azért sikerült megkaparintanunk néhányat. Hálásak voltunk érte, bár az éhség miatt továbbra is sokat szenvedtünk.

Egyik este egy kis pajtába vackoltuk be magunkat éjszakára. Nehéz nap állt mögöttünk. Miután nyugovóra tértünk, észrevettem, hogy a fal és a tető szarufái között van egy rés. A fal úgy nyolc láb magas lehetett. Néhány kísérlet után sikerült felkapaszkodom a tetejére, átvetettem rajta a lábam, és leugrottam a külső oldalon. Körülnéztem, és találtam is valamit: egy fagyott, avas faggyútömböt, amit talán az állatoknak rakott ki valaki egy edényben. Egy pillanatig tétováztam, aztán nekiestem, alaposan belakmároztam belőle, majd visszamásztam a falon, és lerogytam a szalmazsákomra. Egész éjjel a tál körül forogtak a gondolataim. Másnap reggel kiadták a parancsot, hogy továbbmegyünk. Gondolkodás nélkül felugrottam, átvetettem magam a falon, és megkerestem a tálat. Egyetlen falásra megettem a maradékot. Szerencsére sikerült lent is tartanom.

Az akarat mindent legyőz. A legvisszataszítóbb dolgokat vette be a gyomrom, csak meg kellett győznöm magam, hogy a karácsony esti vacsorához fogható finomságban van részem. Így maradtam életben.

Bizonyos jelekből arra következtettünk, hogy Pilzentől az osztrák határ felé hajtanak bennünket. Addigra jártányi erőm is alig maradt. Hosszú időn át semmiféle élelemhez nem jutottunk. Elhatároztam, hogy ha éhen is kell halnom, nem a fogságban fogok éhen halni: azt szökés közben is megtehetem, és akkor talán még némi esélyem is marad a túlélésre.

Úgy döntöttem, egyedül megyek. Egyetlen szót sem szóltam senkinek, Billnek és Jimmynek sem. Ha szólok, nyilván velem akarnak jönni. Ha meghalok, meghalnak ők is. Ezt a felelősséget nem vállalhattam. Egyedül kellett végigcsinálnom.

Éjszakára valahol Pilzentől délre álltunk meg, ahol egy nagy szénapajtába tereltek bennünket aludni. Az őrök egyre felületesebben látták el a munkájukat, félszívvel csinálták az egészet. Figyeltem és vártam. Egy idő után láttam már, hol vannak az őrizet gyenge pontjai, és az első adandó alkalommal megléptem.

Szántóföldeken, bozótos térségeken vágtam keresztül. Mindvégig fel voltam készülve rá, hogy bármelyik pillanatban meghallhatom az üldözők kurjantásait vagy a golyó fütyülését. Biztos távolba érve ledobtam magam egy árok aljára, és hajnalig aludtam.

De nem volt idő lazítani: ha most elkapnak, gondoltam, egész biztosan agyonlőnek. Haza akartam jutni végre, de nem voltam abban a helyzetben, hogy útitervet készíthessek. Nem volt nálam egyéb, mint egy kezdetleges térkép, de a semminél az is több volt. Nem baj, gondoltam, a háborúnak hamarosan vége, és a nyugati szövetségesek közelednek.

Továbbra is az evés volt a legfőbb problémám. Ráakadtam egy házra, amely alkalmas célpontnak látszott. Egy darabig szemmel tartottam, aztán óvatosan megközelítettem. Az egyik ajtó nyitva volt. Ha éhes az ember, még a félelemről is megfeledkezik. Jaj lett volna annak, aki akkor az utamba áll. Szerencsére nem jött senki. Találtam egy malomkerék nagyságú kenyeret: legalább egy láb lehetett az átmérője. A hónom alá csaptam, kerestem egy biztonságos helyet, és befaltam az egészet.

Délnyugati irányban indultam tovább, a nap és a csillagok állása alapján tájékozódva. Többnyire éjszaka haladtam, nappal meghúztam magam valahol. Még mindig az egyenruhámat viseltem, és nagy szükségem lett volna egy kabátra, amivel eltakarhatom, de kabátot sehol sem találtam. A településeket és országutakat elkerültem, vad vidékeken átvágva léptem át a német határt.

Ha tudtam, loptam ennivalót, és a földekről is mindent összeszedtem, ami ehető volt. Nem volt rosszabb dolgom, mint a menetelés idején. Egyre messzebbre hatoltam Németország belsejében, és számtalan átgyalogolt éjszaka után elértem Regensburgot.

Valahogy eljutottam a teherpályaudvarra. Bolyongtam a vagonok között, keresgéltem a feliratokat abban a hiú reményben, hogy találok egyet, amelyik észak felé megy. Fejembe vettem, hogy megpróbálok eljutni a brit arcvonalig.

Egyszer csak repülőgépek zúgása ütötte meg a fülem, és már potyogtak is a bombák. Tisztában voltam vele, hogy a pályaudvarok mindig stratégiai célpontnak számítanak. Rohanni kezdtem. Átvágtam a vasúttal szemközt fekvő temetőn, és csak rohantam tovább. Akkor már a légelhárító ágyúk tüzelését is hallottam, de a bombák fütyülése sem maradt abba. Az egyik

bomba épp a temetőre hullott, amelyen percekkel korábban vágtam keresztül.

Egy sövény vonalát követve jól álcázott légvédelmi állásba ütköztem. Sikerült kikerülnöm, és végre kijutottam a nyílt vidékre. Azt hittem, elmúlt a veszély, de tévedtem.

Megint meghallottam a repülőgépeket. A földre vetettem magam. Láttam, hogy az amerikai légierő egyik gépe lángolva zuhan a talaj felé. Az egyik szárnyát találat érte. Suhogást hallottam, amit hatalmas puffanás követett. Azt hittem, bomba; vártam a robbanást, de az elmaradt. Valami nem messze tőlem a földbe csapódott. Amikor elvonult a veszély, elindultam megnézni, miféle tárgy eshetett le a bombázóból. Hamarosan megláttam: egy baseballütő állt ki a földből. Gondolom, a bombázó legénységének valamelyik tagjáé lehetett, talán kabalából vitte magával. Ha így volt, nem sok hasznát vette. Kihúztam az ütőt a földből, és eltettem. Ez volt az egyetlen tárgy, amit hazavittem emlékbe.

A pályaudvarra meg sem próbáltam visszamenni, inkább gyalog indultam észak felé. Most is, mint mindig, a nehezebb utat választottam. Az első nagyobb város peremét elérve – abban bíztam, hogy talán Nürnbergnél járhatok – arra gondoltam, megint megpróbálkozom a vonatokkal, de a bombázók ismét csak megelőztek. A várost porig rombolva találtam. Egy épület nem sok, annyi sem maradt épen. Visszafordultam, leírtam néhány kört a város körül, aztán megint északnak vettem az irányt.

Végig abban a hiszemben voltam, hogy a szövetségesek arcvonalához közeledem, de német csapatmozgást alig láttam, tehát valószínűleg tévedtem.

Bamberg közelében jártam már, amikor végre rám mosolygott a szerencse. Egy facsoport fedezékében tanyáztam éppen, amikor észrevettem a csatarendbe állított tankokat. Körülbelül százyardnyira állhattak egymástól. Amerikaiak voltak. Óvatosan, de bizalommal közelítettem feléjük, és őszintén reméltem, hogy rendes távcsövük van, és jó a szemük.

Bíztam benne, hogy nem fogják egy magányos katonára pazarolni a kézigránátot. Miért is tennék? Hisz egyedül vagyok, még ha ellenség lennék is, legfeljebb egy újabb hadifoglyot láthatnak bennem.

Amikor elég közel értem, kiabálni kezdtem, hogy brit hadifogoly vagyok. Erre megjelent egy fej a legközelebbi tank nyílásában. Az amerikai

mondott valamit, ami akár üdvözlés is lehetett, aztán megint eltűnt, gondolom, rádión jelenthette a felbukkanásomat. Kisvártatva kiugrott a tankból, és intett, hogy kövessem. A földeken átvágva egy másik, mintegy kétszáz yardnyira várakozó harckocsihoz mentünk, ahol a parancsnokuk már várt bennünket.

Õszintén szólva a parancsnok úgy nézett ki, mint akinek nincs ki a négy kereke. Két pisztoly is volt nála, a csizmaszárából pedig egy kés nyele kandikált elő. Egyenesen a tárgyra tért:

– Hol vannak azok az átkozott Krautok?

Nemigen tudtam megmondani, hisz én magam mindvégig igyekeztem elkerülni őket. Nürnberg közeléből jövök, mondtam, de nem sok németet láttam arrafelé. Erre végigmért, majd így szólt a mellettem álló katonához:

– Adjatok neki enni!

Nagy kő esett le a szívemről.

Egy ültő helyemben befaltam mindent, amit adtak. Ma sem tudom, mi volt az, de borzasztóan ízlett. A tankok hamarosan nekiindultak, engem pedig felraktak egy teherautóra, és visszavittek Nürnberg irányába. A várostól néhány mérföldnyire, egy mezőn kialakított kis felszállópálya mellett álltunk meg. Azt mondták, itt gyűjtik össze a hadifoglyokat. Néhány nap múlva repülőgépeket küldenek értünk, és hazavisznek bennünket. Búcsút intettem az amerikaiaknak, akik siettek, hogy csatlakozhassanak előrenyomuló egységeikhez. A kellemes közjáték ezzel véget ért. Végre jóllaktam, élveztem a vendégszeretetüket, és most újra itt vagyok – egyedül. Akkor tehát felszabadítottak vagy sem?

A hely elhagyatottnak látszott. Sehol egy lélek. Megint csak magamra hagyatkozhattam.

Valamivel messzebb egy házat vettem észre. Amikor közelebb merészkedtem, láttam, hogy lakatlan, de nincs bezárva. Ágy nemigen volt benne, de legalább tető volt a fejem felett. Találtam valami pokrócot, betakaróztam és lekucorodtam a padlóra. Több száz mérföldet tettem meg gyalog, kis híján éhen haltam, és átszeltem egész Közép-Európát. A legborúsabb pillanataimban sem gondoltam volna, hogy ilyen kevéssé felemelő felszabadulásban lesz részem. Átkutattam a házat ennivaló után, de nemigen találtam. Repülőgépnek se híre, se hamva. Tűkön ültem.

Várakozás közben azon töprengtem, vajon mi lehet a többiekkel. Újra lágerbe vitték őket, vagy még mindig ott bolyonganak az országúton, fegyvercsővel a bordáik között? Évek múlva tudtam csak meg, hogy nem sokkal később ők is beleszaladtak az amerikaiakba. Az egyik fiú odarohant az egyik amerikaihoz, kivette a kezéből a puskát – így mesélték –, és ott helyben agyonlőtte a német altisztet, azt a Miesert. Nem ő volt a legrosszabb köztük, de megértem. Gyanítottam, hogy a bőrkezű meglépett. A zsidó foglyokra, köztük Ernstre már régen úgy gondoltam, mint halottakra. De nemigen akartam rájuk gondolni. Túl sok halottat láttam már.

A házhoz egy elhanyagolt kert is tartozott, melyet magas fal vett körül. A fal tetején üldögéltem az eget kémlelve, hátha meglátom a repülőket. Csak vártam és vártam, de nem történt semmi. Biztosan megfeledkeztek rólam. Egy idő múlva egy csapatnyi német lány jött arra. Megszólítottam őket, mire legnagyobb meglepetésemre odajöttek hozzám. Társalogni kezdtünk. Az egyikük különösen beszédesnek mutatkozott: körülbelül huszonkét éves lehetett, szőke volt, és csodaszép. Rögtön rájött, hogy idegen vagyok, és tudni akarta, honnan jöttem.

Elmagyaráztam, hogy angol vagyok, hadifogságból jövök, és arra várok, hogy hazavigyenek. A lágerről hallgattam. Máris úgy éreztem, hogy Auschwitz egy másik univerzumhoz tartozik. A lágerben szerzett tapasztalatokkal a normális életben semmit sem lehetett kezdeni, még itt, Németországban sem.

Megkérdeztem, hogy nincs-e náluk valami ennivaló. Előkerítettek valami szendvicsfélét, amit hálásan elfogadtam, és azon nyomban megettem. Gondolom, az ebédjük lehetett.

A szövetségesek által megszállt területen voltunk ugyan, de a háború még nem ért véget. Mindenképpen kockázatot vállaltak azzal, hogy civilként szóba álltak velem. De hát kíváncsi kislányok voltak, és miután olyan jól szót értettünk, eljöttek, hogy megnézzék az elhagyott házat, amely átmeneti otthonomul szolgált. A beszédes lányról kiderült, hogy Gerdi Herberichnek hívják. Nürnbergben lakott, megadta a nevét és a címét. Megígértem, hogy ha hazaértem, feltétlenül írok, sőt csomagot is küldök viszonzásképpen. Sajnálattal kell bevallanom, hogy sosem váltottam be az ígéretemet. A hazatérés után annyi más dolgom volt. Az egész világ megváltozott körülöttem.

Magányos menedékhelyem csöndjét hamarosan egy csapat amerikai érkezése verte fel. Egykori hadifoglyok is voltak köztük. A lányok gyorsan továbbálltak, és soha többé nem láttam egyiküket sem, nem is hallottam felőlük. Az a szendvics – *Brötchen*, ahogy ők mondták – csak egy apró gesztus volt, de az emberségükről tanúskodott, hogy segítettek egy szövetséges katonán, vállalva az ezzel járó veszélyt is. Soha semmit sem kértek cserébe.

Az amerikaiak elég lármásak voltak, de legalább biztosítottak afelől, hogy jó helyen vagyok. Egy másik házban, amely szintén üresen állt a közelben, négy konzervet is találtam. Az egyiket megtartottam magamnak, a többit az amerikaiaknak adtam. A dobozokon nem volt címke, így amikor a jenkik kinyitották a sajátjukat, és kiderült, hogy hús van benne, magától értetődőnek vettem, hogy az enyém is ugyanolyan. Sajnos kiderült, hogy csak valami ázott zöldségféle volt benne. Leírhatatlanul csalódott voltam, mindazonáltal az éhenhalás ellen az is jó volt. Kilencen-tízen voltunk. Nem tehettünk mást, vártunk türelmesen.

17. fejezet

Két nap telt el, mire a nagy légcsavaros hajtóművek dübörgése megremegtette az elhagyatott házat. Kirohantam: egy Dakota volt, a Royal Airforce gépe, egészen alacsonyan szállt a földek felett, majd nagy zöttyenéssel a földre ereszkedett. Alig kanyarodott le a kifutópályáról, máris jött a másik gép. Pattogott néhányat a futóművén, míg végre sikerült a hátsó kerekére ereszkednie. A leszállást nem irányította senki, sem a földről, sem a levegőből.

Berohantam a házba, felkaptam azt a kevés holmit, amim volt, és szaladni kezdtem a szántóföldön át, igyekezve kitalálni, hogy hol fog megállni a repülőgép. A Dakota elegáns gép volt, ugyanakkor bivalyerős. Az első repülő gurult még egy kicsit, majd megfordult és végül égnek meredő orral megállt. A dupla propeller még mindig forgott.

A távoli szegletekből több fiú került elő, és rohanni kezdett a gép felé. Ekkor kinyílt egy ajtó a gép oldalán, egy vastag bőrdzsekit viselő férfi hajolt ki, és kiabált valamit. A motorzúgástól nem hallottam, de a gesztusaiból megértettem, hogy nem fog sokáig várni. Az elsők között voltam, akik feljutottak. Szinte mindegy volt már, hova megy, csak végre kijuthassak innen. Körülbelül tucatnyian mászhattunk be, aztán becsukták az ajtót. Leültem a fémbordákkal megerősített géptesten végigfutó keskeny padra. A vállam felett kiláttam az aprócska ablakon: a többiek a második gép körül tolongtak. Senki sem akart lemaradni.

Akkor már gurultunk a mező széle felé, és felkészültünk a felszállásra. Mindenkinek fülig ért a szája: nem én voltam az egyetlen, aki megjárta a poklot, és most hazatérni készült. Később hallottam, hogy a harmadik gépnek, amit a foglyokért küldtek, meghibásodott a motorja, kigyulladt és lezuhant.

De mi egyre feljebb kapaszkodtunk a felhők között, Brüsszel felé véve az irányt. Magamba roskadva üldögéltem a padon, és a baseballütőt babráltam, amit Regensburg óta hurcoltam magammal. Végre úton vagyok hazafelé. Hála istennek, vége. De az éhség még akkor is mardosott.

Felálltam, végigmentem a gépen, ki-kinézegettem az apró ablakokon át. A háború még nem ért véget, de senkinek sem lehetett kétsége afelől, hogy

már nem tarthat sokáig. Néztem a magasból Európát, amely szabad volt megint, és találgattam, hogy milyen lesz az élet a háború után.

Egy Brüsszel melletti katonai repülőtéren szálltunk le. Innen egy közeli táborba vittek, ahol hetek óta először végre rendes ennivalót kaptunk. Meg is mosakodhattam, de zuhanyozni vagy fürödni sajnos itt sem lehetett. Egyetlen éjszakát töltöttem csak ott, azalatt senkivel sem beszéltem sem a fogságról, sem a menekülésemről. Igaz, nem is kérdezett senki: mindannyian szörnyű dolgokat éltünk át, semmi kedvünk sem volt tovább rágódni rajtuk.

Másnap visszavittek a reptérre, ahol egy nagy, négy hajtóműves bombázó várt ránk. Elöl, a pilótafülke alatti üvegbuborékban volt az irányzókészülék. Körülbelül a géptörzs közepénél egy kisebb kitüremkedést láttam, géppuskacső állt ki belőle.

Felismertem, bár azelőtt sosem láttam még ilyet: egy Lancaster volt. Mire igazán elterjedt, addigra én már fogságban voltam, de a fogolytársaim elbeszélései alapján pontosan ilyennek képzeltem.

Éppen felszállásra készült. Beszálltam a többiekkel együtt. Leülni nem lehetett benne, és iszonyú szűk volt a hely. Előadtam a kapitánynak, hogy hova szeretnék menni, de ő kijelentette, hogy az nem esik útba. Nem voltam hajlandó feladni, addig rimánkodtam, míg végül kötélnek állt.

Hasra feküdtem az üvegezett aljú, karcsú orrban, és hamarosan egész testemben éreztem a propellerek rázkódását. Aztán kiszaladt alólunk a föld, és a levegőbe emelkedtünk. Tettünk egy kört a reptér felett, majd hazafelé vettük az irányt, és egy idő múlva a szárazföld zöldje helyett már a tenger kéklett alattam.

Nürnbergben alkalmam volt látni, hogy az efféle repülőgépek mire képesek, és aggodalommal gondoltam arra, hogy vajon milyen állapotban találom Nagy-Britanniát. Alacsonyan repültünk a Csatorna felett, és amit láttam, nem sok jóval kecsegtetett. A partot mindenütt törmelék és kilőtt hajók roncsai borították, a vízen pedig hatalmas olajfolt lebegett. Később szerencsére tisztább lett a víz, és a távolban, párába burkolózva megpillantottam Anglia fehér szikláit. Úgy látszik, mindent mégsem lehet lerombolni. Hazafelé közeledtem.

Hamarosan alacsony sövényekkel határolt zöld rétek tűntek fel, aztán megláttam magam alatt a reptér leszállópályáját. Ereszkedni kezdtünk,

egészen addig, míg a fű szinte az arcomat söpörte, s végül egy zökkenéssel földet értünk.

Megálltunk, kinyílt az ajtó, de mielőtt szétszóródhattunk volna, a kapitány ragaszkodott hozzá, hogy írjuk fel a nevünket a géptörzsre. Még tollat is adott hozzá. Nyilván számtalan bevetésen vett részt, de azt, hogy hazahozhatta a katonákat, egészen másfajta küldetésnek tekintette.

A fülem még mindig csengett a motorzajtól, mégis felkaptam a fejem arra a furcsán ismerős hangra, melyet sok-sok évvel azelőtt hallottam utoljára. Angolul beszélő női hangok voltak. A hölgyek éppen teát szolgáltak fel a katonáknak.

A barakkban, ahova bekísértek, végre lezuhanyozhattam. Zoknit, alsóneműt és használt, de frissen mosott uniformist kaptam, meg egy pár nehéz, vasalt talpú fekete bőrcsizmát. A csizmát ma is őrzöm.

Nem maradtam ott sokáig. A katonai fegyelemtől jó ideje eltávolodtam: nem vártam engedélyre, hogy leléphessek. A barakkban hagytam egy üzenetet, aztán elhagytam a tábort, és felszálltam a Londonba induló vonatra.

Megérkeztem a Liverpool Street-i állomásra, ahol átszálltam Essex felé. Egyetlen pennyt sem fizettem a vonatjegyért. Nem láttam, hogy a városban kár keletkezett volna. Siettem haza, az enyéimhez. A Győzelem Napja néhány nap múlva következett. Majdnem öt éve nem voltam otthon.

A North Weald Stationnél leszálltam a vonatról. A szenesudvar mellett elhaladva benéztem a fal felett, és megláttam egy férfit, aki targoncára rakott szeneszsákokat szállított. Azonnal megismertem: a nagybátyám volt, Fred, a szénkereskedő, egykor a Fulhamben futballozott. Átugrottam a falon, és megálltam előtte. Amikor rám ismert, olyan szavak csúsztak ki a száján, amelyeket most nem szívesen ismételnék el. Azt mondta, befejezi a rakodást, aztán hazavisz a targoncával. Az állomás talán egy mérföldre lehetett a házunktól. Lelkesedésében egész úton szünet nélkül beszélt. Így történt, hogy annyi év után egy szénszállító targonca utasaként állítottam be a farmunkra. A bácsikám a kapunál visszafordult, és magamra hagyott.

Végigmentem a sárga fagyalsövény mentén, a virágágyak között húzódó kerti úton egész a kétszárnyú épületig, ahol felnőttem. Az otthon emléke ennyi éven át ott élt a tudatom mélyén, bár a sivatagban meg a lágerben sokszor csak tehernek éreztem ezt. Reményem sem volt rá, hogy belátható

időn belül viszontláthatom, minek kínoztam volna magam vele? Ám most itt állt előttem.

Nem szóltam senkinek, hogy jövök. Bekopogtam a nagy tölgyfa ajtón. Kicsit várnom kellett, mire egy asszony, akinek az arca ismerős volt ugyan, de elkínzott vonásai láttán mégis megdöbbentem, ajtót nyitott. Elállt a lélegzete, amikor meglátott, én meg csak annyit mondtam:

– Megöregedtél, mama.

Hányszor kívántam azóta, hogy bárcsak visszaszívhatnám azokat a szavakat. Anyám magához ölelt, mintha soha többé nem akarna elengedni. Biztosan ijesztően festhettem: amikor bevonultam, több mint tizenkét font volt a súlyom, hazatérésemkor meg alig nyomtam többet nyolcnál.

Anyám egyedül kínlódta végig az egész háborút. Apám szintén hadifogságba esett. Valakitől azt hallotta, hogy megsebesültem Afrikában. A leveleimben persze sosem panaszkodtam, de ő gyanította, hogy kivittek a frontra. Aztán az E715-ből rendszertelenül érkező levelek elmaradtak. Kezdetét vette a halálmenet, amelyben áthajtottak Közép-Európán. Anyám azt sem tudta, élek-e vagy halok, és a legrosszabbtól tartott. Ráadásul az egészsége is megromlott.

Az alatt a néhány év alatt, ami még megadatott neki, sosem kérdezett a háborús emlékeimről, ahogy a fogságról vagy a halálmenetről sem. A katonáknak és családtagjaiknak azt javasolták, hogy igyekezzenek minél előbb megszabadulni a rossz emlékektől.

Arra, hogy apám pontosan mikor jött haza, már nem emlékszem. Annak idején letagadta a korát, hogy bevegyék a seregbe; részben azért tett így, hogy engem szemmel tarthasson. Megsebesült és fogságba esett, amikor a németek ejtőernyősöket dobtak le Kréta szigetére. Apámat Ausztriába vitték kényszermunkára: a hegyi vasútvonalak építésén dolgozott, pedig egy súlyos tüdőgyulladás szövődményei miatt megromlott az egészsége.

Rebesgették, hogy hamarosan ő is hazajön, de ez a „hamarosan" bármit jelenthetett. Aztán elérkezett az a nap is. Éppen a ház hátsó részében, egy kis szobában tettem-vettem, amikor csoszogást hallottam odakintről. Valaki a hátsó ajtón át akart bejönni, de úgy látszik, meggyűlt a baja a zárral. Kinyitottam.

Apám állt a küszöbön, az oldalzsákjával bajlódott. Amikor meglátott, ledobta a zsákot, és magához ölelt. Gyerekkorom óta először ölelt meg. Elég megviseltnek látszott. Egyikünk sem állta meg sírás nélkül ezt a találkozást.

Emlékszem, kisgyerekkoromban sokszor a térdére ültetett, és énekelt nekem: „Eljön majd az a nap, mikor messze megyek, / Nem lesz már itt Apa, ki fogná a kezed..."

A gondolat, hogy ő is meghal egyszer, mindig felzaklatott; ilyenkor addig ütöttem a mellét, amíg abba nem hagyta az éneklést.

Sosem láttam őt elérzékenyülni, de azt mesélték, hogy amikor az édesanyja meghalt, kiment a szántóföld közepére, és sokáig ott énekelt, egyedül. Kiénekelte magából a bánatát. A hazatérése rádöbbentett, hogy mennyire megváltoztunk mindketten, bár az ölelést most sem nyújtotta túlságosan hosszúra.

Nem voltam ott, amikor anyámmal először találkoztak, így csak elképzelni tudom a jelenetet. Négyszemközt voltak akkor, és ez így helyes.

Egészen biztos, hogy apám később megbánta, hogy magára hagyta anyámat, és beállt katonának, holott nem lett volna muszáj. Nem is nagyon tudta többé egyenesbe hozni az életét a háború után. Talán éppen annyit szenvedett, mint én, de nem mutatta.

1960-ig élt. Sosem beszéltünk a háborúról, sosem vetettük össze a fogságban szerzett tapasztalatainkat. Szerintem azt sem tudta, hogy Auschwitzban voltam hadifogoly.

Nem sokkal a hazatérésem után az átélt traumák egyre inkább éreztették hatásukat. Nappal a jól ismert, kedélyes essexi faluban voltam, az álom azonban minden éjjel visszalökött Auschwitz poklába. Minden éjjel rémálmok gyötörtek. Láttam a fiút, aki vigyázzban állva tűrte, hogy szétverjék a fejét, és a vér végigömlött az arcán. Számtalanszor újraéltem, amikor az SS-őr agyonütötte a kisgyereket. A zsidó táborban voltam, attól rettegve, hogy lelepleznek. A lepedőm csatakos volt a verejtéktől, amikor felébredtem.

A sivatagon át, a fogság éveiben és Auschwitzban mindig azt mondtam magamnak: „Ne gondolkodj, cselekedj!" Legtöbbször ösztönösen döntöttem, és ez sokszor megmentette az életemet. Most, hogy elmúlt a

veszély, túlságosan sok időm volt gondolkodni. Rettegtem a saját álmaimtól, mert újra át kellett élnem, hogy milyen volt tehetetlenül tűrni a szörnyűségeket.

Akkoriban még nem tudtak segíteni a háborús traumában szenvedő katonákon, sőt azt sem igen tudták, hogy ilyesmi egyáltalán létezik. Ma már tudom, hogy beteg voltam, súlyos beteg. Sokan voltunk így.

Ha anyám nem is kérdezett a háborúról, a falubeliek annál többet kérdezősködtek. Persze az igazságot nem akarták tudni, csak a hőstörténetekre voltak kíváncsiak. Mit sem tudtak a koncentrációs táborokról, és ha mondtam is valamit, nem látszott rajtuk, hogy felfogták volna, amiről beszélek. Mindaz, amit elmondtam nekik, nem illett abba a képbe, amit kialakítottak maguknak. Kínosan érintette őket, ha olyasmiről hallottak, amit képtelenek voltak felfogni, és inkább eleresztették a fülük mellett. Láttam rajtuk, hogy nem figyelnek. „Üveges tekintet-szindrómának" neveztem ezt a reakciót.

Az otthoniaknak fogalmuk sem volt arról, hogy mi, katonák min mentünk keresztül. Mindenféle szamárságot összebeszéltek. „Hány németet öltél meg?" Az efféle kérdések bosszantottak a legjobban. Amit tettünk, kényszerből tettük, és attól, hogy így beszéltek róla, az egész valahogy értéktelenné vált. Sokszor csak azért hívtak meg bennünket a házukba, hogy csámcsogjanak azokon a dolgokon, amiket mi ki akartunk verni a fejünkből. Az ellenség, akit megöltünk, már megfizetett mindenért: kegyeletsértés lett volna továbbra is ezt a témát boncolgatni.

Volt egy pasas, egy hentes Eppingből, aki soha egyetlen napig sem szolgált. Ez egyszer nagy bátran kijelentette, hogy ő bizony inkább leszúrta volna a feleségét, mintsem engedje, hogy egy német kezére jusson, ahogy azt a nácik tervezték, ha elfoglalják Nagy-Britanniát. Ezt persze nem az asszony füle hallatára mondta. Nem sokkal később összefutottunk a vonaton. Az asszonnyal utazott, ott ültek egymás mellett. Láttam, hogy tűkön ült, nehogy elmondjam a feleségének, amit tőle hallottam. Nem is kellett már mondanom semmit sem.

Auschwitz világa messze távolodott, de álmaimban sok arc kísértett. Hansot azt sem tudtam, hol keressem, de Ernsttel kapcsolatban voltak támpontjaim. Elhatároztam, hogy megkeresem Susannét Birminghamben, és elmondom neki, amit a fivéréről tudok. Valamiért úgy éreztem, hogy ez a

feladatom, ha kötelességem nem is volt. Sikerült kieszközölnöm egy hivatalos kiküldetést, és maradt néhány hét szabadságom is. Őrült küldetés volt, az már igaz; én magam sem adtam volna egy lyukas garast sem a sikeréért.

Már nem emlékszem, hogyan sikerült felvennünk a kapcsolatot, írtam-e neki, telefonáltam vagy egyszerűen csak beállítottam hozzá. Tudtam, hogy Susanne a keresztneve, és Cottrell családnéven találtam rá. Ernst talán még a kezdet kezdetén adta meg nekem ezt a nevet. Feltételeztem, hogy valaki örökbe fogadhatta, talán az a család, amelyik a háború előtt befogadta. Számomra ő mindvégig Susanne Cottrell maradt. A cigarettás történetről, ha nagyon szűkszavúan is, de szót ejtettünk anyámmal. Örült, hogy a szállítmány nagy részét megkaptam, és hogy segíteni tudott vele. Nem kellett tudnia a lágerekről, és én nem is meséltem el szinte semmit.

Úgy emlékszem, Birminghamben találkoztam Susannéval, de erre nem mernék megesküdni. Az állapotom tulajdonképpen a legkevésbé sem volt alkalmas arra, hogy bárkivel is találkozzam. Nem terveztem el előre, hogy mit fogok mondani. A háború és a fogság nem tanított meg arra, hogy miként kell a rossz hírt tapintatosan közölni. Voltaképpen magam sem tudtam pontosan, mit akarok ezzel a látogatással. Ő is szerepelt a listámon, Les Jackson családjával és másokkal együtt, akikkel szerettem volna találkozni.

Azt hiszem, elmentünk együtt valahova, talán sétáltunk egyet – az biztos, hogy a szabadban beszélgettünk. Huszonkét éves lehetett akkor, kellemes megjelenésű, de félénk, apró termetű. Még mindig hallani lehetett az akcentusát.

A találkozásunk elég feszélyezettre sikeredett. Tudatni akartam vele, hogy a cigaretta eljutott Ernsthez, hogy mennyire örült neki, és hogy biztosan sokat segített rajta. De mi értelme volt akkor már mindennek? Hiszen nem tudtuk, hogyan folytatódik a történet. Hepiend nem volt, az biztos.

Ott voltam a halálmenetben, láttam a fagyott holttesteket. Mérföldeken át hullák között meneteltünk. Nem volt kétségem afelől, hogy Ernstet megölték a többiekkel együtt. De ha túl is élte a menetet, valószínűleg újra lágerbe hurcolták és megölték. Nem nyújthattam semmi reményt Susannénak, és Ernst halálával kapcsolatban sem szolgálhattam

információval, hiszen nem voltam szemtanúja a halálának, és a holttestét sem láttam.

Hirtelen ott találtam magam egy fiatal lány oldalán, aki mindent elveszített, és most lehetőséget kapott rá, hogy új életet kezdjen. Miért mérgezzem meg a lelkét Auschwitz bestialitásával? Egyébként képtelen is lettem volna beszélni róla.

A társalgásunkba hosszú szünetek ékelődtek. Akkoriban még gyakran előfordult, hogy németül gondolkodtam. Rengeteget fogytam, és biztosan rémisztően néztem ki.

Megrázó találkozás volt. Utána sokáig azon töprengtem, vajon nem okoztam-e nagyobb kárt annál, mint amennyit használtam. Auschwitz barbársága beivódott a pórusaimba. Minden sejtemet átjárta, képtelen voltam szabadulni tőle. Kinek beszélhettem volna róla? Aggasztó lelkiállapotban voltam, ma már tudom. Poszttraumatikus stressz szindróma – ma így mondanák. Évekbe telt, míg ismét képes voltam racionálisan gondolkodni. Furcsán éreztem magam, annyi szent.

Valamivel később újra megpróbáltam felvenni a kapcsolatot Susannéval, de valamiért nem jött össze, úgyhogy lemondtam róla. Nem akartam több kárt okozni. Továbbléptem.

Akkoriban, 1945. június 3-án egy régi barátnőmtől, akit Jane-nek hívtak, és akiből később zongoraművész lett, kaptam egy kicsi, barna bőrbe kötött jegyzetfüzetet. A fontos neveket és címeket jegyeztem föl benne. Belejegyeztem annak a lánynak a nevét is, akit Susanne Cottrellként ismertem: Birmingham, Tixall Road 7. Gerdi Herberich neve és nürnbergi címe is ott szerepel, és beírtam Les Jackson rokonait is. Ők álltak a második helyen a meglátogatandók listáján, de a Susannéval való találkozás tapasztalatai elbizonyítottak. Hónapokba telt, míg rávettem magam, hogy felkeressem őket a liverpooli Aspen Grove-on.

Kocsival utaztam, megtaláltam az édesapját, kocsmába mentünk, és mindketten túl sokat ittunk. Ő a fiát veszítette el, de hogy pontosan miképp történt, azt én tudtam egyedül. Azért voltam ott, hogy elmondjam, amit tudok, de óvakodtam attól, hogy kitérjek a részletekre. Semmi szükség nem volt rá, hogy megismerje Les halálának körülményeit. Azt mondtam, amit hasonló esetben mindenki más is mondott volna: hogy mellette voltam, amikor meghalt, és hogy nem szenvedett sokat. Remélem, ezzel segítettem

neki. Mr. Jackson legalábbis nyugodtnak tűnt. Drága öreg Les, még mindig ott van valahol a homokban.

Mire visszaértünk, mindketten elég megviselt állapotban voltunk. Hamarosan Les húga, Marjorie is megérkezett. Éppolyan szép volt, mint azelőtt. A bevonulás előtt még táncoltam vele, a fotója pedig ott díszlett a kabinom falán. Egy Evans nevű fickóval érkezett, és hamarosan rá kellett jönnöm, hogy a pasas a férje. Láttam Marjorie-n, hogy zavarban van, ezért mindkettőjüknek bemutatkoztam, mintha akkor találkoztunk volna először. Ezzel egyébként magamat is védtem. Kedveltem Marjorie-t, gyönyörűen táncolt annak idején, de az már régen volt. Az élet más forgatókönyvet írt. Náluk töltöttem az éjszakát, és másnap korán reggel távoztam.

Ám Les története ezzel még nem ért véget. Nős volt, a felesége Southamptonban élt, és amikor visszavittek a winchesteri kaszárnyába, felkerestem, anélkül hogy bejelentettem volna magamat. Elég meggondolatlan tett volt, de akkoriban képtelen voltam racionálisan gondolkodni. Az asszony zavarba jött, amikor megtudta, hogy ki vagyok. Arra kért, hogy várjak odakint. Néhány pillanat múlva megjelent, kabát volt rajta, és azt javasolta, keressünk egy kocsmát, ahol nyugodtan beszélgethetünk.

Rögtön rájöttem, hogy új pasija van. Nem volt ebben semmi rossz, hiszen Les évek óta halott volt, valamiért mégis rosszul érintett. Azért jöttem, hogy részleteket közöljek a férje halálával kapcsolatban, de a nő nem mutatott túl nagy érdeklődést. Nem is tudom, mire számítottam. Talán arra, hogy tudni akarja, mi történt, hogy hallani akar a közösen átélt időnkről. De inkább szórakozottnak tűnt, és láttam rajta, hogy nyugtalan. Elmondtam, amit tudtam, aztán a kocsma előtt elbúcsúztunk. Nem kísértem haza.

Nyomasztóan hatott rám ez a találkozás. A háború csak most ért véget, közülünk sokan az életükkel fizettek a győzelemért, és máris elfelejtették őket. Ettől még rosszabbul éreztem magam.

Nem sokkal azután, hogy hazatértem Essexbe, titokzatos telefonhívást kaptam. Egy férfi hívott, és azt mondta, hogy zsidóként ő is Auschwitz III.-Monowitz foglya volt. Emlékeztem rá, bár nem ismertem valami jól a lágerben, sosem kérte a segítségemet. A többiek „Mopszlinak" csúfolták. Valahonnan megtudta a valódi nevemet, és a Vöröskereszten keresztül

sikerült kinyomoznia a telefonszámomat. Ez eléggé megdöbbentett, hiszen a lágerben nagyon ügyeltem rá, hogy megőrizzem az inkognitómat. Mopszlival nem is volt semmi dolgom a lágerben, és tessék, felhív Párizsból. Akkoriban még nagy ritkaságnak számított a nemzetközi hívás.

Számos részletet közölt a zsidók erőltetett menetéről. Azt mondta, hogy mindennap több száz lövést számolt össze. Rengeteg embert lemészároltak. Ő csodával határos módon megmenekült. Amit elmondott, az én tapasztalataimat igazolta, de a felbukkanása arra utalt, hogy mégis akadtak túlélők. Őt is beírtam a könyvecskémbe, „Merge név alatt, a párizsi címmel együtt. Sose hallottam felőle többé, de két-három hét múlva váratlanul négy zsidó fiú állított be hozzám. „Mopszli küldte őket. A legidősebb tizennyolc éves lehetett, a másik három tizennégy körüli. Udvarias srácok voltak, Ilfordból jöttek. Nem voltak lágerben, a háborút Angliában vészelték át. Talán ugyanazzal a *Kindertransport*tal érkeztek, mint Susanne. Nem sokat kérdeztek, én pedig nemigen tudtam segíteni nekik semmiben. Beszélgettünk egy kicsit, anyám megetette őket, aztán elmentek, mi meg tanácstalanul néztünk egymásra.

18. fejezet

Később behívtak a winchesteri laktanyába, elbeszélgetésre: tudni akarták, van-e jelentenivalóm a hadifogsággal kapcsolatban. De még mennyire, hogy volt, csak azt nem tudtam, hol kezdjem. Auschwitzról továbbra is nehezemre esett beszélni, és ha mondtam is valamit, éreztem, hogy nem veszi be a gyomruk. 1945-ben olyan keveset tudtak még a koncentrációs táborokról; a legtöbben hallani sem akartak róla. Falat húztak maguk köré, amit képtelen voltam áttörni.

Beszéltem, ahogy tudtam, a rabszolgaságról, az ütlegekről és a gyilkosságokról, a gázkamrákról és a krematóriumokról, de itt, Angliában mindez olyan távolinak, elképzelhetetlennek tűnt, hogy cserbenhagytak a szavak. Ha tudtak is a munkatáborokról, arról biztosan nem volt fogalmuk, hogy ott szövetséges katonákat is dolgoztattak. Gesztusaik, mimikájuk mind arra utalt, hogy nem akarnak erről hallani. Ahogy a falubeliek, ők is inkább eleresztették a fülük mellett az erről szóló információkat. Az ő tekintetük is üvegessé vált.

Sokan mintha azt akarták volna éreztetni az egykori hadifoglyokkal, hogy cserbenhagyták azokat, akik a harctéren szolgáltak. Persze sose mondták a szemünkbe, de lehetetlen volt nem észrevenni a gyanakvásukat. Nem áldozatoknak tekintettek bennünket, akiket kényszermunkára hurcoltak, hanem úgy kezeltek minket, mintha saját elhatározásunkból szolgáltuk volna a németek háborús céljait. Hősöknek meg aztán végképp nem tartottak. Egy idő után felhagytam a magyarázkodással. Megfogadtam, hogy nem foglalkozom többé a dologgal.

Ezt követően évtizedeken át egyetlenegyszer sem beszéltem Auschwitzról a nyilvánosság előtt. Úgy tudom, azokkal, akik később tértek haza, űrlapokat töltettek ki, és alaposan kikérdezték őket a hadifogságban tapasztaltakról, megkímélve őket attól, hogy a saját szavaikkal kelljen megfogalmazniuk mindazt, amiről alig lehet beszélni. De akkoriban én már továbbléptem. Megtettük, amit lehetett, szabotáltuk a munkát az IG Farbennél, és legalább annyit szenvedtünk, mint aki a frontvonalban harcolt. Az emberiség történetének legsötétebb fejezetét éltük át, és amikor hazajöttünk, egyszerűen nem volt mit mondanunk. Legalábbis nem volt semmi olyan, amit más is megérthetett volna.

Amit megfogadtam, teljesítettem: mindent megírtam, amire vissza tudtam emlékezni Auschwitz III.-Monowitzból. Leírtam a neveket, amelyek megmaradtak az emlékezetemben, a tábori élet részleteit, összegyűjtöttem mindent a régi bőrmappában, aztán igyekeztem megfeledkezni mindenről. Próbáltam elhitetni magammal, hogy vége.

De sajnos nem volt még vége. Olyan dolgok történtek velem, amelyekre nem találtam magyarázatot. Időről időre összefutottam Jane-nel. A férje meghalt a háborúban, ő pedig egy amerikai tengernagy mellett dolgozott titkárnőként a londoni amerikai nagykövetségen. A zongorázást továbbra sem hagyta abba. Jane-nel mindig is jó barátok voltunk. A háború előtt elég sokat vitatkoztunk, de ez sosem vált a kapcsolatunk kárára. Egyszer meghívott, hogy vacsorázzam vele és a barátaival Londonban. Kellemes este volt, amely a vacsora után Chelsea-ben folytatódott, Jane Beaufort Street-i lakásában. Nagy mulatság lehetett, de erről sajnos nem tudok bővebben beszámolni. Az az éjszaka és a rá következő három nap egyszerűen kiesett az emlékezetemből. A mai napig nem tudom, mi történhetett.

Miután magamhoz tértem, elmentem az East End-i rendőrőrsre, amely London túlsó oldalán található, távol Jane lakásától. Teljesen össze voltam zavarodva. Nagyon megrémültem. A többiek szerint nem voltam annyira részeg, hogy ez indokolná az emlékezetvesztést.

Ráadásul az amerikai hadsereg egyik szolgálati autója is velem volt. Fogalmam sem volt, hogyan került hozzám, talán Jane egyik vendégéé lehetett. Már annak is örültem, hogy nem törtem össze. Szörnyen aggasztott a dolog, részben saját magam, részben a többiek miatt. A hazatérésem óta rémesen ingerült voltam: ha valaki a hátam mögé lopódzva megérintette a vállam, megperdültem a tengelyem körül, mint akit hátba támadtak. Minden semmiségen felhúztam magam. Olyan hosszú időt töltöttem a törvények nélküli világban, hogy úgy éreztem, bármi megtörténhet. Nem lehettem biztos abban, hogy nem bántottam senkit a három nap során, mert egyetlen percre sem emlékeztem. Rettenetesen megrémített ez az amnézia.

Jelentkeztem a rendőrségen, és elmondtam, amit tudtam. Elég idétlen helyzet volt, a rendőrök nem tudták, mit kezdjenek velem. Mindenesetre ellenőrizték, hogy a személyleírásom egyezik-e valamelyik körözött bűnözőével. Felteszem, volt már dolguk néhány furán viselkedő egykori

katonával. A szolgálati kocsit átadtam a rendőrségnek, de a történtek maradandó nyomot hagytak bennem.

1946 elején leszereltek, de a falubeliek zaklatásaitól továbbra sem volt nyugtom. Folyton ugyanazokkal az értelmetlen kérdésekkel nyaggattak, és nem tudtam azt válaszolni, amit hallani akartak. Többnyire olyan jelentéktelen dolgok ragadták meg a figyelmüket, mint például az égből pottyant baseballütő. Pedig a baseballütő nem sokáig maradt velem. Egyszer, amikor Leystone-ban jártam bevásárolni, otthagytam a lehúzható tetejű kocsim hátsó ülésén. Mire visszamentem a kocsihoz, addigra megfújták. Pedig azt terveztem, hogy kiderítem, kié volt, és visszajuttatom a családjának. Egyébként ez is tökéletesen értelmetlen ötlet volt. Ha az ütő meg is maradt, a gazdája bizonyosan meghalt. A szerettei lelki békéjéhez aligha tudtam volna egy baseballütővel hozzájárulni.

A háború után alig néhány barátom tért vissza a faluba. Magányos voltam, hiába éltem a szülőföldemen. Az élet öröme és ártatlansága egyszer s mindenkorra odalett. A háború előtt mindig is tevékeny voltam, az életnek volt ritmusa, lendülete. Most végtelen ürességet éreztem. Nyugtalanság gyötört, egyre gyengébbnek éreztem magam, gyomorgörcsök kezdtek kínozni. Éreztem, hogy nagy baj van, de nem tudtam, mi lehet az. Fejembe vettem, hogy elmegyek Manchesterbe, és megkeresem Bill Hedges-t. Gondoltam, esetleg ott északon keresek munkát, és odaköltözöm.

Billt végül meg is találtam. Nagyon jó volt újra látni. Megnősült, és ha voltak is az enyéimhez hasonló problémái, nem beszélt róluk. Auschwitzról sem beszéltünk, képtelenek voltunk rávenni magunkat. A hétköznapi életben egyszerűen nem lehetett mit kezdeni ezekkel a tapasztalatokkal. Bill túlélte az erőltetett menetet, és hazatért. Mindez remek, de most az volt a dolgunk, hogy továbblépjünk, hogy újra megtaláljuk a helyünket a világban, amely képtelennek bizonyult megérteni minket.

A gyomorpanaszaim egyre súlyosabbá váltak. Hétrét görnyedtem, ha rám tört a görcs, amelyet sokszor kínzó fejfájás kísért. Állandó fáradtság gyötört, néha úgy éreztem, hogy darabjaimra hullok szét. A nyelvem fekete volt, mint a pikk ász. Mielőbb orvosra volt szükségem.

Az orvos nem sokat tanakodott, azonnal bevitetett a manchesteri kórházba, de az ottani doktorok tanácstalanul vonogatták a vállukat. A sivatagban elkaptam a maláriát és a pappadácsilázat, Olaszországban a

vérhast és a rühöt, és Isten tudja, mi mindent szedhettem össze Auschwitzban. A tífusz mindvégig ott ólálkodott közöttünk, de biztosan nem ez volt az egyetlen betegség a táborban.

Hosszasan vizsgálgattak, elsősorban a tüdőmet, aztán az egyik professzor megállapította a diagnózist: általános, az egész szervezetre kiterjedő tuberkulózis. A betegség megtámadta a gégémet, a tüdőmet, a gyomromat és a beleimet. Ha azt veszem, hogy milyen sokáig éltem a rabszolgák közvetlen közelében, semmi meglepő nem volt a dologban. A professzor műtétet javasolt, de figyelmeztetett, hogy a felépülésem hónapokig, sőt talán évekig is eltarthat. Ragaszkodtam hozzá, hogy kimerítő felvilágosítást adjon a procedúrával kapcsolatban, hogy eldönthessem, vállalom-e a műtétet. Az orvosok összegyűltek az ágyam mellett, és a legapróbb részletekig elmagyarázták, mire számíthatok.

A legjobb lesz, ha mérnöki nyelven fejezem ki magam: arra készültek, hogy eltávolítják a fővezeték, azaz a vastagbél egy darabját, aztán összehegesztik a csőrendszert. Jelentős karbantartási munkálatokról volt tehát szó.

A műtét után felébredve hat inch hosszúságú sebet találtam a hasamon. Tudtam, hogy nagyot vágnak majd rajtam, de ekkora hegre azért nem számítottam. A seb nehezen gyógyult, újra és újra kifakadt. Többször összevarrták, de a szövetgyógyulás csak nem akart megindulni. Olykor két inchnyire is kinyílt a seb. A szervezetem teljesen felélte a tartalékait: fél évbe telt, mire teljesen begyógyult a seb.

Bill egyszer sem látogatott meg, apám egy ízben beutazott, hogy lásson. Azért mentem Manchesterbe, hogy új életet kezdjek, hogy megszabaduljak a falubeliektől, és elszökjem a szörnyű kérdés elől: „Mit csináltál a háború alatt?" Most megint az életben maradásért kellett küzdenem, egyelőre örültem, hogy élek. Nem is emlékszem, mennyi ideig lábadoztam. A kórházban jól elvoltam, a névtelenség és a magány volt az, amire a legjobban vágytam.

Auschwitz emléke egyre távolodott. A nürnbergi per fejleményei hidegen hagytak, nemigen érdekelt, mi lesz Hermann Göring birodalmi marsall meg a többi katonai vezető, Alfred Jodl, Wilhelm Keitel és a többiek sorsa.

Az SS vezére, Heinrich Himmler már megkapta, amit érdemelt. 1945 májusában, néhány héttel a hazatérésem után öngyilkosságot követett el, miután a britek elfogták. Őt terhelte a legnagyobb felelősség a rémtettekért, amelyeknek én is tanúja voltam, a haláltáborokért és a rabszolgamunkáért. Halála, mint akkoriban szinte minden, közömbösen érintett.

Az IG Farben vezetőinek kulcsszerepük volt a rabszolgamunka rendszerének kidolgozásában; tárgyalásukat a tuberkulózisból való lábadozásom idején készítették elő. Mire meggyógyultam, már javában folyt az eljárás.

1947-ben a bűnvádi eljárás során az E715-ben fogva tartott szövetséges hadifoglyok közül néhányat tanúként hallgattak ki. Engem senki sem keresett meg. Igaz, továbbra is rosszul voltam, kórházban feküdtem, elvágva a világtól. Sem fizikailag, sem mentálisan nem voltam abban az állapotban, hogy tanúskodhassam.

A manchesteri kórházban eltöltött hetek után a Baguley Szanatóriumba szállítottak, hogy összeszedjem magam. A tbc-kórházak meglehetősen zsúfoltak voltak akkoriban. A leghatásosabb gyógyszernek a friss levegőt tartották. Saját szobát kaptam, középen kettéosztott ajtaja volt, ahhoz hasonló, amit mi a farmon az istállóban használtunk. A felső és az alsó részét külön lehetett kinyitni. A felső rész az évszaktól vagy az időjárástól függetlenül szinte mindig nyitva állt, ahogy az ablakok is. Éjszakára kicsit behajtották, de az nem sokat változtatott a dolgon. Egy gumilepedő védte az ágyamat a becsapó esőtől, télen pedig nem egyszer a szemétlapáttal kellett kikotornom a havat belőle. A szoba valójában csak a tetőből állt, rendes falai nem voltak, így a szél meg a hó akadálytalanul átjárhatta. A takarónak kellett volna melegen tartania a testemet, de sokszor majd' megfagytam.

Ám mindez semmiség volt a napi két, farizomba adott injekcióhoz képest. Azt nagyon utáltam. Az injekciókúra után tablettát kaptam, olyan borzalmas íze volt, hogy az ember a falat kaparta tőle. Talán azért is nem volt ott rendes fal.

1947-et írtunk már, mire annyira összeszedtem magam, hogy kiengedtek. Több mint tizennyolc hónapot töltöttem kórházban. December 8-án apám felkeresett, és tudatta velem, hogy anyám súlyos beteg, amint tudok, induljak haza. Egyenesen a manchesteri vasútállomásra mentem, de csalódottan láttam, a következő londoni vonat csak hat óra múlva indul.

Idegtépő lassúsággal haladtunk, és Londonban még át is kellett szállnom, hogy hazajussak. Kimerülten estem be az ajtón. Elkéstem. Anyám már nem élt.

Már akkor láttam, hogy nincs jól, amikor megjöttem a fogságból. Aranyhaja, amely egy Tiziano-festmény nőalakjaihoz tette őt hasonlatossá, teljesen megőszült. Nagy árat fizetett a háborúért.

Apám elmesélte, hogy Eppingben voltak vásárolni, utána anyám leült, hogy levegye a cipőjét, és váratlanul lefordult a székről. Apám azonnal kórházba vitte, de nem tudtak segíteni rajta. Néhány óra múlva meghalt. Agyvérzést kapott. Csodálatos, szeretetre méltó asszony volt. Mindössze ötvenkilenc évet élt.

A temetés után rájöttem, hogy már semmi sem köt North Wealdhez. Otthagytam hát gyermekkorom faluját, és visszamentem északra, Manchesterbe. Talpra akartam állni, új életet kezdeni.

Eltelt némi idő, míg munkát kaptam. Sok cégnél arra hivatkoztak, hogy túlképzett vagyok, és a délies akcentusom sem vált előnyömre. Akkoriban még sokan előítélettel viseltettek a déliekkel szemben, igaz, ez fordítva is igaz volt.

Világéletemben gyakorlatias ember voltam. A sivatagban is gépekkel dolgoztam, sőt már a háború előtt is vonzódtam az autókhoz és motorokhoz. Beszereztem néhány jobb szerszámot, és hamarosan kaptam is munkát. Karbantartóként helyezkedtem el egy furcsa nevű cégnél: Winterbottom Book Cloth Companynak hívták, Manchester egyik városrészében, Weaste-ben volt a telephelye. Ez volt a kezdet. Mint a neve is mutatta, a könyvkötészetben használt anyagok és egy speciális, keményített textilanyag gyártásával foglalkozott, melyet műszaki rajzokhoz használtak, és Imperial rajzvászonnak hívták.

Nemsokára megismerkedtem egy Irene nevű lánnyal. Igazi „party girl" volt, amolyan nyüzsgő típus, élt-halt a társaságért. Hamarosan összeházasodtunk, és mivel saját lakásunk még nem volt, az anyósoméknál költöztünk Burnage-be, Manchester déli részébe.

Nyolc hónappal később végre megmutathattam a munkahelyemen, hogy ki vagyok. A Winterbottomnál szinte mindent gőzgépek működtettek, és némelyik bizony eléggé lerobbant állapotban volt már. A cégnek rosszul állt a szénája, nem tudta kicserélni őket. A műszaki igazgató, aki élet-halál ura

volt akkoriban, kihívta a szerelőket Boltonból, de kiderült, hogy napokig, esetleg hetekig is várnunk kell, mire ki tudnak jönni.

Kijelentettem, hogy ötven százaléknyi eséllyel meg tudom csinálni a javításokat. Azt hiszem, a főnökeim kedveltek, de azért egy kicsit bogarasnak tartottak. A „bogaras" egyébként nagyjából pontosan írja le az akkori állapotomat. Még mindig nem voltam önmagam. A műszaki igazgató azt mondta, ne nevettessem ki magam, csak nem gondolom, hogy majd én egyedül megjavítom azt a bonyolult szerkezetet? Honnan is tudták volna, hogy a háború előtt, amikor a Tate and Lyle cukorgyárban dolgoztam, segédkeztem Sir Oliver Lyle-nak a gőzgépek hatékonyságának növelésére irányuló kísérleteiben, ahol néhány dolgot sikerült ellesnem?

Tehát nem minden alap nélkül vállalkoztam a dologra, de azért hazardíroztam is egy kicsit. Tudták rólam, hogy van érzékem a műszaki dolgokhoz, úgyhogy rövid tanakodás után úgy döntöttek, megpróbálhatom, sok veszíteni valójuk nincs. Nagy munka volt. Fel kellett tenni az ötventonnás főtengelyt a hidraulikus aknára, kiszedni a csapágyat, újraformázni, majd felületkezelés után visszarakni. Harminchat órán át dolgoztam pihenés nélkül, de a végén sikerült beindítanom a motort. A többiek ünnepeltek. Nagy kő esett le a szívemről.

Sok tízezer fontot spóroltam meg nekik. Sikeremet az osztályvezető is megjegyezte magának, főmérnökké léptettek elő, és áthelyeztek egy másik céghez, az UMP-hez, amit ugyanaz a holding működtetett.

Ezzel nagyot léptem előre: végre a képességeimnek megfelelő munkát végezhettem, és a tanulmányaimat is befejezhettem, amit a háború miatt félbe kellett szakítanom. Új lehetőségek nyíltak meg előttem.

A magánéletem már nem bizonyult ilyen fényesnek. Irene élénk vérmérséklete bizonyára jól illett volna ahhoz az emberhez, aki a háború előtt voltam, de rá kellett jönnöm, hogy alaposan megváltoztam. Nemigen jöttünk ki egymással. Nappal a munkámat végeztem, és szép sikereket értem el, de az éjszakáim továbbra is zaklatottak voltak. A sötétség óráiban rémálmaim sűrű, mérgező felhőként telepedtek rám.

Senkinek sem beszéltem róluk, még a feleségemnek se. Sosem értett meg igazán, persze akkoriban más sem értett. Amint letettem a fejem a párnára, megjelentek a kísértetek. Egyre jobban féltem az elalvástól. Már nem csak az a fiú kísértett, akit a szemem láttára vertek agyon. A többi

megkínzott zsidó arca is folyton felmerült, összefüggéstelen képek kavarogtak a szemem előtt. Éjszakánként többször is felriadtam: úgy buktam fel az öntudatlanság mélységeiből, mint a búvár, aki a víz alatti barlangból emelkedik a felszínre, zúgó fejjel, levegő után kapkodva. A szívem hevesen vert, csatakos voltam a verejtéktől.

Nem volt kihez fordulnom segítségért, de akkoriban én magam sem vallottam be, hogy szükségem lenne rá. Mindketten így voltunk ezzel. Szegény feleségem el sem tudta képzelni, hogy mi van velem. Soha senki nem készített fel bennünket ilyesmire, nem csoda, ha képtelen volt megbirkózni a feladattal.

Különös módon Les halálának az emlékképe sosem kísértett, sem az a rengeteg öldöklés, amit a harcok idején láttam. Azzal a férfival sem álmodtam, akit én öltem meg a sivatagban, noha azok a pillanatok mindörökre bevésődtek az emlékezetembe. Mindig csak a zsidó foglyokkal álmodtam. Az az emlék minden mást háttérbe szorított.

A legrosszabb az volt, amikor az Auschwitz III.-ban töltött órákról álmodtam. A rettenetes szag beszivárgott a hálószobámba, a fülemben csengtek azok az összefüggéstelen kiáltások, testemet törték a priccs kemény deszkái. Be voltam zárva arra a sötét, iszonytató helyre, és tudtam, nincs menekvés. A legkisebb nesz, és halál fia vagyok. Nem tudtam megmozdítani a tagjaimat, nem kaptam levegőt. Csendben kellett maradnom. Az életem múlt rajta, hogy csendben maradjak.

Korábban is álmodtam már ilyesmit, de azon az éjjelen a szokottnál is rémisztőbb volt minden. Az egész álom arról szólt, hogy csendben kell maradnom, különben mindennek vége. Irene, aki maga is nyugtalanul aludt mellettem, ekkor hangosan felkiáltott álmában.

El kellett hallgattatnom, máskülönben elkapnak és megölnek. Anélkül, hogy felébredtem volna, ráugrottam és kétségbeesetten igyekeztem elfojtani a hangot. Hosszú másodpercek teltek el, mire végleg magamhoz tértem, és rájöttem, mit csináltam: a kezem ott volt a torkán. Ültem az ágy szélén, az arcomon csorgott a verejték. Megtámadtam a feleségemet. Irene alig tudott megszólalni. Rettenetesen éreztem magam. Ez a vég, ennél mélyebbre már nem süllyedhetek.

Valamit tenni kellett. Másnap elmentem az orvoshoz, sőt a rendőrségre is, és elmondtam, hogy mi történt. A történtek mélyen felkavartak. Már a

londoni eset is rettenetesen megijesztett, amikor elvesztettem az emlékezetemet; akkor is jelentkeztem a rendőrségen, de ez rosszabb volt, sokkal rosszabb.

Attól rettegtem, hogy kárt teszek valakiben, és egyáltalán nem bántam volna, ha lakat alá tesznek. Voltaképpen ezt szerettem volna, elejét venni, hogy valami jóvátehetetlen dolgot műveljek. A rendőrségen jegyzőkönyvet vettek fel, de ezen túl nem mutatkoztak túlságosan segítőkésznek. Láttam rajtuk, hogy most sem vesznek komolyan.

Az orvos is elég tanácstalan volt, felírt egy halom tablettát, és elbocsátott. Máig sem tudom, miféle pirulák voltak. Ki beszélt akkoriban a poszttraumatikus stressz szindrómáról? Én viszont nagyon jól tudtam, mi az. És nyilván sokan tudták még rajtam kívül, de senki sem beszélt róla. Sosem engedtem, hogy áldozatként tekintsek magamra, és ezúttal a saját elmém áldozata lettem. Ezt nem volt könnyű feldolgozni.

Muszáj volt valamilyen módon levezetnem azt a rengeteg keserűséget, ami felgyűlt bennem. Egyedül én gyógyíthattam meg önmagam. Sem a harctéren, sem a lágerben, sem a halálmenetben nem hagyott el a lelkierőm. Akkoriban mindig azzal biztattam magam, hogy a lelkem felett nem rendelkezhetnek, ám most rab volt a lelkem is, rab voltam mindenestül. Ha nem sikerül visszanyerni az uralmat saját magam felett, megsemmisülök.

Cselgáncsedzésekre kezdtem járni. A fegyelem mindig is jó hatást gyakorolt rám. A harci szellem a véremben volt gyerekkoromtól fogva, később ez terelt a boksz és a katonaélet irányába is. A boksznál a taktikai készségen és a robbanékonyságon múlik minden, a cselgáncs viszont arra is megtanított, hogyan fordítsam az ellenfél erejét és indulatait önmaga ellen. Itt nem ütni vagy elhajolni kellett, hanem megtalálni az ellenfél alátámasztási pontját, és kibillenteni az egyensúlyából. A kitartó edzésnek köszönhetően fekete övet szereztem. Vonzott a dzsúdó filozófiája is, amelyben a fájdalom elviselése nagy szerepet kapott. Milyen csodálatos az emberi elme! Mi mindenen átsegített már! Vajon képes lesz visszaadni a lelkem épségét is?

Szívesen beleástam volna magam a buddhizmusba, érdekeltek a keleti vallások, de akkoriban még nem volt divat az ilyesmi. A munkám nehéz volt, és talán nem is igazán nekem való. Évekbe, talán egy évtizedbe is beletelt, mire újra egészségesnek mondhattam magam. Annyi bizonyos,

hogy nem a „kibeszélés" gyógyított meg, éppen ellenkezőleg állt a dolog: ha lehet, még mélyebb hallgatásba burkolóztam. A háború, mindaz, amit láttam és átéltem, már a múlthoz tartozott. Eltemettem és többé nem akartam foglalkozni vele.

A hadifogság olyasmi volt, amivel a közvélemény nemigen tudott mit kezdeni. Az emberek bátor szökési kísérletekről akartak hallani, nem kényszermunkáról. Épp ezért a hadifogolytáborról szóló filmek a tiszteket állították a középpontba, akiket nem kényszerítettek munkára. Az egyszerű foglyok élményeire senki sem volt kíváncsi. Az emberek hősöket, bátor harcosokat és győztes csatákat akartak látni, nem pedig katonáik szégyenét és megaláztatását. A dicső pillanatoknak szerettek volna a részeseivé válni, nem a vereségnek és a szenvedésnek. Eljátszottuk a szerepünket, és mire vége lett a háborúnak, már azt sem tudták, hogy valaha létezünk.

A legrosszabb rémálmok lassan-lassan elmaradoztak. Teljesen sosem tudtam legyőzni őket, de legalább azok sem győztek már le engem. Mindig szerettem a gyors autókat, így hát nagy örömömet leltem az autóversenyzésben. A veszélyérzettel együtt járó adrenalinfröccs valahogy életerővel töltött el. Tagja lettem egy klubnak, amely az Oulton Park pályáján edzett: felturbózott Jaguarokkal repesztettünk az edzéseken. Az életem lassan kezdte visszanyerni a zamatát. Imádtam száguldozni a mindennapokban is, és attól tartok, az út- és látási viszonyokra a legritkább esetben voltam tekintettel. Az átlagélet bornírt lassúsága türelmetlenné tett. A sebesség mámora segített kimosni az agyamból a nyomasztó emlékeket.

Ahogy teltek az évek, a külföldi turizmus egyre elterjedtebbé vált. Én Spanyolországba utaztam. Négyszer vettem részt a pamplonai San Fermín Fesztivál bikafuttatásán. A helyiekkel együtt én is fehér inget és nadrágot öltöttem az eseményre, vörös nyakkendővel és derékszalaggal, és a hagyományos öltözékkel együtt a hagyomány szellemét is igyekeztem magamévá tenni. Mindig is szerettem a vagány dolgokat, de ez mindent felülmúlt. Búvárkodtam a Vörös-tengeren, évekkel azelőtt, hogy divatba jött volna ez a hobbi.

Persze akadtak kevésbé veszélyes szórakozásaim is. Újra elkezdtem lovagolni, vettem magamnak négy lovat, és rendszeresen részt vettem az amatőr versenyeken díjugratásban és tereplovaglásban, valamint az idomításban is jártasságot szereztem. Több lovas szafarin is részt vettem Afrikában. Egyszóval tartalmas életet éltem, igyekeztem a legtöbbet kihozni

a lehetőségeimből. Végre megszűnt az érzés, hogy rejtőzködnöm kell az emberek előtt, hogy titkolok valamit. Azt hittem, sikerült megszabadulnom Auschwitztól, ám valójában mindvégig ott volt velem.

Például még ma sem szívesen ülök le háttal az ajtó felé. Ma is éberen alszom, irtózom a hidegtől, és sosem pazarolom az ételt. Ez mind azoknak az éveknek az öröksége. A rémálmok ritkábban látogattak, és már nem voltak olyan gyötrelmesek, de sosem múltak el teljesen.

Kifelé úgy tűnhetett, hogy rendben mennek a dolgaim. Volt egy nagy házam a cheshire-i Bramhallben jókora kerttel, teniszpályával, ezer rózsatővel a virágágyásokban, de a magánéletem nem igazán volt boldog. Irene-t egészen más dolgok érdekelték, mint engem. Tiszteltem őt, de nem illettünk egymáshoz. Éltünk egymás mellett, mindkettőnknek megvolt a saját baráti köre, de idővel menthetetlenül eltávolodtunk egymástól. Végül elváltunk.

Apám 1960-ban halt meg. Rám hagyta gyönyörű, bőrkötésű kötetekből álló könyvtárát, amire olyan büszke volt. Évtizedek alatt gyűjtögette össze. A könyveket nem vihettem magammal Manchesterbe, akkoriban az még jelentős távolságnak számított, és egyébként sem tudtam volna hova tenni őket. Egy héttel a halála után meghirdettem, és nemsokára jelentkezett egy cockney kereskedő, hogy kijönnének a társával Essexbe felmérni a gyűjteményt.

Nézelődtek, fanyalgó megjegyzéseket tettek, aztán mondtak valami nevetséges összeget. Én azt válaszoltam, hogy annyiért nem adom, örültem a szerencsének. Aztán máglyát raktam a könyvekből a kertben, és meggyújtottam őket apám szép mahagóni íróasztalával együtt. Apámhoz tartoztak, immár örökre, és senki máshoz. Három éjjel, három nap égett a máglya. Az utolsó pillanatban egy kötetet kihúztam a lángok közül, a kocsi hátsó ülésére dobtam, és hazamentem.

Akkoriban történt, hogy betörtek a házunkba, és sok értékes holmit elvittek, fali- és karórákat, ezüstkupákat, és azt a régi bőrmappát is, amelyekben az Auschwitzról szóló feljegyzéseimet tartottam. Évek óta eszembe se jutottak, miután papírra vetettem, soha többé nem olvastam el őket. Jó nehéz paksaméta volt, és mindig elzárva tartottam, ezért értékesnek tűnhetett, pedig egyedül az én számomra bírt jelentőséggel. Sokkal inkább a

drága holmik elvesztésén bánkódtam, a kopott mappára meg a benne tartott kéziratokra nem sok gondolatot pazaroltam.

Időközben főmérnökként a cégnél meglehetősen befolyásos ember vált belőlem. Nem csoda, hogy amikor 1961-ben gazdát cserélt, a Venesta új vezetői szerettek volna megszabadulni tőlem. Elfogadtam egy londoni állásajánlatot: a Cheshire tejüzemnél helyezkedtem el beosztott mérnökként. Igyekeztem pótolni az elvesztegetett éveket. Újra ura voltam önmagamnak, a bennem zajló konfliktusok ellenére.

Minden megváltozott, amikor megismertem Audrey-t. Csak ekkor tudtam meg, hogy mi hiányzott addig az életemből. Audrey betöltötte az űrt, és ez így van a mai napig. Felelősségteljes munkám volt, fontos dolgokban kellett döntenem, minden téren gyarapodást könyvelhettem el, és általában én irányítottam a dolgokat. Ha elnézem az akkoriban készült fényképeket, egy magabiztos, középkorú férfit látok a siker összes kellékével: gyors autókkal, tágas otthonnal, pompás kutyákkal és lovakkal.

Audrey viszont egészen másnak látott akkoriban. Azt mondja, hogy mindig olyan réveteg voltam, mintha folyton keresnék valamit. Meglátta rajtam a titkolt szomorúságot, amelynek létezését saját magamnak sem vallottam be, és amelyről azt reméltem, hogy nem látszik rajtam. Úgy emlékszik, hogy nyúzott volt az arcom és hogy mindig a földre szegeztem a tekintetem. Tudta, hogy valami nincs rendjén. Igaza volt, ahogy azóta is általában neki van igaza. Még mindig nem voltam egészséges. Audrey gyanította, hogy valamiképpen Auschwitzhoz lehet köze a dolognak, de többet nem tudhatott. Már az is meglepett, hogy erre rájött. Egyedül az ő segítségével nyerhettem vissza a lelki egyensúlyomat, és azóta is ő egyengeti az életemet.

A háborúra sajnos más is emlékeztetett. Egyre rosszabbul láttam a sérült szememmel. Mióta az SS majdnem kiütötte, amiért tiltakozni mertem, folyton baj volt vele. Időnként egyik pillanatról a másikra eltorzult a látásom, a nagy tárgyak összezsugorodtak a szemem előtt, vagy ami még rosszabb, kettőt láttam belőlük. A krikettet és a teniszezést is emiatt kellett abbahagynom: nem tudtam megítélni a labda helyzetét. Ennél is nagyobb baj volt, hogy a műszaki rajzokat sem láttam rendesen a szakmai megbeszéléseken. A látásom rohamosan romlott, nem halogathattam tovább a vizsgálatot.

Ebben nem teljesen értettünk egyet Audrey-val, de úgy döntöttem, hogy egyedül megyek el az orvoshoz, őt addig leteszem valahol vásárolni. A professzor tüzetesen megvizsgált, éles fények villantak a szemem előtt, jó néhány műszeres vizsgálatot is elvégzett. Végül kimondta az ítéletet. Nem volt benne köszönet.

A sérült szem elrákosodott, és immár nemcsak a látásomat fenyegette. Az orvos közölte, hogy ha negyvennyolc órán belül nem operálják meg, a rák átterjedhet az agyamra, és meghalok. Egy órakor felhívtam Audrey-t, hogy közöljem a rossz hírt. Ki sem engedtek a kórházból, és a következő hétfő reggelre már elő is jegyezték a műtétet.

El kellett távolítani a szemgolyómat, és üvegszemet betenni a helyére. Amikor túljutottam az első sokkon, a professzor megkérdezte, hogy hajlandó lennék-e részt venni egy kísérletben, amely segítene alaposabban megismerni a szem és a hozzá kapcsolódó idegek működését. Ha beleegyezem, az egyik svédországi kollégáját is meghívná, hogy vegyen részt a műtéten. Azt tervezték, hogy altatás helyett helyi érzéstelenítésben vágják át a szemidegeket, nekem pedig az lenne a dolgom, hogy elmondjam, amit észlelek.

Elérkezett az operáció napja. Becsuktam a jó szememet, és a beteggel utoljára vetettem egy pillantást az órára. Pontosan tizenegy óra volt, amikor betoltak a műtőbe. Tudatomnál voltam, bár egy kicsit elkábítottak.

Feküdtem a műtőasztalon, felettem éles fények ragyogtak, és megkezdődött a kísérlet. Említésre méltó fájdalomra nem emlékszem, de arra igen, hogy érzékeltem, amint a professzor finom szikéje egyre mélyebbre hatol a szemgolyómban. Közben folyamatosan kérdezgetett.

– Érez valamit, ha ezt csinálom?

– Nem, nincs semmi változás – feleltem.

Erre kicsit mélyebbre hatolt.

– És most? – kérdezte megint. Ez jó darabig így ment, aztán újabb apró kézmozdulat, és a jobb szemem előtt elfeketedett a világ. Mintha egy nehéz érmét helyeztek volna a szemgolyómra. A jobb oldalon örökre megszűnt a látásom, amiről választékos stílusban be is számoltam. Hogy aztán mi történt, arra már nem emlékszem, valószínűleg elaltattak, hogy eltávolíthassák a szemgolyót.

Amikor magamhoz tértem, nagy megkönnyebbüléssel konstatáltam, hogy a bal szememmel ugyanúgy látok, mint azelőtt. Annyi mindenen keresztülmentem már addigra, nem emlékszem, hogy különösebben megrázott volna a dolog; Audrey-t viszont nagyon felkavarta.

Viszonzásul, amiért beleegyeztem a kísérletbe, abban a kiváltságban lehetett részem, hogy az elsők között kaptam mozgatható üvegszemet. Az izmokat rögzítették a szemüreg hátsó részén elhelyezett alátéthez, aminek köszönhetően azok a műszemhez tapadtak, és ha korlátozottan is, de lehetővé tették az üvegszem mozgatását.

Akkoriban ez fantasztikus újdonságnak számított. A mintavételt viszont elég régi módszerrel végezték: teletömték a szemüregemet plasztilinnel, hogy elkészíthessék a protézist, és adtak egy ideiglenes üvegszemet, amely azonban nem illett bele. Valamivel később elküldtek egy kis stúdióba, ahol egy fiatal nő fogadott. Elviccelődtünk egy kicsit, aztán leültetett, mintha a portrémat készülne megfesteni. Hosszasan nézegetett, majd apró ecseteket, pici festékestégelyeket vett elő, meg egy színtelen üvegszemet, és munkához látott, mint az ékszerész, aki egy drága kámeán dolgozik. Hosszasan keverte a színeket, hogy a lehető legpontosabban adhassa vissza a színárnyalatokat. Nagyszerű munkát végzett, az első üvegszemem sokkal jobban hasonlított a valódira, mint a későbbiek, pedig azoknál már mindenféle csodatechnikákat is bevetettek.

Sokan nem is jönnek rá, hogy üvegszemem van, míg egy kiskanállal meg nem kocogtatom. Éjszakára olykor kiveszem és a hallókészülékkel együtt az öltözőasztalomra teszem. Audrey azt mondja, annyi darabom hever szanaszét a hálóban, hogy legszívesebben átköltözne a nappaliba aludni. Már csak egy faláb hiányzik.

1966 júniusában kaptam egy csekket a számvivőtiszt aláírásával. A kísérőlevélben az állt, hogy a „náci üldöztetésért" kárpótlásra vagyok jogosult. Kétszáznégy fontra taksálták a szenvedéseimet. Szóhoz sem jutottam a döbbenettől. Sose hittük, hogy mi, volt hadifoglyok fontosak lennénk a kormánynak, és ez az epizód megerősített ebben.

Nem sokkal ezután vége szakadt az addigi jó világnak.

Egy forradalmian új, alumínium fogkrémes tubusok és konzervdobozok előállítására alkalmas préselési eljárást dolgoztam ki, amely a korábbinál sokkal hatékonyabb volt. Saját vállalkozásként indítottam el, minden

pénzemet ebbe fektettem. Élveztem a szakmai kihívást, de a szerződésekre – arra a bizonyos apró betűs részre – sajnos nem eléggé figyeltem oda. Rosszul sült el a dolog, szinte az utolsó fillérig elveszítettem mindent. Ráadásul a tőzsdei befektetéseim is mélyrepülésbe kezdtek. Nehéz idők következtek. Anyagi helyzetünk már-már kilátástalannak tűnt.

De maradt még egy utolsó dobásom. Az Associated Dairies nevű tejipari cég, az ASDA nevű nagy kereskedelmi cég elődje felkért, hogy vegyek részt egy pasztőrözött tej előállításával és palackozásával foglalkozó gyár építésében Newcastle közelében. Elfogadtam az ajánlatot. Lebonyolítottam az ingatlanvásárlást, egyeztettem a helyi hatóságokkal, elkészítettem a terveket és levezényeltem az építési munkálatokat. A maga kategóriájában ez lett hazám első teljesen automatizált tejüzeme. Károly herceg nyitotta meg. Utolsó munkámat pályafutásom méltó befejezésének tartom, és ha nem is hozott sokat a konyhára, azért büszke vagyok rá.

Nyugdíj előtt álltam, itt volt az ideje, hogy mérleget készítsek az életemről. Audrey-val mindenképpen fel akartuk számolni az adósságainkat, ezért eladtuk chesire-i otthonunkat, és vettünk egy kisebb házat Derbyshire-ben, Bradwell falu szélén. Hatalmas mezők veszik körül, közöttük évszázados kőkerítések kapaszkodnak fel a zöld hegyoldalra, és osztják ketté a völgyeket. Szárazon rakott kőfalak zárják közre a ház mögötti sikátort is, amely egy barlang bejárata előtt kanyarogva a falu határában haladó országútra vezet. Olyan hely ez, ahol az ember együtt él a természettel, az évszakok változásaival. Szépségesen zord táj. Egyetlen lakóhelyemen sem voltam még olyan boldog, mint itt.

19. fejezet

Auschwitzról továbbra is hallgattam. Audrey alig tudott valamit az E715-ben eltöltött hónapokról, a haláltáborba tett kiruccanásaimról, és természetesen Ernstről sem. Ha valaki kérdezett, mindig kitértem a válaszadás elől. Nem volt átjárás Auschwitz és a háború utáni élet között. Rázártam a kaput, a kulcsot pedig eldobtam.

Egyébként alig néhányan akadtak, akik valóban tudni akartak erről, és alig nyílt alkalom, hogy beszéljünk róla. Ha kérdeztek is, nem tudtam, mit feleljek. Mindaz, amit átéltem, különbözött az igazi holokauszt-túlélők emlékeitől. Tanúja voltam az emberiség legnagyobb bűntettének, de *azt* a bűntettet nem ellenem követték el. Mit is mondhattam volna? Hova tartoztunk mi, hadifoglyok? Ernst arca már csak egy volt az emlékeimben élő csontos arcok között, amelyek talán nyomtalanul tűntek el a világból.

Mégis, valami megmozdult. Nem az én tudatomban, akkor még nem, hanem a világban. Az emberek addigra elég sokat megtudtak a holokausztról, a gázkamrákról és krematóriumokról. A koncentrációs táborok rettenetes képei mindenkihez eljutottak, a nézők pedig lassan hozzászoktak ezekhez a képekhez. Az áldozatok tragédiájának egyedi, személyes vonatkozásai mintha elsikkadtak volna.

Évtizedekig kellett várni, míg e tekintetben változás következett be, de lassan ez is elérkezett. A gázkamrákról egyre inkább a náci kényszermunkatáborokra terelődött a figyelem. Rabszolgaságról beszéltek, de én tudtam, hogy azoknak az embereknek az élete még a rabszolgákénál is kevesebbet ért. A rabszolga életének a gazdája számára pénzben kifejezhető értéke van, az IG Farben Buna-Werkéhez hasonló helyeken dolgoztatott rabok esetében pedig a munka csak a likvidálásuk egyik eszköze volt. Egyre több rádió- és tévériportot mutattak be, amelyek ezt a kérdést feszegették.

1999 szeptemberében a *The Times* interjút közölt egy zsidó túlélővel, aki megjárta Auschwitz *Buna*-telepét. Rudy Kennedynek hívták, az eredeti neve Karmeinsky volt. Többször láttam a rádióban és a tévében, a náci munkatáborok áldozatainak kártalanítása érdekében lépett fel. Szöget ütött a fejemben a gondolat, hogy talán találkoztunk annak idején, talán egymás

közelében dolgoztunk az IG Farben telepén. Az újságon keresztül megpróbáltam felvenni vele a kapcsolatot – eredménytelenül.

A megszólaló túlélők némelyike korábban sosem tapasztalt nyíltsággal adott hangot keserűségének, és megszólalásuk nem maradt hatástalan. 2000 augusztusában évekig tartó huzavona, perlekedés után a német kormány a vezető német vállalatok segítségével létrehozta az Emlékezés, Felelősség és Jövő Közalapítványt tízmilliárd német márka tőkével a kényszermunkára hurcolt zsidók és a nácik többi áldozatának a kártalanítására.

Meggyőztek bennünket, hogy jelentkezzünk az alapítványnál. A Nemzetközi Migrációs Szervezet is részt vett a programban, tőlük szereztem be a szükséges űrlapokat. Közel két évig vártam, míg megérkezett az elutasításról szóló határozat. Az E715 szövetséges hadifoglyai közül egyetlenegynek az igényét sem ismerték el. A pénz nem érdekelt, de az erkölcsi rehabilitáció megtagadása elkeserített. Tehát továbbra sem vesznek tudomást rólunk. Benyújtottam egy szenvedélyes hangú fellebbezést, és a többieket is erre biztattam.

A következő hónapok intenzív levelezéssel teltek. Valósággal bombáztam leveleimmel a parlamenti képviselőket, a Védelmi Minisztériumot, sőt Tony Blair miniszterelnöknek is írtam. Mindent elkövettem, hogy a közvélemény tudomására hozzam a tényt, miszerint a háború alatt a szövetséges hadifoglyokat, gyakran embertelen körülmények között, kényszermunkára hurcolták. Ha valaki azt hinné, hogy elüldögéltünk valahol, és vártuk, hogy felszabadítsanak bennünket, az téved. Mi is rabszolgamunkát végeztünk.

El akartam érni, hogy a brit kormány végre tudomást vegyen az E715-ről, amely elválaszthatatlanul összetartozott az auschwitzi haláltáborral, hiszen ugyanannak a hadiüzemnek dolgoztunk. Úgy éreztük, mi is megérdemelnénk azt a kártérítést, amit a Távol-Keleten, a japánok fogságában raboskodó katonatársaink. Valamivel később érkezett is egy csekk a Nemzetközi Migrációs Szervezettől. Ötezer fontot ítéltek meg. A német hatóság helyt adott a fellebbezésemnek, aminek szívből örültem. Annak már kevésbé, hogy sok társamat ezúttal is elutasították. Ebbe nem tudtam belenyugodni.

1945 óta ez volt az első eset, hogy ismét a háborúval foglalkoztam, de saját személyes élményeim még mindig feltáratlanok voltak. Egy

alkalommal megjelent nálam az Imperial War Museum egyik munkatársa, egy hölgy, akinek sikerült rávennie, hogy beszéljek arról, amit átéltem. Nem is tudom, mivel vett rá, de ügyesen csinálta, annyi szent.

Elég nehezen indult a dolog. Először talán túlságosan is gyorsan végigrobogtam mindenen. Sokat vesződtem, míg a tudatom mélyére süllyedt emlékeket sikerült többé-kevésbé a felszínre hoznom. Jó néhány részlet tisztázatlan maradt, de mindenesetre megtettem az első lépést. Megtört a jég. Miután végeztünk az interjúval, és a hölgy távozott, rájöttem, hogy a felét sem mondtam el annak, amit kellett volna. Éppen a lényegről nem beszéltem.

Egy szép napon aztán újabb ismeretlen látogatóm érkezett. Szép nap alatt Derbyshire-ben azt értjük, hogy kivételesen nem esett az eső. A ház körül tettem-vettem, amikor megszólalt a csengő. A kapuban álló férfi katonatisztként mutatkozott be, noha civil ruhát viselt. Helyet foglaltunk a kanapén, és vendégem elmondta, hogy az egykori sorkatonák szervezetét, a Combat Stresst képviseli. Aztán feldöntötte a teáscsészét, amit Audrey tett elé, eláztatva az új szőnyeget. Pihenjt vezényeltem, mire egy kicsit megnyugodott. Elmondta, hogy a szervezet a háborús traumát szenvedett egykori katonáknak próbál segíteni, és megkérdezte, szükségem van-e efféle segítségre. A válaszom elég rövidre sikeredett:

– Ezzel késett vagy hatvan évet, barátom – feleltem.

A névjegykártyáján megnéztem, hogy milyen rangban szolgál, de amikor megtudtam, hogy sohasem volt még bevetésen, gondolatban rögtön megfosztottam az egyik stráfjától. Ugyan mit tudhat ő a háborús traumáról? Azt hiszem, elég nyíltan fogalmaztam, bár remélem, hogy azért nem voltam goromba. Amikor leszereltünk, nem kaptunk egyebet egy olcsó öltönynél, és soha senki nem köszönte meg mindazt, amit tettünk. Évtizedeken át rémálmok gyötörtek, egyedül kínlódtam végig az életemet. Most kérdezik, hogy nem kell-e segítség, amikor a nyolcvanat is betöltöttem? A társaim többsége már nem is élt.

A háború után sem a hadsereg, sem egyetlen kormány nem állt szóba velünk. Sok éven át így állt a dolog. Vagy a családjuk gondoskodott az egykori katonákról, vagy senki. A rémálmok továbbra is látogattak, de szerencsére már nem tudtak eluralkodni rajtam. A Combat Stress küldötte egyébként nem a kormány vagy hadsereg képviseletében járt el, ő tényleg

csak segíteni próbált, szegény feje. Később valahogy megsajnáltam. Ő legalább csinált valamit.

A fordulat 2003-ban következett be, amikor felkértek, hogy meghívott vendégként vegyek részt az egyik helyi rádióadó élő műsorában, amely veteránokat mutatott be. Azért hívtak meg két másik vendéggel együtt, hogy a világháborút megjárt katonák érdekvédelmi szervezetéről, a War Pensions Welfare Service-ről beszéljek a hallgatóknak. Élőben ment a műsor, és amikor kigyulladt az adást jelző lámpa, pontosan tudtam, hogy mit kell mondanom. Aztán a műsorvezető váratlan kérdést tett fel. A saját háborús emlékeim felől érdeklődött.

Szokásomhoz híven az elején kezdtem, de életemben először kifejezetten személyes hangot ütöttem meg. Ügyeltem rá, hogy ne kapkodjak. Akkor vettem észre, hogy az emlékezetem mennyi német szót őrzött meg: a riporternek egyszer meg is kellett kérnie, hogy fordítsam le az idézett német mondatot, hogy a hallgatóság is követni tudja a beszélgetést.

Megindult az emlékek áradata, és lassan a szavak is egyre könnyebben jöttek a számra. Annyi hallgatás után immár semmi sem tartott vissza.

Időrendben haladva röviden felelevenítettem az előzményeket, nagyjából úgy, ahogy ebben a könyvben is tettem. De amikor Auschwitz került sorra, ahol a zsidókkal együtt robotoltunk, megakadtam. Elcsuklott a hangom, szünetet kellett tartanom. Megint belefogtam, keresgéltem a szavakat, ám nemigen ment a dolog, úgyhogy jobbnak láttam, ha biztonságosabb vizekre evezek. Kis kitérőt tettem, és amikor sikerült némileg összeszednem magam, újra belevágtam. Megpróbáltam leírni a krematóriumok kéményeiből szálló füst bűzét – elég volt csak beszélni róla, és máris ott éreztem az orromban. Megint egy kis szünet következett. A másik két stúdióvendég hallgatott, a riporter láthatóan nem akart közbekérdezni. Elmondtam, hogy mindennap a szemem láttára vertek agyon, rugdostak halálra embereket. Átszakadt a gát, ami korábban lehetetlenné tette, hogy beszéljek. Ez új dolog volt.

Az első rádióműsort további interjúk követték. Most már készakarva sem tudtam volna elnyomni az emlékeket. A szellem kiszabadult a palackból.

Írtam Les Allennek, az Egykori Hadifoglyok Szövetsége tiszteletbeli titkárának, és előadtam az ügyemet. Les azonnal intézkedett, és csakhamar

jelentkezett a BBC riportere, Rob Broomby, aki pontosan ezt a témát, az Auschwitz közelében fogva tartott brit katonák történetét kutatta. A német gyárakban dolgoztatott zsidó kényszermunkásokról is komoly dokumentációs anyagot gyűjtött össze. Nem sokkal korábban tért vissza Berlinből, ahol a BBC tudósítójaként dolgozott. Tetszett Rob hozzáállása, hogy mindig ragaszkodott a tényekhez, hogy objektivitásra törekedett, ugyanakkor tisztelettel nyúlt a témához. Láttam, hogy érti a dolgát.

Rob több szálon látott hozzá a történet feltárásához. Utánanézett a német üzemekben dolgozó brit hadifoglyok kártérítési ügyének. Meséltem neki az Ernst nevű zsidó fogolyról, akinek a nővére Angliában telepedett le, és akinek cigarettacsempészéssel próbáltam segíteni. Beszámoltam a Hansszal történt személycseréről és az Auschwitz III.-ban töltött éjszakákról is.

Nem voltam túlságosan meglepve, amikor a helycseréről szóló történet végül nem került adásba. Hiába, valahogy nem illett a képbe. Rob mindent megtett, hogy a kérdéses részt beillessze a végleges anyagba, de nemigen ment, így hát lemondott róla.

Eltelt néhány év. 2009-et írtunk már, amikor októberben Rob ismét jelentkezett. A BBC producerével, Patrick Howse-szal együtt szerettek volna felvenni velem egy interjút, amit a rádió és a televízió számára készítendő anyaghoz akartak felhasználni. Ezúttal az auschwitzi személycserére és az Ernst támogatására irányuló erőfeszítéseimre került a hangsúly.

Az elkövetkező néhány hét során Rob több alkalommal felhívott, újabb és újabb kérdéseket tett fel. Az a merész ötlete támadt, hogy meg kellene próbálnunk kinyomozni Ernst vagy Susanne hollétét. Ha az asszony még él, mondta, talán megtudhatnánk valamit Ernst haláláról. 1945 óta nem beszéltem Susannéval, fogalmam sem volt, hogyan alakult azóta az élete. Ha él is, bizonyára eljárt felette az idő – ahogy mindannyiunk felett.

Ismét elővettem az 1945-ből való címlistát. Jócskán megfakult már az írás, de azért el lehetett olvasni. Susanne Cottrell, Birmingham, Tixall Road 7. Úgy sejtettem, a Cottrell felvett név lehet.

Rob folyamatosan informált a kutatás állásáról, de ahogy előre sejtettem, nem ment valami sokra. Teltek a hetek, ám eredményről nem érkezett hír.

A Zsidó Menekültek Szervezetéhez fordult segítségért, de ott azt mondták, hogy a Cottrell nem tűnik zsidó névnek, és a *Kindertransport*tal foglalkozó szakemberük pusztán a keresztnév alapján nem tudja azonosítani a keresett személyt. Rob ezután a birminghami menekültügyi hivatal adattárával próbálkozott, eredménytelenül.

Akkor mosolygott rá először a szerencse, amikor az 1945-ös választási névjegyzékben három egykori szavazót is talált a Tixall Road-i címről. Mindhárman a Cottrell nevet viselték, balszerencsénkre azonban egyetlen Susanne sem akadt közöttük. Három női nevet találtunk: Ida, Sarah és Amy. Rob megkérdezte, hogy nincs-e valami ötletem azzal kapcsolatban, melyik lehet közülük Susanne. Nem volt.

Lassan kezdett kihunyni bennem a remény. Tudtam, hogy Rob a napi híreket szerkeszti a BBC-nél, az időigényes kutatómunkát pedig a többi feladata rovására végzi. Fel voltam készülve rá, hogy néhány héten belül feladja. Máskor mindig így történt: a dolog mindig pontosan ebben a szakaszban, a négyperces tévéhíradó-tudósítás és az alig valamivel hosszabb BBC-rádióadás fázisában akadt el. Átfogóbb kutatásra sosem került sor.

De Rob nemsokára ismét jelentkezett, mégpedig azzal, hogy jelentős fordulat következett be az ügyünkben: sikerült felvennie a kapcsolatot a Tixall Road 7. jelenlegi lakóival. Nem tudott hova lenni a csodálkozástól, hogy Angliában, ahol az ingatlanok meglehetősen sűrűn cserélnek gazdát, talált egy idős párt, akik még mindig ugyanabban a házban élnek, amit az 1960-as években vásároltak egy Cottrell nevű hölgytől. Emlékeztek rá, hogy annak idején valaki elmesélte nekik a németországi zsidó lány történetét, akit Cottrellék fogadtak be a háború alatt. Rob lelkes volt, de mindaz, amit talált, csak azt erősítette meg, amit már úgyis tudtam. Nem tudtunk meg semmi újat, és azt sem tudhattuk, hogy Susanne él-e még egyáltalán. A nyomozás megrekedt. Próbáltam előásni az agyamból a Susannéval való megrázó találkozás részleteit, hátha segítek vele Robnak, de nem sokra jutottam. Életemnek arról a korszakáról igencsak halvány emlékeket őriztem.

Abban sem voltam biztos, hogy Susannét vajon hivatalosan örökbe fogadták-e. Ha igen, akkor az ezzel kapcsolatos dokumentumok valószínűleg magánkézben vannak. A választási névjegyzékben, a népszámlálási adatok között és a telefonkönyvben rengeteg Cottrell

szerepelt. A telefon mellett töltött órák nem vezettek eredményre. Rob kollégái egyre gyakrabban utaltak arra, hogy időpocsékolásnak tartják az egész nyomozást, hiszen sokkal könnyebben felgöngyölíthető történetekről is tudomásuk volt.

Rob tanácstalanságában ismét a telefonhoz nyúlt: gondolta, még egyszer megpróbál beszélni mindazokkal, akik korábban képbe kerültek. Ismét felkereste a Tixall Roadon lakó családot, akiknek az első megkeresés óta módjuk volt végiggondolni a hallottakat. Ezt meg is tették: beszéltek a fiukkal, Andrew-val, aki a közeli Solihullban élt. Andrew jól emlékezett a német lány történetére, aki a kimenekített gyerekek között érkezett Angliába, de abban is biztos volt, hogy a hölgy ma is Birmingham közelében él. Tudomása szerint férjhez ment, azóta Jamesnek hívják, és van egy Peter nevű fia. Andrew meg volt győződve arról, hogy egy-két évvel ezelőtt látta Susannét, amint egy helyi étteremben vacsorázott.

Ez már valami, gondoltam. Rob Susanne James nyomába eredt, akinek a fiát Peternek hívják. Peterről megtudta, hogy az Egyesült Államokba költözött, és sikeres könyvelő lett belőle. Immár az Atlanti-óceán mindkét partján folyt a kutatás. Megnehezítette a dolgunkat, hogy a James eléggé gyakori név.

Andrew-tól további adatokat is megtudtunk. Azt állította, hogy Susanne egészen mostanáig a Warwick Roadon élt Birmingham Acocks Green nevű negyedében.

Jó hosszú utca a Warwick Road, olyan hosszú, hogy több James nevű lakóról is találtunk adatot, akik az utóbbi évek során itt éltek. Az egyik cím ígéretesnek tűnt, de rövidesen kiderült, hogy hamis nyomon járunk.

A másik lista már biztatóbb volt. A 2001-es választói névjegyzékben rábukkantunk a Susanne E. James névre, Warwick Road lakcímmel. Titokzatos módon két másik név is szerepelt ugyanazon a címen, és az egyik kifejezetten kelet-európai hangzású volt. De a nő, aki felvette a telefont, a hangjából ítélve sokkal fiatalabb volt Susannénál. A telefonhívás zavarba hozta, amin nem csodálkoztam: egy idegen hang furcsa kérdéseket tett fel egy idős hölggyel kapcsolatban, akit ő nyilván nem ismert. Végül eszébe jutott, hogy amikor vevőjelöltként megnézte a házat, egy apró termetű, ősz hajú hölgy vezette körül. Ez ígéretesen hangzott, de a hölgy nevére sajnos nem emlékezett.

Újabb csalódás. Rob felhívott és elmondta, hogy ő is közel jutott ahhoz, hogy feladja. Heteket ölt a keresésbe, de alig tudott felmutatni valamit. Patrickkal megbeszélték, hogy feljönnek és felveszik az interjút. Abból fogunk dolgozni, amink van.

Mint elmondta, néhány napja még azt tervezték, hogy utolsó kísérletként végigjárják a birminghami címeket, de végül letettek róla. Nem akartak több időt veszíteni. A híradónál egyre nagyobb nyomás nehezedett rájuk.

Ezt hallva végképp letettem róla, hogy valaha is nyomára bukkanunk a hölgynek, akit hatvannégy évvel azelőtt ismertem meg, amikor még fiatal lány volt. A testvére, Ernst egy volt az áldozatok milliói közül. Nagyszerű lett volna, ha fényt deríthetünk a sorsára, de a vállalkozásunk eleve reménytelen volt. Ernst sorsát illetően egyébként nem tápláltam illúziókat. Robnak nem volt más választása, az emlékezetemre kellett hagyatkoznia.

A tévéstáb megérkezett. Rob bemutatta Patrickot, aki már a telefonbeszélgetéseink során is jó benyomást tett rám, megfontolt, mélyen gondolkodó embernek tűnt, és a személyes találkozás alatt is ilyennek láttam. Boldoggá tett, hogy mindketten pipacsot viseltek a zakójukra tűzve.

[Angliában a háborús veteránok emléke előtt tisztelegnek a kabát hajtókájára tűzött pipaccsal. (A ford.)]

Átrendezték a nappalit a felvételhez, a fal mellé húzva a bútorokat. A kamerákat úgy állították fel, hogy a hátam mögött az ablakon át látható Hope Valley is benne legyen a képben. A nappali ministúdióvá vedlett át. Két kamerát hoztak, egy nagyobbat meg egy kisebbet. Megmutattam a puskát, amit még apámtól kaptam, és amely még mindig ott lógott a falon, meg a lovagolós korszakban készült fotóimat. Audrey teával kedveskedett nekik, így aztán hamarosan oldottá vált hangulat.

A karosszékbe telepedtem, Rob szemközt foglalt helyet. Először a Nyugati-sivatagban töltött időkről kérdezett. Jó tempóban haladtunk, érintettük a csatát, a fogságba esést, a menekülésemet a megtorpedózott hajóról. Aztán jött az olasz hadifogság, az út Németországba, végül az E715-ös láger, ahol az auschwitzi rabokkal együtt dolgoztam.

Kifaggatott a Hansszal történt ruhacseréről, az Auschwitz III.-ban töltött éjszakákról, végül pedig elérkeztünk Ernst és a csempészett cigaretta történetéhez. Azokhoz az évekkel korábbi elvetélt kísérletekhez képest

tulajdonképpen egészen könnyen ment. Sikerült összefüggően végigmondanom a történetet. Megálltunk, hogy az operatőr kicserélhesse a kazettát a kamerában.

A mellemre szerelt mikrofonnal nem volt egyszerű felállni, így inkább ülve maradtam a karosszékben, és kinéztem az ablakon. A völgyön túl a Bradwell Adge-re láttam, amit valaha oly sokszor bejártam a lovammal, Ryedale-lel. Úgy ismertem azt a helyet, mint a tenyeremet. Ryedale nagyszerű csődör volt: hannoveri–arabs félvér, tizenhét marok magas, a legokosabb az összes lovam közül. ***[{iii}„Hand", mértékegység, kb. 10 centiméter (A ford.)]*** Vettem egy pici shetlandi pónit is, Coppert, hogy legyen társasága. Akkorka volt, hogy ha Ryedale nyugton maradt, Copper át tudott menni a hasa alatt. Amikor elpusztultak, ástam egy mély gödröt, és eltemettem először az egyiket, aztán a másikat, egymás tetejére, pontosan azon a helyen, ahova most ráláttam az ablakból. Az évek múltával aztán abbahagytam a lovaglást. Ma már csak nézem a dombot, ahol egykor annyit lovagoltam. Bizonyos évszakokban eléggé zord látványt nyújt.

Aznap, ahogy a tévések ott nyüzsögtek körülöttem a nappaliban, valahogy fakónak, színtelennek láttam a szemközti tájat. A lombok üdeségének nyoma sem volt, s a völgy alján álló fák leveleit már lángba borította az ősz.

A nappaliban újra felizzott a reflektorok fénye. Folytattuk az interjút. Igyekeztem összeszedni a gondolataimat. Rob visszakanyarodott Ernsthez – mit gondolok, mi történt vele, kérdezte.

Megjelent előttem a keményre fagyott, csíkos ruhás holttestek képe, melyeket belepett a hó. Napokon át meneteltünk közöttük. Hatvannégy év telt el azóta. Egy szikra kétely sem volt bennem azt illetően, hogy Ernst meghalt, akár a többiek. Épp csak hogy belekezdtem a halálmenet leírásába, amikor Rob félbeszakított.

– A nyomozásunk eredményes volt, Denis – mondta. Előrehajolt a székben, és átnyújtott egy fényképet. – Ernst nem halt meg a halálmenetben.

Leesett az állam. Nem akartam hinni a fülemnek. Erre további felvételeket nyomtak a kezembe. A monoklimért nyúltam, amely egy vörös zsinóron mindig ott lógott a nyakamban. Jóképű fiatalembert ábrázolt a fotó. Ismerős arcot. A haja persze megnőtt, és természetesen nem volt olyan

sovány, mint az emlékeimben. A fiú, akit oly sok évvel azelőtt megismertem, most rám mosolygott a képről.

– Mennyei úristen... – csak ennyit tudtam kinyögni.

Ernst tehát túlélte a megpróbáltatásokat. Amikor mások feladták, ő küzdött tovább az életéért. Amerikában telepedett le, ahol családot alapított, és boldog, sikeres ember lett belőle. Hetvenhét éves korában hunyt el. Rob mindezt abból az önéletrajzból tudta meg, amit most ott tartott a kezében.

– Mennyei úristen – ismételgettem –, ez csoda!

Az egyik fénykép kisfiúként ábrázolta Ernstet, egy kislány társaságában. Ez csak Susanne lehetett. Az időskorában készült fotókon még mindig látható volt az arcán az a kisfiús huncutság, amit oly jól ismertem. Egy másik fotón csinos, ősz hajú, kedves arcú nő mellett állt. Szóhoz sem jutottam.

Felemelő érzés volt, mégis lesújtva éreztem magam. Csak hét éve, hogy meghalt. Végtelenül közel éreztem magamhoz abban a pillanatban, de egyúttal azzal is szembesülnöm kellett, hogy sosem fogunk találkozni. És persze ott volt a megválaszolatlan kérdés: hogyan élte túl a halálmenetet?

20. fejezet

A tévések odakint, a kertben is le akartak venni, így hát magamra húztam egy meleg pulóvert. A felvétel kedvéért többször kimentem, majd bejöttem, kinyitottam-becsuktam a kaput, megismételtem bizonyos mozdulatokat, hogy több nézőpontból is felvehesse a kamera. Cukrot adtam a két shetlandi póninak, Oscarnak és Timmynek, akiket egy franciaországi vágóhídra induló szállítmányból mentettünk ki és vásároltunk meg. Nem bírom nézni az állatok szenvedését. A filmezés rettentő sokáig elhúzódott. Közben egyfolytában Ernsten járt az eszem. Még mindig nem tudtam elhinni. A menetet tehát megúszta, de hogyan végződött a történet?

Mint kiderült, huszonnégy órával a felvétel előtt Rob és Patrick még nem sejtették, hogy milyen közel van az a bizonyos áttörés. Nyirkos, lehangoló nap volt, amikor megérkeztek Solihullba. Egy kényelmes külvárosi ház előtt parkoltak le. Ebben a házban élt Andrew Warwick, akinek a szülei még mindig a Tixall Roadon laktak. Andrew bevezette őket a konyhába, és a konyhaszekrénynek támaszkodva újra elmesélte nekik véletlen találkozását a hölggyel. Biztos benne, jelentette ki, hogy ő az a Susanne, akit keresnek. Az egyszerűség kedvéért ő maga vitte el Robot és Patrickot az étterembe, ahol utoljára látta az asszonyt.

A Plume of Feathers pubnak egyetlen helyisége volt, ám az annál tágasabb. Rengeteg ember megfordult itt, úgyhogy nem az a hely volt, ahol a személyzet minden vendéget név szerint ismer. A pult mögött álló nő halványan emlékezett egy idős hölgyre, akire illett a személyleírás. Azt mondta, hogy egy barátjával szokott itt ebédelni. Általában az ablak mellett foglal helyet, de már jó ideje nem látta.

Hát ez nem volt valami erős nyom. Dél felé járt az idő, csakhamar gyülekezni kezdtek a környék elegánsan öltözött, idős lakói, hogy elköltsék ebédjüket. Egészen az ajtóig húzódott a sor. Persze a hölgyek többségére ráillett a személyleírás.

Rob és Patrick többeket is megszólított, kérdéseket tettek fel nekik. Elég reménytelen vállalkozásnak tűnt. Hallott-e valaki egy Susanne nevű hölgyről, aki a háború előtt kisgyermekként menekült el Németországból? Már-már komikus jelenet volt. A két riporter leadta a pultnál a telefonszámát, és lelombozva elhagyták az éttermet. Patrick ekkor azt

javasolta, térjenek be a könyvtárba, és ellenőrizzék még egyszer a választói névjegyzéket. Aztán úgy döntöttek, hogy először mégis a Tixall Roadra mennek, hogy megköszönjék Mr. és Mrs. Warwicknak a segítséget, továbbá hogy néhány felvételt készítsenek a házukról.

Egyre fogyó reménnyel vették újra nyakukba a várost. Egyetlen lehetőség volt még: végigjárni a Warwick Roadot, és bekopogtatni a házakba, hátha a nyomára akadnak Susanne Jamesnek, aki nyolc évvel ezelőtt még ebben az utcában lakott.

Patrick leállította a kocsit egy széles, háromsávos út mellett. Elővették a térképet, Rob kinyújtott karral tartotta maga elé, mert szemüveg nélkül nem látta rendesen.

– Várjunk csak... Azt hiszem, valahol itt lesz... – mondta ujjával bizonytalan köröket írva le Birmingham térképe felett. Aztán mormolt valamit a tűről meg a szénakazalról, és megfordult a kocsival az úton. Szerencsére néhány mérföldnyi autózás után a térképről már ismerős utcanevek kezdtek feltünedezni. Jó nyomon jártak.

Még ha Susannét valóban a Warwick Roadon vették is névjegyzékbe, nagy volt rá az esély, hogy már nem lakik ott. Talán már nem is él, vagy idősotthonba került. A fia az Egyesült Államokban lakik, és lehet, hogy ő is odaköltözött.

Leállították a kocsit a Warwick Road sarkán, és gyalog folytatták az utat. Valaha, amíg nem volt ennyi autó, kellemes környék lehetett, de ma már erre halad át a Birminghamet Solihull-lal összekötő forgalmas főútvonal, az A41. Az autók szűnni nem akaró áradata szinte teljesen elvágta egymástól az utca két oldalát. Nem tűnt valószínűnek, hogy a szemközti oldalak lakói kapcsolatot tartanak egymással.

A homlokzatokon, sőt még a cserjék levelein is vastagon ült a por. Sok házhoz aprócska előkert is tartozott, de a forgalom miatt semmire sem lehetett használni őket.

Rob utoljára még ellenőrizte a címet, aztán a bejárathoz mentek és jó hangosan bekopogtattak. Semmi válasz. Még egyszer kopogtak – még mindig semmi. Aztán a szomszédos ajtóval próbálkoztak. Itt sem voltak otthon, amin nem is csodálkoztak, hiszen dél körül járhatott az idő. Végigmentek az utcán, de sehol sem nyitottak ajtót. Kezdték már érteni,

hogy miért ment ki a divatból az oknyomozó újságírásnak ez a klasszikus módszere.

Egyetlen ajtó volt még hátra. Csodák csodájára a kopogtatás után hamarosan lépteket hallottak odabentről, majd kattant a zár, és végre résnyire kinyílt az ajtó. A résen egy középkorú férfiú kukucskált ki. Kissé gyanakvónak látszott: ez nem az a fajta környék volt, ahol az emberek csak úgy, bejelentés nélkül beugranak egymáshoz.

A két újságíró bizalomgerjesztően mosolygott, majd nekiláttak megmagyarázni a tényállást. Egy Susanne nevű idős hölgyet keresnek, valószínűleg James a vezetékneve, aki a háború előtt Németországból menekült. A férfi eleinte szűkszavúan válaszolgatott, de pár perc múlva láthatóan feloldódott, és valamivel szélesebbre nyitotta az ajtót.

A két újságíró felmutatta az igazolványát, igyekezvén szóval tartani a férfit, akinek az érdeklődését láthatóan felkeltették a váratlan látogatók. Azt mondta, valóban lakott a szomszéd házban egy Susanne James nevű asszony, de évekkel ezelőtt elköltözött.

– Mit gondol, él még? – kérdezték.

– Úgy tudom, igen – felelte a házigazda. A küszöbön álló két férfi nagyot sóhajtott. – Mit akarnak tőle?

Rob és a társa röviden összefoglalták a történetet, és igyekeztek meggyőzni a szomszédot, hogy a hölgy örülni fog, ha az említett ügyben a nyomára akadnak. Az ügy a háborúval függ össze, és a hölgy testvérét érinti.

A férfi erre végigmérte őket.

– Jobb lesz, ha bejönnek – mondta végül.

Patrickék beléptek a szűk hallba. A lépcsőhöz vezető falat könyvespolcok borították. A padlón egy számítógép állt, még ki sem csomagolták, kábelek és zsinórok hevertek mindenfelé – nyilvánvaló volt, hogy a pillanat nem a legalkalmasabb. A férfi bemutatkozott: Michaelnek hívták. Bosszúsan mosolygott, mintha csintalan iskolásfiúkkal lenne dolga, akik talán csak ugratni akarják. Azok ketten egymás szájából vették ki a szót, remélve, hogy ily módon sikerül eloszlatniuk a házigazda gyanakvását.

– Tulajdonképpen elég jól ismerem Susanne Jamest – bökte ki végül Michael. – Éveken át a szomszédban lakott.

Patrick alig tudta megállni, hogy el ne vigyorodjon. Michael elhallgatott: ajkát harapdálva bámulta a szőnyeget, mint aki nehezen szánja el magát valamire.

– Hogyan tudnánk kapcsolatba lépni vele? – kockáztatta meg a kérdést Rob.

A férfi egy pillanatig hallgatott, aztán felállt.

– Megvan a telefonszáma – vonta meg a vállát, aztán indult is a telefonhoz.

Miután felvették a kagylót, Michael megpróbálta elmagyarázni, hogy miről van szó, de hamarosan elakadt.

– Nem akar beszélni vele? – kérdezte Robhoz fordulva. – Átadom a kagylót.

Lágy tónusú, barátságos hang szólalt meg a kagylóban, egy idős hölgy hangja. Ő volt az az egykori kislány, aki 1939 júniusában tizenöt évesen érkezett Németországból a *Kindertransport*tal, és akit hatvannégy évvel azelőtt ismertem meg, azokban az időkben, amikor még csak álmodhattam arról, hogy valaha is egészséges lehetek. Az a telefonhívás adta a kezünkbe a szálat, amelyet követve az egész történetet sikerült felgombolyítanunk.

Michael figyelmeztette a két újságírót, hogy a hölgy meglehetősen félénk, de úgy látszik, Susanne ebben az esetben legyőzte önmagát: megadta a címét, mondván, hogy azonnal várja őket. Rob viszont azt javasolta, hogy inkább néhány óra múlva keresnék fel, hogy Susannénak legyen ideje felkészülni a találkozásra. Nem akarta elsietni a dolgot.

Hogy agyonüssék az időt, beültek egy kopott farostlemez asztalokkal berendezett közel-keleti kávézóba. Falafelt rendeltek salátával, Rob pedig ivott egy bögre bivalyerős teát. Fészkelődtek a székükön a türelmetlenségtől, és alig tudták megállni, hogy ne vigyorogjanak egyfolytában.

Patrick, ez a gyakorlatias elme már a felmerülő logisztikai kérdéseken törte a fejét, és igyekezett úgy viselkedni, mintha ez is csak olyan munka lenne, mint a többi. Így védekezett az esetleges csalódás ellen. Azt latolgatta, hogy készítsenek-e felvételt az első találkozásról vagy sem; mi

van, ha mindjárt a kezdet kezdetén ráijesztenek a kamerákkal az idős hölgyre, aki egyelőre azt sem tudja, mit akarnak tőle?

– Azt hiszem, megcsíptük – mormogta Rob. – Szerinted megcsíptük?

Patrick, aki azelőtt Bagdadban volt producer, óvakodott előre inni a medve bőrére. Kedves blackburni akcentusával csak annyit mondott:

– Várjuk ki a végét, jó?

A keresett címet egy ápolt kertekkel szegélyezett, csendes utcában találták meg. Susanne eléjük sietett a kerti ösvényen: apró termetű idős asszony ápolt, fehér hajjal, a tekintete nyílt, barátságos. Rob már-már levette a válláról a kamerát, hogy megörökítse az üdvözlést, de végül nem volt szíve elrontani a bensőséges pillanatot, úgyhogy beérte azzal, hogy bemutatkozott.

– El sem tudom mondani, mennyire örülünk, hogy megtaláltuk – mondta, amikor beléptek a házba, és helyet foglaltak a kanapén.

Azt hiszem, még akkor sem hitték el, hogy valóban megtalálták.

A telefonhívás valóban meglepte Susannét, de mivel nem volt sok ideje aggodalmaskodni, hamar túltette magát a fenntartásain. A finom tea is megérkezett, a két férfi pedig elhelyezkedett a kanapén, aztán Susanne mesélni kezdett.

1923-ban született Breslauban, a gyönyörű középkori városban, ami akkoriban még Németországhoz tartozott. Eredetileg Susanne Lobethalnak hívták, a Goethestrasse 45–47. alatt lakott.

Köztiszteletben álló zsidó családban nevelkedett, de miután apjuk elhagyta őket, nehéz idők jártak rájuk. Közvetlenül a háború kitörése előtt az egyik *Kindertransport*tal Susanne szerencsésen eljutott Angliába. Ernst viszont, balszerencséjére, Németországban maradt, ahonnan 1943 januárjában Auschwitzba deportálták.

Rob és Patrick sejtette már, hogy miért volt olyan nehéz Susanne nyomára akadni. Kiderült, hogy Cottrellék mégsem fogadták örökbe – ezt csak én feltételeztem, mint kiderült, helytelenül. Susanne ennek ellenére a nevelőanyjaként tekintett Ida Cottrellre. A háború után megkapta a brit állampolgárságot, és ismét nevet változtatott: eredeti nevét „félbevágva" Susanne Bethalként élt tovább. Ez a név egyszer sem bukkant fel a kutatásaink során, és ez a hiányzó láncszem alaposan megnehezítette a

dolgunkat. Ha Warwickék nem tudták volna, hogy az asszonyneve James, sosem jutunk a nyomára. Hogy még nagyobb legyen a kavarodás, Susanne első férje 1994-ben meghalt, ő pedig másodszor is férjhez ment, és természetesen ez alkalommal is nevet változtatott. Második férje, Richard a két újságíró váratlan felbukkanásától kissé zavarodottan üldögélt karosszékében, mindazonáltal látszott rajta, hogy örül a társaságnak. Sajnos az interjú készítése után egy évvel elhunyt.

Susannét sajnos nem lehetett rávenni, hogy megszólaljon a kamerák előtt, de hiszen tudtuk már, milyen félénk természetű.

– Szó sem lehet róla, rémes fényképarcom van – mentegetőzött később. Ez persze nem volt igaz, pontosan úgy nézett ki, mint egy képeskönyvbeli nagymama.

Susannétól megtudhatták, hogy amit eddig csak remélni mertek, igaz: az átélt szörnyűségek ellenére a fivére túlélte az auschwitzi haláltábort és az erőltetett menetet. Ernie, ahogy Susanne nevezte az öccsét, minden akadályon keresztülverekedte magát, és megmenekülésében a cigaretta fontos szerepet játszott.

A háború után évekig nem látták egymást, és azután is csak ritkán. Ernie amerikai állampolgár lett, és Susannéhoz hasonlóan ő is félbevágta a családnevét, de míg az asszony a Bethal, ő a Lobet nevet vette fel.

Az Auschwitzba küldött levélre és a cigarettára szintén emlékezett, de a történet pontos részletei már elhalványultak az emlékezetében.

Sejtette, hogy valaki segített az öccsének, de hogy miképpen, azt nem tudta. Emlékezett rá, hogy 1945-ben találkozott egy nyurga, kissé különc viselkedésű brit katonával, aki hadifogságból tért haza, és azért kereste meg őt, hogy elmondja, a cigaretta célba ért.

Az a különc katona én voltam. A háború, a fogság, a halálmenet ott hagyta a nyomát rajtam; csontsoványra fogytam, és a határán álltam annak, hogy elveszítsem az ép eszemet. Biztosan ijesztő benyomást tettem Susannéra, és az öccse miatti aggodalmait sem tudtam eloszlatni. Hatvannégy évvel azelőtt egy pillanatra felbukkantam az életében, aztán kiléptem megint, anélkül hogy bármilyen nyomot hagytam volna magam után.

A forgatás befejezése után hosszú szélcsend következett. Rob és Patrick nemigen adott hírt magáról. Vártam, hátha történik valami. Ekkor lépett a színre Susanne fia, Peter, aki a feleségével az Egyesült Államokban élt. Susanne ugyanis tájékoztatta őket arról, hogy a holokauszt túlélőinek dokumentumait egybegyűjtő USC Shoah Foundation Institute többek között Ernsttel is videointerjút készített. A Shoah Intézet néhány év alatt az évszázad leggyászosabb emlékeinek hatalmas archívumát hozta létre ily módon. Peternek sikerült megszereznie Ernie – ettől kezdve én is így fogom hívni – 1995-ben felvett interjújának a DVD-másolatát.

Rob felhívta Petert Amerikában, akinek Susanne már korábban beszámolt a tervünkről. Tájékoztatta őt a dolgok állásáról, és arra kérte, hogy nézze végig a videoanyagot, hátha Ernst megemlít benne, akár csak mellékesen, egy brit hadifoglyot, aki segített neki, amikor Auschwitzban raboskodott.

Elmondtam Robnak, hogy a lágerben senkinek sem árultam el az igazi nevemet. Ha bemutatkoztam egyáltalán, azt mondtam, hogy Gingernek hívnak. Rob továbbította ezt az információt Peternek, aki nagy szeretettel őrizte nagybátyja emlékét. Megígérte, hogy átnézi a több órányi videoanyagot.

Rob néhány nap múlva éppen hazafelé tartott a munkából. A szokásosnál valamivel később ért a londoni Blackfriars vasútállomásra. Közeledett a tél, korán sötétedett, csípős, nyirkos szél söpört végig a peronon, ahol Rob álldogált. Hogy gyorsabban teljen az idő, elsétált a peron végéig, amely kinyúlt a Temze fölé. Éppen a Szent Pál-székesegyház kupoláját nézte a sötét víztükör felett, amikor megcsörrent a telefonja. Peter hívta.

– Átnéztem az interjút – mondta. – Hihetetlen! Rob, ezt látnod kell!

21. fejezet

Alig vártam, hogy annyi év után újra találkozhassak Susannéval. Meg kellett tudnom, mi történt Ernie-vel, hogyan élte túl a megpróbáltatásokat. Azt is szerettem volna megmagyarázni, hogy miért is voltam olyan furcsa az első találkozásunk során.

Rob azt szerette volna, ha az első beszélgetésünkre nem telefonon, hanem személyesen kerül sor. Hozzá is kezdett az előkészítéséhez. Mindenképpen fel akarta venni a találkozás pillanatát, első üdvözlő szavainkat. Annyit dolgoztak, míg idáig eljutottunk, nem akartam ünneprontó lenni.

Aztán felhívott, hogy néhány héttel el kell halasztanunk a találkozást, mert Susanne meg akarja várni, amíg a fia, Peter és a felesége, Lynn megérkeznek Amerikából. Akkor mindhárman átjönnének hozzám Derbyshire-be. Kedvemre való ötlet volt. Pár nappal a megbeszélt időpont előtt Rob azt javasolta, hogy a filmezés után üljünk be együtt valahova egy sörre. Ennek viszont nem sok értelmét láttam, nem szerettem volna, ha a találkozásunk a nyilvánosság előtt zajlik. Audrey szívesen készít valamit mindannyiunknak, mi lehet annál jobb? Rob később elmondta, azon töprengtek Patrickkal, hogy vajon annyi év után van-e még valami mondanivalónk egymás számára Susannéval.

Megértettem az aggodalmait. Hiszen Susannéval sosem voltunk barátok, mindössze egyszer találkoztunk. Kötelességérzetből meglátogattam, de rá kellett jönnöm, hogy semmi vigasztalót nem tudok mondani. Hatvannégy év után még az egykori jó barátoknak is újra be kell mutatkozniuk, mi pedig csak felületesen ismertük egymást.

Felvirradt a nagy nap. Jó benyomást akartam kelteni, ezért a mellényemhez illő aranymintás kék selyemsálat kötöttem a nyakamba. Sosem foglalkoztam túl sokat az öltözködéssel, de ha már annyit utaztak, hogy lássanak... Meg aztán egyikünk sem lett fiatalabb időközben.

Rob, Patrick és az operatőr korán megérkeztek. Audrey teát készített. Állva csevegtünk, és ahogy láttam, ők jobban izgultak, mint én. Robnak megszólalt a mobilja: kiment telefonálni, mert ott nagyobb volt a térerő. Egész éjjel esett, párás volt a levegő. Aztán visszajött, bejelentette, hogy megjött a kocsi, és már indult is, hogy bevezesse a vendégeket.

Nem vártam meg, míg csengetnek: én is eléjük mentem. Susanne szőrmegalléros szürke kabátot viselt, piros sállal. Hat évtized nem kis idő, de olyan fürgén jött végig a kerti ösvényen a fiával és a menyével, Lynn-nel, mint valami fiatal lány. Felnézett rám a lépcső aljáról, és mosolyogva köszönt. Megfogtam a kezét, és az ajtóhoz vezettem, ahol végre alaposabban szemügyre vehettem.

– Susanne! – mondtam, és kétoldalt megcsókoltam az arcát. – Hogy vagy, kedvesem?

– Istenem, de jó, hogy látlak! – nevetett. – Milyen jó újra látni téged!

Megfogtam mindkét kezét, és magam felé fordítottam. Összemosolyogtunk.

– Több mint hatvan éve, Susanne... – mondtam. – Hatvan éve!

Bevezettem a házba.

– Gyönyörű helyen laksz – mondta Susanne, és megcsodálta a kilátást az ablakból. – Annyira örülök neked!

Világéletében félénk teremtés lehetett, de most egyáltalán nem tűnt annak. Azt mondta, hogy a Peak Hills szelíd dombjainak látványa errefelé jövet egészen megindította a lelkét, és minden szorongását elűzte.

– Még kisebb vagy, mint amikor megismertelek – mondtam meglehetősen szemtelenül.

– Összementem! – nevetett.

– Igen? Akkor hát Isten hozott a klubban!

– Te viszont nagyon magas voltál – idézte föl. – Tulajdonképpen ez az egyetlen dolog, amire tisztán emlékszem veled kapcsolatban.

Istenem, tényleg fantasztikus volt látni őt ennyi év után, de az a balul sikerült találkozás 1945-ben mintha még mindig közénk állt volna. Meg akartam szabadulni ettől a tehertől.

– Tudod, azóta sokszor megpróbáltam már felidézni, mi mindent mondtam akkor... Szörnyű állapotban voltam, megőrjített, hogy senkinek sem magyarázhattam el, mit érzek valójában.

Susanne megértően bólintott.

Aztán a levelekre meg az Ernie-nek küldött cigarettaszállítmányra terelődött a szó.

– Fantasztikusan csináltad! – mondtam. – Az a cigaretta az aranynál is többet érhetett Ernstnek.

Olykor megesett, hogy az eredeti neve jött a számra.

– Igazán ez volt a legkevesebb, amit tehettem – tárta szét a kezét Susanne. – Nagyon szerettem a bátyámat. Aranyszíve volt, nem is lehetett nem szeretni.

Elmeséltem neki a sztorit, amikor majdnem lebukott a *Budé*ben, abban a fészerben, ahol egyszer találkoztunk. Már akkor láttam, hogy intelligens fiú. Fantasztikusan megőrizte a lélekjelenlétét.

Susanne nem győzött csodálkozni azon, hogy én nem tudtam Ernie megmeneküléséről.

– Álmomban sem gondoltam, hogy azt bárki túlélhette – magyaráztam.

– Annyi éven át abban a hiszemben voltál, hogy meghalt? – csóválta hitetlenkedve a fejét. – Istenem, bárcsak megérhette volna ezt a napot!

– Bizony! – mondtam. – Mit meg nem adnék érte, ha találkozhattam volna vele!

Ettől a gondolattól összeszorult a szívem. Ernie Amerikában élte le az életét, igazán könnyű lett volna összehozni egy találkozót! Már a nyelvemen volt a következő mondat, de váratlanul elakadt a szavam. Kihúztam magam és vettem egy nagy levegőt, próbáltam erőt venni a megindultságomon.

– Szeretnék kérni egy fényképet róla – mondtam. – És ha lehet, a családját is szívesen megismerném.

– Nagyon fognak örülni – bólintott Susanne, de már alig hallottam, amit mondott.

Túl sok volt ez egyszerre: a hír, hogy Ernie nem halt meg, a veszteség, hogy már nem találkozhatom vele, a feltoluló rettenetes emlékek... Elszorult a torkom. A tenyerembe temettem az arcomat, és éreztem, hogy elerednek a könnyeim. Sosem tudtam sírni, soha életemben, pedig mennyivel könnyebb lett volna...

– Ne haragudj! – mentegetőztem. Susanne a vállamra tette a kezét.

Egy darabig mindketten hallgattunk. Aztán valaki megtörte a csendet, mondván, igyuk meg a teánkat, és nyugodjunk meg egy kicsit. Így is tettünk. A tea meg a vele járó házigazdai teendők elterelték a figyelmemet a keserű gondolatokról. Fújtam egy nagyot, és lassan sikerült összeszednem magam. Megkértem mindenkit, hogy foglaljon helyet, jómagam pedig a kanapén helyezkedtem el.

Addigra megnyugodtam egy kicsit. Ernie menye, Lynn vette át a szót. Elfogódottság nélkül beszélt: elmondta, hogy azóta tud a létezésemről, mióta megismerkedett Peterrel. Ernie neki is mesélt a Ginger nevű brit hadifogolyról.

– Tehát tudtuk önről, hogy létezik – mondta Lynn –, csak azt nem, hogy Denisnek hívják. – Arra is emlékezett, hogy Ernie egy együtt töltött hétvégén mesélte el neki a történetet.

– Szeretném, ha tudná, hogy Ernie-nek nagyon sokat jelentett a maga segítsége – folytatta Lynn. – Negyven évvel a történtek után mesélte el ezt nekem. Az, hogy Susannét sikerült értesítenie arról, hogy él, új erőt adott neki. Annyira szeretett élni! Nagyszerű társasági ember volt, remekül tudott mesélni. Azt hiszem, boldog életet élt...

Észrevettem, hogy Susanne egy ideje szorongat valamit a kezében. Miután Lynn elhallgatott, felém fordult és kissé ünnepélyes hangon, mintha előre begyakorolta volna, így szólt:

– Nagy örömmel nyújtom át neked ezt a DVD-t. Az az interjú van rajta, amit 1995-ben készítettek Ernie-vel.

Peter hozzátette, hogy a lemezen a Shoah Alapítvány számára készített dokumentum rövidített változata található.

– Denis, ezt látnia kell! – bizonygatta.

Csigalépcső vezet abba a félemeleti szobába, ahol a televíziót és a DVD-lejátszót tartjuk. A karácsonyi ajándékokat is ebben a helyiségben szoktuk kibontani, és olykor a barátainkkal is itt iszogatunk. Felálltunk és a nappaliból felvonultunk az emeletre. Leültem Susanne mellé a kanapéra. Valaki betette a lemezt a lejátszóba.

Néhány másodperc elteltével Ernie jelent meg a képernyőn. Állókép volt, a videó egyik kimerevített kockája. Hetven körül járhatott a felvétel idején: erős szálú, őszes haját a homlokából hátrafésülve hordta. Csinos,

nyitott nyakú kék inget viselt. Ugyanaz a rokonszenves arc volt, amit a fotókon is láttam, és amely az emlékeimben is élt. A mögötte látható fal mentén könyvespolcok sorakoztak, jobb válla mellett kis asztali lámpa állt.

Komoly volt az arca, gondoltam, nyilván Auschwitzról beszél éppen.

– Hát ő az, Ernie – sóhajtott Susanne, mikor az öccse feltűnt a képernyőn. Ő is ekkor látta először az interjút, gondolom, neki sem lehetett könnyű. Az állókép hirtelen megelevenedett, és végre meghallottam a hangját. Mintha egyenesen hozzánk beszélt volna.

Éppen egy elképesztő lágertörténetet mesélt két prágai zsidóról, akik összebarátkoztak egy helybeli civillel. Az az ember rendszeresen élelmet csempészett be a lágerbe, amit a barátnője segítségével szerzett. Ennél alkalmasabb felvezetést elképzelni sem tudtam volna.

Aztán egyre több ismerős momentum bukkant fel a történetben. Éreztem, hogy közeledünk ahhoz ponthoz, amely már engem is érint.

– Sok minden másban is szerencsém volt – mesélte Ernie. Kiderült, hogy ő hordta a levest a német civil munkásoknak. Hirtelen összeállt a kép. Annak idején azt hittem, hogy futár vagy efféle lehet, de a lényeget illetően nem sokat tévedtem. Tehát ezért mozoghatott szabadon a lágerben, szabadabban, mint a többi fogoly.

Azt mondta, hogy tudatosan kereste az angol hadifoglyok társaságát, mert mindenképpen el akarta mondani nekik, hogy a nővére Angliában él. Az egyik brit katona különösen felkeltette a figyelmét. Khakiszínű egyenruhát viselt az a katona, mondta. Khakiszínű uniformist viselt. Ekkor rájöttem, hogy rólam beszél. Elmesélte a jelenetet, amikor azt leste, miközben én csövet hegesztettem, hogy mikor dobom el a cigarettacsikket. Tökéletesen emlékezett mindenre. Hallgattam, és újra átéltem minden egyes pillanatot. Pontosan beszámolt félszeg bemutatkozásunkról is, pedig egy emberöltőnyi idő telt el azóta.

Susanne keze után nyúltam.

– Gingernek hívták azt a katonát – hangzott a felvételen.

– Gingy – suttogtam magam elé. Ernie akkoriban így ejtette a nevemet.

Ernie arca ragyogott, miközben erről beszélt. Tekintete a távolba révedt, fejét oldalra billentette, ajka mosolyra húzódott, amikor felidézte a fiatal, vörös hajú katona alakját, aki én voltam egykor.

Néhány részletre másképp emlékezett, mint én. Például azt mondta, hogy felírtam Susanne címét, én pedig biztosan tudtam, hogy fejből megtanultam – de mit számít ez? Emlékezett rám, ez az egyetlen, ami számít.

Nagyjából ugyanúgy mesélte el a történetet, ahogy én tettem ebben a könyvben. Elmondta, hogy amikor senki sem látta, odaadtam neki a cigarettavéget, és hogy többször is beszéltünk egymással a telepen. Aztán egyszerre megremegett a hangja.

– Egyik alkalommal egy levelet nyomott a kezembe... – kezdte. Mélyet lélegzett, és nagyot nyelve próbált úrrá lenni meghatottságán. – Tíz csomag cigarettával meg egy tábla csokoládéval együtt. A nővérem küldte.

Ott ültünk mindannyian: Audrey, Susanne és én, Peter és a felesége, és hallgattuk, amint Ernie elmeséli a hatvanöt évvel azelőtti történetet. Igazán különös érzés volt mindezt ott, a derbyshire-i házban végighallgatni. Úgy hatott, mint valami síron túli üzenet.

Ernie elmondta, hogy nem tudta, vajon másokat is segítettem-e, mert soha senkinek nem beszélt a szerencséjéről. Tudta, hogy azzal mindkettőnk életét kockára tenné. Elérzékenyültem.

Amit tettem, apróság volt ahhoz képest, hogy Ernie-nek milyen rémségeket kellett kiállnia, de ahogy néztem beszéd közben, rájöttem, hogy milyen sokat jelenthetett neki mindez.

– Tíz csomag angol cigaretta... – csóválta a fejét. – Mintha a Rockefeller Centert kapta volna ajándékba az ember.

1944-et írtunk, amikor ez történt, de ötven évvel később, amikor felidézte a történteket, épp úgy ragyogott az arca, mint akkor.

De vajon hogyan maradhatott életben a halálmenetben? Erre még mindig nem kaptam magyarázatot. Megigazítottam a hallókészülékemet, nehogy egy szót is elmulasszak, ő pedig rátért arra, hogy mihez kezdett a cigarettával.

Több csomagot „jövőbeni szívességek" reményében osztogatott szét. A nagyvonalúságát még Auschwitzban is képes volt megőrizni. Néhányat egy Makki névre hallgató barátjának adott, akit még Breslauból ismert; ugyanazzal a transzporttal vitték őket Auschwitzba. Néhány csomaggal a

kápónak is átnyújtott, cserébe a falazásért. De még mindig maradt pár csomag. Engem ezeknek a sorsa érdekelt a legjobban.

– A cipőm sarka addigra teljesen elvásott – mesélte. – Persze voltak cipészek a táborban, de anyagot nem tudtak szerezni. A cigarettáért cserébe viszont két jó erős cipősarkat kaptam. Tulajdonképpen ennek köszönhetem, hogy nem vesztem oda az 1945-ös halálmenetben.

Ez volt hát a titok. A cipő. Ilyen egyszerű.

Eszembe jutottak az úton heverő halottak, amikor minket hajtottak a menetben. Ha valaki nem tudott lépést tartani a menettel és felbukott – agyonlőtték. Akinek elfagyott a lába, vagy a facipő okozta sebek miatt volt képtelen továbbmenni – agyonlőtték. Ernie olyasmihez jutott hozzá a cigaretta árán, ami mindennél fontosabb volt: megfelelő lábbelihez.

Valóban: a láger többi lakójához képest rendkívül szerencsés volt. Amikor az oroszok közeledtével az SS-ek megkezdték Auschwitz evakuálását, Ernie lényegesen jobb állapotban volt a többieknél. Beszélt németül, félre tudott tenni egy kis kenyeret, volt cigarettája és jó erős cipője. Amint elindult a menet, azonnal az oszlop élére állt. Tudta, hogy ha találnak is valami fedett helyet, ahol meghúzhatják magukat, nem jut mindenkinek hely: akik a menet végén haladnak, gyakorlatilag esélytelenek.

Mély hóról és kegyetlen hidegről mesélt, pontosan úgy, ahogy én is emlékeztem. Nagyjából tízezerre becsülte az Auschwitz III.-ból indított menet létszámát, és vagy harmincezerre azokét, akiket az auschwitzi főtáborból hajtottak ki. Harmincnyolc mérföld állt előttük. Gleiwitz felé hajtották őket, puskacsővel a hátukban.

Társai többségének azokban a ruhákban, cipőkben, abban a fizikai állapotban, lesoványodva gyakorlatilag semmiféle esélyük sem volt a túlélésre.

– Hullottak, mint a legyek – csóválta a fejét Ernie. – Aki elesett, azt tarkón lőtték.

– Milyen szomorú volt az arca! – szólal meg Susanne, miután véget ért a felvétel. – Újra átélte az egészet, miközben mesélt.

Persze rögtön tudni szerették volna, hogy milyen benyomást keltett bennem a felvétel, de ott és akkor képtelen voltam szavakba önteni az

érzéseimet. Boldog voltam, hogy emlékezett rám, és hogy részem lehetett a megmenekülésében.

– Ezt még nekem se mesélte el soha – jegyezte meg Susanne. – Elképesztő történet.

Láttam, hogy őt is mélyen felkavarta, amit hallott. Nyilván fogalma sem volt arról, hogy gyakorlatilag az általa küldött cigaretta mentette meg az öccse életét.

Néhány percig maradtak még, aztán Susanne nagyon hosszú életet – a koromat tekintve ez igazán merész kívánság – és sok boldogságot kívánva búcsúzkodni kezdett. Azt azért még elmondtam, hogy az első találkozásunk után néhány évvel, amikor már stabilabbnak éreztem magam, újabb kísérletet tettem rá, hogy felkeressem, leginkább önmagam megnyugtatására.

– Bárcsak tartottuk volna a kapcsolatot! – mondtam.

– Igen, az bizony jó lett volna. Korábban kellett volna találkoznunk, amikor még fiatalabbak voltunk.

22. fejezet

A film elkészült, és rövidesen be is mutatták. Elég nagy port vert fel: olyanok jelentkeztek, akiket évtizedek óta nem láttam. A *New York Times* egykori tudósítója, a Pulitzer-díjas Henry Kamm hívásának különösen örültem. Manapság Dél-Franciaországban él, egy átalakított malomépületben lakik. Amikor egyik reggel szokásához híven bekapcsolta a számítógépét, és a BBC World Service-re kattintott, azonnal megakadt a szeme Rob spotján, amely az Auschwitzot megjárt egykori brit hadifogolyról szólt. Hát még amikor rájött, hogy az Ernst nevű zsidó rab, akit emlegetnek, nem más, mint az egyik legjobb barátja, a néhai Ernie Lobet! Borzasztóan örültem, hogy felhívott és kedves szavakkal méltatta, amit annak idején Ernst megsegítéséért tettem. Bevallom, nagyon jólesett az elismerés. Nem sokkal később csomag érkezett Franciaországból. Kamm könyvének egy példánya volt benne. Belelapoztam, és az első oldalon megtaláltam a szerző nevemre szóló dedikációját. Nem ismétlem el a szavait, elég az hozzá, hogy azóta kincsként őrzöm.

A film bemutatása óta alig van olyan nap, amikor nem csörög a telefon. Kétszer kaptam meghívást a Downing Streetre, ebédeltem a Lordok Házában, és számos összejövetelen vettem részt a Cambridge Union, illetve az oxfordi Chabad Society for Jewish hallgatóinak körében.

Az adást követően számtalan interjú jelent meg mind a rádióban és televízióban, mind a nyomtatott sajtóban. Mindez sokkal több volt, mint amiről valaha is álmodhattam. Az a megtiszteltetés ért, hogy átvehettem a Nemzetközi Raoul Wallenberg Alapítvány elismerő oklevelét: ők bízták meg Felix de la Concha festőművészt, hogy elkészítse a portrémat.

Számos iskolában tartottam előadást, és meghívtak a Holocaust Educational Trust által rendezett díszvacsorára is, egy puccos londoni helyre. A vacsorára kereken egy héttel azután került sor, hogy a szemészorvosom zavarba ejtő nyíltsággal közölte velem, hogy a bal szememre is meg fogok vakulni. Így történt, hogy amikor a díszvacsorán felmentem a pódiumra, hogy megtartsam a beszédemet, öltönyben, nyakkendősen, az orvos rendelkezésének megfelelően sötét anyagból készült ellenzőt biggyesztettem a homlokomra, hogy védjem a szemem a reflektorok vakító fényétől. Rob szerint úgy néztem ki, mint az öregedő

Jack Nicholson, amikor rossz napja van. Arra is figyelmeztetett, hogy az idő rövidsége miatt szorítkozzam a lényegre, és ha lehet, térjek egyenesen a tárgyra. Amikor hallotta, hogy az egyiptomi epizóddal kezdem a mondókámat, azt hitte, hosszú éjszakánk lesz. De végül tíz perc alatt lezavartam az egészet, ami az én koromban szép teljesítmény. Hál' istennek, itt, a könyvben mindent elmesélhetek: úgy érzem, ezt a történetet egyszer végig kell mondani.

Mint kiderült, a szemellenző felesleges volt: néhány héttel később egy másik orvos azt mondta, semmi baj a megmaradt szememmel, egész életemben hűen fog szolgálni. Kérhet-e ennél többet az ember az én koromban?

Tevékeny korszak vette kezdetét. Rob rávett, hogy belekezdjek ebbe a könyvbe. Kemény dresszúrának vetett alá, olyan dolgokat is előkotort az emlékezetemből, amelyekről szívesen megfeledkeztem volna. Nehéz és gyakran fájdalmas meló volt, ugyanakkor katartikus is: lassan felszállt az a sötét felhő, amely annyi évtizeden át nyomta a lelkemet, és egyszerre minden könnyebbé vált.

Rob egyre mélyebbre ásta magát az anyagban, és egyre több olyan kérdést tett fel, amelyek az emlékezetem megbízhatóságát firtatták. Többször rákérdezett például, hogy biztosan láttam-e az „Arbeit Macht Frei" feliratot Auschwitz III.-Monowitz kapuja felett. Biztosan láttam, Rob szerint viszont egyes szakértők ezt megkérdőjelezik, és mindeddig nem találtak olyan dokumentumot, amely igazolná vagy cáfolná az állításomat. A főtábor, az Auschwitz I. kapuja felett látható feliratot ma már mindenki ismeri. Ma, több mint hatvan évvel a történtek után, a kollektív emlékezet szorosan ehhez a főlágerhez kapcsolja a feliratot, holott az sok más lágerben is látható volt. Primo Levi, aki mindenki másnál hitelesebben számol be Auschwitz III. életéről, visszaemlékezéseiben nem is egyszer említi a feliratot. Az Auschwitz-archívum kutatásvezetője azonban másként vélekedett a kérdésről, és ezzel bogarat tett Rob fülébe: újra és újra visszatért a kérdésre, és nekem újra és újra meg kellett erősítenem az állításomat. Sajnos nem sokan vannak ma már, akik hitelesen tanúskodhatnának ebben az ügyben.

Jó ideje egy helyben topogtunk a feliratot illetően, amikor történt valami: megismerkedtem valakivel, aki szintén a mi lágerünkben raboskodott. Ma az Egyesült Királyságban él. Nagyszerű ember, Freddie

Knollernek hívták. Biztosan egymás közelében dolgoztunk az IG Farbennél, de nem emlékszem, hogy találkoztunk volna. Rob őt is megkérdezte, és Freddie határozottan kijelentette, hogy a felirat igenis ott volt. Én csak néhány alkalommal láttam, de ő mindennap ott ment át alatta.

Mióta megtudtam, hogy Ernie túlélte a lágert, leghőbb vágyam volt, hogy megismerjem történetének további fejezeteit. Tudni akartam, mi történt vele Auschwitz után és az Amerikában töltött évei alatt. Rob csak egy rövid részletet mutatott a Shoa Foundation hosszú videoanyagából, azt részt, amelyben Ernie rólam, a cigarettáról és a halálmenet elindításáról beszél. Azt mondta, mielőtt megmutatná az Ernie egész élettörténetét tartalmazó anyagot, először szeretné felvenni velem az összes tervezett interjút. Még egy kis ideig türelemmel kellett lennem.

2010-ben egy nyári napon Rob meglepő hírrel keresett fel Derbyshire-ben, de a hír ezúttal nem Auschwitzcal, hanem történetem egy korábbi fejezetével, a hadifoglyokat szállító hajóval volt kapcsolatos, amelyet 1941-ben torpedótámadás ért, és amelyről fejest ugrottam a Földközi-tengerbe. A dokumentumok szerint az olaszok sok kereskedőhajót veszítettek a Földközi-tengeren azokban a hónapokban, de közülük csak egyre illettek az általunk ismert paraméterek, a többinél vagy a hely, vagy az időpont nem stimmelt.

Rob szerint a hajó a Sebastiano Venier lehetett, amit egyes feljegyzések Jason becenéven is említenek. Elővette a magával hozott térképeket és egyéb dokumentumokat, kiteregette őket az étkezőasztalra, és hozzáláttunk, hogy egyenként átböngésszük őket. Amit találtunk, az új színben tüntette fel történetem egyes momentumait.

1941. december 9-én a Sebastiano Veniert torpedótámadás érte; a lövedéket a Királyi Flotta tengeralattjárójáról, a HMS Porpoise-ról lőtték ki Pizey korvettkapitány parancsára. Sok száz szövetséges, zömmel új-zélandi katona életét vesztette a támadásban. Manapság ezt baráti tűznek hívnák, és a történelem háborús baklövéseinek listáján bizonyára előkelő helyen szerepelne, akkoriban azonban sokkal egyszerűbben kalkuláltak: hadifoglyokkal nem lehet megnyerni a háborút, az ellenséges hajó pedig Rommel csapatainak szállított muníciót. Nem számított, hány hadifogoly pusztul ott, a hajót el kellett süllyeszteni, hogy a harctéren szolgáló katonák életét meg lehessen menteni. Az utóbbi szempont előnyt élvezett, az árat pedig a hadifoglyok fizették meg. Az olyanok, mint én.

Ez bizony megrázó hír volt. A torpedó szörnyű pusztítást vitt végbe a fedélzeten, különösen a becsapódás helyének közelében, de Rob állítása szerint jó néhány hadifogoly túlélte a támadást. Ezt egyszerűen képtelen voltam elhinni.

A torpedó becsapódását követően azonnal felhúztam magam a fedélzetre, és gondolkodás nélkül beleugrottam a vízbe. Igyekeztem minél messzebbre elrúgni magam a sérült hajótesttől. Láttam, amint a hajóorr egyre mélyebbre süllyedt. A hajó távolodott, majd eltűnt a szemem elől. Meg voltam győződve arról, hogy fedélzetén a csapdába esett legénységgel együtt elsüllyedt.

Emlékszem, a tenger hamarosan nyugtalankodni kezdett, és alig láttam valamit a hullámok miatt. Aztán ott termett az olasz tengeralattjáró-elhárító, hajócsavarjával miszlikbe aprítva azt a néhány embert, aki a vízben keresett menedéket, és mélyvízi bombákat szórva körénk. Lelki szemeimmel még mindig látom a hajó nevét: Centurion vagy valami hasonló lehetett. Rob a jegyzeteibe pillantott. A hajó szinte biztosan a Centauro volt – mondta – , egy olasz Spica Class-hajó, fedélzetén az új-zélandi csapattest fogságba esett tábornokával, aki később beszámolt a látottakról.

Eleinte jó néhány embert láttam a vízben, de aztán valamennyien elmerültek. Egy idő után senkit sem láttam magam körül. Hogyan maradhatott volna bárki is életben, kérdeztem.

– Egyszerűen – felelte Rob. – A Sebastiano Venier nem süllyedt el. Később éppen arról lett híres, hogy a torpedótámadás nem tudta elsüllyeszteni.

Ez aztán meglepő hír volt. Először nem is értettem, miről beszél Rob. Amikor leugrottam, szentül hittem, hogy a hajót percek választják el attól, hogy a tenger fenekére süllyedjen. Ösztönösen cselekedtem, ahogy oly sokszor, percnyi habozás nélkül. Honnan is tudtam volna, micsoda elképesztő dráma bontakozott ki a fedélzeten, miközben én a mélyvízi bombák detonációjától háborgó vízben küzdöttem az életemért.

A Sebastiano Venier, amely a Bengáziban harcoló csapatok ellátmányát szállította, pokollá változott a fedélzeten maradók számára, mégis ez volt az egyetlen az öt közül, amely elkerülte a legrosszabbat. A Málta szigetéről indított légitámadások és a brit haditengerészet ágyútüze korábban már alaposan megtépázta a legénység idegeit. Ha a fedélzeti raktérbe zárt

hadifoglyok nem is, az olasz kapitány és a legénység annál jobban tudták, mire számíthatnak a visszafelé vezető úton; nem csoda, ha ideges hangulat uralkodott közöttük. Baj nélkül eljutottak Görögország déli partjaiig, ott azonban – az egyik túlélő visszaemlékezései szerint – a kapitány megpillantotta az egyik szövetséges tengeralattjáró periszkópját, amint az éppen felbukkant a víz alól. A kapitány pánikba esett. Attól tartott, hogy abban a pillanatban, amikor a torpedó becsapódik, a mintegy kétezer szövetséges hadifogoly utat talál a fedélzetre, és elözönli azt a néhány mentőcsónakot, amely a legénység rendelkezésére állt. Azonnal összehívta a legénységet, és még a torpedó becsapódása előtt elhagyták a hajót. Ez a döntés azonban visszafelé sült el: a hajó cserbenhagyásával, amely mindig is becstelenségnek számított, a kapitány sorsa megpecsételődött.

A Sebastiano Venier a Görögország délnyugati csücskén található Methonitól mintegy három és fél mérföldnyire nyugatra tartózkodott, amikor a HMS Porpoise harmadik torpedója telibe találta az elejét. A hajó gyomrába zárt emberek közül sokan azonnal meghaltak. Mások azt tették, amit én: beleugrottak a tengerbe, abban a hitben, hogy a hajó el fog süllyedni, de közülük is alig néhányan maradtak életben. A hajótest a jobb oldalára dőlt, és azokat, akik a test bal oldaláról ugrottak a vízbe, a keletkező örvény a hajócsavarhoz sodorta, amely szabályosan ledarálta őket.

Annak a titokzatos német férfinak a személyazonosságára, aki megóvta a hajót a pusztulástól, és akinek a fedélzeten maradt hadifoglyok az életüket köszönhetik, a mai napig nem derült fény. Úgy bukkant elő a semmiből, egyik kezében egy Luger pisztolyt, a másikban villáskulcsot lóbálva, mint valami furcsa őrangyal. Sikerült helyreállítania a rendet, aztán felsorakoztatta azt a néhány olasz mérnököt, akiket feletteseik ott feledtek a hajón, majd egy szövetséges altiszt tolmácsolásával meggyőzte a foglyokat, hogy nyugodjanak meg és maradjanak a fedélzeten. Azt mondta, ha együttműködnek, talán meg tudják menteni a hajót, és hogy az adott pillanatban a tenger a legfőbb ellenségük. A hajó hátuljába parancsolta az embereket, hogy súlyukkal valamelyest ellensúlyozzák az elülső rekeszfalra nehezedő nyomást. Az elsősegélynyújtóknak meghagyta, hogy készüljenek fel a sebesültek ellátására, majd a lehető legóvatosabban újra beindította a motort.

A történetet lenyűgözőnek találtam: sokért nem adtam volna, ha a szemtanúja vagyok.

Én akkor már vagy húsz perce lehettem a vízben. A tenger elég messzire sodort. Közben a vízzel telt hajóorr kis híján súrolta a tengerfeneket. A titokzatos német vezényletével lassan, óvatosan araszolva sikerült megtenniük a hátralévő mérföldeket a partig. Néhány óra múlva elérték a sekély vízből kibukkanó sziklákat, és az acéltestet végigkarcoló kövek hangja jelezte, hogy partot értek. A szövetséges hadifoglyok hangos éljenzéssel éltették a német tengerészt, aki az ellenségeskedést félretéve megmentette a hajót és a rá bízott emberéleteket.

Eközben a kapitány és a legénység mentőcsónakjai is megközelítették a partot. Döbbenten látták, hogy a lyukas hajótest ott billeg a sziklák közt ahelyett, hogy rég a tengerfenéken heverne. Ha a hajó elsüllyed, a kapitányt aligha hibáztatta volna bárki is a hadifoglyok feláldozásáért, és azért, hogy a maga és a legénység életét mentette. De mivel nem süllyedt el, pálcát törtek felette, és szigorú szankciókra számíthatott. Állítólag letartóztatták, gyorsított eljárással elítélték és kivégezték a hajó cserbenhagyása miatt.

A németet, aki éppolyan hamar tűnt el a névtelenségben, mint ahogy előbukkant, láthatóan egészen más fából faragták. Valószínűleg tengerészeti mérnök lehetett. Amit a sebesült hadifoglyok megmentéséért tett, azzal névtelenül is beírta magát a történelemkönyvekbe. A túlélők emlékezetében nemcsak a bátorsága, hanem az embersége is fennmaradt. Több száz szövetséges fogoly életét mentette meg, bár sajnos később, amikor a megfeneklett hajóról úszva igyekeztek a partra jutni, sokan odavesztek.

Én persze mit sem tudtam a történtekről. Bujkáltam, amíg tudtam, aztán elfogtak újra. A hajótörés túlélőivel sosem találkoztam, noha, mint kiderült, néhányan szintén a „vérhasmezőre" kerültek hadifogságba.

Ámulva hallgattam Rob előadását, de még mindig nem tudtam napirendre térni a hallottak fölött. Hihetetlen volt az egész. Ilyen hosszú idő után semmiben sem lehet biztos az ember, mondta Rob. Persze nagy megkönnyebbülés volt hallanom, hogy viszonylag sokan túlélték a katasztrófát, de bevallom, valahogy mégis megrendített a hír. Hiszen majdnem hetven éven át abban a hitben éltem, hogy én vagyok az egyetlen túlélő. Aztán eszembe jutott még valami.

– Teljesen felesleges volt beugranom a tengerbe, igaz?

– Úgy tűnik – felelte Rob.

– Hogy én micsoda tökfilkó voltam!

23. fejezet

2010. november 15.

Szürke, ködös napnak indult, de késő délelőttre felszakadozott a felhőtakaró. A völgy szemközti oldalán magasodó hegycsúcs, a Win Hill körül még ott lebegtek a reggeli köd foszlányai. A legenda szerint egy hajdan ezen a tájon vívott csata győztesei nevezték el így a hegyet. A vert sereg egy másik hegyen táborozott, amelyet Lose Hillnek hívnak. ***[Win Hill – „Győzelem-hegy; Lose Hill – „Vereség-hegy (A ford.)]*** Ez persze nem jelenti azt, hogy a Peak-hegység valami harcias környék lenne. Barátságos zuga ez a világnak, amelynek a dialektusát immár nagyszerűen beszélem. És akkor még nem beszéltem a kényelmes ágyról meg a napi három tartalmas étkezésről. Azt hiszem, elmondhatom, hogy megütöttem vele a főnyereményt.

Rob késett egy kicsit: mire megérkezett, a nap már szétkergette a felhőket, és a tiszta égbolt kék foltjai mutatkoztak a Hope Valley felett. Hozott valamit, amire kerek tizenkét hónapja vártam: az Ernie Lobet teljes élettörténetét bemutató négy és fél órás videointerjút tartalmazó DVD-lemezt. Felkapaszkodtunk a csigalépcsőn a félemeleten lévő tévészobába. Alig vártam, hogy megtudjam, miként alakult annak az embernek a sorsa, akit egykor ismertem. Letelepedtünk a tévé elé, Rob elindította a felvételt, a képernyőn pedig megjelent Ernie, és mesélni kezdett.

A történet egy csodaszép németországi városban, Breslauban vette kezdetét. A Lobethal család a város legjelesebb famíliái közé tartozott. Ernie apja a helybéli kötélgyár igazgatójaként dolgozott, így semmiben sem szenvedtek hiányt: a két gyerek kényelmes, nyolcszobás lakásban nevelkedett. A család még egy Nobel-díjas tudóst is adott a világnak: Ernie egyik nagyszülőjének a testvére, Paul Ehrlich a századforduló körül a szifilisz kezelésében ért el jelentős eredményeket. 1929-ben Ernie-t dajkája kíséretében rövid tengerparti nyaralásra vitték a Balti-tengerhez, ám visszatérve döbbenetes hír várta őket: apjuk otthagyta a családot. El lehet képzelni, mit élt át a két gyerek. Az apa eladta a céget, és új szeretőjével Dél-Afrikába távozott. A botrányos esetről még a helyi újság is beszámolt.

Frieda, az édesanyjuk magára maradt a gyerekekkel és a nagymamával, Rosával. Fogalmuk sem volt, mihez kezdjenek. Először is kisebb lakásba költöztek. Ernie anyja hamarosan nyomára bukkant a férjének, és pert

indított ellene, amit meg is nyert. Ernie szerint pirruszi győzelem volt ez, a család ugyanis soha egyetlen fillért sem látott többé apjuk vagyonából.

Azután egyik csapás követte a másikat: anyjukat súlyos tuberkulózissal kórházba vitték. Mivel a gyerekek nem látogathatták a tbc-s betegeket, Ernie mindössze kétszer látta az édesanyját, mielőtt a betegség következtében 1932-ben meghalt. A fia szerint nem a tuberkulózis, hanem a bánat vitte a sírba. Nem bírta végignézni, ahogy tönkremegy a család, amely mindennél fontosabb volt neki. És ez még csak a kezdet volt.

– Milyen nagyszerű ember! – szólt közbe Audrey, akire mély benyomást tett az Ernie szavaiból sugárzó szenvedélyes szeretet a családja iránt.

Ernie és Susanne nevelése a nagyanyára, Rosára maradt, aki egyedül küszködött ezzel az erejét meghaladó feladattal. Nagyszerű asszony volt, de már nem fiatal, és mivel egész addigi életét jómódban, cselédekkel körülvéve élte le, rendkívüli nehézséget jelentett számára a két gyermek nevelése. „Nagyon szeretett bennünket, az ingét is odaadta volna az unokáiért" – mesélte Ernie meghatottságtól remegő hangon.

A nagymama végül kénytelen volt engedni a szélesebb család nyomásának, és egy zsidó árvaházban helyezte el a két gyereket. „Borzalmas hely volt! – fakadt ki Ernie. Szívből gyűlölte az árvaházat, amely „kifejezetten destruktív hatással volt rá. Kicsi, sovány gyerek volt, ezért folyton erőltették az evést, de ő mindig megtalálta a módját, hogy miként szabaduljon meg az ételtől. Egyszer egy adag zsíros szafttal leöntött krumplit belecsomagolt a zsebkendőjébe, és a zsebébe süllyesztette abban a reményben, hogy később valahol el tudja dobni. Persze a szósz perceken belül csepegni kezdett, és végigfolyt a lábán, úgyhogy szaladnia kellett megmosakodni, mesélte nevetve.

Különös érzés volt őt hallgatni; most kezdtem csak igazán megismerni ezt az embert, és amit megtudtam róla, nagyon rokonszenvessé tette a szememben. Azt hiszem, alapjában véve sokkal érzékenyebb volt, mint én, de még azt a szörnyű gyermekkori emléket is nevetve tudta felidézni.

Többször megszökött az árvaházból, és végül nevelőszülőkhöz került. Mint elmondta, gyermekkora legboldogabb napja volt, amikor elhagyhatta azt a rémes helyet. Új gondviselői mellett végre ismét szabadon élhetett. Csakhogy az a Németország, amit egykor ismert, egyre idegenebbé vált

számára. 1933-ban, Hitler hatalomra kerülésekor Ernie hétéves volt; két évvel később a nürnbergi törvények – melyek többek között megtiltották a zsidó és nem zsidó németek közötti házasságot, sőt a nemi kapcsolatot is – már világosan jelezték, miféle szakadékba torkollik az az út, amelyen az ország elindult.

Tizenhárom évesen a nagyanyjától biciklit kapott a barvicmójára. A nagymama valóságos rabszolgamunkával kereste meg az ajándékra valót: kalapokat horgolt, és eladta őket. A zsidók kizárása az egyetemekről és eltiltásuk bizonyos foglalkozásoktól őt még nem érintette közvetlenül, a *Kristallnacht* annál inkább. Másnap reggel, iskolába menet betört kirakatok és kifosztott üzletek mellett vitt el az útja, s mire a gyönyörű breslaui zsinagógához ért, az már lángokban állt. Az emberek azt suttogták, hogy a nácik összefogdossák és elviszik a felnőtt zsidó férfiakat.

Aztán az iskola is megszűnt. A felnőtteken úrrá lett a kétségbeesés, egyre többen emlegették az emigrációt. Susannénak sikerült helyet szerezni az Angliába induló *Kindertransport*on, de Ernie nem mehetett vele. Egy kibucszerű gazdaságba küldték. Ezeket azért hozták létre, hogy a németországi zsidókat visszavezessék a mezőgazdasági termelőmunkához, és felkészítsék őket arra az életformára, amely áttelepülésük után Izraelben vár majd rájuk. A nácik egy ideig tűrték a dolgot, de a háború első éveiben feloszlatták a gazdaságokat.

Ernie, aki még mindig csak tizenöt éves volt, hazatért, hogy gondját viselje idős, beteg nagyanyjának, aki addigra már képtelen volt az önálló életre. A háromszintes lakásban mindössze egyetlen szobát használhattak: a náci törvények arra irányultak, hogy a zsidókat megfosszák az életterüktől, egyre szűkösebb és zsúfoltabb helyekre szorítva őket. A gáz- és áramfogyasztásukat is korlátozták: a nagymama egy ósdi petróleumfőzőn készítette el az ételüket, amihez az egyik ismerős kereskedőtől kaptak petróleumot. Ernie viszonylag sokáig megúszta a zsidók elleni hajtóvadászatot, sőt munkát is kapott egy autógumi-javító műhelyben, így támogatni tudta a nagyanyját.

Valóban, gondoltam, kész csoda, hogy olyan sokáig ki tudott térni a náci razziák elől. Annak idején azt hittem, hogy jó ideje a lágerben élhet már. Ha nem ismerném a történet folytatását, azt kellene mondanom, hogy szerencséje volt. A szomszédok, az ismerős boltosok titokban élelemmel segítették őket, ám egyre szorult körülöttük a hurok. A szolgálatból

visszatérő német katonák sok mindent elmondtak arról, hogy mit tettek a lengyel zsidókkal, a hajtóvadászatokról, a gettóról, a gyilkosságokról szóló hírek gyorsan terjedtek, de éppen a felfoghatatlan kegyetlenségük miatt az emberek egyszerűen nem akarták elhinni őket. Nemsokára azonban ők maguk is szembesültek a valósággal.

Ernie nagyanyjának a lánytestvéreit már elvitték, Rosát viszont egyelőre meghagyták a lakásban, ahol korábban élt. 1943 januárjában azonban Ernie neve is feltűnt a deportálandó zsidók listáján. Szóltak neki, hogy készüljön, mert keletre fogják vinni. Sejtette, hogy nehéz munka vár rá, útépítés vagy valami hasonló, de közelebbit senki sem tudott. Ernie hátizsákba rakta, ami meleg téli ruhája volt, és várt.

Késő délutánra járt, amikor a bőrkabátos Gestapo-legények megjelentek a lakásukon. Eleinte viszonylag civilizáltan viselkedtek, de csak addig, míg a nagymama könyörögni nem kezdett, hogy ne vigyék el az unokáját. Ernie a könnyeivel küszködve idézi fel a jelenetet: „Szegény nagymama, rettenetesen sajnáltam... Nem tudott ő már gondoskodni magáról, én voltam az egyetlen támasza. Szívszaggató volt hallani a könyörgését. Eleinte rá se hederítettek, aztán egy idő után megunták a siránkozást, és keményebb hangra váltottak. Kilöktek az ajtón, és én tudtam, soha többé nem látom a nagyanyámat. Olyan drága lélek volt..."

Ernie láthatóan mélyen átélte a szörnyű jelenet minden fájdalmát. Az otthonom biztonságában is képes voltam a helyébe képzelni magam. Azt hiszem, nagyon is jól tudom, mit érzett akkor. Miután Susanne elment, a nagymama jelentette számára a családot, ráadásul bizonyára sejtette, hogy milyen sors vár az idős, magatehetetlen asszonyra.

Azt is kezdtem érteni, hogy miért tér ki olyan részletesen a nagyanyja történetére: el akarta mondani az utókornak, hogy neki, Ernie Lobetnek volt egy nagyanyja, akit Rosának hívtak. Egy ember, aki szeretett és akit szerettek. Tanúságot akart tenni a létezéséről. Később megtudta, hogy a nagyanyja a theresienstadti koncentrációs táborban halt meg.

Nem szükséges elmesélnem Ernie útját a marhavagonban, megérkezését Auschwitzba, és a szelektálást, ahol az azonnali halálra ítélteket elválasztották mindazoktól, akiket lassú halálra ítéltek. Részletesen leírta a jelenetet, amikor az Auschwitz III.-Monowitzba küldött férfiak, akik feleségükkel, gyermekeikkel együtt érkeztek, ráébredtek, hogy szeretteiket

minden bizonnyal megölték és elégették. Ernie egyedül jött, így legalább ettől a rettenettől megkímélte a sors.

Hihetetlen szerencse kellett ahhoz, hogy valaki életben maradjon Auschwitzban, magyarázta Ernie. Ha az ember nem talált rá módot, hogy valahogyan kiegészítse a sovány kosztot, semmi esélye sem volt a túlélésre. Őt építkezésre helyezték dolgozni, egy új épület alapjait kellett kiásniuk. Sokan akkor fogtak életükben először ásót a kezükbe; neki valamivel nagyobb gyakorlata volt az ilyesmiben, de a munka így is nehéz volt.

Egy alkalommal a felügyelő új feladatot adott a számára: az őrök melegedőjeként szolgáló felvonulási épületet kellett kitakarítania. Kályha is volt a kunyhóban, és a tűzrakás is Ernie feladata lett. Másnap neki kellett átvennie az őrszolgálatot az egyik őrmestertől, hogy az a többi tiszttel együtt behúzódhasson a melegre. De a tűzről továbbra is gondoskodnia kellett, és eközben ő is melegedhetett egy kicsit. Így vészelte át a legzordabb téli napokat.

Talpraesett fiú volt, ezt már akkor is láttam, de persze óriási szerencse is kellett mindehhez. Az övébe varrva sikerült száz márkát becsempésznie a lágerbe. Nem volt könnyű eldöntenie, hogy mire használhatja fel a legokosabban, végül úgy határozott, hogy a tömbparancsnoknak adja egy fél vekni kenyér ellenében. Meglehetősen drága kenyér volt, de erőre kapott tőle, olyannyira, hogy kiválasztották tábori küldöncnek: neki kellett közvetítenie a tisztek üzeneteit. A megbízatással valamivel nagyobb levesadag járt. Ily módon tett szert némi energiatartalékra, ami a túlélés záloga volt.

A szabad ég alatt dolgozó rabok gyorsan elpusztultak. Ernie száz meg száz rabtársát látta meghalni, és pontosan tudta, hogy csakis az maradhat életben a lágerben, aki ki tudja egészíteni valamivel a szokásos ellátmányt. Látta, hogy a kimerültség ölni tud. Minden azon múlt, hogy valaki odakint vagy fedett helyen dolgozott-e. Neki ebben is szerencséje volt: a német civil munkások mellé osztották be, ami jelentősen megnövelte az esélyeit.

Itt következett a cigarettás epizód és a találkozásunk története, amit persze boldogan meghallgattam újra, hiszen mindig öröm volt felidézni a megismerkedésünket, ám ezúttal a folytatásra is kíváncsi voltam.

A foglyok közötti barátság nem jelentett feltétlenül előnyt. Ha a túlélésről van szó, az ember csak magára számíthat, szögezte le Ernie. Ez

bizony így van, gondoltam. Részben ez volt az oka, hogy olyan magányos voltam a fogság éveiben.

Egy barátja azonban mégiscsak akadt Ernie-nek, az a bizonyos Makki vagy Maggi nevű fiú, a nevét nem értettem pontosan, akiről korábban már szó esett. A *hachsará*ból, a kibucra emlékeztető gazdaságból ismerték egymást, ahol együtt dolgoztak a földeken. Ernie adott a cigarettából Makkinak – eztán így fogom hívni –, ezért valamiképp úgy éreztem, hogy az ő sorsához is van némi közöm.

Leginkább azt szerettem volna tudni, hogy mi történt Auschwitz után, de amikor Ernie a halálmenet elbeszéléséhez érkezett, az interjú hangulata megváltozott. A remény, hogy megéri a láger felszabadulását, szertefoszlott. Ugyanakkor kevésbé volt alultáplált, mint a többiek, volt jó lábbelije és cigarettája. Egyedül ebben bízhatott.

Ernie becslése szerint negyven-ötvenezer embert hajtottak el Auschwitzból, akik közül alig húszezer ért célba. Ez nem jelenti azt, hogy megérték a háború végét, de legalább a halálmenetet túlélték. Tudta, hogy a menetoszlop elejére kell állnia, mivel akárhova terelik be őket, mindenképpen nagy lesz a zsúfoltság. Így is történt. Az elsők között érkezett meg a gleiwitzi koncentrációs táborba, és sikerült hálóhelyet foglalnia éjszakára. A később érkezőknek be kellett érniük a kemény, jéghideg padlóval.

Rob előre figyelmeztetett, hogy a halálmenet története még a korábban hallottaknál is megrázóbb lesz. Engem ugyancsak erőltetett menetben hurcoltak végig egész Közép-Európán, de tudtam, hogy az ő számukra még nehezebb volt minden. Az én megpróbáltatásaim a megérkezéssel véget értek, arról nem beszélve, hogy sokkal jobb fizikai állapotban indultam útnak, mint ők.

Ernie három napig volt Gleiwitzben. A szovjetek gyorsan közeledtek. Vad történetek kezdtek terjedni köztük arról, hogy az őreik mit tesznek majd velük, ha itt a vég. Egyesek azt mondták, Buchenwaldba vagy Mauthausenbe viszik őket, mások azt bizonygatták, hogy Svájc és Svédország készen áll a menekültek befogadására. „Akkoriban minden elképzelhetőnek tűnt – magyarázta Ernie. – A kedvenc verziónk az volt, hogy Németországban, egy lekvárfőző üzemben fogunk dolgozni. A lekvárban cukor van, mi pedig mindannyian éhesek voltunk. El tudom

képzelni, milyen gyötrelmes gondolat lehetett: a mi táborunkban is állandóan az ennivalóról folyt a szó, de a súlyosan kiéheztetett zsidó rabok számára ez kínszenvedést jelenthetett. A foglyok között lévő jogászok azt bizonygatták, hogy amnesztiát kell kapniuk. „De hát hogyan kaphat amnesztiát az, akit sosem ítéltek el? – csóválta a fejét Ernie.

Végül aztán ismét marhavagonokba terelték őket. „Fedetlenek voltak, és talán nyolcvanan lehettünk egy-egy vagonban – mesélte, de most nem emelte fel a tekintetét. Szakadt a hó, amikor elindultak, és Ernie hamarosan elveszítette az időérzékét. „Az út nagy részét állva tettem meg, de aztán egyre többen haltak meg közülünk. A holttestüket kidobtuk a vagonból, így egy idő múlva már le lehetett ülni. Nem tudom, hány napon át tartott az út. Nekem maradt még egy kis kenyerem, de vizünk nem volt.

Még most, hatvan év távolából is rettenetes volt tehetetlenül hallgatni mindezt. Tanácsokat mormoltam magamban Ernie-nek, mintha ugyan hallana.

– Az egyik fiúnál ott volt a csajkája. Valaki más talált egy darab spárgát, azt rákötöttük a csajkára, és menet közben kilógattuk a vonatból, így össze tudtunk szedni némi havat. Felhúztuk, és a leheletünkkel felolvasztottuk. Így jutottunk ivóvízhez.

Négy napba telt, míg elérték az ausztriai Mauthausent. Ennek a kőbányához csatolt rettenetes lágernek a híre Auschwitzba is eljutott. „Meg voltunk győződve róla, hogy itt a vég, de annyira kimerültek voltunk, hogy már ezt is szinte közönyösen fogadtuk. Olykor a civilek bedobtak egy kis kenyeret a vagonba, de annyian tolongtak érte, hogy nekem általában már nem jutott. Akkor már senki sem osztotta meg a másikkal, amije volt; ha valaki hozzájutott valamihez, befalta, mielőtt a többiek ették volna előle."

Hamarosan elterjedt a hír, hogy a mauthauseni láger megtelt, ezért máshova viszik őket. Mikor ehhez a mondathoz ért, Ernie fészkelődni kezdett a karosszékben. Láttam rajta, hogy erőt kell vennie magán, hogy folytatni tudja. Elgyötört volt az arca, de elbeszélésének tárgyilagos hangvételét megőrizte. „A vonat ismét elindult... – kezdte, de innen már nem tudta folytatni. Mélyet lélegzett, és a szeme megtelt könnyel. A fejét csóválta, és talán még mosolyogni is megpróbált. Végül kibökte, amit olyan nehéz volt elmondania: „Egyik reggel arra ébredtem, hogy megvakultam. Hiába meresztgettem a szemem, nem volt más, csak a nagy feketeség. Sötét

volt minden. A szája sarka megremegett. Rémes volt még elképzelni is: ott feküdt a haldoklókkal teli nyitott marhavagonban – vakon.

Most úgy küszködött, ahogy addig még sosem láttam. A távolba függesztette a tekintetét, és továbbra is némán rázta a fejét. Amikor újra megszólalt, egészen rekedt volt a hangja. „Rettenetes volt. A vonat elindult, megállt, megint elindult, de nekem már minden mindegy volt. A hó még mindig esett." Szünetet tartott, kifújta az orrát. Most évekkel öregebbnek látszott, mint a felvétel elején. A fényképen látott mosolygós arcnak nyoma sem volt. A szája mellett elmélyültek a ráncok.

Szörnyű helyzetében a barátja, Makki volt az egyetlen támasza. Minden város nevét felolvasta neki, amelyek mellett elhaladtak. A német helységneveket egy idő után cseh hangzásúak váltották fel. Ernie továbbra sem látott.

Makkitól tudta meg azt is, hogy amikor hidak alatt haladtak át, a helybeliek kenyeret dobáltak le nekik. „Gondolom, emlékezetes látványt nyújthattunk a hídról nézve – mondta. – Nem tudom, hány vagonból állhatott a szerelvény, de mindegyik nyitott volt, úgyhogy láthattak bennünket. Úgy nézhettek ki azok az egymáson heverő zebracsíkos csontvázak, mint a barmok, akiket vágóhídra visznek." Ausztriában vagy Németországban legfeljebb egy-egy szelet kenyeret kaptak, de a csehek egész vekniket hajigáltak be nekik. Eszembe jutott az a cipó, amit nekünk dobtak oda, amikor ugyanekkor ugyanezen az országon vonszoltuk keresztül magunkat.

Ernie-t állandó sötétség vette körül; Makki segítsége nélkül néhány napon belül elpusztult volna, de így is érezte, hogy fogytán az ereje. Tisztában volt vele, hogy ha a felügyelők észreveszik, hogy megvakult, azonnal végeznek vele. Mire is mennének egy vak rabszolgával?

Legalább egy hétig zötyögtek még a marhavagonban, mire a vonat a Németország középső részén fekvő Nordhausenbe ért. Kiszállították őket a vagonból, és egy másik koncentrációs táborba irányították a menetet. Dora-Mittelbaunak hívták a lágert. Ernie sosem felejtette el ezt a nevet.

Kaptak egy kis levest, és Ernie látása visszatért, mielőtt észrevehették volna a fogyatékosságát. Hamarosan megtudták, hogy a láger egy kisebb üzemet lát el munkaerővel. A föld alatt berendezett üzemegységben a hírhedt *Vergeltungswaffe*, a hitleri propaganda által csak

„csodafegyverként" emlegetett V2 rakéta előállításán fáradoztak. Ez volt a diktátor utolsó dobása.

Ernie új azonosítószámot kapott, de ezt szerencsére nem tetoválták a bőrébe. A ruháit, köztük egy kardigánt, amely eddig alighanem az életét mentette meg, elvették. A barakkban ketten aludtak egy priccsen. Megint a létra legalján kellett újrakezdeni mindent. Élelempótlásra nem volt lehetőség, márpedig Ernie elég hosszú időt töltött a lágerben ahhoz, hogy tudja, anélkül nincs élet.

A rakéták összeszerelése egy alagútszerű helyiségben folyt. Ernie-t abba a *Kommandó*ba tették, amely a civil olasz kőművesekből álló brigád számára hordta a téglát. Az amerikaiakat akkor már csak egy lépés választotta el attól, hogy átlépjék a Rajnát, az oroszok pedig körülzárták Ernie szülővárosát, Breslaut, de ő már nemigen bízott abban, hogy a szövetségesek időben érkeznek. Már nem reménykedett benne, hogy megéri a felszabadulást. Ahogy ezt elmondta, eszembe jutott az az epizód, amikor útban hazafelé egyszer csak ott láttam magam előtt a kristálytiszta folyó csalókán csillogó vizét, és hirtelen elfogott a vágy, hogy egyszer s mindenkorra lemossam magamról a szenvedés nyomait. Azon tűnődtem, vajon honnan vette Ernie az erőt a folytatáshoz.

„A munka gyötrelmes volt, az ellátmány napi egy liter levesből állt" – folytatta Ernie. A barátjával, Makkival egyetértettek abban, hogy ki kell jutniuk innen, máskülönben a biztos halál várja őket. Úgy gondolták, hogy Dora-Mittelbaunál minden csak jobb lehet. Értesültek róla, hogy a németek összeválogatják a használható foglyokat, akiket egy másik helyre akarnak áttelepíteni. Tudták, hogy ez az utolsó esélyük: önként jelentkeztek a brigádba, anélkül hogy a leghalványabb fogalmuk lett volna arról, hova viszik őket.

A brigádba elsősorban szakképzett rabokat válogattak be, ezért Ernie és a barátja elhatározták, hogy kitalálnak maguknak valami mesterséget. Elfoglalták a helyüket a sorban, és hamarosan ott álltak a válogatást végző SS előtt. Az SS megkérdezte Ernie-t, hogy mi a szakmája. „Lakatos vagyok" – vágta rá a választ, noha csak meglehetősen halvány fogalmai voltak a lakatosmesterségről. Az SS intett, hogy rendben, csatlakozhat a transzporthoz. Makki mögötte állt a sorban, és mivel aligha mondhatta ő is azt, hogy lakatos, ezért az SS kérdésére azt felelte: villanyszerelő.

„Akkor rád itt van szükség" – bökte oda az SS.

Makkinak maradnia kellett. Ernie most megint ajkát harapdálva nézett maga elé. „Azt hittem, megszakad a szívem – suttogta, aztán arcát a tenyerébe temetve felzokogott. „Annyira akartam, hogy ő is jöjjön... – mondta remegő hangon. – De soha többé nem láttam. Azért kellett meghalnia, mert azt mondta: »villanyszerelő«. Ernie mellkasa hullámzott a visszafojtott indulattól.

Zavarba ejtő volt a fotelből nézni ennek az embernek a bánatát: olyan volt, mintha nem lenne jogunk ahhoz, hogy a szemtanúi legyünk. A felvétel ötven évvel a történtek után készült, de nyilvánvaló volt, hogy a barátja halála fölötti fájdalom sosem múlt el. Úgy hallottam, hogy húszezer fogoly pusztult el azon a rettenetes helyen, és Makki minden bizonnyal köztük volt. Ahogy a nagyanyja esetében, Makkival kapcsolatban is Ernie volt az egyetlen, aki tanúságot tehetett arról, hogy élt, és hogy az ő élete ugyanolyan értékes volt, mint bármely más emberi lényé. Nem hagyták cserben egymást sem Auschwitzban, sem a halálmenet idején, és Ernie a segítségére sietett Makkinak a cigarettával is, amit én csempésztem be neki, de mindez nem bizonyult elegendőnek.

Addigra milliók vesztek oda, és csak nagyon kevesen voltak abban a helyzetben, hogy bármit is tehessenek a saját megmenekülésükért. A bátorság és leleményesség itt már nem segített. A háború és a fogság tapasztalata azt mondatja velem, hogy a túlélők nagyrészt a szerencsének köszönhetik a megmenekülésüket. Ernie nagyszerűn osztotta be az erejét, de a szerencse nála is főszerepet játszott.

Ernie elbeszélése nyilvánvalóvá tette, hogy barátja elvesztése fordulópontot jelentett számára. Ekkor hagyta el a remény. Előadásmódjának megváltozása is ezt tükrözte: a történet végéhez közeledve a beszéde lelassult, és mintha elnagyoltabbá vált volna.

Ernie tehát elment a transzporttal, de a csontsovány önkénteseket csak Nordhausenig vitték, az átkozott alagútkomplexum másik oldalán fekvő lágerig, ahol nem volt sokkal jobb a helyzet, mint az előző helyen. Katonai garázsokba zsúfolt priccseken aludtak. Ernie szerint körülbelül hatezren lehettek ott abban az időben. Az étel éppolyan szörnyű volt, mint a másik táborban.

Március volt, a napok egybeolvadtak. Ernie-t megint elhagyta az időérzéke. Akkor már tudta, hogy a háború a végéhez közeledik, de annyira legyengült, hogy már ebben sem tudott bízni. Fogolytársai sorra haltak meg körülötte, és ő sem reménykedett már abban, hogy megéri a felszabadulást. A hatezer fogolyból néhány hét múlva mindössze ezerötszázan voltak életben.

Mindennap vonaton vitték őket az alagútba, ahol követ kellett rakodniuk. A munka nehéz volt és lassan ment; a végsőkig elcsigázott foglyok alig végeztek valamit, és láthatóan az őrök sem izgatták magukat különösebben az eredmény miatt. A megmaradt ezerötszáz rab alig tudott megbirkózni azzal a feladattal, amit száz egészséges férfi minden nehézség nélkül elvégzett volna. Március végén teljesen leállt a munka, nem volt többé értelme tovább erőltetni.

Múltak a napok, várták az amerikaiakat, ám azok nem mutatkoztak. A szövetséges bombázók rendszeresen megjelentek a láger felett, de mindig távolabbi célpontok felé vették az irányt. Aztán egy április eleji napon felzúgtak a légvédelmi szirénák. Nem mintha sokat számított volna a légiriadó, hiszen a raboknak úgysem volt hova menekülniük a légitámadás elől. Az első bombák lángba borították a barakkokat. Ernie kiabálást hallott, és egy pillanattal később eleven foglyok rohantak el mellette lángoló ruhában. A gyújtóbombákból kifröccsenő anyag rájuk tapadt. Észrevette, hogy a robbanások lyukat ütöttek a kerítésen is, és a jelek szerint az őrtornyokban álló SS-ek többsége ugyancsak elpusztult. Ennek ellenére a szökés még mindig veszélyesnek tűnt.

Ernie barakkját valahogy elkerülték a bombák, ezért a leégett blokkok foglyai is ott kerestek menedéket. A következő éjszakát szörnyű zsúfoltságban töltötték. Semmiféle élelmük nem volt. Felkészültek a legrosszabbra. Másnap reggel megint megszólaltak a szirénák. A foglyok közt kitört a pánik: mindenki szaladt, amerre látott. A barakkból kirohanva Ernie észrevette, hogy a kerítés szögesdrótján jókora nyílás tátong. Az SS-ek is menekültek. Néhány fogoly átmászott a szögesdróton, Ernie követte őket, és amint átjutott, azonnal futásnak eredt.

Aztán felmorajlott a repülőgépek motorja, és a bombák újra potyogni kezdtek, ő pedig csak futott a földeken át, a becsapódó gránátok között. Hátrafordulva látta, hogy a lágert találat érte. A pilóták valószínűleg nem tudták, hogy a németek nem sokkal korábban koncentrációs táborrá

alakították át a katonai létesítményeket. Ernie csak szaladt, azt sem tudta, mióta. Az erdő szélére érve beleugrott egy mély árokba, hogy kifújhassa magát.

Amikor felemelte a fejét, és körülnézett, észrevette, hogy egy holttest fekszik az árokban. Civil ruha volt rajta. Ernie egy olaszt ismert fel benne, akit előző este öltek meg. Viseltes katonai zubbony volt rajta; a nadrágjáról nem lehetett megállapítani, honnan való, a fején groteszk sildes sapka.

Hátára gördítette a halottat, és kínkeservesen lecibálta róla a ruhát. „Nincs nehezebb, mint egy halottat levetkőztetni" – mondta. A hullamerevség már beállt, de végül sikerült leszednie róla a nadrágot és a zubbonyt. Végre megszabadulhatott a zebracsíkos uniformistól. Újra civil lett belőle.

Hosszú idő után először mosoly suhant át az arcán, amikor ezt mondta. Én is önkéntelenül elmosolyodtam. Nagyon jól tudtam, mit érzett abban a pillanatban.

A távolban embereket látott, ám azok nem vették észre őt. A szél arra sodort néhány újságlapot a szántóföld széléről: Ernie azt gondolta, jó lesz vécépapírnak és felvett egyet. Akkor látta, hogy nem újságpapír, hanem röpcédula, amit repülőgépről szórtak le. „Németek! Tegyétek le a fegyvert, a háborúnak vége! Adjátok meg magatokat! Führeretek elárult benneteket!" – olvasta a cédulán. Ez volt a legcsodálatosabb üzenet, amit valaha is kapott, emlékezett vissza Ernie.

De a szabadulásra még várnia kellett. Sejtettem, hogy az élet tartogat még a számára néhány fordulatot, hiszen Európán átvágva én is szereztem némi tapasztalatot ezen a téren. Átvágott az erdőn, s végül egy földúton találta magát, ahol menekülő német polgári lakosokkal találkozott. Az emberek gyerekkocsikra, talicskákra halmozva igyekeztek menteni megmaradt javaikat. Ernst arra gondolt, hogy bizonyára kibombázták őket a házaikból, és feltűnt neki, hogy fiatalok alig voltak köztük, jóformán csak öregekből és gyermekes anyákból állt a menet.

Aztán észrevett egy zömök parasztasszonyt, aki valami kocsifélén tolta a holmiját. Amikor az asszony meglátta Ernie ruháit, intett neki, hogy menjen oda. Azt hitte, hogy olasz. Ernie érezte, hogy baj van, hiszen egy szót sem tudott olaszul; azt remélte, az asszony sem tud. A lágerben sokszor hallotta az olasz foglyokat beszélgetni, úgyhogy motyogott valami „non

parlo"-t vagy effélét. Az asszony gyanakodva méregette, aztán a kocsira mutogatott: azt akarta, hogy Ernie tolja helyette. Ernie át is vette a helyét, és azonnal észrevette, hogy egy hatalmas vekni kenyér hever a kocsin a többi holmi között.

Megint elmosolyodott, amikor azt kezdte ecsetelni, hogy milyen nagy volt az a kenyér; két kezével mutatta, mint a szenvedélyes horgász, akinek álmai nagy hala akadt a horgára. A többiekre pillantottam, és láttam, hogy Audrey és Rob is mosolyog. A folytatást nem volt nehéz kitalálni. Ernie tolta a kocsit, míg be nem értek a sűrűbe; ott aztán felkapta a kenyeret, és mielőtt az asszony bármit tehetett volna, berohant vele a fák közé.

Hallotta a háta mögött a kiabálást: *„Dieb! Dieb!"* – Tolvaj, tolvaj, fogják meg! De senki sem vette a fáradságot, hogy üldözőbe vegye a menekülőt egy vekni kenyérért. Amint biztonságos távolba ért, leült és egyszerre bekebelezte az egészet.

Éreztem, hogy lassan a végéhez közeledik ez a fantasztikus történet. Ernie most megint gyakrabban mosolygott. Mosolyogva mesélte, mekkora megkönnyebbülést érzett, amikor bizonyossá vált, hogy a háborúnak vége. Miután jóllakott a kenyérrel, továbbment és kisvártatva összetalálkozott egy korábbi rabtársával, akit Peternek hívtak. Peter szintén megszökött a lágerből, civil ruhát szerzett, és ugyanarra a földútra jutott ki, mint ő.

Ernie még mindig a halott olaszról leszedett sapkát viselte. Tudta, hogy ha valaki ráparancsolna, hogy vegye le, kopaszra borotvált feje azonnal lebuktatná. Peterrel elhatározták, hogy nyugat felé indulnak, az amerikaiak elé, de mivel a napot felhők takarták, nem volt könnyű tájékozódniuk. Úgy gondolkodtak, hogy a civilek valószínűleg a biztonságosnak tartott irányba haladnak, így hát követték a menetet, de nem odakint az úton, hanem az erdő fedezékében.

– Halt! – harsant a parancs, és a következő pillanatban egy német katona toppant eléjük a fák közül. A két szökevénynek földbe gyökerezett a lába. A német tudni akarta, kik ők és hova tartanak, és azt is közölte, hogy nem mehetnek tovább, mert jönnek az amerikaiak. Ernie tudatában volt annak, hogy a soványságuk, groteszk ruhadarabjaik és kopasz fejük megannyi árulkodó jel lehet. Egyedül abban bízhattak, hogy mindketten folyékonyan beszéltek németül.

Civil munkásoknak mondták magukat. Nordhausenből jönnek, ahol a bombázásban odaveszett minden ruhájuk, ezért kellett idegenektől kérniük néhány ruhadarabot. A közeli városba igyekeznek, ahol katonai járműveket fognak javítani. Ezt a „hantát" adták le a katonának, ahogy Ernie mondta. Hogy az mennyire hitt nekik, mennyire nem, nem derült ki, mindenesetre felszólította őket, hogy induljanak el előtte az úton. Majd a felettes tiszt eldönti, mi legyen velük.

Mit volt mit tenni, engedelmeskedtek. Menetelés közben a német megkérdezte tőlük, tudnak-e lőni. „Tudunk!" – vágta rá Ernie gondolkodás nélkül.

Érezték, hogy a katona nem bízik bennük. Az világos volt, hogy német anyanyelvűek, de feltűnő soványságuk gyanússá tette őket. Egyáltalán nem úgy néztek ki, mint a németek. Amint egyre közelebb jutottak a bázishoz, Ernie elhatározta, hogy végeznek a katonával. Már csak az volt a kérdés, hogyan közölje ezt a barátjával, hiszen a fegyveres ott ügetett a sarkukban. Szerencsére nem az SS-hez, hanem a Wehrmachthoz tartozott, de ha történetesen eszébe jut megnézni, mi van a sapkájuk alatt, azonnal vége a játszmának.

Megérkeztek a parancsnoki álláshoz, ahol egy félkarú hadnagy elé vezették őket. A katona előadta azt a dajkamesét, amit a két „civiltől hallott, a tiszt azonban végig sem hallgatta. „Még két ember, nagyszerű! – mondta. – Éppen szükségünk van még két emberre. Parancsot adott a katonának, hogy szerezzen egyenruhákat és fegyvereket.

Ernie lassan ráébredt, hogy a koncentrációs táborban eltöltött esztendők után végül német katonai egyenruhában fogják megérni a háború végét. Arra kényszerítik őket, hogy a felszabadítóikra és a sorstársaikra tüzeljenek. Míg az egyenruhára és a fegyverekre vártak, a tiszt megkérdezte tőlük, hogy ettek-e valamit, és amikor nemmel feleltek, elküldte őket, hogy szerezzenek levest. Még be sem fejezték az evést, amikor a már ismert katona rohant el mellettük. *„Feind alarm, Feind-alarm!"*, ellenséges támadás, kiabálta. Az amerikaiak ott álltak a küszöbön.

Kitört a pánik: a katonák szanaszét szaladgáltak, aki tehette, motorbiciklire pattant vagy autóba vágta magát. A különítmény felkészült az azonnali menekülésre. Tíz perccel később – Ernie és Peter még mindig a levesük felett üldögéltek – egyetlen német katona sem volt a láthatáron.

Ernie nagyszerű mesélő volt, ahogy eddig is jó néhányszor, ennél a résznél szintén hangosan felnevettem, olyan mulatságosan adta elő a jelenetet.

Épp azon tanakodtak, merrefelé induljanak, amikor feltűntek az első amerikai tankok, oldalukon a fehér csillaggal. Ernie arca megelevenedett beszéd közben, a hatalmas menetoszlop és a furcsa egyenruhát viselő katonák leírásánál széles gesztusokkal kísérte a szavait. Füttyszó harsant, az oszlop megállt, aztán felcsapódott az első tank nyílásfedele, és előbújt egy fekete fej. „Polski?" – kérdezte az amerikai. Ő volt az első fekete bőrű ember, akit Ernie életében látott. Azt kérdezte, hogy Ernie vajon lengyel-e.

„Nem – felelte. – *Konzentrazionslager*."

Az amerikai arckifejezése elárulta, hogy fogalma sincs a szó jelentéséről. Eljött tehát a pillanat, amelyről annyiszor álmodott: a felszabadulás pillanata. Az amerikait azonban szemlátomást egészen más dolgok foglalkoztatták. „Van konyakod?" – kérdezte. Némi csalódottsággal vette tudomásul a nemleges választ, aztán továbbindult a menetoszloppal együtt, ők pedig Peterrel ismét magukra maradtak.

Ernie szélesen mosolyogva idézte föl a találkozást. Én sem tudtam megállni, hogy ne mosolyogjak. Hiszen én is részese voltam mindannak, amit átélt.

A háború után Ernie élete teljes fordulatot vett. Először Párizsba ment, és abból élt, hogy cigarettát árult az utcán. Megtanult franciául az Alliance Française-nél, végül pedig hajóra szállt, és a bevándorlókat szállító SS Marine Flasher fedélzetén Amerikába távozott. Sírt, amikor elhaladtak a Szabadság-szobor mellett. Éppen a Labour Day-t ünnepelték, amikor 1947 május elsején partra szállt New Yorkban. Nem sokkal később besorozták katonának, és elküldték a koreai háborúba, ahol részt vett az incheoni partraszállásban. Ez komoly megrázkódtatás lehetett, de nem tudta megtörni. Hazatérése után három évig porszívóügynökként kereste a kenyerét Harlemben, és közben keményen tanult. Mérnök lett, akárcsak én, később pedig jogi diplomát is szerzett. Meg kellett dolgoznia a boldogulásért, de végül sikerült valóra váltania az „amerikai álmot". Ámulva hallgattam. Még mindig olyan hihetetlen volt az egész. Ez lett tehát a sorsa a fiúnak, akit Auschwitzban megismertem.

Hát még akkor hogy ámuldoztam, amikor megtudtam, hogy mennyi hasonlóság volt közöttünk más téren is! Nem csak a mérnökszakma volt

közös, hanem egy sor hobbink is: ő ugyancsak rajongott a gyors autókért, és valósággal szerelmese volt a brit sportkocsiknak. Egy Austin-Healey-val kezdte, majd egy Jaguarral folytatta, olyannal, mint az enyém. Ő sem volt hajlandó a múlton rágódni vagy másokat terhelni a szenvedésével, és azt mondják, egészen élete végéig alig beszélt Auschwitzról.

Szeretett élni, jókat enni-inni, és biztos vagyok benne, hogy ha találkozunk, rengeteg közös témánk lett volna a szörnyű idők felidézésén kívül is. Ernie legjobb barátja, Henry Kamm mesélte, hogy amikor megérkezett Amerikába, a rajta lévő ruhán kívül nem volt egyebe, mint az intelligenciája, a lelkiereje, az akarata és az egészséges becsvágya. Ezekre alapította a jövőjét, és ez a jövő irigylésre méltóan szép életet hozott számára. Henry elmondta, hogy Ernie rengeteg barátot hagyott hátra, amikor meghalt.

Amikor az interjú végén feltették neki a kérdést, hogy mit tanácsolna a jövő nemzedékeknek, így felelt: „A gonosznak egyvalamire van szüksége, hogy uralkodhasson: arra, hogy az igaz emberek ne tegyenek semmit." Amikor ezt meghallottam, megborzongtam. Attól a perctől kezdve, hogy Robbal elkezdtünk dolgozni ezen a könyvön, számtalanszor elismételtem ezt a bölcsességet, ahogy az a magamfajta öregemberek szokása, és most Ernie szájából hallottam vissza. Ilyen nincs, ez maga a csoda. „Az ember nem hagyhatja annyiban – folytatta Ernie. – Harcolnunk kell azért, amiben hiszünk. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy passzívak legyünk, és nem szabad arra várnunk, hogy mások cselekedjenek helyettünk. Ha úgy érzed, hogy oda kell állnod valami mellé, nem habozhatsz, még akkor sem, ha ehhez bizonyos keménységre van szükség." Ezzel Ernie, a barátom, a fiú, akinek egykor segíthettem, és akiről csak most tudtam meg, hogy milyen ember volt, mosolyogva megvonta a vállát, és megköszönte a beszélgetést. Az ő története véget ért – és véget ér lassan az enyém is.

A ház mögött már kezdett lemenni a téli nap, hosszú árnyékokat vetett a földre, és rozsdaszínűre festette a Win Hill fáinak lombját.

– Igen, Ernie tudta – bólintottam. – A tapasztalatai megtanították rá, hogy a jóért küzdenünk kell. Ez persze sok küszködéssel jár, de lám, ő is ugyanarra a következtetésre jutott, mint én. Gyakran gondolják úgy, hogy azok a dolgok soha többé nem történhetnek meg, és különösen nem itt. Én azt mondom, hogy nem árt, ha résen van az ember. Sok minden megtörténhet.

Örökké bánni fogom, hogy sosem próbáltam meg kideríteni Ernie hollétét. Ha tudtam volna, hogy Amerikában él, habozás nélkül odautazom, hogy meglátogassam.

A Nagy Építész hátat fordított Auschwitznak, erről meg vagyok győződve, de annyi bizonyos, hogy azok a napok, amikor sikerült Ernie-vel szót váltanom, kevésbé tűntek reménytelennek, valahogy több volt a fény a világban, és ezt sosem fogom elfelejteni. Most, hogy aggastyán lett belőlem, legalább annyit elmondhatok, hogy volt egy arc a tömegben, amely az én arcomat tükrözte vissza, és hogy megtettem, ami tőlem telt.

Mindig bizakodó maradtam, még hadifogolyként is, és akár igaz volt, akár nem, valahogyan mindig sikerült elhitetnem magammal, hogy még mindig én vagyok a saját sorsom kovácsa. Ernie és Makki az intelligenciájuknak köszönhetik, hogy annyi hányattatás közepette a felszínen tudtak maradni, és csak az utolsó kockadobásnál dőlt el – amikor választani kellett a „villanyszerelő és a „lakatos között" –, hogy kihez szegődik a szerencse. Ernie túlélte, a barátja meghalt.

Távol álljon tőlem, hogy eltúlozzam a szerepemet ebben a történetben. Ennek a történetnek Ernie Lobet a hőse, de büszke vagyok rá, hogy valamivel hozzájárulhattam ahhoz, hogy egy ember megszabadult Auschwitz poklából. A többi már egyedül rajta múlott.

A fogság sok mindent kiölt belőlem, de a felháborodás képességét még akkor is megőriztem, amikor aligha állt módomban bármit is tenni. Belátom, túl sokáig halogattam, de végül mégiscsak elmondtam, amit el kellett mondanom. Szeretném hinni, hogy a történetemmel tehettem valamit a világ javára, ahogy azt valójában mindig is akartam.

Talán jut még rá időm, hogy ennél is többet tegyek, de azt most is elmondhatom, hogy nagyon jó életem volt. Teljes életet éltem, vagy ahogy mondani szoktam: az utolsó lapig teleírtam az életem könyvét.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani Audrey-nak azért a végtelen türelemért, szeretetért és támogatásért, amit oly sok együtt töltött évünk során kaptam tőle. Köszönöm, hogy segített minden körülmények között talpon maradnom, és hogy jó és rossz időkben egyaránt mellettem állt. Ő a legszigorúbb kritikusom és a legjobb barátom. Hálás vagyok Sir Martin Gilbertnek, amiért rengeteg elfoglaltsága mellett arra is időt szakított, hogy elolvassa és értékes megjegyzéseivel kísérje könyvem kéziratát, amit igen nagyra értékeltem. Köszönettel tartozom Lord Jannernek, Karen Pollocknak és a Holocaust Educational Trust egész csapatának folyamatos segítségükért és támogatásukért. Munkájuk felbecsülhetetlen segítséget jelentett könyvem megírása során. Köszönet Gordon és Sarah Brownnak a Downing Street-i meghívásért, Iain Duncan Smith-nek, Michael Gove-nak és Ed Ballsnak megtisztelő érdeklődésükért, amivel munkámat kísérték. Különös tisztelettel szeretnék köszönetet mondani a Nemzetközi Vöröskeresztnek, amelynek segélycsomagjai nélkülözhetetlenek voltak a hadifoglyok életben maradásához.

Denis Avey

Hálás szívvel mondok köszönetet Audrey-nak a türelméért és vendégszeretetéért, melyet a hosszúra nyúlt interjúk során tanúsított. Nagyvonalúsága, nyitottsága és remek humorérzéke nagymértékben hozzájárult munkánk sikeréhez. E munka során olyan tények és érzések is felszínre kerültek, amelyek bizonyára számára is megrázóak voltak, de ő mindvégig csodálatosan viselkedett. Sok-sok estén át beszélgettünk együtt, számtalan csésze teát készített nekünk, és elmondhatom, soha egyetlen percig sem unatkoztunk a társaságában. Éljen soká!

Köszönettel tartozom feleségemnek, Reginek és a gyerekeknek, Jannek és Anjának azért, hogy e számomra oly fontos évben mindig mellettem álltak. Tudom, hogy nektek sem volt könnyű, mégis mindig fantasztikusan viseltétek a rátok háruló terheket. Köszönet a BBC munkatársainak, Mark Jamesnek, Simon Enrightnak, Jonathan Chapmannek, Saleem Patka-nek, Wanda Petrusewicznek, Richard Jacksonnek és Andrew Whiteheadnek, amiért lehetővé tették, hogy e könyvön dolgozhassak. Tisztában vagyok vele, hogy manapság, amikor a BBC World Service is jelentős

forrásmegvonást kénytelen elszenvedni, a munkaidő-kedvezmény komoly áldozatot jelentett. Külön szeretnék szót ejteni Patrick Howse-ról, aki kezdettől fogva tisztán látta Denis tanúságtételének jelentőségét. Szakmai elkötelezettségével a cég legnemesebb hagyományait viszi tovább. Hasonlóképpen köszönet jár a BBC News Channel munkatársainak, David Edmondsnak és Kevin Bakhurstnek hasznos tanácsaikért, valamint Jeremy Skeetnek és Kirsty Reidnek a Bush House-tól lelkesedésükért, melyet munkánk iránt tanúsítottak. Köszönet Joanne McNallynek, aki évekkel ezelőtt megismertetett az Auschwitz melletti hadifogolytábor történetével.

Megkülönböztetett tisztelettel szeretnék köszönetet mondani barátomnak és pártfogómnak, James Longnak, amiért folyamatosan figyelemmel kísérte és tanácsaival segítette munkámat, és bevezetett a kutatás és a dokumentumok rendszerezésének műhelytitkaiba, valamint segítséget nyújtott a kézirat megszövegezésében és szerkesztésében. Hozzájárulása nélkülözhetetlen volt munkánk sikeréhez. Mindvégig éreztem inspiráló és megnyugtató jelenlétét. Akár abban kellett segíteni, hogy késő éjszaka bejuthassunk a bezárt szállodába, akár az autót kellett megjavítani, sosem hagyott cserben. Nélküle aligha boldogultam volna.

Rob Broomby

Együtt is szeretnénk kifejezni legmélyebb hálánkat Susanne Timmsnek, aki Peter Jamesszel és Lynn Amarival együtt bizalmába fogadott bennünket, és felbecsülhetetlen értékű információkat bocsátott rendelkezésünkre. Ők voltak a „hiányzó láncszem" a történetben. Érdemeiket lehetetlen túlbecsülni. Mindketten azt kívánjuk, bárcsak korábban megismerhettük volna őket.

Köszönet Shirley Spectornak a kedves szavakért – remélem, egy nap még találkozunk – és Henry Kammnak, az új barátnak bölcsességéért, tanácsaiért, de mindenekelőtt azért, hogy beengedett, sőt szívesen fogadott az otthonában. Nem szabad megfeledkeznünk a Warwick családról, akik szintén hozzájárultak a rejtély megoldásához, ahogy Michael Woodról sem, amiért a legmegfelelőbb pillanatban nyitotta ki az ajtót. Nélküle semmire sem jutottunk volna. Külön köszönet illeti a University of Southern California Shoah Foundation Institute for Visual History and Education Archive munkatársait áldozatos munkájukért, amely nélkül a túlélők története mindörökre elveszett volna. Köszönjük, hogy hozzájárultak Ernie Lobet visszaemlékezésének (No 4365) a felhasználásához. Nélkülük ez a

rendkívüli történet talán sosem kerül a nyilvánosság elé. Értékes megjegyzéseikért az Auschwitz Archívum munkatársainak, valamint Freddie Knollernek is hálásak vagyunk.

Nagyra értékeljük Rupert Lancasternek, a Hodder & Stoughton munkatársának éleslátását, bölcsességét és a vállalkozásunk sikerébe vetett hitét, és hasonlóképpen ügynökünk, Jane Turnbull kitartását is, amellyel könyvünk útját egyengette.

Rob Broomby és Denis Avey

Köszönetnyilvánítás a képanyagért

A szerző gyűjteményéből: az 1., 2. oldal, 4. oldal fent és lent, illetve a 6. oldal. A BBC News szíves hozzájárulásával: 7. oldal, balra lent. © Getty Images: 3. oldal, balra fent. ©Imperial War Museum London: 3. oldal, jobbra fent (H23490), balra lent (E1383), jobbra lent (E5512). ©Dave Poole: 8. oldal, lent. Állami Auschwitz-Birkenau Múzeum, Oświęcim: 4. oldal, középen, 5. oldal. Susanne Timms szíves engedélyével: 7. oldal, balra és jobbra fent. ©Yakir Zur: 8. oldal, fent. Képet vettünk át az Ernst Lobettel készült videoanyagból, melyet a University of Southern California Shoah Foundation Institue for Visual History and Education bocsátott a rendelkezésünkre, www.college.usc.edu/vhi, 7. oldal jobbra lent.

A Holocaust Educational Trust

A Lord Janner of Braunstone és Lord Merlyn-Rees által alapított Holocaust Educational Trust (HET) 1988-ban jött létre parlamenti képviselők közreműködésével. Létrehozását a holokauszt iránti megújuló érdeklődés, illetve a történelem mélyebb megismerésének igénye tette indokolttá, amelynek egyik sarokpontja a háborús bűntettekről szóló törvény megalkotása volt az 1980-as években.

Célunk, hogy az iskolás korosztály és a széles közvélemény számára lehetővé tegyük a holokauszt történetének alaposabb megértését és jelentőségének tudatosítását. Hisszük, hogy a holokausztnak állandó helyet kell kapnia a nemzet kollektív emlékezetében.

A HET első eredményeinek egyikeként sikerült elérnünk, hogy a holokauszt 1991-ben bekerült a Nemzeti Alaptantervnek a tizenegy-tizenhárom éves gyermekek korosztálya számára javasolt tananyagába. Az áldozatok és túlélők tulajdonának és vagyontárgyainak visszajuttatásáért folytatott erőfeszítéseink szintén jelentős sikerre vezettek.

Fontos szerepünk volt a Holokauszt Emléknap bevezetésében az Egyesült Királyságban; az esemény szervezésében és lebonyolításában szervezetünk a mai napig fontos szerepet játszik.

Továbbképzéseket, előadásokat és műhelygyakorlatokat szervezünk a közoktatási és felsőoktatási intézmények tanárai számára, illetve szakmai tanácsadással és segédanyagokkal segítjük munkájukat.

A Holocaust Educational Trust az Auschwitz-projekt keretében immár tizenhárom éve szervez emléktúrákat a tizenhat évesnél idősebb diákok és tanáraik számára. Az eltelt időszakban szervezetünk segítségével több mint tizenkétezer hallgató és tanár látogatott el az Egyesült Királyságból Auschwitz-Birkenauba.

További információkért látogasson el honlapunkra:

www.het.org.uk